

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 260

Yıl: 22

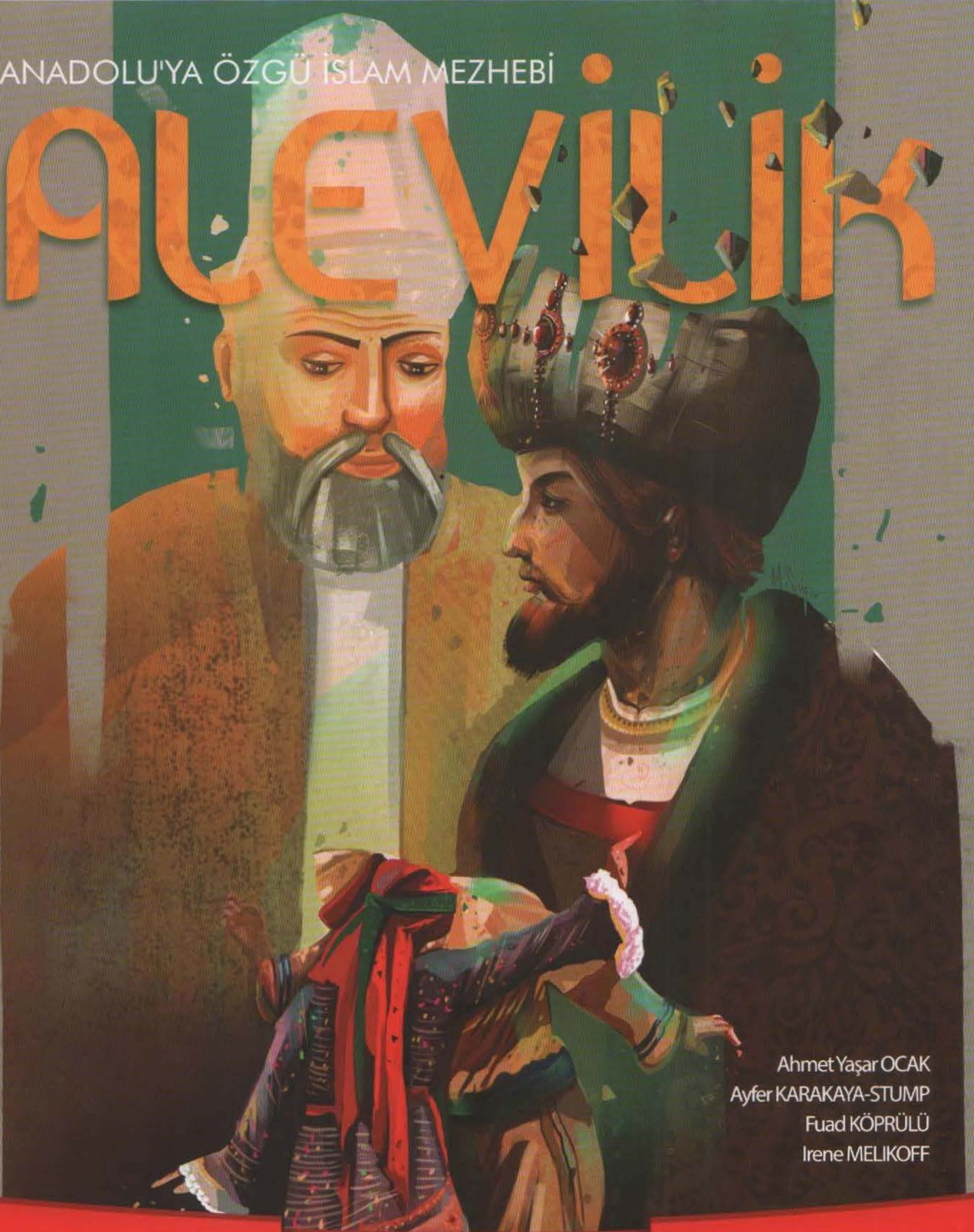
ŞUBAT 2016

Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

12 TL (KDV Dahil)

ANADOLU'YA ÖZGÜ İSLAM MEZHEBİ

ALEVİLİK

Ahmet Yaşar OCAK
Ayfer KARAKAYA-STUMP
Fuad KÖPRÜLÜ
Irene MELIKOFF

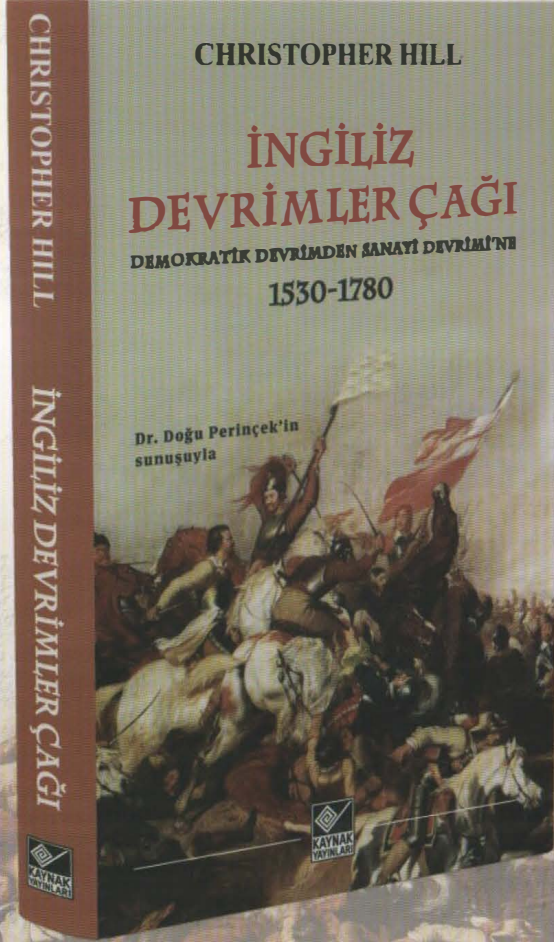
NECİP FAZIL'IN İSLAM VE İNANÇ
SÖYLEMLERİNİN ELEŞTİRİSİ
MEHMET MİRİOĞLU

TÜRKİYE'DE
AYDINLANMA VE BİLİM
REMZİ DEMİR

TÜRK MÜZİK DEVRİMİ
VE ZUCKMAYER
ALP HAMUROĞLU

TARİHİN MARKSİST OKUMASI

İngiliz Marksist tarihçi Christopher Hill'in kaleminden İngiltere'nin, dünya tarihini etkileyen devrim sürecini tahlil eden ve İngiliz Demokratik Devrimi'ni ele alan bir başucu kitabı.

Türk Devrimi'nin Yayınevi

KAYNAK YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantev.org>

www.kaynakyayinlari.com 0212 252 21 56 / 99

facebook.com/kaynakyayinlari

twitter.com/kaynakyayin

SAYI : 260 SUBAT 2015

S. S. Ütopya Bilim ve Kültürel Araştırmalar
Yay. ve Üretim Koop. A.Ş. Sahibi ve
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. H. Zafar KARS

Genel Yayın Yönetmeni: Emrah MARAŞO

İdari Sorumlusu: Gökalep ÇİFTÇİOĞLU

Görsel Yönetmen: Burak BAŞCI

Kapak Çizim: Muhammet SİVİŞ

Yazı Kurul: Doç. Dr. Cüneyt Akalin,

Çağrı Mert Bakıcı, Dr. Necmi Dayday,

Prof. Dr. Remzi Demir, Prof. Dr. Erhan Eng,

Prof. Dr. Erkin Savaş, Efe Can Gürcan,

Erkan İldiz, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu,

Prof. Dr. Zafar Kars, Prof. Dr. Çağatay

Keskinok, Prof. Dr. Sami Koca,

Prof. Dr. Talin Özgür, Feyziye Özberk,

Prof. Dr. Hüseyin Özal, Doç. Dr. Hakan

Sengün, Doç. Dr. Haldun Soyay, Prof. Dr. Osman

Sadi Yenen, Orçun Ülker, Doç. Dr. Hüseyin

Çağrı Sağlam, Prof. Dr. Yıldırım Beyatlı

Doğan, Prof. Dr. Nurdan İnan, Prof. Dr.

Biröl Kılıç, Prof. Dr. Gökhan Tanıyer, Harun

Çakan, Dr. Elif Yılmaz, Dr. Mustafa Sevim

Yavuzlar Yer: Dr. Medhi Eidem Sokak No 51/1

Kültür Mahallesi Kaçmaz Çarşısı ANKARA

esvici bilimveutopya@gmail.com

Internet adresi: www.bilimveutopya.net

Tel: (0312) 418 52 64

Ankara Temsilatı: FEYZİYE ÖZBERK

Tel: (0312) 418 52 64

İstanbul Temsilatı: HAZAL SARAL

Tel: (0532) 441 22 38

hazal@saral@gmail.com

Eskişehir Temsilatı: ALTAY TETİK

Tel: (0505) 911 73 46

bilimveutopya@eskişehir@gmail.com

Gaziantep Temsilatı: Mehmet Yiğit

Tel: (0505) 669 48 71

doctoryigit@hotmail.com

Hatay Temsilatı: Hüseyin GÜLER

Büyük Çarşı İhsani Katı No 450 İskenderun

Tel: (0339) 613 41 33

Altınay Temsilatı:

Aachen: Turan KILIÇ

turankilic88@hotmail.de Tel: 17022618769

Berlin: Savaş KAYAS

slkayas@gmail.com Tel: 15755940472

Bielefeld: Can ÇAKIR

canckir@gmail.net Tel: 01621866801,

015147431069

Bremen: Barış EROL KIZILOZENLİ

barisdenizli@gmail.com Tel: 15755930522

Qutubmad ve Ruhr Üniversitesi Bochum:

Meram TOSUN

meram.tosun@gmail.com Tel: 17631548167

Duisburg Üniversitesi: Çağla KILIÇ

calla_kilic@hotmail.de Tel: 15205649975

Frankfurt: Leyla DEMİREZ

demirezlar@gmail.com Tel: 17666121870

Hamburg: Canel YILMAZ

canelilmaz@live.com Tel: 17670922260

Köln: Sevdia SERBEST

sevdia.serbest@gmail.com Tel: 1634717485

Belçika Temsilatı: Ulaş SARTIŞ

ulas.sartis@gmail.com Tel: +0034 130 819

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilatı:

Nuri TÜRKKEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilatı: Ali Rıza TAŞDELEN

Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilatı: Kenan ÖZYİĞİT

kenanozyigit@hotmail.com Tel: 13144612207

İtalya Temsilatı: Musa BALLIKAYA

musaballikaya@hotmail.com Tel: 447951453300

İsviçre Temsilatı: Emrah KAYALI

Tel: +0041 - 79 744 41 03

e.kayali@hispeed.ch

İtalya Temsilatı: Zeynep GÜNEŞ

zeynep-gunes@meisei.com

Abone Koşulları: 8 Aylık: 60.00 TL.

Yıllık: 120.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık: 75

Yıllık: 120.00 TL Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 120 \$

Abone bedelleri için, S. S. Ütopya Bilim ve

Üretim Kooperatifi

İlg Bankası (Bilgi) Şubesi:

Hesap No: 4278 0282027

IBAN: TR04 0008 4000 0014 2760 2920 27

Euro Hesabı

S. S. Ütopya Bilim ve Kültürel Araştırmalar

Yayın ve Üretim Kooperatifi

İlg Bankası Ankara/Bilgi Şubesi (4276) 02820293

IBAN: TR16 0006 4000 0024 2760 2395 23

Yurt dışı Satış Fiyatı

8,5 Euro

Baskı için: Var: Sonuç Gazetecilik ve Matbaacılık

Rek. 119 San. Tic. Ltd. Şti.

İvedik O.S.B. Matbaacılık Şişli 35. Cad.

No:26-38 Yenimahalle / Ankara

Serhatika No : 16568 Telefon (0312) 394 57 71

Dağıtım: Türkiye Dağıtım Pazarlama A.Ş.

ISSN 1301-6717 Aylık Yayın Şifresi: Yayın

Anadolu'ya özgü İslam mezhebi: Alevilik

Bilim ve Ütopya Kooperatifi Başkanı ve
Yazı Kurulu üyemiz Prof. Dr. H. Zafar Kars'ın
editörlüğünde hazırlanan kapak dosyamız
ülkemizde çok tartışılan Alevilik konusunu
bilimsel bir bakışla incelemekte ve kökenlerine
işaret etmektedir. Sayın Kars dosya hakkında
şu aydınlatıcı özeti yapıyor:

*"Bilim ve Ütopya'nın bu sayısında tarihsel,
toplumsal ve düşünsel kökleriyle Anadolu
Aleviliğini ele alıyoruz.*

Din tarihimiz üzerindeki çalışmalarıyla
tanınan değerli bilim insanlarının farklı
zamanlarda yazılmış/yapılmış makaleleri/
söyleşileri, Anadolu Aleviliği üzerinde
sürdürülen hürate ve eleşneli değerlendirmesi,
tarihsel gerçekleri dile getiriyor.

Fuat Köprülü'nün ünlü makalesinden
aktardığımız bölümler, Maveraünnehir
Öğuzlarının eski dinlerinin, kabile
geleneklerinin, İslam'ın kabulüne biçimlerinin,
İslam'a geçerken karşılaştıkları tarihsel
Anadolu Aleviliğinde saptanabilen izlerini ele
alıyor.

İrene Melikoff'un yazısında Hacı Bektaş'ın
tarihsel kişiliği ile Anadolu Aleviliğinin temel
unsurlarından On iki İmam tapını ve Kербela
yasinin kökenleri irdeleniyor.

Ahmet Yaşar Ocak'ın uzun söyleşisinde,
bu iki makalede ifade edilen görüşlerin açık ve
ayrıntılı bir değerlendirilmesi bulunuyor. Anadolu
Türkmenlerinin kendilerine özgü Müsümanlığı
üzerine Şafevi şeyhlerinin ve Şah İsmail
Hatay'ının 15. ve 16. yüzyıllarda vurdukları
silinmez damgının, Anadolu Türkmenlerinin
"Alevi" oluşunun tarihsel anlatılıyor.

Ayfer Karakaya-Stump ve Ahmet Yaşar
Ocak'ın 2015 ve 2014 tarihli çalışmalarından
yaptığımız alıntılar hem konuya farklı bir bakış
getiriyor hem Vefatlağın Anadolu Aleviliği ile
ilişkisine ışık tutuyor.

Bu dosya içinde yayımladığımız yazılar,
Aleviliği günümüzde farklı bir din, bir etnik
grupun inanç dizgesi olarak sunmaya çalışan
bölücü çevrelerin bütün savlarını yerle bir
ediyor, Aleviliğin Anadolu halkına özgü bir İslam
mezhebi olduğunu gözler önüne seriyor."

Cümle Yayınları-Kelime Yayıncılık ve Bilgi
Üniversitesi Yayınları'na dosyaya yaptıkları
değerli katkılar için bir kez daha teşekkür
ederiz.

Vatanın özgürlüğü ve barış

Geçtiğimiz ay sadece üniversitelerde değil
ülke ölçeğinde önemli bir tartışma yitirdi.
Barış Çiğ Akademisyenler bildirisi barış ve
insan hakları kavramları üzerinden Kürt
sorununa açılım masasının kurularak çözüm
bulunmasını, Kürt siyasi hareketinin isteklerinin
kavul edilmesini, uluslararası gözlemlerinin
himayesinde barış görüşmelerinin yapılmasını

talep etti. Bununla birlikte teröre karşı mücadele
eden güvenlik güçleri katliam yapmakla
suçlandı. Bildirinin istediği barış dünya
ölçeğinde her ilerici hareketin karşısına dikilen
ABD emperyalizminin kazanacağı bir savaş
sonunda elde edilecek "barış'a gönderme
yapıyordu. Neden böyle diyoruz? Çünkü
1990'lardan itibaren ulus-devletlerin içindeki
milliyet ve mezhep meseleleri emperyalizmin
sömürü eğiliminin en temel parçası olarak
ortaya çıktı.

Tarihi bırakıp sadece PKK tarafından
yönetilen Demokratik Toplum Kongresi'nin
ilan ettiği 14 maddelik özerklik bildirgesine
bakalım. Orada ekonominin güvenliğe,
eğitimin kültüre kadar bir Yeni Ortaçağ
düzeni isteniyor ve bu uğurda savaşılaacağı
ilan ediliyor. "Halklar arasındaki düşmanlıkların
son bulması", "barışın gelmesi" söylemleriyle
ortaya çıkan her kesim attığı imzayla bu
Yeni Ortaçağ manifestosuna ne yazık ki taraf
oluyor. Şaşkınlık ve ya da naïf bir iyi niyet
nesnel olarak konumlanan yeri değiştiriyor.
Ya da "biz sadece fikirlerimizi ifade ediyoruz"
görüldü de bir anlam taşımıyor. Çünkü altına
imza atılan metnin içeriği bir fikir beyanının
ötesinde ABD emperyalizmiyle işbirliği yaptığı
resmi sözcülerinin ağızından defalarca ilan
edilen PKK'nın silah kalkışmasında dâhil
olduğunu ortaya koyuyor. Üniversitelerimiz,
akademisyenlerimiz, hocalarımız, dostlarımız,
arkadaşlarımız silkelenneli ve düşümleri.
Hepimiz aydınlık, çağdaş, barış dolu bir
gelecek için mücadele ediyoruz, evet. Fakat
bu gelecek ülkemize diz çöktürmek isteyen
büyük güçlerin aparatı olan bir terör örgütünü
siyasetlerine dâhil olmanın getirmiyor. Aksine
bu durum karanlık, çağdışı ve kanlı bir sürecin
değirmenine su taşıyor.

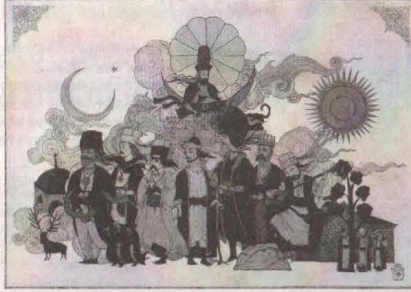
Barış ancak vatanımızın bütünlüğünü ve
halkımızın birliğini savunarak gelir. Büyük
insanlığın özelemleri vatan düşmanlarına karşı
kararı tutum takınarak gerçekleşebilir. Fransız
Devrimi'nden Kemalist Devrim'e kadar bütün
köktenci hareketler bu gerçeğe göre tutum
almışlardır. Bilimin ve üniversitenin özgürlüğünü
savunmanın biricik koşulu vatanın özgürlüğünü
savunmaktan geçmektedir.

Gürbüz Doğan Ekşioglu "virgül" ile İTÜ'de

"Uluslararası Grafik Sanatçılar Gürbüz
Doğan Ekşioglu'nun yeni sergisi "virgül", 11
Şubat'ta İTÜ Rektörlük Sanat Galerisi'nde (İTÜ
RSG) açılacak.

Ekşioglu'nun hem geçmiş dönemlerde
hem de yakın zamanda ürettiği "kağıt üzeri,
tuval, fotoğraf, dijital baskı ve 3 boyutlu"
50'ye yakın eseri, 3 Mart'a kadar İTÜ RSG'de
görülebilecek. İTÜ Ayazaga Yerleşkesi
Rektörlük Binasında yer alan galerinin kapıları,
dileyen tüm sanatseverlere açık. İTÜ RSG,
haftanın her günü 09.00-20.00 saatleri arasında
gezilebilir."

BİLİM VE ÜTOPYA
 ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
 Adnan Menderes Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
 atakanhatipoğlu@gmail.com
 Ahî Evran Üniversitesi
 Yarenkür ALKAN
 alkanyaren@gmail.com
 (0 537) 587 53 77
 Akdeniz Üniversitesi
 Dr. Hakan ERENÇİN
 erencin@akdeniz.edu.tr
 (0 536) 852 74 15
 Anadolu Üniversitesi
 İsmail Eray ÇELEBİ
 ileycelebi@hotmail.com
 (0 534) 831 38 69
 Ankara Üniversitesi (Cebeci Kampüsü)
 Emre CAN
 emre-ozkan-can@hotmail.com
 (0 534) 816 71 20
 Ankara Üniversitesi (DTCF)
 Orhan ENGİN
 orhan.dtcf@gmail.com
 (0 541) 687 58 07
 Bahçeşehir Üniversitesi
 Azra Kardelen NAZLI
 kardelennazli@gmail.com
 (0 554) 568 19 37
 Balıkesir Üniversitesi
 Alican VARAN
 alicanvaran@hotmail.com
 (0 506) 919 28 96
 Başkent Üniversitesi
 Helin ÖZÇELİK
 helin_ozcelik@hotmail.com
 (0 507) 919 83 13
 Bilim Üniversitesi
 Fırat UZUN
 firatuzun@hotmail.com
 (0 555) 724 81 32
 Boğaziçi Üniversitesi
 Işıkgün AKFİRAT
 akfirat@gmail.com
 (0 538) 978 06 56
 Celal Bayar Üniversitesi
 Erdem ÖZDEMİR
 erdem.ozdemir@hotmail.com
 (0 550) 519 43 07
 Cumhuriyet Üniversitesi
 Emrah ZORBAK
 emrahzorbak@hotmail.com
 0541 285 9284
 Çankaya Onsekiz Mart Üniversitesi
 Hüsnü SARI
 husnusari@hotmail.com
 (0 537) 386 63 40
 Çukurova Üniversitesi
 Sefa APAYDIN
 sefa.apaydin@gmail.com
 (0 546) 465 07 17
 Dokuz Eylül Üniversitesi
 Serdar YURTOĞLU
 serdaryurtocuk@hotmail.com
 (0 505) 288 90 70
 Ege Üniversitesi
 Öytun Özcan KORKMAZ
 oytunozcan@hotmail.com
 (0 536) 348 59 50
 Erciyes Üniversitesi
 Aykut Alp AVŞAR
 mahrem.utoya@hotmail.com
 (0 542) 462 07 12
 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
 Güney KARAGÖLLÜ
 guneykaragollu@gmail.com
 (0 506) 957 24 17
 İnönü Üniversitesi
 Kurtuluş AKKAYA
 kurtulusakkaya@hotmail.com
 (0 533) 970 71 56
 Gazi Üniversitesi (İİBF)
 Uğur Cemal EYYÜBOĞLU
 eyyuboglu_ugur@hotmail.com
 (0 505) 633 85 85
 Gazi Üniversitesi (Merkez Kampus)
 Erdem ÖZBAŞAN
 ozbasanerdem@hotmail.com
 (0 543) 892 27 26
 Hacettepe Üniversitesi
 Doğan ÖZLÜK
 doganozluk_93@yahoo.com
 (0 554) 922 35 16
 İstanbul Üniversitesi
 Gizem DOĞAN
 gizemdogan92@hotmail.com
 (0 543) 660 00 10
 İstanbul Teknik Üniversitesi
 Bentli ÇIRAK
 bentlicirak@gmail.com
 (0 531) 360 80 19
 Kadir Has Üniversitesi
 Buket YAZICI
 bukeytazici@gmail.com
 (0 531) 011 96 17
 Karadeniz Teknik Üniversitesi
 Servet CEVİNİ
 servetcevin@gmail.com
 (0 539) 399 52 48
 Kırıkkale Üniversitesi
 Can ALKAÇ
 canalkac@gmail.com
 (0 535) 788 62 68

Anadolu'ya özgü İslam mezhebi: Alevilik

■	Çiviyazısı	1
■	Can Pınarından
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Can Devrimi olacak mı?	4
■	Kapak
Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK
Söyleşi: Ayhan AYDIN
Alevilik ve Bektaşiliğin tarihi üzerine	5
■	Kapak
Prof. Dr. Irene MELIKOFF
Anadolu Türkmenleri ve Hacı Bektaş	14
■	Kapak
Ord. Prof. Dr. Fuad KÖPRÜLÜ
Anadolu'da İslamiyet	19
■	Kapak
Yrd. Doç. Dr. Ayfer KARAKAYA-STUMP
Fuad Köprülü'nün Alevilik hakkındaki
savlarına farklı bir bakış	23
■	Kapak
Prof. Dr. Ahmet Yaşar OCAK
İki Vefai Şeyhi: Dede Garkın ve Baba İlyas	26
■	Prof. Dr. Remzi DEMİR
Türkiye'de aydınlanma ve bilim
(Başlangıç dönemlerine ve toplumsal
yapısına ilişkin bir tartışma)	28
■	Ali YILDIZ
Aziz Nesin tarihi	32
■	Alp HAMUROĞLU
Hitler Rejiminden Kemalist Türkiye'ye:
Türk Müzik Devrimi ve Zuckmayer	38
■	Prof. Dr. Ali UÇAN
Söyleşi: Alp HAMUROĞLU
Zuckmayer: "Hasan Çavuştan insanlık dersi aldım"	49

Prof. Dr. Remzi Demir: Gelenekçi ve Yenilikçi epistemik cemaatler

- Dinçer APAYDIN
1928'in salon ve edebiyat dergilerinde
harf inkılabı dersleri 58
- Geleneksel İnançların Eleştirisi
Mehmet MİRİOĞLU
İslam ve inanca dair söylemlerin eleştirisi:
Necip Fazıl Kısakürek örneği 63
- Matematiğin Sesi
Prof. Dr. Süleyman Gökhan TANYER
Doğamızda bulunan logaritmik ilişkiler ile
doğrusallık tanımları üzerine tartışmalar 68
- Bilimin Felsefesi ve Tarihi
Gökhan DOĞAN
18. yüzyılda Sanayi Devrimi 77
- Doğa Tarihinden Notlar
Prof. Dr. Nurdan İNAN
Gergedanların evrimi 81
- Kondor'un Güncesi
Özgür UYANIK
Latin Amerika'da devrimci rahipleri 84
- Mucitler ve İcatlar Âlemi
Yrd. Doç. Dr. İnan KALAYCIOĞULLARI
Teleskop (II) 88
- Meraklı Tarih
Atilla DURAN
Politikada ilkesizlik, kuralsızlık ve üçkağıtçılığın simgesi:
Kısaca Talleyrand 91
- Tesla'dan Çocuklara / Haz.: Semra LARÇIN 94
- Kitap Kurdu / Haz. Gökalp ÇİFTÇİOĞLU 95
- Bulmaca / Haz.: Semra LARÇIN 96

Kırkateli Üniversitesi
Selçuk KILIÇ
sefcuk.kic@gmail.com
(0 555) 368 82 63
Kocaeli Üniversitesi
Yegim ÇAKMAK
yegim_cakmak.kou@hotmail.com
(0 536) 601 02 74
Koç Üniversitesi
Uğur Gürkan TOSUN
utosun@ku.edu.tr
(0 536) 466 80 64
Marmara Üniversitesi
Sıla AY
sila_ay@windowslive.com
(0 507) 588 84 62
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Işık UZUN
bradzahaiak@hotmail.com
(0 544) 432 17 44
Mersin Üniversitesi
Mehmet AK
mehmetak_33@hotmail.com
(0 537) 788 18 98
Muğla Üniversitesi
Gözen SORGUCU
gozen_sorguc@hotmail.com
(0 544) 370 84 18
Mustafa Kemal Üniversitesi
Mehmet RUM
mehmetrum@gmail.com
(0 541) 414 14 31
Namık Kemal Üniversitesi
Emre Alican YÜCEL
emrealcan_18@hotmail.com
(0 506) 292 50 75
Niğde Üniversitesi
Süleyman Açıkgöz
suleymanacikgoz51@hotmail.com
(0 528) 732 64 00
ODTÜ
Mehmet KUTLU
mehmet.kulu19@gmail.com
(0 534) 910 69 69
Pamukkale Üniversitesi
Fatma ÇAKMAK
fatmacakmak6@gmail.com
(0 508) 933 17 33
Sakarya Üniversitesi
Emre AKTAŞ
emreaktas89@hotmail.com
(0 536) 203 88 50
Selçuk Üniversitesi
Su ERK
suerk@hotmail.com.tr
(0 506) 858 83 36
Süleyman Demirel Üniversitesi
Serhat ÇİĞLA
serhat.1@hotmail.com
(0 506) 952 98 81
Trakya Üniversitesi
Gürol Bora ATEŞ
gurolbora@hotmail.com
(0 537) 386 63 46
Uludağ Üniversitesi
Veli ÇOLAK
velico83@hotmail.com
(0 506) 776 14 98
Yeditepe Üniversitesi
Ayşe HAYKIR
ayse-haykir@hotmail.com
(0 538) 813 04 52
Yıldız Teknik Üniversitesi
Orkun YILDIZ
orkun19901968@hotmail.com
(0 553) 236 31 68

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tlgkryy@yahoo.com
ALMANYA (Güney Bölgesi)
Ulm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAĞISTANLI (hakan.d@gmx.net)
ALMANYA (Kuzey Bölgesi)
Bielefeld Üniversitesi
Can Çakar (can.cakar@gmx.net)
Siegen Üniversitesi
Simet GÜLTEKİN
simet04-60@hotmail.de Tel: 1768314852
Münster Üniversitesi
Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
Guangdong Congfang Üniversitesi
Alican GÖKDENİZ
alican@bilimutopya.com.tr
İNGİLTERE
Queen Mary University of London
Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com
POLONYA
Varşova Üniversitesi
Mekgortata PILCZUK bogorzata@wp.pl
RUSYA FEDERASYONU
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru
SURIYE
Şam Üniversitesi
Canan Fatma CAN turkkan.turhan@gmail.com

Can Pınarından

Can Devrimi olacak mı?

Biz insanlar taşıdığımız enerjiyle etrafımızda bir enerji alanı oluştururuz. Bu alana en az iki açıdan bakabiliriz: 1. Güç (iktidar alanı) 2. Can alanı. Güç alanı yaşamda kalmamıza katkı sunar. Bu alan, görünüşümüzün sanki görünmeyen özelliğidir. Güç alanımız zayıfsa ezik, kullanılan bir insan olma yatkınlığımız fazladır. Güçlüyse "karizmamızla" etkin, buyurgan, sözü dinlenir, saygın bir insan görünüşüne sahip olmaya çalışırız.

Varlık, biz dünya gezegeninde bir canlı türü olarak yaşayan insanlar için sonsuz bir enerji kaynağıdır. Ne varsa enerjidir. Var olma, enerjisi değildir, bir anlamıyla. Biz insanlar taşıdığımız enerjiyle etrafımızda bir enerji alanı oluştururuz. Bu alana en az iki açıdan bakabiliriz: 1. Güç (iktidar alanı) 2. Can alanı. Güç alanı yaşamda kalmamıza katkı sunar. Bu alan, görünüşümüzün sanki görünmeyen özelliğidir. İnsan insana ilişkilerde alan alana etkileşiriz. Deyim yerindeyse birbirimizin alanlarına girer, enerji alır, enerji veririz. Alışılmış deyimle birbirimizden "elektrik" alır, "elektrik" veririz. Güç alanı karşımızda olanları, ilişkiye girdiğimiz insanları etkiler. Güç mücadelesinin, değişik anlamlarıyla yarışmacı bir toplumda yer edinmenin destekçisi bu güç alanıdır. Güç alanımız zayıfsa ezik, kullanılan bir insan olma yatkınlığımız fazladır. Güçlüyse "karizmamızla" etkin, buyurgan, sözü dinlenir, saygın bir insan görünüşüne sahip olmaya çalışırız.

Güç alanını can alanına, yaşam enerjisi can enerjisine dönüştürme olanakları insana verilmiştir. Güç enerjisini can enerjisine dönüştüremezsek ne olur? *Güç özürlü* bir insan oluruz. Gücü başkalarını ele geçirmeye yönlendiririz. Bedenimizi güçlendirerek diğer bedenler üzerinde egemenlik kurmaya kalkarız. Beden takıntımız oluşur. Görünüşümüzün budalası oluruz. Bilgiyle, düşünceyle, sanatta olan ilişkimiz bir güç ilişkisine döner. Belli öğretilere çabucak kapılıp onların kolayca yobazı olabiliriz. Sadece güçlü olmaktan, beğenilmekten ardına düşeriz. Narsizme değin yollar, bu benliğimize odaklı güç kafesinin içinden geçer.

Ezberciler, kolaycılar, tembeller, yobazlar, dar kafalı, öfkeli, hemen küfre, harekete yatkın insanlar, güçlerini can gücüne dönüştüremeyenlerden çıkar. Değer yaşayamazlar, tek ilkeleri güçlü olmalarıdır. Kolayca yalan söyleyebilirler, hırsızlık yapabilirler, güç sahibi olmak için her yolu deneler, her insanı kullanırlar. Neden güçlü olmak isterler? Çünkü güçlü olmak isterler. Hayatlarında gücün dışında hiçbir değer tanımazlar. Oysa güçlü görünüşlerinin altında canıyla buluşmamış zayıf insanlardır. Eşyanın, malın, mülkün, paranın budalası oluverirler.

Yaşadığımız dünya güçlülerin yönettiği bir dünya. Güçlerini sürdürebilmek için her türlü ödünü vermeye hazır olanların dünyası. Böyle bir dünyada adalet, merhamet, sevgi, dostluk çoktan beridir sayıları çok az insanın yaşayabildiği insan olma özelliği olmuştur.

Can olduğumuzu unutuyoruz. İnsanların birbirlerini iterek kendilerine yer açmak istediği, ulusların kendi varlıklarını sürdürebilmek için birbirlerini acımasızca yok ettiği bir dünyada evrendeki enerjinin can enerjisine dönüştürülmesi pek olanaklı görünmüyor.

Bu enerjinin can enerjisi olarak görülmesiyle bir can devrimi oluşabilir. Henüz yeterince anlaşılmasa da böyle bir devrim Kopernik Devrimi gibi bir devrim olabilir.

Yazık ki, can enerjisinin farkına varmamış milyonlar, belki de milyarlar var. Kendinde bir can enerjisi olup olmadığını anlamaya çalışmak da az insanın işi olmuş. Mistik öğretilerin, yığınları belli

bir inanç düzeni içinde yönetebileceğini düşünen güçlerin ele geçirdiği katı, öteki tanımaz, sevgisiz, merhametsiz, değersiz sözde maneviyat alanının tekeli altına alınmaya çalışılmış can enerjisi: bir güç enerjisine dönüştürülmüş. Farklıyı sapkın olarak gören bu maneviyat sömürücüleri, insanın özerk, özgür bir tavırla gerçekleştirebileceği can farkındalığını engellemiş.

Oysa insan can oluşunu doğanın içinde buluyor. Bedenini, duygularını yaşadığında canına yaklaşıyor, ona değişiyor. Kültürünü oluşturuyor, canıyla can veriyor, doğaya, gezegenimize. Biliyor, bilmeye çalışıyor, arıyor, araştırıyor, düşünüyor, çevresini tanıyor, ondan ve kendinden gelen zorlukları yenmeye çalışıyor, çevresine çevreler katıyor: Evrendeki enerjiyi bedenleriyle, duygularıyla, düşünceleriyle, çevresiyle alıyor. Açıyor kendini: Güneşe, yıldızlara, evrenin sonsuz açılımındaki ışınlara. Oradan gelen enerjiyle kendindeki enerjiyi harmanlıyor: Sonlu yaşamındaki sonsuz hayatı keşfediyor. Bitimsizliği, sınırsızlığı; bilginin bitinlemezliğini; düşünmenin, anlamın sonsuzluğunu fark ediyor. O enerjinin yalnızca yaşamda kalmaya yarayan, kullanılıp güç kazanılacak bir enerji olmadığını anlıyor. O enerji bir can enerjisidir. Bize can veren enerjiye enerji katmak gerektiğini düşünüyor. Can verilmiştir. Öyleyse cana katmak gerekir. Can vermek gerekir. Aldığımız enerjiye borcumuzu ona enerji vererek ödüyoruz. Hep alıcı, hep asalak, hep sürüde sürüklenen olmayacağız: Evrendeki enerji bizden enerji bekliyor. Daha hakça, daha özgür, daha özerk bir dünya için can devrimi yapmamızı bekliyor.

Alevîlik ve Bektaşîliğin tarihi üzerine*

Alevîlik ve Bektaşîliği doğuran Türk heterodoksisinin gerçekten de Orta Asya'da eski Türk inançlarıyla başladığını ve bilinenin aksine Şamanizm'in değil, daha çok eski Türk inançları; Atalar, Tabiat, Gök Tanrı Kültleri, Uzak ve Orta Doğu dinlerinin Bektaşîlikteki öncelikli yerini biliyoruz. Ancak bunlar her zaman, herkes tarafından açık seçik anlaşılabilecek bir biçimde ortada değildir. Genellikle çok ince bir ezoterik sembolizm altında saklıdır. Bu sembollerin her birinin mitolojik birer açıklaması vardır.

Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan ve yüzyılları içine alan bir zaman içerisinde çok değişik din, inanç ve kültürlerin İslam, İslam tarihi ve İslam tasavvufu aracılığı ile senkretizasyonundan oluşan inanç kökenleri anlaşılmalıdır Alevîliği doğru anlamak mümkün değildir.

Sizden kısaca, kaba hatlarıyla, Alevîlik-Bektaşîliğin inanç kökenlerinin gerçek hikâyesini istesek neler söyleriniz?

... Alevîlik ve Bektaşîliğin inanç kökenleri konusu aslında çok sistematik ve doyurucu bir biçimde henüz incelenmiş değildir. Bu konu ağır bir bilimsel hazırlık gerektirdiği gibi, çok çalışmayı, çok emek ve zaman sarf etmeyi de gerektirir. Bu sorunun cevabını ancak böyle yorucu bir mesaiden sonra tam olarak verebilmek mümkün olabilir. Bu mesai yalnız tarihsel açıdan değil, sosyolojik, psikolojik, teolojik ve antropolojik bakış açılarından paralel bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

Orta Asya'dan Balkanlara kadar uzanan çok geniş bir mekân ve yüzyılları içine alan bir zaman içerisinde çok değişik din, inanç ve kültürlerin İslam, İslam tarihi ve İslam tasavvufu aracılığı ile senkretizasyonundan(2) oluşan inanç kökenleri anlaşılmalıdır Alevîliği doğru anlamak mümkün değildir. Ancak Alevîlik yalnızca bununla da anlaşılamaz. Buna paralel olarak, başlangıçtan günümüze kadar

sosyoekonomik ve sosyokültürel yapıyı ve bu yapının geçirdiği değişimleri bütün sebepleriyle çok iyi analiz etmek, bunları inançlarla ilişkilendirerek değerlendirmek de lâzımdır.

"Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri"(3) isimli eserinizde Alevîlik ve Bektaşîliği doğuran Türk heterodoksisinin gerçekten de Orta Asya'da eski Türk inançlarıyla başladığını örnekleriyle açıklıyorsunuz. Bilinenin aksine Şamanizm'in değil, daha çok eski Türk inançları; Atalar, Tabiat, Gök Tanrı Kültleri, Uzak ve Orta Doğu dinlerinin Bektaşîlikteki öncelikli yerinden bahsediyorsunuz.

Alevîlik ve Bektaşîliğin inanç kökenleri konusu çok sistematik ve doyurucu bir biçimde henüz incelenmiş değildir.

nuz. Bu etkilenmeleri çok canlı olarak Aleviliğin ve Bektaşiliğin yaşamında görebiliyoruz değil mi?

Elbette... Bu etkilenmelerin izlerini hem günlük hayatta, hem çeşitli zamanlarda icra edilen ritüellerde, Alevi-Bektaşî teolojisinin manzum ve mensur metinleri sayabileceğimiz 'nefes'lerde ve Alevi-Bektaşî büyüklerinin menakıbnamelerinde, hem de bir takım tarihsel olayların yorumlarında bol bol görebilmek mümkündür. Ancak bunlar her zaman, herkes tarafından açık seçik anlaşılacak bir biçimde ortada değildir. Genellikle çok ince bir ezoterik sembolizm altında saklıdır. Dolayısıyla onları görebilmek ve anlayabilmek için Alevilik ve Bektaşiliğin sembolizmini çok iyi tanımak ve bilmek gerekir. Bu sembollerin her birinin mitolojik birer açıklaması vardır.

Bektaşî Menakıbnameleri'ni inceleyen birisi olarak 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu menakıbnamelerde, dolayısıyla Bektaşilik'te Şii unsurlara rastlanmadığını; şimdiye kadar gözden kaçan bir önemli nokta olarak da bu menakıbnamelerde önemli olarak "Kitab-ı Mukaddes" etkisinin varlığını tespit ettiğinizi vurguluyorsunuz. Bu konuda neler söyleyeceksiniz?

Bektaşî menakıbnamelerini çok iyi incelediğimi hiç bir zaman iddia edemem. Ancak inceleyebildiğim ve anlayabildiğim

Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi'nde, Hacı Bektaş-ı Veliye atfedilen bazı önemli menkabelerin, İslamiyet'i Hristiyan halk arasında yayabilmek için propaganda maksadıyla Bektaşî dervişleri tarafından söz konusu eserlere konulduğunu sanıyorum.

Yalnız menakıbnamelerde değil, bilhassa bazı inanç, ritüel ve sembollerde münhasıran Budizm'in ve Maniheizm'in etkisi büyüktür.

kadıyla bu metinlerde, Hacı Bektaş-ı Veli, Kızıl Deli vb. kahramanları Oniki İmam soyuna bağlama dışında hemen hemen hiç bir Şii motife rastlanmaz. Bu aslında bizde gözden kaçan önemli bir olayı belgelemek bakımından büyük bir önem arz eder ki, o da 15. yüzyıl sonlarına kadar bu motiflerin Anadolu Türk heterodoksisinde pek etkili ve birinci dereceden öneme sahip olmadığı gerçeğidir.

Bu motifler Şah İsmail tarafından Aleviliğe sokulmuş ve geliştirilmiştir. Ama bu menakıbnamelerde, özellikle de Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi'nde, Hacı Bektaş-ı Veliye atfedilen bazı önemli menkabelerin, Kitab-ı Mukaddeste ki İlyas (İlyas) ve İleşa (Elyesa) Peygamberlerin hikâyelerinin birer uyarlanması olduğuna vaktiyle dikkat çekmiş ve bu konudaki karşılaştırmalı metinleri, *"Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri"*(4) isimli çalışmamda yayınlamıştım. Bu metinlerin, İslamiyet'i Hristiyan halk arasında yayabilmek için propaganda maksadıyla Bektaşî dervişleri tarafından söz konusu eserlere konulduğunu, böylece Hristiyanlara alışık oldukları menkabelerin benzerleri aracılığıyla, onların iç dünyalarını pek sarsmadan daha kolayca İslamiyet'i sunabilmek amacının güdüldüğünü sanıyorum.

Yine araştırmalarınız sonucu ortaya çıkan bir nokta da, Budizm'in, Maniheizm'in ve Mazdeizm'in Bektaşî Menakıbnamelerinde Alevilik ve Bektaşilik'te bilinen boyuttan fazla önemli

rolleri olduğunu vurguluyorsunuz?

Evet... Bu kanaatim, o çalışmalarımı yayınladıktan sonra daha da pekişti. Hâlbuki başlangıçta merhum Köprülü'nün etkisiyle daha çok Şamanizm faktörü üzerinde durulmuştu. Kaynaklara nüfuz etme imkânı bulamayanlar yahut yeni araştırmalardan haberi olmayanlar veya onları kullanamayanlar, hâlâ Şamanizm'i öne çıkarmağa devam ediyorlar. Fakat bu husus bugün bilim dünyasında artık böyle değildir. Şüphesiz Şamanizm'in de çok etkisi vardır, fakat yalnız menakıbnamelerde değil, bilhassa bazı inanç, ritüel ve sembollerde münhasıran Budizm'in ve Maniheizm'in etkisi büyüktür.

Alanında titiz bir inceleme, pek çok karanlık noktayı aydınlatan ciddi bir kaynak olarak gördüğümüz, "Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfîlik: Kalenderîler"(5) adlı eserinizde İslâm'ın ilk yüzyıllarında Irak, İran, Maveraünnehr Bölgesindeki Melamîlîğin, Zerdüştiük, Budizm ve Maniheizm'in Kalenderîliği doğurduğunu; bazı ufak farklılıklarla Haydarîlîğin, Rûd Abdallarının, Camîlîğin, Torlakların, Şemsîlerin... Aslında Kalenderîliğin farklı yorumlarından başka bir şey olmadığını söylüyorsunuz. Kalenderîliğin önemli nereden kaynaklanıyor? Tüm İslâm ve Türk dünyasında büyük mutasavvıfların birçokunun aslında Kalenderî olduğunu söylüyorsunuz. Bu Kalenderî şeyhleri kimlerdir?

Kalenderîliği önce, yalnızca bir ta-

Onun menkabelerini bütün Anadolu'ya yayarak, Hacı Bektaş'ın bugün bildiğimiz şekilde tanınmasını sağlayan, 14. yüzyılda Sulucakarahöyük Tekkesinden yetişen Abdal Musa olmuştur. Hacı Bektaş Kültürünü geliştirerek Bektaşiliğin fikir temellerini asıl oluşturup yayan Abdal Musa ve müridi Kaygusuz Abdal olmuştur.

rikatın adı olarak değil, yaklaşık 11. ve 12. yüzyıllardan itibaren Doğu ve Yakın Doğu İslam dünyasındaki heterodoks sufi akım ve teşkilatları çok derinden etkileyen bir büyük mistik akım olarak görmek ve anlamak lâzımdır. Zaten önemi de buradan geliyor. O kadar ki, sadece Yesevîlik, Vefâîlik, Haydarîlik ve Anadolu'da Bektaşîlik gibi heterodoks tarikatları değil, Mevlevîlik ve bazı kolları itibarıyla Halvetîlik gibi Sünnî tarikatları dahi derinden etkilemiştir. Baba Tahir Hemedanî, Kutbeddin Haydar, Barak Baba, Şems-i Tebrizî, Fahreddin İrakî ve daha bazı büyük şeyhler hep Kalenderî sufiğine mensup idiler.

Eserinizde, Hacı Bektaş'ın aslında Vefâî (Haydarî) bir Kalender Şeyhi, Bektaşiliğin Kalenderiliğinden(5) bir kolu, Hacı Bektaş'ın Kalenderiliğinden dolayı mucerret (evlenmemiş) olduğunu söylüyor, Hacı Bektaş'ın Sünnîlikle hiçbir alakasının olmadığını vurguluyorsunuz. Hacı Bektaş'ın Kalenderîlik özellikleri nelerdir? Bazılarının da yanan gösterip onu Sünnîleştirme istedikleri 'Velayetname'(6) nasıl bir eser? Niçin Abdal Musa'ya çok önem veriyorsunuz? Bektaşiliğin esas ku-

rucusu olarak kimi veya kimleri kabul etmeliyiz?

... Gerek Hacı Bektaş-ı Velinin yaşadığı 13. yüzyıl Anadolu'sundaki heterodoks sufilğin geniş çapta Kalenderîye akımı tarafından temsil edilmesi, gerek kaynaklardaki bilgilerimiz, özellikle de Velayetname-i Hacı Bektaş-ı Velinin dikkatli analizinin, bizi belirttiğiniz sonuca götürceğini düşünüyorum. Burada Hacı Bektaş-ı Velinin 'çirılçıplak bir abdal' tabiriyle anıldığını gördüğümüz gibi dış görünüşüyle ve uyguladığı mistik yaşantısıyla da tıpkı çağdaşı Barak Babaya benzediğini görürüz. Barak Baba hakkında ise çok açık tarihsel bilgilerimiz vardır. Burada tafsilatına giremeyeceğim pek çok sebep yüzünden Hacı Bektaş'ı Sünnî bir şeyh olarak kabul etmemiz mümkün değildir. Hacı Bektaş-ı Veli konargöçer bir Türkmen boyu içinde, kısmen kapalı devre yaşadığı için zamanında pek fazla tanınmadığı görülüyor. Bugün, daha sonraki dönemlerde onun etrafında oluşan düşüncelerin etkisinde bulunanlar tarafından buna itiraz edileceğini çok iyi biliyorum. Ancak şurası bir gerçektir ki; onun menkabelerini bütün Anadolu'ya yayarak, Hacı Bektaş'ın bugün bildiğimiz şekilde tanınmasını sağlayan, 14. yüzyılda Sulucakarahöyük Tekkesinden yetişen Abdal Musa olmuştur. Hacı Bektaş Kültürünü geliştirerek Bektaşiliğin fikir temellerini asıl oluşturup yayan Abdal Musa ve müridi Kaygusuz Abdal olmuştur. Abdal Musa bu bakımdan bençe Bektaşîlik tarihinde çok önemli bir yer işgal eder. Ama bugün bildiğimiz şekliyle Bektaşîliği kuran, 16. yüzyıl başında Balım Sultan'dır. Hacı Bektaş kendisi fiilen

Türk heterodoksisi Babai hareketiyle derlenip toparlanmıştır. Alevîlik ve Bektaşîlik bu hareketle Anadolu'daki tarihsel temellerini bulur.

Bektaşîliği kurmamıştır, ama hiç şüphesiz onun piridir ve Türk heterodoksisinin temel şahsiyetidir.

Bir yazınızda, Babailer, Şahkulu, Celali... gibi Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde meydana gelen isyanların bir inanç veya ideolojiden kaynaklanmadığını söylüyorsunuz. Peki, bu isyanların asıl kaynakları, nedenleri nelerdir?

Evet, bu isyanlar Sünnîliğe karşı çıkan bir dinî inanç, bir mezhep isyanı, 16. yüzyılda Avrupa'da Katolikler ile Protestanlar arasında olan türden birer din savışı kesinlikle değildir. Çünkü bu isyanlar Sünnîlere karşı değil, Osmanlı merkezi yönetimine karşı vuku bulmuştur. Vaktiyle merhum Mustafa Akdağ başta olmak üzere, günümüzde de pek çok yerli, yabancı araştırmacı bunu çok açık bir biçimde ortaya koydular. Onlar bu isyanların, gerçekte 16. yüzyılda Osmanlı yönetimi ve toplumsal yapısının geçirmekte olduğu değişim krizlerinin kırsal kesimde kaynaklanan toplumsal protestolar olduğunu gösterdiler. Nitekim arşiv belgelerinden, bu isyanlara yalnız Alevî kesimin değil, Sünnî kesimden de katılımlar olduğunu çok açık bir biçimde görüyoruz.

"Babailer İsyanı"(7) adlı bir kitabınız da var. Türk tarihinin en büyük halk hareketlerinden olan Babailer İsyanı (1240), Anadolu'da etkisi yüzyıllarca sürmüş önemli tarihsel ve toplumsal bir olaydır. Bunun sizce sebebi nedir?

Babai İsyanı sizin de vurguladığınız gibi Türkiye tarihindeki en büyük boyutlu ve kapsamlı halk hareketlerinin hem ilki, hem de belki etkilerinin boyutları düşünülse en başta gelenidir. Bir defa çok geniş kapsamlı ve gerçek anlamda bir halk hareketidir. Etkisinin uzun süreli oluşu, Türk halkının, özellikle de konar-göçer heterodoks kesimin zihniyetine uygun ilk mesiyank (yahut mehdici) bir hareket olmasından geldiği gibi, belki daha mühim olanı, Anadolu topraklarında heterodoks Türk Müslümanlığının oluşmasına yol açan bir hareket olmasından kaynaklanmaktadır. Türk heterodoksisi Babai hareketiyle derlenip toparlanmıştır. Alevîlik ve Bektaşîlik bu hareketle Anadolu'daki tarihsel temellerini bulur.

Alevilik - Bektaşılık içinde bir mitoloji kahramanı hüviyetine bürünen Şeyh Bedreddin esas ününü, edini ölümsüzleştiren bir ayaklanmaya katılmasından alsa da Varidat ve diğer eserleri incelendiğinde kuvvetli bir mutasavvıf ve düşün adamı olarak da karşımıza çıkıyor. Şeyh Bedreddin gerçekten bir düşünür müydü? Kimlerden etkilenmişti? Şeyh Bedreddin'in yeterince tanınmıyor olmasının nedeni nedir? Şeyh Bedreddin'in Alevilik ve Bektaşılık'teki yeri nedir?

Bir kere Şeyh Bedreddin'le ilgili olarak belki önce şu gerçeğin altını çizmek gerekir. Şeyh Bedreddin de tıpkı Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlâna Celâleddin-i Rumi, Yunus Emre ve Pir Sultan Abdal gibi, Türkiye'de özellikle 1960'lı yıllardan itibaren görülen tarihin sapıtılması veya bozulması (deformasyonu) sürecinin kurbanıdır. Cumhuriyet tarihinde batılılaşmacı, muhafazakâr ve sol ideolojik kavgaların bir sonucu olarak yaşanan bu süreç, saydığım isimler gibi, Şeyh Bedreddin'de gerçek tarihsel kişiliğinden çıkarak bambaşka bir kılığa sokmuştur. Günümüzde dahi yeterince ve doğru tanınmamasının sebebi de bence budur.

Sözünü ettiğim bu süreç, hem sağ, hem sol kesimde, şimdilerde de bunlara eklemlenen Sünnî İslamcı ve Alevî ke-

Alevî-Bektaşî Edebiyatı ve Müziği, Türk Halk Kültürünün tarihsel süreç içinde yarattığı en parlak, en mükemmel ürünlerden biridir.

simde işlemektedir. Herkes ideolojisinin elbisesini giydirmektedir. Bu olguya, üzerinde çok ciddi bir şekilde durulup tartışılması gereken Türkiye'nin çok önemli bir meselesi olarak işaret ettikten sonra Şeyh Bedreddin için kısaca şunu söyleyebiliriz. O gerçekten bir düşünce adamıydı. Hem bir hukukçu, bir mutasavvıf, âlim bir devlet adamı olarak çok yönlü bir düşünce adamıydı. Muhakkak ki herkeste olduğu gibi, yetiştirme süreci boyunca gerek bizzat gördüğü, gerekse önceden yaşamış olup eserlerini okuduğu eski bilim, düşünce ve tasavvuf şahsiyetlerinden geniş ölçüde etkilendiştir.

Şeyh Bedreddin özellikle Balkanlar ve Trakya Aleviliği'nde çok mühim bir yer tutar. Hatta bilindiği gibi Deliorman Aleviliği, bizim eski Osmanlı kaynaklarının Simavnîler veya Bedreddinîler Taifesi dediği kesimlerin bir devamı olup Hacı Bektaş'tan çok Şeyh Bedreddin'i takdir ederler. Zaten bilindiği gibi bir Bedreddin Ocağı mevcuttur. Bu meseleler zaman zaman yabancı araştırmacılarca ele alınıp üzerinde makaleler yayınlanmaktadır. Fakat kitap çapında bağımsız geniş araştırmalar bilebildiğim kadarıyla henüz yoktur.

...

Tüm Türk kültür dünyası içinde gerçekten de önemli bir unsur olan Alevî-Bektaşî Edebiyatını, şiirini, ozanlarını, müziğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bence Alevî-Bektaşî edebiyatı ve Müziği, Türk Halk Kültürünün tarihsel süreç içinde yarattığı en parlak, en mükemmel

ürünlerden biridir. Nefeslerin güfteleri, lafız olarak Türk Nâzım Edebiyatının şaheserlerinden olduğu kadar, ihtiva ettikleri derin sofyanın anlamları ve kullandıkları çok zengin sembolizm itibarıyla da Türk tasavvufunun eşi bulunmaz metinleridir. Ayrıca bilimsel açıdan da, velayetnamelerle birlikte, Alevî-Bektaşî inançlarının, mitolojisinin, kısaca Alevî-Bektaşî popülarite teolojisinin ana kaynakları durumundadırlar ve bu bakımdan eşsiz bir kıymet arz ederler.

...

Sayın Ocak, siz bir İslam Tarihi araştırmacısı olarak bu kadar ayrıntıyı nasıl yorumluyorsunuz? Gerçekten Hz. Muhammed'in Hz. Ali'nin halifeliğine dair bir görüşü var mı? Ali ilk üç halifeyle görüş farklılığı içinde bir çatışmaya girmiş miydi? Ali ismi için önemli tartışmaların hep birincisi kaynağı olmuş ve olmaya devam ediyor?

... Bence bu sorunun cevabı, çok önemli ve iyi kavranması gereken bir tarihsel olgu ile sıkı sıkıya ilgilidir; ki o da şudur: Gerçekten de İslam tarihinde ve bu tarih içindeki İslam toplumlarında günümüze kadar Hz. Muhammed'den sonra adı en çok geçen, bir inanç ve takdis konusu yapılarak etrafında kült oluşturulan yegâne kişi Hz. Ali'dir. İslam'ın başka hiç bir şahsiyeti böyle bir olguya konu değildir. Hatta İslam dünyasının Şii ve Alevî kesiminde, belki tam bir benzetme sayılmayabilir ama Hz. Ali, bir parça Hristiyanlıktaki Hz. İsa konumundadır. Özellikle Alevilik'te Hz. Muhammed'den de daha üst bir konumdadır Hz. Ali, demek yanlış olmaz.

"Hz. Ali bu konuma nasıl gelmiş veya getirilmiştir? Bu olgu nasıl bir sürecin ürünüdür?" denildiğinde, eğer bilimsel araştırmacılar açısından konuşmamız gerekirse, bu olgunun, çok karmaşık bir takım siyasi, dinî ve kültürel şartların yarattığı, asırlara yayılan büyük bir tarihsel deformasyon (bozulmuş tarih) sürecinin ürünü olduğunu söylememiz icap ediyor. Ne var ki, inanç başka, tarihsel gerçeklik başkadır. Hiç şüphesiz niteliği ne olursa olsun, nasıl meydana gelirse gelsin, şahsen inançların ve sahiplerinin saygı

Şeyh Bedreddin özellikle Balkanlar ve Trakya Aleviliği'nde çok mühim bir yer tutar. Hatta bilindiği gibi Deliorman Aleviliği, bizim eski Osmanlı kaynaklarının Simavnîler veya Bedreddinîler Taifesi dediği kesimlerin bir devamı olup Hacı Bektaş'tan çok Şeyh Bedreddin'i takdir ederler.

Ne Muaviye'nin, ne de oğlu Yezîd'in adını taşıyan hiç bir Sünnî'ye rastlanmadığı hâlde, Hz. Ali'nin ve çocuklarının adları Sünnîlerce de en çok konulanlardandır.

değer olduğu ve tartışılmaması gerektiği kanaatindeyim. Bu itibarla bugün Şii ve Alevî Müslümanların Hz. Ali hakkındaki inanç ve kanaatlerini yargılamaya kendimi yetkili görmüyorum. Bu, meselenin tamamen farklı bir boyutudur ve her türlü tartışmanın üzerindedir. Bununla beraber, bilim adamları, tarihçiler, meseleye bilimsel ve objektif açıdan bakmak zorundadırlar.

Şimdi bu söylediklerimi okuyan bazı Alevî vatandaşlarımızın bana kızacaklarını, beni bir takım suçlamaların hedefi yapacaklarını da çok iyi biliyorum. Ama sizin de, dünyaca tanınmış Philipp K. Hitti, Bernard Lewis ve Claude Cahen gibi büyük bilim adamlarının eserlerinden çok iyi tespit ettiğiniz gibi, Hz. Ali konusunda tarihsel gerçeklikler, Şiilerin ve Alevîlerin değil, Sünnîlerin görüşlerine daha yakındır. Bugünün modern bilimsel tarih araştırmaları, Hz. Muhammed'in, kendinden sonra Hz. Ali'nin halifeliği konusunda hiç bir görüş beyan etmediğini kabul eder. Ayrıca Hz. Ali'nin, her ne kadar kendisi hilafet makamına getirilme beklentisi içerisinde olsa da, ilk üç halifeyle hiç bir zaman bir çatışmaya girmediğini, çatışmaya girmek şöyle dursun, onlara bütün işlerinde yardımcı olmaktan kaçınmadığını, onların da onu dışlamadıklarını göstermektedir. "O zaman Şii veya Alevî tezi nasıl meydana gelmiştir?" Bunu açıklamak çok uzun sürer. Bu konuya apayrı bir söyleşi tahsis etmek lâzımdır. Çünkü

demin de söylediğim gibi bu çok karmaşık bir meseledir ve tarihsellikten çok mitolojik olguya ilgilidir. Bu mitolojik olgu, Hz. Ali'nin şehit edilmesiyle başlamış ve gelişmiştir. Başka bir ifadeyle, Hz. Ali hayatta iken oynamadığı rolü, öldükten sonra oynamıştır. Çünkü mitolojik süreç onun ölümüyle işlemeğe başlamıştır.

Alevîler Ali'nin sadece yiğit ve mertlikleriyle değil, onun bir ilim adamı, çok büyük bir hatip, şair, yazar, düşünür olduğuyla, Kur'an-ı Kerim'in batın (gizli-ıç) mânalarını görebilen, Kur'an-ı Natık (Konuşan Kur'an) olduğuyla, dâhiliğine de inanarak böyle bir öndere bağlılıkla övünmektedirler. Hakkında ciltlerce eser, binlerce dize şiir yazılmış. Hz. Ali'nin hutbeleri, vasiyetleri, emir ve mektupları, hikmet ve vecizelerinin toplandığı "Nehc'ül-Belağâ" isimli eser, onun ölümünden yüzyıllar sonra kaleme alınıp yazılı hâle getirilmiş. Yine onun kendi yazdığı söylenen şiirlerinin toplandığı büyük bir "Divan" da var. (Şerif Râdî Muhammed) Hüseyin'in Şerif Murtaza'nın derleyip, Vedat Atilla'nın Türkçeleştirdiği "Divan" ve buna benzer eserlerin orijinalliği konusunda neler söyleyeceksiniz?

"Nehc'ül-Belağâ" ve "Hz. Ali Divanı" gibi eserler, aslında Türkiye Aleviliği'nin değil, İran Şiiliği geleneğinin ortaya koyduğu eserlerdir. Türkiye Aleviliğinin kendi geleneğine uygun biçimde yarattığı eserler de vardır. Ancak Nehc'ül-Belağâ ve Hz. Ali Divanı, Alevîlik tarafından da çok sonraları benimsenmiş olup, bugün okumuş yazmış hemen her Alevinin evinde bulunur. Bu eserler sizin de belirttiğiniz gibi Hz. Ali'den yüzyıllar sonra İmamiye Şiâsi geleneği içinde derlenip kaleme alınmıştır. Bu itibarla bunlar sıkı bir tarihsel kritiğe tâbi tutulacak olurlarsa -ki tutulmuşlardır- içlerindeki Hz. Ali'ye atfedilen sözlerin, hutbelerin, vecizelerin belki çok az bir kısmının sağlam rivayetler olarak gerçekliği tespit edilebildiği görülür. Geri kalanlarının, tıpkı Hz. Muhammed'in hadislerinde de olduğu gibi, çok sonraları onun adına söylenmiş sözler olduğu görülmektedir. Bununla beraber bu sözler içinde gerçekten çok değerli, hikmetli olanlar da vardır.

Sizce Muaviye'nin gerçek kimliği nedir? Niçin Muaviye İslam Tarihi'nde ayrılıkçı lider görülmüştür? Ali - Muaviye arasındaki zıtlaşmanın esas nedeni nedir? Niçin Muaviye de Ali gibi çok fazla spekülasyonlara mâruz kalmış?

Bilindiği gibi yüzlerce yıllık geçmişe dayanan bazı inançlarla, bilimsel gerçeklikler arasında zaman zaman zıtlıklar bulunmaktadır ve bulunacaktır. Muaviye konusu da bunlardan biridir. Hiç şüphesiz Muaviye'yi objektif bir tarihsel gerçeklik olarak ele alan bilim adamlarının kanaatleriyle, Hz. Ali'yi imanlarının merkezi yapmış insanların, onun en büyük hasmı olarak Muaviye hakkındaki kanaatleri arasında büyük bir zıtlık olacaktır. Çünkü bilim adamlarının Muaviye'yi değerlendiren kullandıkları ölçütler, yalnız Hz. Ali ve Ehlîbeyte karşı tavrından ibaret olmayıp, çok daha genel bir perspektif içinde, siyaset ve devlet adamı olarak İslam İmparatorluğuna yaptığı katkılar çerçevesinde objektif ölçütlerdir. Oysa Şii ve Alevîlerin Muaviye hakkında kullandıkları ölçütler ise, "Hz. Ali'nin hakkını gasp eden ve dolayısıyla ilâhi iradeye karşı gelen zalim bir şahsiyet imajı" çerçevesinde şekillenir.

Aslında Hz. Ali ile Muaviye arasındaki zıtlaşmanın temel nedeni, İslam'dan çok önceki devirlerde Mekke'nin yönetimi konusunda Haşimoğulları ile Ümeyye-

Hz. Ali ile Muaviye arasındaki zıtlaşmanın temel nedeni, İslam'dan çok önceki devirlerde Mekke'nin yönetimi konusunda Haşimoğulları ile Ümeyyeoğulları arasındaki bir kaç yüzyıl süren şiddetli siyasî rekabetten kaynaklanır.

oğulları arasındaki bir kaç yüzyıl süren şiddetli siyasî rekabetten kaynaklanır. Her ne kadar büyük bir çoğunluk tarafından seçilmiş olmasa da Hz. Ali halife seçilmiştir ve Muaviye bir takım siyasî manevralarla onu kamuoyunda "Gasip" olarak damgalamıştır. Sünnîler her ne kadar Muaviye aleyhinde, onun sahabeden olduğu gerekçesiyle bir söz söylemek istemezlerse de kalben Hz. Ali'yi desteklemişlerdir ve bugün de pek çok Sünnî Muaviye hakkında olumlu düşünmez. Nitekim ne Muaviye'nin, ne de oğlu Yezit'in adını taşıyan hiç bir Sünnî'ye rastlanmadığı hâlde, tam tersine, Hz. Ali'nin ve çocuklarının adları Sünnîlerce de en çok konulanlardandır.

Peki, sizce bu Oniki İmamlar Kültü, Kerbela Kültü nasıl doğup gelişti? Gerçekten konuya vâkıf İslâm tarihçileri mi yok, yoksa olay ve kişiler hep çarpıtılarak mı günümüze gelmiş?

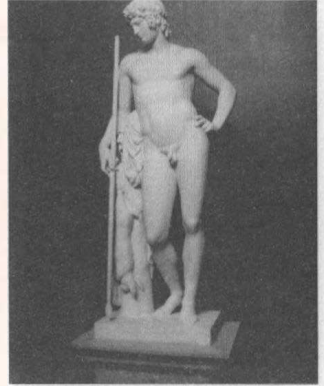
Yine çok hassas bir meseleye dokunuyorsunuz. Aslında bu sorunuzun cevabını dolaylı olarak az önce verdiğimi sanıyorum. Yani burada, Şii ve Alevî inançlarının, yüzyıllar içine yayılan ve kendiliğinden oluşan bir tarihsel deformasyon sonucu meydana geldiğini belirtmek istiyorum. Demin isimlerini saydığınız dünya çapında ünlü uzman tarihçiler ve daha başkaları, hiç şüphesiz kendi bilimsel araştırmalarının sonuçlarını dile getiriyorlar. Onların Sünnîlik, Şiilik veya Alevîlik gibi bir dertleri yok. Meseleler bu açılardan bakmıyorlar; mümkün olduğunca objektif bulgularını dile getiri-

yorlar. Bu bakımdan bu sonuçları yalnız Alevîlerin değil, Sünnîlerin de dikkate almaları gerektiğini düşünüyorum.

Oniki İmam ve Kerbela Kültüne gelince, Oniki İmam dediğimiz, Hz. Ali de dâhil olmak üzere onun çocukları ve soylarından gelen, Şiilikte kutsallaştırılmış bu şahsiyetler hakkındaki inançlar, 16. yüzyılda Şah İsmail Safevî tarafından Alevîliğe sokulmuştur. Bu şahsiyetlerin de tarihsel hayatları hakkındaki -aslında pek de fazla olmayan- bilgilerimiz, Şiiliktekinden ve özellikle de Alevîliktekinden oldukça farklıdır. Bu da onlar hakkındaki inançların aynı tarihsel deformasyon sürecinden geçtiğini gösteriyor. Dolayısıyla bugün bilimsel açıdan bakıldığında, Alevîlikte mevcut Oniki İmam Kültünün, bu tarihsel deformasyonun ürünü olduğunu söyleyebiliriz.

İslâm tarihinde yalnız Şiiler ve Alevîlerin yüreğinde değil, Sünnîlerin yüreğinde de çok acı ve derin yaralar bırakmış olan Kerbela faciası etrafında teşekkül eden kült hakkında ise şunları söyleyebiliriz sanıyorum: Bu kültün teşekkülünde, eski Mezopotamya mitolojisinde "haksız yere öldürülen Tanrı (Tammuz-Adonis) Figürü" etrafında gelişen acı ve intikam motifine dayalı eski ritüellerin bulunduğu çok kuvvetli bir ihtimaldir. Kerbela faciasının, bu ritüellerin ve onlara bağlı mitolojinin vatani olan topraklarda meydana geldiğini unutmamak gerekir. Hz. Hüseyin'in şahadetinin doğurduğu acının etrafında Şiiler arasında Kerbela Kültü teşekkül ederken, aynı coğrafî mekândaki bu antik gelenekten geniş ölçüde yararlandığını söyleyebiliriz.

Alevî ve Bektaşîler kendilerini 6. İmam Caferî Sadık'a mezhepsel bir bağla bağlarlar. Ve onun kurduğu Caferî Mezhebinden olduklarını söylerler. Aydınlatılması gereken bir nokta da budur. 6. İmam Caferî Sadık Alevîlerin inanç ve ibadetlerinin kaynağı olarak gösterdikleri bir Bâtîni mezheb (Caferî Mezhebi) kurmuş mudur? İslâm Dininin ve Kur'an'ın gizli mânalarını çözen bir Cafer (Cefr) ilmi var mıdır? Caferî Sadık'ın görüş ve yaşayışı bugünkü Sünnî ve Şiîliğe mi, yoksa Alevîlik ve Bektaşîliğe mi yakın?

Mezopotamya mitolojisinde "haksız yere öldürülen Tanrı Adonis Figürü"

Tarihsel olarak İmam Caferî Sadık'ın, söylenildiği gibi bir Bâtîni mezheb kurduğunu söyleyebilmek zordur. Çünkü dediğim gibi bu konuda elimizde, ilmen doğrulanmış sonraki rivayetlerin dışında, çok fazla müspet bilgi yoktur. Mevcut tarihsel bilgiler ise, İmam Caferî Sadık'ın Alevîlik ve Bektaşîlik bir yana, hatta Şiilikten çok Sünnîliğe yakın olduğu merkezindedir. Bu konuda, mevcut yerli yabancı kaynaklara bakılabilir. Ama dediğim gibi, biz burada insanların inançlarını yargılamak durumunda değiliz. Siz soruyorsunuz, ben de mevcut bilimsel verilere göre cevap vermeğe çalışıyorum. Ancak burada bugün bir zorunlulukla karşı karşıyayız. Bu zorunluluk, bazı yazılarımda da defalarca vurgulamaya çalıştığım gibi, hem Alevîliğin, hem de Sünnîliğin ortak yaşadıkları, ama kendilerine göre yorumladıkları tarihlerine, artık geleneksel ve sorgulanmamış bilgilerle değil, bilimin ışığında bakmaları ve bir eleştiri süzgecinden geçirmeleri zorunluluğudur. Bunun müstereken yapılması gerektiğinin kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum. Üstelik bunun pratik açıdan büyük bir faydası olacağına da inanıyorum ki o da bu gerçekleştirildiği takdirde, Alevîler ve Sünnîler arasında yüzyıllardan beri süregelen soğukluğun da geniş ölçüde kalkmasına yardımcı olmasındır.

Türk-İran ilişkileri ve Şah İsmail ile Safevî Devleti'nin Alevîliğe etkileri konusunda neler söylersiniz?

Oniki İmam dediğimiz, Hz. Ali de dâhil olmak üzere onun çocukları ve soylarından gelen, Şiilikte kutsallaştırılmış bu şahsiyetler hakkındaki inançlar, 16. yüzyılda Şah İsmail Safevî tarafından Alevîliğe sokulmuştur.

Pek az hükümdar,
Şah İsmail gibi
taftarlarınca sevilmiş
ve sayılmıştır. Çocuk
yaşta kahramanlıklar
göstermiş, "kuvvetli,
azimli, sarışın, ela gözlü,
yakışıklı", Azerbaycan
nazmının yaratıcısı kabul
edilen Şah İsmail'e
milyonlarca taraftarı Ali'nin
ve İmamların cisimleşmiş
şekli olarak bakmışlardır.

... Bu devletin kuruluşunda Anadolu'dan giden Türkmenler gerçekten önemli rol oynamışlardır. Bugün Oniki İmam Şiiliğine mensup olan İran'da, Anadolu Alevileri'ne benzeyen Türk zümrelerinin bulunuşu da bir bakıma bunun kanıtı sayılabilir.

Safevî Devleti kurulurken Şah İsmail İran'da geniş ölçüde bir Şiileştirme hareketine girişmiştir. Bu konuda Batı'da yapılmış, Walter Hinz, Hanna Sohrweide vb. değerli araştırmacıların yayımladığı çok iyi araştırmalar var. Şah İsmail'in bu başarısında, başında bulunduğu Safevîye Tarikatının, başka tarikatlarda olmayan çok güçlü ve iyi organize edilmiş askerî yapısının önemli rolü vardır. Hatta sırf bu konuda Avrupa'da yakın zamanda bir de güzel bir kitap yayımlandı. Ancak bu başarıda Şah İsmail'in dinî liderlikte olduğu kadar, siyasetteki ve teşkilatçılıktaki mükemmel kabiliyetinin de hakkını teslim etmek gerekir.

Şah İsmail bir yandan bu askerî yapıyı kullanırken, diğer yandan, eski Türk inançlarını yüzeysel bir İslam cılası altında hâlâ güçlü bir şekilde yaşatan heterodoks Türkmenlere Oniki İmam Şiiliğinin inançlarını büyük bir maharetle aşıladı. Tabii bu aşılama esnasında Oniki İmam

Şiiliği'nin esasları aslından uzaklaşarak, tamamıyla Türkmenlerin yapısına uygun bir mahiyet kazandı. Bunda da Şah İsmail'in Hatayî mahlesiyle söylediği, hiç şüphesiz Türk Edebiyatının şaheser örneklerinden olan nefeslerin büyük katkısı olduğunu belirtmeliyiz. Nitekim bildiğiniz gibi hâlâ Ayin-i Cemlerde onun nefesleri okunur. O bu nefeslerde kendini hem Türkmenler'i Osmanlı'nın (Yezit'in) zulmünden kurtaracak bir "Mehdi", hem de Hz. Ali'nin, dolayısıyla "Tanrının mazharı" hüviyetiyle tanıtti. Nefeslerde sık sık geçen "Şah" terimi bunu simgeler. Hem kendini, hem Hz. Ali'yi, hem de Tanrıyı bir arada kastetmek suretiyle bu terime bu anlamı yükleyen ilk kişi de muhtemelen Şah İsmail'dir. Bu zaten yüzyıllardan beri bu zihniyete yatkın Türkmenler arasında çok etkili oldu. Ayrıca ritüelleri tespit ederken de, Türkmenler arasında yine yüzyıllardan beri yapılagelen Şamanist ve özellikle Maniheizt kökenli ayinlerden geniş ölçüde yararlandı. Alevilik bugünkü yapısıyla böylece doğmuş oldu.

Anadolu'da Türkmenler tarafından İren Padşahları birer "Mehdi" gibi görüldü. Yüzyıllarca, on binlerce Türkmen İran'a aktı. Maddî ve manevî bakımdan Türkmenler Safevî Devleti'ni desteklediler. "Selamünaleyküm" yerine, "Şah" kelimesi selamlaşma

Şah İsmail Türk tarihinin çok dikkate değer, çok yönlü simalarından biridir.

kelimesi oldu. Şah'ı ziyaret hac kabul edildi. Şah Kulu gibi, birçok kişi on binlerle ayaklandı. Bunların nedenleri nelerdi? Niçin Pir Sultan Abdal: "Hak'tan inayet olursa/ Şah Urum'a gele bir gün", Pir Ali: "Gazi Mehdi bir gün Urum'a çıkar/ Yezid kalesinin hem burcun yıkar" demişlerdir?

Sebebi bir parça demin belirtmeye çalışmıştım. Yani Şah İsmail Aleviliğin temelini, o zaman kendisinin temsil ettiği bu çok eski kavram yardımıyla oluşturdu. Onun için Mehdiilik kavramının Aleviliğin temel ideolojisi olduğunu söylememiz gerekir. Bu ideolojinin kökü, Abbasi Dönemi İran'ında Ebu Müslim-i Horasanî'nin öldürülmesi üzerine 755 ile 900 kuruşurlu yıllar arasında çıkan isyanlara kadar dayanır. Türklerin de zaman zaman katıldığı bu isyanların hepsi, eski İran'ın Zerdüşti, Mazdeist ve Maniheizt kökenli çok güçlü bir "geri dönüş" inancına dayanıyordu. Yani Zerdüş, Mazdek ve Mani ölmemişlerdi ve günün birinde insanları zulümden kurtarmak için geri döneceklerdi. Sözümlü ettiğim bu isyanlarla birlikte bu eski kavram, daha önce Emevîler zamanında Muhtar Sakafî tarafından ilk defa kullanılarak bildiğimiz mehdiilik kavramıyla birleştirildi. Ondan sonra, yalnız Türkler değil, heterodoks kesime mensup bütün zümreler, merkeze karşı ayaklanmalarında sürekli bu ideolojiyi kullandılar. Anadolu Selçuklu dönemindeki Babaî İsyanından tutun, Osmanlı döneminde 16. yüzyıldaki çoğu Anadolu isyanlarında, İslam öncesi devirlerden kaynaklanan bu temel ideoloji kullanılmıştır. Onun için Pir Sultan Abdal ve Pir Ali öyle söylüyorlardı. Bu konu bence ayrıca bütün detaylarıyla incelenmeye değer kadar çok önemli bir konudur. Aleviliği iyi anlamak, bir bakıma da bu konuyu iyi anlamaya bağlıdır. Pek az hükümdar, Şah İsmail gibi taraftarlarınca sevilmiş ve sayılmıştır. Çocuk yaşta kahramanlıklar göstermiş, "kuvvetli, azimli, sarışın, ela gözlü, yakışıklı", Azerbaycan nazmının yaratıcısı kabul edilen Şah İsmail'e milyonlarca taraftarı Ali'nin ve İmamların cisimleşmiş şekli olarak bakmışlardır. O, yoldaşlarının, "Gül Yüzlü Şah" idi. Safevî Devletini bir Kızılbaş yurdu yapan Şah İsmail nasıl birisi idi? Gerçekten binlerce Sünnî'yi öldürmüş, hırslı bir padişah mı, yoksa "eli açık, na-

zik, zarif, alçakgönüllü sevecen bir halk adamı mıydı?" yoksa hepsi miydi? Türk ve İslam dünyasında büyük bir şair olan Şah İsmail Hatayi'nin ününü biraz da şairliği mi arttırmış, Anadolu'da daha etkin olmasını sağlamıştı?

Eğer objektif olarak konuşmak gerekirse, Şah İsmail Türk tarihinin çok dikkate değer, çok yönlü simalarından biridir. Bir tariktan bir devlet çıkarmak suretiyle mahir bir siyasetçi olduğunu ispat ettiği gibi, teşkilatlılıktaki başarısı, Aleviliği derleyip toparlayarak yeni bir ideoloji ve yapılanma etrafında birleştirilmesi sebebiyle dinî liderlikteki tartışma götürmez üstünlüğü ve nihayet birinci sınıf bir şair olarak edebî cephesiyle o gerçekten müthiş bir adamdır. Onun Osmanlı Devletinin ve Sünniliğin rakibi olması, kendisinin Türkiye'de yeteri kadar tanınmasının önünde bir engel oluşturmuştur bugüne kadar.

Ama tabii bütün bunların yanında, devletini kurarken takip ettiği metotlar bakımından da bugün hoş karşılanmayan bir takım işler yaptığını dönemin İran kaynaklarından öğreniyoruz. Bu Türkiye'de pek bilinmez, hatta Alevî yurttaşlarımız belki karşı çıkacaklardır ama İran'ı Şiileştirmek için geniş çaplı Sünnî katliamları yaptırdığı, meselâ Şafii Kürtleri önemli ölçüde kıyıma tâbi tuttuğu, hem

dönemin İran kaynaklarında, hem günümüzde Savory, Aubin, Roux vb. Batılı tarihçilerin eserlerinde yazılıdır.

Anadolu Alevileri'nce imam Cafer-i Sadık Buyruğu kabul edilen Cafer-i Sadık tarafından yazılıp, Aleviliğin yol ve erkân kurallarını gösterdiğine inanılan, Büyük Buyruk'un aslında Şah İsmail Oğlu Tahmasp döneminde, Bısatlı tarafından yazıldığı, esas isminin "Menakibü'l-Esrar Behcetü'l-Ahrar" olduğu söyleniyor. Ayrıca, Küçük Buyruk, "Hüsnüye adında bir cariyenin Harun Reşid'in huzurunda o devrin bilginleriyle Ehl-i beyt hakkında yaptığı tartışmanın hikâyesi". "Hüsnüye", "Muaviye'nin Kur'an hakkında Kayseri Ruma cevap veremediği 100 soru" vb... sayısız eser hakkında neler düşünüyorsunuz? Bunları kim veya kimler niçin ve nasıl yazdı? Bu eserlerin etkili nasıl oldu?

Buyruk hakkında söyledikleriniz tarihen doğrudur. Ama bugün Alevî vatandaşlarımız, her dedenin el kitabı olan ve bir çeşit Aleviliğin ilimihali diyebileceğimiz bu kitabın gerçekten İmam Cafer'e ait olduğunu kabul ederler. Bu eserler ve benzerleri, şifahi bir kültüre dayalı Aleviliğin, Sünnilik ve Oniki İmam Şiiliği gibi yerleşik şehirli bir kültürün ürünü olmayıp esaslı teolojik kaynaklar meydana getirememiş olması sebebiyle, bir anlamda onun teolojisini kurma amacını güden mitolojik nitelikli popüler eserlerdir. Bunların bazısının yazarları bilindiği gibi, bazıları meçhuldür. Bu eserlerde yazılanlar, uzunca bir zamandan beri Alevilerin inançlarını dile getirirler. Bu bakımdan da çok etkilidirler ve bir bakıma yarı kutsal metin gibi kabul edilirler diyebiliriz.

Alevilik inancı içinde önemli bir yer alan dedelik kurumu hakkında neler söyleyeceksiniz?

Dedelik bilindiği gibi Aleviliğin belkemiğini teşkil eden bir kurumdur. Nasıl Hz. Ali Kültü inanç yapılanması bakımından Aleviliğin temelini oluşturur. Bu kurumun kökü Şamanizm'e kadar dayanır.

dayanır. Başka bir ifadeyle Alevî dedeleri, Şamanların İslâmî versiyonlarıdır. Şamanlar da Orta Asya'da çoğu zaman hem dinî bir reis, hem de kabilesinin şefi durumundaydı. İslamiyet'in tasavvuf yoluyla kabulü sonucunda bu Şamanlar, Köprülü'nün çok yerinde deyişiyle Türkmen babaları hâline geçtiler. Bugünkü dedelerin mensup bulundukları ocaklar, 13. yüzyıl Anadolu'suna göçlerle gelip muhtelif yerlere yerleşen Dede Garkın, Hacı Bektaş, Sarı Saltık vb. Türkmen babalarının soyundan gelir. Onlar tıpkı Şamanlar gibi kabilelerinin yöneticileri idiler ve kabileleri genellikle, onların isimlerini taşırdı. Arşivde bunu çok rahatlıkla görebiliyoruz. Şah İsmail Aleviliği organize ederken, dedelik kurumunu da bir tarikat şeyhinin yetki ve hüviyetiyle donattı. Ayrıca Hz. Ali soyuna nispet ederken ellerine birer siyasetname (seyyidlik belgesi) verip hepsini kendine bağladı. Bu, dedelik kurumunu kutsal bir yapıya kavuşturdu. Böylece bugünkü bildiğimiz dedelik kurumu teşekkül etmiş oldu.

Kısaca söylemek gerekirse, kökü Şamanlara dayanan Alevilikteki dedeliğin, bir yanıyla tarikat şeyhleri, bir yanlarıyla da Oniki İmam temsilcisi seyyidler olarak onların vekilleri kimliğini taşıdıklarını görürüz. Bu itibarla, Aleviliğin yapısını analiz edebilmek ve anlayabilmek bakımından bu kurum hakkında bilimsel çalışmalar yapılmasının kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum.

Aleviliğin temel inanç kurumu olan ayin-i Cem konusundaki fikirleriniz

Ayin-i Cem

Dedelik bilindiği gibi Aleviliğin belkemiğini teşkil eden bir kurumdur. Nasıl Hz. Ali Kültü inanç yapılanması bakımından Aleviliğin temelini teşkil ediyorsa, Dedelik kurumu da cemaat yapılanması bakımından Aleviliğin temelini oluşturur. Bu kurumun kökü Şamanizm'e kadar dayanır.

neler?

Ayin-i Cem, Aleviliğin temel ibadet kurumudur. Bilimsel olarak ele alındığından bunun da tipki dedelik gibi, Türkler arasındaki eski Şamanist geleneklerle sıkı sıkıya ilgili bulunduğunu görürüz. Nitekim bilimsel çalışmalar ayin-i Cem'in İslam'dan önce Orta Asya'da Türklerin sürekli olarak belli zamanlarda Şamanın yönetiminde icra ettikleri "ritüel nitelikli kırmızı içme" töreninin bir devamı olduğunu göstermiştir. Vaktiyle İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisinde L. P. Potapov'un yayımladığı bir makale, bu konuyu güzel açıklıyor. Bu kırmızı ritüeli, belirlenen günün gecesinde, Şamanın çadırında yapılırdı. Törene yalnızca evli çiftler katılabilirlerdi. Şaman kopuz refakatinde dualar okur, bu arada törene katılanlara kırmızı sunulurdu. Tören gece geç vakte kadar sürer, sonra herkes kendi çadırına çekilirdi. Görüldüğü gibi bu tören, ayin-i Cem'in esasını çok iyi gösteriyor.

Daha sonra bu Şamanist ritüele Budist ve Maniheizt unsurlar da katılmıştır ki Alevilikteki ıkrar ayin-i Cem'i ve musahiplik ayin-i Cem'i hemen hemen bütünüyle bunların izini taşır. Bu iki ayin de

İlahiler okuyup ayini yöneten şaman

bugünkü hâliyle Maniheizm'deki inisiyasyon ayinine çok benzer. Nitekim Bektaşilikteki 'eline, diline, beline sahip olmak' düsturu aynen Maniheizm'de üç mühür adıyla mevcuttur. Alevilikteki Cem merasimlerinde, eski Şamanist, Maniheizt ve Budist duaların, ilahilerin yerini nefesler, kopuzuyla ilahiler okuyup ayini yöneten şamanın yerini, saziyla nefes okuyan dede (mürşit) almıştır.

Siz Alevilikle-Bektaşilik arasında ne gibi farklar olduğunu düşünüyor-sunuz?

Bektaşilikle Alevilik arasında inanç esasları ve bazı ritüeller bakımından fazla bir fark yoktur. Ancak Bektaşilik, Kalenderiliğin bir şubesi olan Haydarîye Tarikatının içinden Hacı Bektaş-ı Veli Kültür etrafında gelişmiş bir tarikat olarak kurulduğu için, biçim olarak hemen bütünüyle öteki İslam tarikatlarıyla aynı yapıyı sergiler. Tipki onlar gibi Bektaşiliğin de tekkeleri, bu tekkelerin başında şeyhleri ve onların etrafında da müritleri vardır. Yine öteki tarikatlarda olduğu gibi, Bektaşilikte de kendi içinde bir hiyerarşi söz konusudur. Her isteyen, belli şartları yerine getirmek kaydıyla Bektaşî olabilir. Alevilik ise, inanç esasları ve ritüeller bakımından Bektaşilikten fazla ayrılmadığı gibi, aynı şekilde çok güçlü sufi bir nitelik taşır. Nitekim Şah İsmail zamanında müritlere sufi denildiğini çok iyi biliyoruz. Ancak bir kökü tarikattan gelmekle beraber, Alevilik bir tarikat değildir. Ayrıca 16. yüzyılda Osmanlı merkezi yönetiminin takibatına uğradığı için dağlık ve gözden uzak mıntikalara çekilmek suretiyle toplumun diğer kesimlerinden soyutlanmış- tır. Bunun sonucu hep kendi içinde evlilik

kurumu işletildiğinden, giderek âdetat bir çeşit soya bağıllık durumu ortaya çıkmış ve ancak Alevî anne babadan doğanlar Alevî sayılmış, yabancılar içeriye alınmamıştır. Oysa daha 16. yüzyıl başlarında dahi böyle bir durum bahis konusu olmadığını, Sünnîlerden bazılarının Alevîliğe (arşiv belgelerinin diyyile Rafizîliğe) geçebildiklerini biliyoruz. Bugün yine bu geleneksel çemberin yavaş yavaş ortadan kalktığını, Alevilerin, Alevî sülâleden gelmediği halde yabancıları aralarına kabul etmeye başladıklarını görüyoruz.

* Söyleşinin bir bölümü Cem Dergisi, Şubat 1995, sayı 45, s. 47-50'de yayımlanmıştır. Tam metin için bak. Ayhan Aydın, Alevilik Bektaşilik Söyleşileri, Pencere Yayınları, İstanbul 1997; Ayhan Aydın, Akademisyenlerle Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri, Horasan Yayınları, İstanbul 2006; Muhsin Mete (Hazırlayan), Benden Sual Ederseniz... Ahmet Yaşar Ocak ile Söyleşiler, Cümle Yayınları-Kelime Yayıncılık, Ankara 2015. Söyleşi, bilgisunarda bulunmaktadır: <http://www.cemvakfi.org.tr/alevi-tarihi/prof-dr-ahmet-yasar-ocak-ile-soylesi/> (Erişim tarihi: 10 Ekim 2015) Cümle Yayınları-Kelime Yayıncılık'ın izniyle Bilim ve Ütopya'da yayımlanmaktadır. Alevilik-Bektaşilik tarihiyle ilgili olmayan bölümleri alınmamıştır.

Dipnotlar

1. TOBB-ETİ Tarih Bölümü öğretim üyesi. Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü emekli öğretim üyesi. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-1967) ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde-1971 lisans eğitimi gördü. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Bilim Uzmanı oldu-1974. Strasbourg Üniversitesi Institute d'Etudes Turques'de (Türkojoloji İncelemeleri Enstitüsü) 1978'de "La Révolte de İbâa Resul ou la Formation de l'Hétérodoxie Musulmane en Anatolie au XIIIe Siècle" (Baba Resul Ayaklanması veya XIII. Yüzyılda Anadolu'da Müslüman Heterodoksizminin Oluşumu) adlı tezi ile bilim doktoru. 1983 yılında Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünde "Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri" adlı tezi ile doçent, 1988 yılında aynı üniversitede Tarih Bölümünde profesör oldu.
2. Senkretizasyon: Bağdaştırma. (Yayınma hazırlayanın notu)
3. Bektaşî Menâkıbnamelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983. (Yayınma hazırlayanın notu)
4. Türk Halk inançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984. (Yayınma hazırlayanın notu)
5. Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süfîlik: Kalenderîler (XIV-XVII Yüzyıllar). TTK Basımevi, 2. Baskı, Ankara 1999. (Yayınma hazırlayanın notu)
6. Hacı Bektaş-ı Veli: Velayetname, Hazırlayan: Hamîye Duran. TDV Yayınları, Ankara 2007. (Yayınma hazırlayanın notu)
7. Babailer İsyanı. Aleviliğin Tarihsel Altıyapısı: Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksizminin Teşekkülü. Dergâh Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2009. (Yayınma hazırlayanın notu)

Bektaşilikteki 'eline, diline, beline sahip olmak' düsturu aynen Maniheizm'de üç mühür adıyla mevcuttur. Alevilikteki Cem merasimlerinde, eski Şamanist, Maniheizt ve Budist duaların, ilahilerin yerini nefesler, kopuzuyla ilahiler okuyup ayini yöneten şamanın yerini, saziyla nefes okuyan dede (mürşit) almıştır.

Anadolu Türkmenleri ve

Hacı Bektaş**

Hacı Bektaş, halk Sûfiliğinin simgesi, cemaat-dışı (hétérodoxe) ve halka yönelik bir tarikat olan Bektaşî tarikatına adını verdi. Türk cemaat-dışı İslamlığı; Bektaşilik ya da günümüzde yaygın olan söylemle Alevilik biçiminde, Hacı Bektaş'ın kişiliğine bağlanır. Bu tarikat, gelişimci ve hatta kökten değişimci bir evrimi taşımayı başardı: Gelişmiş Bektaşî tarikatının cemaat-dışı öğretilerini oluşturan inanışlarla, Hacı Bektaş zamanındaki Türkmen halk inanışı arasındaki benzerlik muhtemel olarak çok azdı.

Küçük Asya'da Türkmenler

...

XIII. ve XIV. Yüzyıllarda, Türkmenlerin dini Orta Asya'dakilerden farklı değildi; göçe rağmen ata geleneklerine uygun yaşamayı sürdürmekteydiler. Göçer ya da adım adım yerleşikleşen topluluklarca İslam'ın özümsemesi, uzun süren ve yüzyıllara uzanan bir olgudur.

XIII. Yüzyılda Anadolu'da Şiiikten söz edilebilir mi?

XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Küçük Asya'da, Şiiilik hangi ölçüde söz konusu olabilir? Türkmen inançların, Şamancı temeller gibi, cemaat-dışı (hétérodoxe) vasfını gören bazı araştırmacılar Şii ve özellikle İsmailî etkiden söz ettiler. (1)

Gerçekten de halk Şiiiliği, şamancı geleneklerle kolay uyum sağlamaktadır.

Halk Şiiiliği, şamancı geleneklerle kolay uyum sağlamaktadır. Her ikisi de imgeleme açıktır; her ikisi de dogmatizme yabancı (olan) halkın heyecan arayışlarına ve duyarlılığına karşılık verebilmektedir.

13. ve 14. yüzyıllarda, Türkmenlerin dini Orta Asya'dakilerden farklı değildi; göçe rağmen ata geleneklerine uygun yaşamayı sürdürmekteydiler.

16. yüzyıldan başlayarak Bektaşî törenlerinin biçimlenişinde de Safevî Kızılbaşlığın etkileri söz konusudur.

Her ikisi de imgeleme açıktır; her ikisi de dogmatizme yabancı (olan) halkın heyecan arayışlarına ve duyarlılığına karşılık verebilmektedir. Menâkıbnamede, olağanüstünün köklerini söylenceden aldığı ve doğaüstü öğelerin günlük yaşama katıldığı dönemde, Şaman'ın büyü ile uçma tem'inin velilerin kerametine karışmış olması şaşırtıcı değildir. Bunun bir örneğini Baba İlyas'ın menâkıbnamesinde de buluyoruz: Keramet sahibi utacı, halkın din rehberi Baba İlyas'ın, Oğuzların totemi "bozkurt" gibi, boz renkli ve görkemli bir atı vardır; onunla göklerle uçar ve Mehdî gibi, âhr zamanda geri dönmek üzere gözden kaybolur.

Hacı Bektaş'ın da kerametleri vardı: O da Ahmet Yesevî gibi kuş olup uçabiliyor, dağları yarıyor, su kaynakları fışkırtıyordu. ...

Bununla birlikte, Şaman inanışının hâlâ canlı bulunduğu ve İslam'ın henüz derinliğine çok salamadığı bir geçiş döneminde, bize, Şii'kten hangi ölçüde söz edilebileceğini sorgulamak düşüyor.

Peygamber ailesine sevgi; şah-ı merdan ve en üstün Ferâ, Ali'ye saygı; Hüseyin ve Kerbelâ şehitlerine gözyaşları; bütün halk edebiyatına, özellikle Seyyid Battal ya da Melik Dânişmend Destanı gibi, din yolunda savaşmış bir gazinin gazavatını dile getiren kahramanlık öykülerine sinmiş temalardır. Yadsınamaz bir Sünniliğin izleri bulunan Yunus Emre şirlerinde bile, bir yanına Hasan ile Hüseyin'i almış Peygamber'in sağında yer

alan Ali'ye göndermelere rastlarız. (2)

Fakat Ali'ye saygı, Ehl-i Beyt-i Nebvi'ye sevgi, hatta Kerbelâ şehitleri için dökülen gözyaşları Şii'lik için bir kanıt sayılmaz. Bunlar, Şii'lik ile Sünniliğin arasında çekişmelerin bulunmadığı bir dönemde, halk edebiyatında da kullanılan temalardır. Bu çekişme XV. yüzyıl sonlarından önce görünmeyecek ve özellikle XVI. Yüzyıl başlarında kendini belli edecektir. Eski eserlerin istinsah edildiği yazmalarda "Müslüman" deyiminin "Sünni"ye dönüşüne ve Saltuknâme nüshalarını baştan aşağı kaplamış bulunan anakronizmlere, yani zaman karışmalarına bu dönemde rastlanacaktır.

Claude Cahen'in gösterdiği gibi, XV. yüzyılda henüz Küçük Asya'da, Şii öğretilerin yoğun girişi söz konusu değildir. (3)

Baba İlyas'ın büyük oğlunun adının Ömer olduğunu ve başlıca halife'lerinden birinin Şeyh Osman adını taşıdığını belirtmiştir. Bu adlar, ilk üç halifenin nefretle anıldığı Şii gelenekte hakaret sayılır.

XV. yüzyıla ait görünen Hacı Bektaş *Vilâyetnâme*'sinde tam bir Şii belirtiden söz edilemez ve bu izlere, Hatâ'den önce, Bektaşî şairlerin şirirlerinde de rastlanmaz.

Ancak resmi inanışın Sünnilik olduğu -ki hep öyle kalacaktır- bir çağda tam olarak Şii'kten söz edilemiyorsa da, en azından tasavvufî edebiyatta, Marian Molé'nin Kübreviye için gösterdiği gibi, Şii inanış kökenli tema'ların bir yorumuna rastlanmaktadır. (4)

Aynı şekilde her zaman Sünni çevre içinde kalmış olmakla birlikte, bazı Şii görüşlerin yer aldığı, duygu ve duyarlılığı bu yaklaşıma daha elverişli bulunan Mevlevilerde de bunun bir örneği görülmektedir.

...

Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî

Hacı Bektaş, halk Süfiliğinin simgesi, cemaat-dışı (hétérodoxe) ve halka yönelik bir tarikat olan Bektaşî tarikatına adını verdi.

Türk cemaat-dışı İslamîliği; Bektaşiliği ya da günümüzde yaygın olan söylemle Alevilik biçiminde, Hacı Bektaş'ın kişiliğine bağlanır.

Ancak, Hacı Bektaş, gerçekten yaşamış olmakla birlikte, yaratacağı sonucu hiç bilmedi. Kendisine saygı -birkaç kanıtla 1270 yıllarında olduğu varsayılan ölümünden çok sonra- ancak XIV. yüzyıl başlarında bir kuruluş bütünlüğüne ulaşacak olan tarikatının XVI. yüzyıl başlarındaki oluşumu ile büyüdü.

Bu tarikat, gelişimci ve hatta kökten değişimci bir evrimi taşımayı başardı: Gelişmiş Bektaşî tarikatının cemaat-dışı öğretilerini oluşturan inanışlarla, Hacı Bektaş zamanındaki Türkmen halk inanışı arasındaki benzerlik muhtemel olarak çok azdı.

Hacı Bektaş'ın yaşamış olduğu tarihsel bir olgudur. Fakat o, özellikle yarattığı söylence ile yaşamaktadır: Bir söylence, onunla gerçeğe dönüşmüştür: O bir mythos, bir söylence; fakat bu söylence ile tanınan ve ona göre yeniden yaşam bulan bir kişidir. Milyonlarca insanın kendisine inandığı ve yaşama geçmiş bir söylence. Bununla birlikte, milyonlarca inananın -Türk halkının üçte biri- himmet umduğu kişinin, Hacı Bektaş'ın tarihsel gerçekliği ile ancak pek az bir benzerliği vardır; belki de aralarında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Gerçek kişiliği, çok özü bilgilere dayanarak yeniden oluştu-

Hacı Bektaş'ın yaşamış olduğu tarihsel bir olgudur. Fakat o, özellikle yarattığı söylence ile yaşamaktadır: Bir söylence, onunla gerçeğe dönüşmüştür: Milyonlarca insanın kendisine inandığı ve yaşama geçmiş bir söylence.

rabilmek için, belgelerden elde edilebilecek çıkarımlara dayanmak zorundayız. Bu, bir çağrı iletme amacı bulunanların hemen hepsinin ortak yazgısıdır; şu farkla ki, Hacı Bektaş muhtemel olarak, bir çağrı iletmeye de çalışmamıştır.

Onunla ilgili bilgiler, F. W. Hasluck'a, bir klasik olmuş eserinde,(5) Hacı Bektaş'ın hiçbir tarihsel gerçeği olmadığını ve adının ancak bir boy adı olabileceğini düşündürecek derecede dayanaksızdır. Yazara göre, Bektaşilik -var oluşu, Timur-leng'in oğlu Miranşah tarafından 1394'te Azerbaycan'da öldürülmüş olan Astarabad'lı Fazlullah'ın öğretisini yaymak üzere Anadolu ve Rumeli'ye dağılmış bulunan müritleri yoluyla, Hurufiliğe bağlı olarak -XV. yüzyıl başlarına ulaşiyor olmalıdır. Hasluck'a göre, Hacı Bektaş, XV. yüzyıl öncesi, Yeniçerilerce rastgele bir biçimde benimsenmiş ve Hurufi-Bektaşî inanın çerçevesinde adı kullanılmış bir boyun din ulusu idi.

...Hurufiliğin Bektaşilik üzerindeki etkisinin çok güçlü ve temele yönelik olduğu kesindir; fakat belki, Hacı Bektaş'ın da yaşadığı yüzyıl olan XIII. yüzyılın sonlarında Ahi loncaları benzeri, başka karışmalar da vardır. Ve özellikle, yalnız öğretilerde değil, XVI. Yüzyıldan başlayarak Bektaşî törenlerinin biçimlenişinde de Safevi Kızılbaşlığın etkileri söz konusudur.

Kalenderilik, yönetim-dışı (anarchique) kaldıkları için, hâlâ iyi tanımlanamamış bir halk Söfiliğidir.

Günümüzde, asâları, muska ve çingiraklarla donatılmış kuşakları ve kuğu tüylerinden külahları ile Şamancı bir görünüş sunan dervişlere kalender ya da divâne adları verilirken Orta Asya halk Söfiliğinin bir biçimini adlandırmada kullanılan da yine aynı deyimdir.

Hacı Bektaş'ın tarihsel kişiliğine gelince; bundan hiç şüphe edilemez: Yalnız Osmanlı tarihçileri Aşıkpaşazade ve Oruç tarafından değil, 1240'ta Babai isyanının öncüsü olan ve Baba Resul diye tanınan Baba İlyas-ı Horasanî'nin -ki Hacı Bektaş onu müridi idi- yaşamının destanlaştırılmış bir anlatımı ve bir XIV. yüzyıl belgesi olan, *Menakıbu'l-kudsıyye fi Menasibi'l-Ünsıyye*'de de bu kanıtlanmaktadır.

Hacı Bektaş'ın, başlangıçta önde gelen bir kişi olmadığı kesindir.

...

Hacı Bektaş'ın başlangıçta ikinci derecedeki durumu, araştırmacıların ilgisini çekmeye devam ediyor. Kalenderî dervişleri üzerine pek çok bilgi içeren eserinde, A.Y. Ocak da, Bektaşiliğin Kalenderîlik demek olduğunu ve Bektaşîlerin, Hacı Bektaş'ın çevresinde toplanan ve ona bağlılığı yayan Kalenderîler olduklarını öne sürmektedir. Tıpkı Yeniçeriler tarafından rastlantısal bir biçimde benimsenip yayılan bir Hurufîlik-Bektaşîlik üzerinde duran F.W. Hasluck gibi A.Y. Ocak da Yeniçeriler Ocağı'nda yine rastlantısal biçimde oluşan, Hacı Bektaş inancı üzerine kurulu bir Kalenderî-Bektaşîlikten söz etmektedir.

Eserinin değerini yadsımamakla birlikte, bize öyle görünüyor ki, A.Y. Ocak problemi, derin bir karmaşıklık ve geniş

bir yayılım içinde genelleştirmektedir. Yazar, tasavvuf öğretilerini Muhyiddin el-Arabî etkileri içinde tanımladığı eğitilmiş kent-merkezli Kalenderîleri bir yana ayırarak, onları, Selçuklu döneminin büyük mutasavvıfları, Şems-i Tebrizî ve onunla bağlantılı olarak Celâlüddin-i Rûmî ile Ebu'n-necîb Suhreverdî'nin müridi Evhadu'd-din-i Kirmânî'ye ve Fahrud-din-i Irakî'ye bağlıyor; öbür yanda da Osmanlı döneminde Abdalan-ı Rûm'u oluşturacak olan ve "anarşik" halk dervişleri olarak tanımladıkları yer alıyor. (8)

Bizim ilgi alanımıza girenler, bu sonunculardır.

Önce "Kalender" deyimini inceleyelim: Sözcük; 1. Kuraldışı kişi, 2. Fakir ve serseri (hâne-ber-düş) derviş anlamını içermektedir. (9)

Bu dervişler, dış görünüşleriyle de belli oluyorlardı. Baş, sakal ve kaşlar, kazınmış olmakla birlikte, uzun bıyıklı idiler. Hayvan postu bir külahla uzun bir gömlek olmak üzere, çok hafif giyiniyorlardı. Üzerlerinde, ellerinde asâ ve kâse ile geçişlerini gürtlütlerle haber veren çingiraklar ve aşık kemikleri takılıydı. Dinsel uygulamaları cemâat-dışı idi: İslamın namaz ve oruçla ilgili edimlerine saygı göstermiyorlardı. "Vecd", kendinden geçiş, Tanrı ile tek iletişim araçları idi, hâlî oluşturmada, yapma araçlar kullanıyorlar; "Beng" (Ban otu, esrar) ya da kenevir gibi, Hacı Bektaş'ın da kullandığı, gerçektir duyular ve imgeler yaratıcı (hallucinogene) çeşitli bitkilerden yararlanıyorlardı. Kendini aşma, "cezebe" (transe) durumunu sürdürmede, kendinden geçiş dönüşlerine, semâ'a kalkıyorlar; gerçek dışı duyular yaratıcı bitkilere bir yardımcı olarak, alkollü içkiler içiyorlar; (10) gösterilerini törensel bir yemek iziyle ve kadınlar, toplantılarında erkeklerin yanında yer alıyorlardı.

Bu dervişlerin tümünü adlandıran yaygın deyim Kalender idi.

...

Günümüzde, asâları, muska ve çingiraklarla donatılmış kuşakları ve kuğu tüylerinden külahları ile Şamancı bir görünüş sunan dervişlere kalender ya da divâne adları verilirken Orta Asya halk

Şu ana kadar, "Horasan erenlerinden" Hacı Bektaş'ın, Babâîler ayaklanması zamanında yaşamış ve onlarla aynı sosyal çevreden gelmiş olduğuna kesin gözüyle bakabiliriz: Ayaklanma sırasında öne çıkmamış ve ölümüne dek (1295 önceleri) kalacağı Solucakaraöyük'e yerleşmişti.

Süfliliğin bir biçimini adlandırmada kullanılan da yine aynı deyimdir. (12)

Türkiye'de bunlar, Kalender yaygını adı ile adlandırılıyorlardı; daha sonra Abdal, Işık, Torlak, Haydarî vb. adlar da kullanıldı.

Fuat Köprülü, bugün de değerli olan makalesinde Rûm Abdal'larını İranlı *Kalender*'lere bağlamaktadır ki bu görüş, özdeş bir olgu sebebiyle varmış olmalıdır.

Söz konusu olan, yönetim-dışı (anarchique) kaldıkları için, hâlâ iyi tanımlanamamış bir halk Süfliliğidir. Bektaşiler tarikatını yaygınlaştırma amacıyla, on beşinci yüzyıldan başlayarak, Osmanlılarca oluşturulan kuvvetler, bu kımıldanışları yönetimin denetiminde tutma ve sıkı bir düzen altına sokma düşüncesiyle yönlendirileceklerdir.

Bektaşiler tarikatı, bu yönetime-karşı (anarchique) ve cemâat-dışı (heterodoxe) halk Süfliliğinden gelişt; kendisini belirginleştiren Türk halk Süfliliği biçimini almak üzere, kendi altyapısından ayrılmaya başladı. Bu, şüphesiz, karmakarışık (composite) bir biçimleniştir; fakat ne bir Hurûfî-Bektaşîlikten, ne de bir Kalenderî-Bektaşîlikten söz edilebilir. Bek-

tâşîlik, ayrıca bir bütün ve kendisi olarak incelenmesi gereken bir olgudur.

Tarihsel Verilere Göre Hacı Bektaş

...

Vekayinâmesini 1478'de yazmış bulunan tarihçi Aşıkpaşazâde'den (ölm. 1481) öğreniyoruz ki, Hacı Bektaş, kardeşi Mintaş ile birlikte Horasan'dan, başka bir deyişle Doğu'dan gelmiş ve birlikte 1240'daki Babâî ayaklanmasının öncülerinden biri ve tarihinin atası olan Baba İlyas-ı Horâsânî'nin yanında yerlerini almışlardı.

Baba İlyas-ı Horâsânî'nin, torununun oğlu Elvan Çelebi (ölm. 1359) tarafından kaleme alınan, söylenceleşmiş yaşam öyküsü *Menâkıbu'l-kudsiyye fi Menâsırı'l-Ünsiyye* 'de, yazar, Hacı Bektaş'ı dedesinin *halifeleri* arasında saymakta (13) ve "Baba Resûl" (Simon de Saint Quentin'de "Paperoissole") (14) diye anılanın, müverrih İbn-i Bibî'nin anlattığı gibi (15) Baba İshak değil Baba İlyas olduğunu bize bildirmektedir.

Hacı Bektaş'ın Baba Resûl'e yakınlığını, *Menâkıbu 'l-Ârifin* adlı kitabını 718 (1318) ve 754 (1353) yılları arasında yazmış bulunan Eflâkî de doğrulamakta ve Hacı Bektaş-ı Horâsânî'nin, Rûm beldesinde ayaklanmaya sebep olan Baba Resûl'ün halife-i has'ı, gözde müridi ol-

duğunu bildirmektedir.

Eflâkî, Hacı Bektaş'ın gizleri anlamış (*ârif*) ve yakîn'e ermiş (*illumine*) olduğunu, fakat İslâm'ın kurallarına uymadığını belirtmektedir. (17)

Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'ın çevresinden olduğundan, artık şüpheye yer yoktur. Kardeşinin ölü bulunduğu ayaklanmaya katılmadığı da kesin görünmektedir. Aşıkpaşazâde'ye göre, iki kardeş Baba İlyas'la birlikte Sivas'ta bulunuyorlardı; sonra Kırşehir ve Kayseri'ye gittiler.

Bundan sonra yollar ayrılmaktadır: Mintaş öldürüldüğü yere, Sivas'a dönerken, Hacı Bektaş -ki bu sıralarda henüz "Hacı" değildir- bugün kabrinin bulunduğu Solucakaraöyük'e (Karayol) gitmiştir. (18)

Menakıbu'l Kudsiyye, Hacı Bektaş'ın, en azından son evrede ayaklanmaya katılmamış olduğunu doğruluyor. (19)

...

Şu ana kadar, "Horasan erenlerinden" Hacı Bektaş'ın, Babâîler ayaklanması zamanında yaşamış ve onlarla aynı sosyal çevreden gelmiş olduğuna kesin gözüyle bakabiliriz: Ayaklanma sırasında öne çıkmamış ve ölümüne dek (1295 önceleri) kalacağı Solucakaraöyük'e yerleşmişti.

Değişik tarihlî elyazmalarında, hiç olmazsa üç yerde geçmekte olan bir bilgiye göre Abdülbaki Gölpınarlı, çemberi daha da daraltmayı başardı:

Viladet-i şerifleri Müddet-i ömrleri
Rihlet-i nakilleri

(Kutlu doğumu) - sene 606

(Hayat süresi) - sene 63

(Dünyadan göçü) - sene 669

Kayıd(n)ın silsile-nâme'de muharrer (yazılı) olduğu (20) başka bir deyişle, Hacı Bektaş'ın 1209/1210 (606)'da doğduğu 1270/1271'de (669) ölmüş olacağı ve ay yılı ile 63 yıl yaşamış olduğuna dair kanıt bulunmaktadır.

Bu kayıt, elimizde bulunan tarihsel bilgilere uygun görünüyor: (16) Claude

Cahen, Baba İlyas'ın Anadolu'ya gelişinin, 1231'de Celâlü'd-din Mangubertî'nin ölümünden sonra, Alâüddin Keykubâd'ın Rûm beldesine yerleştirdiği Hârezmîlerin ardınca olabileceğini düşünmektedir. (21) Nitekim ayaklanma sırasında Hârezmîleri Babâîlerle dava birliği içinde buluyoruz.

Eğer Hacı Bektaş ve kardeşi, *Menâkibu'l-kudsiyye* ve *Âşıkpaşazâde*'nin vekayi-nâme'sinde anlatıldığı gibi Anadolu'ya Baba İlyas ile geldilerse, bu, yirmi yaşını biraz geçtiği bir dönemde olmalıdır. Ayaklanma sırasında otuz yaşını geride bırakmış ve yaşamının bundan sonraki dönemini oluşturacak bir "müşâhede" evresinin hazırlığı içinde idi.

1271 tarihi, *Menâkibu'l-kudsiyye*'de belirtildiği üzere, (22) ilerde Osman Gazi'nin kayınbabası olacak olan Şeyh Edebalı yakın dostlarından biri olduğu halde, onun, niçin -*Âşıkpaşazâde*'nin de belirttiği gibi- (23) Osman Gazi, ya da Âl-i Osman'dan herhangi biri ile ilişkisinin olamayacağını açıklamaktadır. Osmanlı aile ile ilişki öyküsü, daha sonra, kendisine bağlanmış bulunan Yeniceriler Ocağı'nın kuruluşuyla uydurulmuş olmalıdır.

Âşıkpaşazâde'ye göre, Hacı Bektaş kendinden geçmiş bir meczub idi ***. Tarikat kurmamış ve müridleri olması için

Âşıkpaşazâde'ye göre, Hacı Bektaş kendinden geçmiş bir meczub idi. Tarikat kurmamış ve müridleri olması için çalışmamıştı. Burada, Babâîler ayaklanmasının fâcialı anısının onu "müşâhede"ci (contemplative) bir yaşama hazırlayıp hazırlamadığı acaba sorulamaz mı?

"Irène Mélikoff, Türkoloji geleneğinin seçkin üyelerinden biri, Ahmet Yaşar Ocak'ın doktora hocasıdır. Hacı Bektaş'ta toprağa verilmiştir.

çalışmamıştı. Burada, Babâîler ayaklanmasının fâcialı anısının onu "müşâhede"ci (contemplative) bir yaşama hazırlayıp hazırlamadığı acaba sorulamaz mı?

Âşıkpaşazâde'nin *Hatun Ana* dediği, *Abdalân-ı Rûm*'ün kadın kolu olan *Bâciyân-ı Rûm*'a mensup bir mânevi kızı vardı ki, "Ana"denmesi, bu topluluk içinde yüksek bir yeri olduğunu düşündürmektedir. Hacı Bektaş'ın tasavvuf öğretisini ve kerametlerini emanet ettiği kişi o oldu. Hatun Ana, bunları, kendi müridi Abdal Mûsâ'ya aktardı. Bu olayın ışığında, Türkmen kadınının, bu çağda, tartışmasız bir yeri ve karşı cinsten müridleri olacak kadar başına buyruk bir gücü olduğunu görüyoruz.

Tarihçi, bu dönemde, onun ne tarikatı, ne şeyh'i, ne de müridleri olduğunu söylüyor. Vefatının kabrini de Hatun Ana yaptırmıştı.

*Irène Mélikoff (1917-2009): Rus ve Azeri asıllı Fransız Türkolog, Sorbonne Üniversitesi öğretim üyesi. Strasbourg Üniversitesinde misafir öğretim üyeliği yapmıştır. Bu üniversitede Claude Cahen ile temsil edilen sağlam Türkoloji geleneğinin seçkin üyelerinden biri, Ahmet Yaşar Ocak'ın doktora hocasıdır. Hacı Bektaş'ta toprağa verilmiştir.

**Irène Mélikoff: Hacı Bektaş. Efsaneden Gerçeğe. Çeviren: Turan Alptekin.

Çağ Pazarlama A. Ş., İstanbul 1998, s. 83-97. (Irène Mélikoff: *Hacı Bektaş, un mythe et ses avatars. Genèse et évolution du soufisme populaire en Turquie.* Brill, Leiden, 1998, 368 s.)

***"Hacı Bektaş, sırrını, keşif ve kerametlerini, her nesi var ise Hatun Ana'ya emanet etti. Kendisi meczub bir derviş idi; şeyhlik ve müridlikten uzaktı." Bak. *Âşık Paşazade. Osmanlıların Tarihi. Çeviri ve günümüz diline aktarım: Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç. Koç Kültür Sanat Tanıtım A. Ş.,*

Dipnot

- 1) Mesela F. Köprülü için böyledir: *Les origines de l'Empire Ottoman*, Philadelphia 1978 (yeni basım); A. Sohrweide, "Der Sieg der Salawiden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Shiten Anatoliens im 16. Jahrhundert", *Der Islam*, 41, 1965; V. Gordin, *Gosudarstvo Seljukidov*, Maloy Azii: Ernst Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu: A. Y. Ocak, La Révolte*, s. 75-80.
- 2) Krs. A. Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul, 1961, s. 181-183.
- 3) Krs. M. Molé, "Les Kuraui entre shi'isme et sunnisme", *Revue des Etudes Islamiques*, 1961.
- 4) F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford 1929.
- 5) Krs. Elvan Çelebi, *Menakibu'l kudsiyye fi Menasibi'l-Unsiyye* (Baba İlyas-ı Horasanî ve sülalesinin menkabevi tarih), hazırlayanlar: İsmail E. Erünsal ve A. Yaşar Ocak, İstanbul 1984 (ikinci basım) Ankara 1995.
- 6) Krs. A.Y. Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sünnîlik: Kalenderler* (XIV-XV. yüzyıllar), Ankara
- 7) a.g.e., s. 75-113.
- 8) Krs. J. Redhouse, *Turkish-English Dictionary*, İstanbul 1968 (yeni basım).
- 9) Nitekim Orhan Gazi, "meyhor" yani 'şaraba düşkün olan Geyikli Baba' ya şarap ve rakı göndermişti.
- 10) V. N. Basilov, *Samantsvo u narodov Srednej Azii Kazakhstana*, Moskova 1992, s. 279-303.
- 11) Krs. F. Köprülü, "Abdal" makalesi, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1935, s. 23-56.
- 12) Krs. *Menakibu'l-kudsiyye*, 1994, 2003, 2011. beyitler.
- 13) Krs. Simon de Saint Quentin, *Historia Tartarorum*, yayıncıları: Jean Richard, Paris 1965 (Haçlılar tarihi ile ilgili belgeler, VIII), s. 62.
- 14) Krs. İbn-i Bîlî, *El-Evâmînü'l-Alâiyye fi'l-Umûn'l-Alâiyye*, yayıncıları: Adnan Erzi (tipki basım) Ankara 1956, s. 498-504.
- 15) Al-Âlîkî, *Menakub al-Ârifin*, Yayıncıları: Tahsin Yazıcı, I, Ankara 1959, s. 381-388.
- 16) a.g.e., s. 498.
- 17) Krs. *Âşıkpaşazâde*, Atsız yayını, s. 237.
- 18) Krs. *Menakibu'l-kudsiyye*, 1994. beyit.
- 19) Krs. Abdülâhî Gölpınarlı, *Menakub-ı Hacı Bektaş-ı Velî* ("Vilyetname", İstanbul 1958, s. XIX-XX.
- 20) Krs. Claude Cahen, "Baba İshaq, Baba İlyas, Hadjji Bektaş et quelques autres", *TURCICA* I, 1969, s. 53-54.
- 21) Krs. 1994-1996. Beyitler.
- 22) *Âşıkpaşazâde*, Atsız yayını, s. 238.
- 23) a.g.e., s. 237-238.

Kapak

Anadolu'da İslamiyet

Din tarihi noktasında en mühim rolleri oynayanlar, büyük merkezlerde Acem kültürüne hayran saraylarda oturarak hükümdarların ve emirlerin himayesi altında yaşayan Acem sever sûfiler değil, Türkmen boyları arasında eski ozanlardan kendilerine geçen kutsallık hâlesiyle çevrilmiş olarak o basit ve ilkel ruhlarda saltanat süren "baba"lardır.

Oğuz Türkmenleri ve İslam

Anadolu'nun bugünkü İslâm ahâlisini teşkil eden ve büyük kısmı fatih Türkmenlerden mürekkep olan bu kavmi unsurların dinî hayatını lâyıkıyla anlamak için bunların Anadolu'ya nasıl ve ne mâhiyette bir inanç yükü ile geldiklerini ve o sahada neler bulduklarını bilmek lazımdır. Elimizdeki vesikalarla bunu yaklaşık bir şekilde de olsa öğrenmek kâbidir. İslam uygarlığı çevresine epey zamandan beri girmiş olan Maveraünnehir ve İran sahalarına gelmezden evvel, Oğuz Türkmenleri arasında Hristiyanlığın bir aralık kısmen yayılmış olduğu muhakkaktır. Gene aynı şekilde muhtelif Türk şubelerinin muhtelif zamanlarda Mazdeizm'i, Budizm'i, Maniheizm'i kabul ettiklerini de biliyoruz. Oğuzların ve Oğuzlarla pek sıkı bir kavmi yakınlıkları bulunan Kıpçakların Museviliği kabul etmiş olan Hazarlarla coğrafi bağlantıları düşünülünce, Selçuklularda varlığı farz olunan Tevrat etkilerinin kaynağı meselesi de kolayca anlaşılır. Ancak, bu hariçten gelme yabancı inanç sistemleri ne kadar kuvvetli ve gelişmiş olursa olsun, Seyhun sahasından güneye inerek yavaş yavaş İslamiyet'i kabul eden Oğuz Türkmenleri üzerinde eski ilkel dinlerinin ve eski geleneklerinin sonradan kabul ettikleri dinlerden daha etkili olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla, İsl-

lamiyet'in bu Türkmenler arasında nasıl bir anlayışla kabul edildiğini ve ne şekiller aldığını araştırırken yeni İslâmî şekiller altında eski kavmi geleneklerin izlerini araştırmak ve meselâ halk vefîleri olan Türkmen babalarında eski Türk "kam-ozan"larının İslamlaşmış şeklini görmek din tarihçisi için bir gerekliliktir. Göç yolları üzerinde rastladıkları dağlara, nehirlere bıraktıkları vatanlarındaki isimleri vermek suretiyle geleneklerine bağlılıklarını gösteren Oğuz kitlelerinin dinî hayatında, bu gibi dış ve yüzeyel etkenlerden ziyade eski kavmi akidelerin etkisini aramak şüphesiz daha doğru görünüyör.

Halk vefîleri olan Türkmen babalarında eski Türk "kam-ozan"larının İslamlaşmış şeklini görmek din tarihçisi için bir gerekliliktir.

Seyhun sahasından güneye inerek yavaş yavaş İslamiyet'i kabul eden Oğuz Türkmenleri üzerinde eski ilkel dinlerinin ve eski geleneklerinin sonradan kabul ettikleri dinlerden daha etkili olduğu muhakkaktır.

Anadolu Türkmenleri ve İslam

Anadolu din tarihinde en mühim inceleme konusunu teşkil eden Türkmen boylarına gelince, onlar, kelâm âlimlerinin felsefî tartışmalarına tamamiyle kayıtsız kalarak yalnız kendi kavmi geleneklerine uygun gelen ve aşağıda izah edeceğimiz şekilde Türkmen babaları tarafından telkin edilen akideleri kabul ile yetiniyorlardı. Dolayısıyla, Mösyö Babinger'in -Rus âlimlerine dayanarak- Maveraünnehr ve İran'ın Sünni olmayıp şiddetli Alevi tesiri altında bulunduğunu ve oradan gelen Anadolu Selçuklularının mutlak Şii mezhebinde olduklarını iddia etmesi pek doğru sayılamaz.

Anadolu'da tarikatlar ve sufi akımlar

Daha ilk Selçuklular zamanından itibaren cihat alanı olan Anadolu'ya Türkmen boylarıyla beraber birçok Türkmen "babalarının, Orta Asya, Harezm ve Horasan sahalarından Yeseviye tarikatına mensup dervişlerin, Horasan süfîleri dediğimiz melametiye dallarına mensup şeyhlerin, Irak, Suriye ve İran'dan türlü türlü akidelere sahip insanların gelip kısmen -yeni kurulan- İslâm şehirleriyle yavaş yavaş İslamlaşmaya başlayan eski merkezlerle yerleştikleri tabiidir. Bunlar arasında din tarihi noktalarından en mühim rolleri oynayanlar, büyük merkezlerde Acem kültürüne hayran saraylarda oturarak hükümdarların ve emirlerin himayesi altında yaşayan Acem sever süfîler değil, Türkmen boyları arasında eski ozanlardan kendilerine geçen kutsallık hâlesiyle çevrilmiş olarak o basit ve ilkel ruhlarda saltanat süren "baba"lardır. ... Garip kıyafetleri, ağızlarında dolaşan kerametleri, bir meczup gibi yaşamlarıyla eski "bak-sı-kam"ların hâtralarını İslâmî şekil altında yaşayan Türkmen babaları Oğuz boylarına anlayacakları bir dille "İslamiye'nin eski kavmi geleneklerine uygun gelen süfiyane fakat basit ve sıradan insanlara uygun değiştirilmiş bir şekli"ni telkin ediyorlardı. Anadolu'da devletin resmi mezhebi olan Sünnilik şeklini muhafaza siyasetini takip eden Selçuklu imparatorlarının muhtelif unsurlardan oluşan ordularına karşı, dinî veya siyasi bir hareket yapabilecek canlı unsur, yalnız bu

göçebe Türkmen boylarıydı. Dolayısıyla, bu zamanlardan başlayarak Osmanlı saltanatının son devirlerine kadar Anadolu'da meydana gelen bütün dinî-siyasî kıyamlarda daima bu Türkmen boylarının ilk planda bulunduğunu göreceğiz.

Bilhassa Moğol istilasından sonra, istila edilen yahut istila korkusuna maruz bulunan yerlerden Anadolu'ya deriş göçleri fevkalâde çoğaldı. Türkistan ve Buhara'dan, Harezm'den, Irak'tan, İran'dan birçok dervişlerin Selçuklu saltanatının himayesine sığınmak için koşuklarını biliyoruz. Gerek Moğol istilasından evvel, gerek sonra Anadolu'ya gelen bu dervişler arasında en büyük ekseriyeti Kalenderiye zümresine ve onun Haydariye gibi başlıca şubelerine mensup insanlar teşkil ettiği için en evvel süfîlik tarihini şimdiye kadar tamamen ihmal edilmiş bu harikulâde mühim oluşumları hakkındaki incelemelerimizin sonuçlarını arz etmek lazımdır. Çünkü Anadolu ve batı İran'da on birinci asra (yaklaşık miladi on yedinci yüzyıl) kadar kuvvetle devam eden dinî kaynaşmalar ve yedinci asırdan (yaklaşık miladi on üçüncü yüzyıl) itibaren teşekkül eden muhtelif zümre ve tarikatlar, nitelik ve önemi bilim dünyasına hâlâ anlaşılamayan bu kalenderiye tarihine şiddetle bağlı bulunuyor.

Kalenderiye

Kalenderiye zümresi eski kaynaklarda "taife-i abdâlân" veya "cevâlike" namı altında da zikrolunur ki, eski Osmanlı tarihçilerinin "abdâl, ıskık, turlak, şeyyad, haydarî, edhemî, câmi, şemsî" gibi manen hemen hemen eş anlamlı kelimelerle kast ettikleri hep bu kalenderlerdir. ... "Kalendernâme" yazarı Seyyid Hüseyinî gibi büyük süfîlerde yüksek ve özel bir süfî felsefesi şeklinde kendini gösteren kalenderlik, oldukça kalabalık kitleler halinde kendilerine has bayraklar ve dümbellekler şehirden şehire dolaşan kalenderiye üyeleri arasında büsbütün başka bir şekil alıyordu. Aslında, kalenderliğin temeli dünyevî kurallar ve ilgilere dayanmamakla, kurtularak asla geleceği düşünmemektir. Evlenmemeyi, yoksulluk ve dilenmeyi, aşağılanmayı kendilerine şiar eden ve hatta aşağılanma hedefi olmak için "çar zarb" olmayı yâni saç, sakalı, kaşları kazıtmayı ve din kurallarına karşı

kayıtsızlığı seçen bu insanların, çoğunlukla aşağı tabakalardan toplanmış ve pek ince birtakım süfiyane düşünceler ve deneyimleri kabiliyetsiz olduklarını da düşünürsek, kendilerindeki hazmedilmemiş panteist inançlarının devr ü seyrân(2) ve hulûl ü tenasüh(3) gibi birtakım inançlara ve sonuç olarak âdetâ her şeyi mubah sayan bir tarikat şekline varacağı kendiliğinden anlaşılır.

Haydariye

Haydarîliğe gelince, Yesevî ve Bektaşî geleneklerine giren meşhur şeyh Kutbeddin Haydar'a bağlı olduğunu iddia eden bu zümre de her bakış açısından kalenderliğin pek mühim bir dalı olarak kabul edilebilir. Her manasıyla aşırı âlevî eğilimlerine sahip olan kalenderiye tarikatının etkileri beşinci asırdan (yaklaşık miladi 11. yüzyıl) başlayarak bütün İslâm âleminde ve bilhassa aşırı Şii, daha doğrusu bâtınî inançlarının şiddetle hükümlerân olduğu Suriye ve Halep sahasındaki kesif Türkmen kitleleri üzerinde o kadar etkili olmuştur ki buralarda gelişmiş olan mesela haririye gibi -sonraları Rufai dallarından addedilmiş- bir tarikatı, meşhur kurucusu Şeyh Ebil-Hasen Ali el-Hariri (548-645, miladi 1153-1247)'nin malum olan şahsiyetine bakarak kalenderiye dallarından saymak elbet daha doğrudur. Aşağıda bütün delilleri ile göstereceğiz

Kalenderliğin temeli dünyevî kurallar ve ilgilere dayanmamakla, kurtularak asla geleceği düşünmemektir.

şekilde Şii'lik ile fütüvvet(4) akımı ve bununla Rûfai'lik, keza'lik Şii'likle kalendarîye ve haydariye ve bunlarla Yesevî'lik ve Bektaşî'lik arasındaki sıkı bağlantı ve benzerlikler, bir tesadûf eseri olmayıp, tarihsel olarak pek açık bir surette tespit ve izâh edeceğimiz birtakım etkenlere dayanır. Gene aynı şekilde, Türkmen kitleleri arasında ehli'sünnet akaidine aykırı bu gibi birtakım inançların kolaylıkla yayılması ve hatta yeni birtakım inanç zümrelerinin teşekkülü de sıradan bir tesadüfe bağlanamayacak mühim bir hadisedir. ... Kalendarî, Haydarî gibi namlarla görülmüş bir tasavvuf kisvesi altında Türkmen boyları arasında aşırı Şii akaidi ve batıniye düşünceleri yayan bu babaların Anadolu'da yaptıkları ilk dinî-siyasî hareket "*Babailer ayaklanması*" namıyla bilinir (hicri 637 -miladi 1240-).

Siyasi önder Baba İshak

Yedinci asırda (yaklaşık miladi 13. yüzyıl) Suriye'de, Anadolu'da, doğu İran'da varlığını bildiğimiz birçok kalendarîye babalarından biri olan *Baba İshak* hiç şüphe yok ki, din perdesi altında tamamıyla siyasî bir gâye hedefliyordu. Selçuklu saltanatının baskı ve yok etme (saldırılarına) uğramış Harezm emirlerini davet etmesi, *Baba*'nın her etkenin yararınamıyı bilen mâhir bir siyasî olduğunu gösterdiği gibi Moğolların ve Eyyûbi prenslerinin o esnada Selçuklu hudutlarındaki vaziyetlerine bakarak bu harekette onların da ilgilerinin olmaları ihtimali pek kuvvetlidir. *Baba İshak*'ın esasen nasil bir inançta bulunduğu. Selçuklu saltanatının baskı ve yok etme (saldırılarına) uğramış Harezm emirlerini davet etmesi, *Baba*'nın her etkenin yararınamıyı bilen mâhir bir siyasî olduğunu gösterdiği gibi Moğolların ve Eyyûbi prenslerinin o esnada Selçuklu hudutlarındaki vaziyetlerine bakarak bu harekette onların da ilgilerinin olmaları ihtimali pek kuvvetlidir. *Baba İshak*'ın esasen nasil bir inançta bulunduğu ve kendisi için çocuklarıyla seve seve ölüme atılan ateşli taraftarlarının o akaidi ne şekilde anladıkları hakkında elimizde kesin bir vesika bulunmuyor. Ancak onun aşırı alevî mezhebinde ve kalendarî meşrebinde Türkmen babalarından olduğu ve bizzat kanaanatimize göre- *Hacı Bektaş-ı Velî*'nin de onun başlıca halifelerinden bulunduğu düşünüldünce gerek bizzat *Baba*'nın gerek müritlerinin akideleri hakkında açık ve kesin bir fikir edinebiliriz. Yedinci asrın ilk yarısında (yaklaşık miladi 13. yüzyılın ilk yarısı) Anadolu'nun pek geniş bir sahasındaki Türkmenler arasında eski geleneklerine benzemesinden dolayı o kadar kuvvetle yerleşmiş olan bu batniye inançlarının *Baba İshak*'ın

idamından sonra başta *Hacı Bektaş-ı Velî* olmak üzere diğer Türkmen babaları tarafından yayılıp ve bildirilerek asırlarca devam ettiği, aşağıda izah edeceğimiz şekilde, pek tabii daha doğrusu zaruridir.

Baba İshak Halifesi Hacı Bektaş

Yedinci asırda (yaklaşık miladi 13. yüzyıl) Anadolu'yu kaplayan Babai halifelerinin en bilineni olan *Hacı Bektaş-ı Velî*, Horasan'lı bir Türk olup, kalendarî-haydarî tarikatlarından hemen tamamıyla farkıysı yeni bir tarikatın önderi sayılmış ve o devir şeyhlerinin yaptığı gibi meydana getirdiği Arapça sufiyâne makaleleri(5) Sâdeddin adlı bir müridi tarafından düzyazı olarak Türkçeye tercüme olunduğu gibi sekizinci asır (yaklaşık miladi 14. yüzyıl) sonunda da *Ha-tiboğlu* tarafından Arapçadan Türkçeye uyaklı olarak nakledilmiştir. Bir taraftan bu mühim eserin varlığı, diğer taraftan bazı tarihî gerçekleri de içeren Menakıpnâmesinin(6) eskılığı, bu şahsın tarikat kuramayacak bir meczup olduğu hakkında *Tarihçi Âşık Paşazade* hin maksatlı olarak yazdığı ifadesini(7) çürütmekte(*dir*) ... Tarikatının silsilesini *Kutbettin Haydar, Lokman Serahsi, Ahmet Yesevî* gibi ululara uzatan ve İslam ilimlerindeki kavrayışı her türlü şüphe den uzak bulunan bu âlim Babai şeyhinin eserlerinde, kendisinden önceki süffilerin eserlerinden o kadar bariz bir derecede ayrılacak büyük özellikler yoktur. Yalnız on iki imama ikrârı(8), tevellî(9) ve teberri'yi(10) tavsiye etmek suretiyle on iki imamcı Şii'liğe eğilimlerini bariz surette göstermektedir. (11) ... Ancak, bir yolun ilk kurucularına özgü bu gibi eserlerin genellikle *exotérique* yâni görülmüş bir nitelikte olduğu ve hiçbir zaman bir yolda olgunlaşarak en üst dereceye varmış olanlara özgü içsel/gizli talimatları içermeyeceği de gözden kaçırılmamalıdır. Dış kıyafetleri itibariyle kalendarî-haydarî dervişlerini pek ziyade hatırlatan Bektaşîlerin temel ilkeleri itibarıyla da -Babailer gibi- onlarla aynı çevreye sokulmaları icap eder. *Hacı Bektaş-ı Velî*'nin *Osman Gazi* ile ilgili hakkında eski Bektaşî menakıpnamelerinde mevcut birtakım rivayetlerin sonradan uydurulduğu pek tabii olduğu gibi, yeniçerilerin ilk kurulmasında bu şahsın hayır dua ettiği şeklindeki meşhur riva-

Batniye inançları *Baba İshak*'ın idamından sonra başta *Hacı Bektaş-ı Velî* olmak üzere diğer Türkmen babaları tarafından yayılıp ve bildirilmiştir.

yet de tarihî gerçekler ile asla uyuşması mümkün olmayan eski bir efsanedir. *Tarihçi Âşık Paşazade* hin bu husustaki açık ifadesi mevcut belgelerle ile pek iyi doğrulanmaktadır. *Osman* ve *Orhan* devirlerindeki uzun süreli serhat harplerine iştirak eden Türkmen babaları yahut diğer deyimle Rum abdaları, hemen genellikle *Hacı Bektaş-ı Velî* müritlerinden oldukları cihetle, yeniçeri ocağının kuruluş zamanında onun hatırasıyla kutlandığı ve sonra bunun tarihî bir olay şeklinde ağızlarda dolaşarak nihayet kayda geçirildiği anlaşıyor. Fakat her ne olursa olsun, yeniçeriliğin kuruluşunda Bektaşîlikle ahlîğin pek önemli rolleri olduğu açıklıkla göze çarpmaktadır.

Osmanlı'nın kuruluşunda Türkmen babaları

Osmanlı Devletinin kuruluşunda ... daima birçok zorluk ve tehlikeyle dopdolu Bizans serhatlerinde oturan göçebe Türkmen aşiretleri, çokluk çocukları ve sürüleriyle beraber Anadolu'yu ilk defa istilâ eden dedeleri gibi haşın bir ordu hayatı geçiriyorlardı. Arap ve Acem kültürlerinden aldıkları dıştan görünen bir cilâ altında, eski millî kahramanlık gelenekleri, kopuz çalan ozanlar, Türkmen babaları hep mevcuttu. Süfî şair *Âşık Paşa* hın pek güzel bir deyimî ile bu alperenler devri yani destansı hayat, Mo-

Arap ve Acem kültürlerinden aldıkları dıktan görünen bir cila altında, eski millî kahramanlık gelenekleri, kopuz çalan ozanlar, Türkmen babaları hep mevcuttu.

ğöl valilerinin emir ve tehditlerine o kadar aldırılmayan uçlarda devam ediyordu. Bu sahalarla başlıca hâkim olan, dinî hislerle kahrmanlık hisleri idi. Çoğunlukla tasavvufî şekiller altında kendini gösteren ve gelişen bu dinî hissiyat, faal Anadolu Türklerini tekkelere veya mescitlere kapatarak toplumsal yapıyı felce uğratacak bir şekilde olamazdı. Faal ve savaşçı Türkmenlerin dinî hayatını idare eden Türkmen babaları, bütün bu süfilerin menkıbelerinde umumiyetle göze çarptığı şekilde, cihat ile meşgul dervişlerdi. ... *Âşık Paşazade*'nin Rum abdalı ve diğer birtakım dinî kaynakların ise Horasan Erenleri genel unvanı altında zikrettikleri bu dervişler, eski Babai kalıntılarında başka bir şey değildir. Anadolu halkının "fakih"den bozarak "faki" lakabını verdikleri cahil köy hocalarından büsbütün ayrı bir zihniyetle ve Türkmen geleneklerine sadık kalarak İslamiyet'in çok basit, külfetsiz bir şeklini serhatlerde ve yeni zapt olunan memleketler halkı arasında kuvvetle yayyan bu babalar, abdallar esasen Anadolu'nun her köşesine yayılmışlar ve bilhassa şeriat âlimlerinin etkisinden en çok uzak kalan uçlara gelip yerleşmişlerdi. ...

Fuad Köprülü'nün kısaca "Anadolu'da İslamiyet" adıyla bilinen bu makalesi, "Türk İstilasından Sonra Anadolu Din Tarihine Bir Bakış ve Bu Tarihî Kaynakları" başlığıyla Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuasının 4 Eylül - 5 Kasım 1922 tarihleri arasındaki sayılarında bölümler halinde yayımlanmıştır. Ahmet Yaşar Ocak, ma-

kale hakkında şu bilgileri veriyor: "Köprülü bu makalesini Franz Babinger'in 'Anadolu'da İslamiyet: İslam tetkikatının yeni yolları' isimli Almanca makalesini eleştirmek maksadıyla kaleme almıştı. ... Ünlü Alman şarkiyatçısı günları ileri sürüyordu: 1. Ma- veraünnehir hiçbir zaman ciddi anlamda Sünnileşmemiştir. 2. İran hiçbir devirde Ehl-i Sünnet lopağı olmamıştır. 3. Anadolu Selçukluları Sünni değil Şii idiler. 4. Mevlevî tankatı koyu bir Ali-perest tankattır. ... Köprülü bu tezleri önce metodoloji açısından eleştirdi. Çünkü ona göre Anadolu'nun dinî tarihini 'bağımsız ve yalıtılmış bir bütün halinde incelenmesi mümkün olmayıp, Suriye, Irak, Azerbaycan, Horasan sahaları da buna katılmalı' idi. ... Köprülü, Babinger'e karşılık ... şu tezleri ileri sürmekteydi:

1. Selçuklulardan önce İslam âleminde şiddetle egemen olan sufi cereyanları, halk ve seçkinler arasında Sünnîlik unvanı altında bile Şii ruhunu kuvvetle yaymış ve muhafaza etmiştir. 2. Bu hususta sufilik cereyanlarının şehirlerdeki gerçekleşmesi, yabancı kültürle kayıtsız olan Türkmen zümreleri arasındaki gerçekleşmesinden farklıdır. 3. İran'da ilhanlılar'ın devletçe Sünniliği desteklemesine rağmen koyu ve alttan alta Nizari İsmailî propagandası işlenmiştir. ... 4. Bihassa Fazlullah-ı Hurufî'nin öldürülmesinden sonra Anadolu'ya dağılan Hurufiler muhtelif tarikatlar içerisinde sızarak alttan alta Hurufiliğin ilkâdını yaymışlar ve bunda başarılı olmuşlardır.

Köprülü işte bu gerçekten çok mühim ana tezler çerçevesinde, Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemindeki pek çok sufi akımı, sufiyi ve mensubu bulundukları tarikatları, Sünnî ve -pek sık kullandığı- "Şii-Bâtîni" terimiyle (Fransızca yazılarda "hétérodoxe" kelimesini kullanır) ifade ettiği iki ana akım ve özellikle sonuncusunun türrevleri olan diğer değişik akımlar içinde ele alır. (Ahmet Yaşar Ocak: Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri, Selçuklu Dönemi. Makaleler-Araştırmalar. Kitap yayınevi, Mart 2011, İstanbul, s. 42-44.) "Burada, makalenin 1, 2 ve 5. Bölümlerinden alınan ve Oğuz-Türkmenlerin dinsel inançları, İslam'ı kabul etme-uygulama biçimleri, Oğuz-Türkmenler içinde hâkim İslam tarikatları ve sufi akımları, bunların Bektaşiliğin kökenleriyle ilişkisini irdeleyen paragraflar günümüz Türkçesiyle sunulmuştur. Büyük bir yer tutan kaynaklar metniden çıkarılmış, ara başlıklar eklenmiştir. Makalenin tam metni ilk yayınevi tarafından basılmıştır: 1. F. Babinger - F. Köprülü: Anadolu'da İslamiyet. Yayıma hazırlayan: Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1996; 2. M. Fuad Köprülü: Anadolu'da İslamiyet. Hazırlayan: Mehmet Ergun. Akçağ Basım Yayımları, 2. Basım, Ankara 2012.

Dipnotlar

- 1) Mehmet Fuad Köprülü (1890 - 1966), İstanbul'da doğdu. Edebiyat ve tarih alanında çalışmak için hukuk öğrenimini bıraktı. Darülfünun'da. İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde öğretim üyeliği, milletvekiliği ve dışişleri bakanlığı yaptı. TTK asli üyesi oldu. Ankara'da vefat etti.
- 2) Devr ü seyrân: Şehirler, kasabalar arasında yürüyerek dolaşp gezme. (Yayıma hazırlayanın notu)
- 3) Hulûl: Tanrının evren ve insanla bütünleşmesi, evrendeki varlıklarda görünmesi. (Yayıma hazırlayanın notu)
- 4) Tenasül: Ölen bir canlının ruhunun başka bir canlıya geçmesi, ruh göçü, ölümden sonra ruhun tekrar vücut bulması - reenkarnasyon. (Yayıma hazırlayanın notu)
- 5) Fütüvvet: Yüzlük, mertlik, dostlara karşı affediciliği ve yüce gönüllü olmak.
- 6) "Hacı Bektaş-ı Velî'ye başta Makalât olmak üzere birtakım eserler ilave edilir... Bunların onun tarafından yazıldığına dair hiçbir ilmi delil ortaya konulamazdır." Ahmet Yaşar Ocak: Hacı Bektaş-ı Velî. TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 14, s. 455-458, 1996. (Yayıma hazırlayanın notu)
- 7) Hacı Bektaş-ı Velî: Velâyetnâme. Hazırlayan: Hamiyiye Duran. TDV Yayınları, Ankara 2007. "Bektaşiliğin ortaya çıktığı XV. yüzyıl son çeyreğiyle XVI. yüzyıl başları arasında yazıya geçirilmiş bulunan bir سری Bektaşî menâkıbnamesinin en tanınmışsıdır... Yazarının kaleminden çıkmış veya yazıldığı döneme ait (1481 - XVI. yüzyıl başları) bir nüshaya henüz rastlanmamıştır. Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhının kütüphanesinde mevcut, XV. yüzyıla kaleme alındığı tahmin edilen manzum velayetname dışındaki nüshaların hemen hepsi XVII. yüzyılda ve sonrasında Bektaşî tekkelerindeki dervişler tarafından istinsah edilmiştir." Ahmet Yaşar Ocak: Hacı Bektaş Velayetnamesi. TDV İslam Ansiklopedisi, cilt 14, s. 471-472, 1996. (Yayıma hazırlayanın notu) 8) Hacı Bektaş, sırrını, keşif ve kerametlerini, her nesi var ise Hatun Ana'ya emanet etti. Kendisi meczup bir derviş idi; şeyhlik ve müridlikten uzaktı." Âşık Paşazade. Osmanlıların Tarihi. Çeviri ve günümüz diline aktarım: Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç. Koç Kültür Sanat Tanıtım A. Ş., İstanbul 2003, s. 298. (Yayıma hazırlayanın notu)
- 8) İkrar: Bağlılık yemini etme. (Yayıma hazırlayanın notu)
- 9) Tevellî: Ehli Beyte ve Hz. Ali'ye bağlılık. (Yayıma hazırlayanın notu)
- 10) Teberri: Hz. Ali'ye uymayanlardan yüz çevirme. (Yayıma hazırlayanın notu)
- 11) Fuad Köprülü'nün bu tespiti daha sonraları Claude Cahen, Irene Melikoff ve Ahmet Yaşar Ocak tarafından yeni bulgular ışığında düzeltilmiştir. (Yayıma hazırlayanın notu)

Kapak

Fuad Köprülü'nün Alevilik hakkındaki savlarına farklı bir bakış

Alevilik-Bektaşilik çalışmalarında ortodoksi-heterodoksi karşıtlığı yerine, müteşerri veya şeriat-merkezli İslâm ile mistik/batini İslâm farklılaşması üzerinden düşünmek daha anlamlı olacaktır. Bu tür bir kavramsallaştırma daha açıklayıcı olmanın yanı sıra, İslâmi bağlamda sıklıkla Sünnilik-Şiilik temelinde yapılan ortodoksi-heterodoksi tanımının yarattığı kafa karışıklığını da belli oranda giderecektir.

Aleviliğin inanç esaslarının ve erkânının "Buyruk" adlı bir kitapta toplanmış olduğuna ve her ocağın bir yazılı şeceresinin veya beratının olması gerektiğine dair özellikle dedeler arasındaki yaygın kabul, Alevilerin eskiden beri geleneklerine dair tasavvurlarının sözel olanla sınırlı olmadığı yönünde ipuçları oluşturmaktadır.

Fuad Köprülü'nün 1920'lerde formüle ettiği şekliyle paradigmalanmış, ancak ampirik ve kavramsal olarak yeterince test edilmemiş veya sorunsallaştırılmamış Anadolu dinsel ve kültürel tarihine dair bazı varsayımlar -bazen kimlik siyaseti arenasında farklı pozisyonları desteklemek için ters yüz edilerek de olsa- Alevi-Bektaşî tarihine bakışı büyük oranda şekillendirmeye devam etmektedir. (1) "Sözlü kültür-yazılı kültür", "yüksek İslâm-halk İslâmı", "ortodoksi-heterodoksi" gibi çift kutuplu karşıtlıklar ve "senkretizm" gibi normatif kavramsallaştırmalar, ana akım Türkiye/Osmanlı tarihçiliği ile bu çizgiye muhalif görünen tarihçilerin Alevi-Bektaşî geçmişine bakışlarında sıklıkla gözden kaçan bir ortaklık teşkil etmektedir.

Yazılı kaynak sorunu

Alevi tarihinin yazılı kaynaklarının olmadığına dair yaygın varsayım, Aleviliğin tümüyle sözlü geleneğe dayalı bir kültür ve inanç sistemi olduğu kanaatiyle bağlantılıdır. Mistik/batini yönü ağır basan, üstelik farklı şekil ve oranlarda ama hep baskı görmüş ve belli bir tarihten sonra varlığını ancak kırsal bölgelerde sürdü-

rebilmiş Alevi topluluklarında, aile içinde veya muhabbet ortamlarında yüz yüze gerçekleşen sözlü iletişimin geleneğin kuşaktan kuşağa aktarımında asili mekanizma olduğu bir vakıdır. Bununla birlikte Aleviliğin inanç esaslarının ve erkânının "Buyruk" adlı bir kitapta toplanmış olduğuna ve her ocağın bir yazılı şeceresinin veya beratının olması gerektiğine dair özellikle dedeler arasındaki yaygın kabul, ... Alevilerin eskiden beri geleneklerine dair tasavvurlarının sözel olanla sınırlı olmadığı yönünde ipuçları oluşturmaktadır. Nitekim 1990'lı yıllardan itibaren gün yüzüne çıkmaya başlayan ... Alevi dede ailelerine ait, en eskileri 14. yüzyıl sonu ve 15. yüzyıla giden şecere, icazetname, ziyaretname gibi yazılı

Alevi tarihinin yazılı kaynaklarının olmadığına dair yaygın varsayım, Aleviliğin tümüyle sözlü geleneğe dayalı bir kültür ve inanç sistemi olduğu kanaatiyle bağlantılıdır.

Misyonerlere göre Aleviler kılıç zoruyla zahirde Müslüman olmuş, ama alttan alta Hristiyan inançlarını devam ettiren topluluklardı.

belgeler, dinî metinleri muhtevi yazmalar ve dedelerin/pirlerin kişisel not defterleri bu durumun tasavvurdan öte somut bir gerçekliğe dayandığını göstermektedir... Benzer şekilde devlet arşivlerinde de hâlen konuyla ilgili keşfedilmeyi bekleyen çok sayıda kayıdın varlığı, bugüne kadar tespit edilmiş ... örneklerle dayanarak rahatlıkla savlanabilir. Arşivlerdeki bu kayıtların hâlen gereğince değerlendirilememiş olması, bir yandan yukarıda da belirttiğimiz gibi Alevi-Bektaşî topluluklarının Türkiye/Osmanlı tarihçilerinin ilgisine henüz hak ettiğince mazhar olamaması sonucunu doğurmaktadır, öte yandan da Kızılbaş/Alevi topluluklarının varlıklarını Osmanlı sisteminin dışında idame ettirdiklerine dair kısmen doğru ancak genellenmesi hatalı kanaate yol açmaktadır.

Bağdaştırmacılık (Senkretizm) ve Kural Dışılık (Heterodoksi) sorunları

Alevi geçmişine dair görünürde birbirleriyle taban tabana zıt anlatılar, Aleviliğin senkretik bir inanç olduğu görüşünde birleşir. Alevilik için bu nitelendirmeyi ilk dile getirenler, 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında faaliyet gösteren ve Anadolu'nun kadim Hristiyan halklarının bakiyesi oldukları iddiası üzerinden Aleviler arasındaki faaliyetlerine meşruiyet zemini yaratma gayreti güden Amerikalı Protestan misyonerler olmuştur. Misyonerlere göre Aleviler kılıç zoruyla zahirde Müslüman olmuş, ama alttan alta Hristiyan inançlarını devam ettiren topluluklardı. İttihat ve Terakki döneminde Osmanlı devlet ricali ve aydınlarından Baha Said gibi bazı isimler doğrudan Amerikan misyonerlerinin bu tezlerine karşı, ama onlardan ödünç aldıkları "senkretizm" kavramını kullanarak Alevilerin aslında "özbeöz" Türk olduğu, Aleviliğin de Orta Asya'dan getirilen Şamanizm gibi eski

Türk inançlarının İslâm örtüsü altında devamından başka bir şey olmadığı fikrini ortaya atarlar. Aynı mülahazalar Fuad Köprülü'nün Bektaşîliğe ve onun kırsaldaki uzantısı olarak gördüğü Alevi topluluklarına bakışını da şekillendirmiş, bu toplulukları kozmopolit Osmanlı kültüründe eriyip yok olmuş özgün Türk kültürünün adeta tarih dışı taşıyıcıları olarak kurgulamasını mümkün kılmıştır.

Alevi-Bektaşîliğe dair bu Orta Asyacı tezin 1980'lerin sonundan itibaren popülerleşmesine paralel olarak Kürt ve Kirmanç (Zaza) Alevilerin bile aslında asimilasyona uğramış Türkler olduğu iddiaları dillendirilmiş ve bu iddialar hem akademik çevrelerde hem de Aleviler arasında ciddi oranda taraftar toplamıştır. Buna tepki duyan bir diğer grup araştırmacı da, bilhassa Kürt Alevileri referans alan, Aleviliğin, başta Zerdüştlük olmak üzere eski İrani dinlerin devamı olduğu şeklindeki alternatif tezlerini formüle etmekte gecikmemiştir. Benzer veriler üzerinden kanıtlanmaya çalışılması itibarıyla Orta Asyacı tezin adeta ters ayna yansıması olan bu "İrani" bakışın ana omurgası da senkretizm kavramına dayanmaktadır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Aleviliğin orijini hakkında geliştirilen Anadolu/Hristiyan, Orta Asya/Şamanizm ve İran/Zerdüştlük merkezli tezlerin zamanla, yine senkretizm temelli farklı varyantlarının da ortaya atıldığını görüyoruz. Büyük oranda sosyo-dinsel bağlamlarından soyutlanmış birtakım inançsal motifler ve ritüel pratikler arasında kurulan sathi benzerlikler temelinde yükselen, hepsi özcü okunurları malul bu farklı üst-anlatıların Türkiye'deki kimlik politikaları ile yakından alakalı olduğu açıktır.

... Aleviliğin tarifinde sıklıkla kullanılan, ama izahtan çok perde işlevi gören bir diğer değer yüklü kavram "heterodoksi"dir. ... Tıpkı senkretizm kavramında olduğu gibi, heterodoksi kavramı da bir inanç sisteminin kendi bütünselliği içinde ve içsel bir bakışla anlamlandırılması yerine, norm kabul edilen bir başka inanca nispetle, ondan farklılaştığı noktalar üzerinde, seçici ve dışarıdan bir gözle tarif edilmesi sonucunu doğurur. Ortodoksi-lerin bu şekilde veri kabul edilip doğallaştırılması, zamanla hâkim konum kesp-etmiş dinî anlayışların kendine muhalif, alternatif yorum ve akımlarla tarihsel süreç içerisinde hep karşılıklı bir gerilim ve etkileşim içerisinde olduğu ve ancak bu tür bir etki-tepki çerçevesinde şekillendi-

ği, üstelik sınırlarının da zaman ve mekânla göre değişebildiği gerçeğini baskılar.

... Mevcut konumuzla yakından alakalı olması nedeniyle burada bilhassa Sünnilik-Şiiilik üzerinden yapılan "ortodoksi-heterodoksi" tanımlarının sorunlu olduğunun altını çizmek gerekir. Bu tür bir tanımlama hem Şiiiliğin zamanla kendi içinde şeriat merkezli bir "ortodoksi" geliştirdiği gerçeğini, hem de Sünnilik dâhilinde dahi tarih boyunca istikrarlı şekilde "ortodoksiyi" temsil etmiş tek bir grup veya ekol tespitinin güçlüğüne göz ardı eder. ... Esas olarak yasa koyucu, aşkın bir tanrı anlayışına dayanan müteşerri (şeriatı uygun) İslâm'ın -hem Sünni hem Şii formunda- içkin bir tanrı anlayışına dayalı, şeriatı aşılacak bir merhale olarak gören veya zahiri anlamıyla reddeden Alevilik gibi mistik/batını aklımlara bakışının benzer menfiliğe olması, ancak bu zaviyeden değerlendirildiğinde anlaşılır kılınabilir.(2) Dolayısıyla Alevilik-Bektaşîlik çalışmalarında ortodoksi-heterodoksi karşıtlığı yerine, müteşerri veya şeriat-merkezli İslâm ile mistik/batını İslâm farklılaşması üzerinden düşünmek daha anlamlı olacaktır. Bu tür bir kavramsallaştırma daha açıklayıcı: olmanın yanı sıra, İslâmî bağlamda sıklıkla Sünnilik-Şiiilik temelinde yapılan ortodoksi-heterodoksi tanımının yarattığı kafa karışıklığını da belli oranda giderecektir.

Göçebe Türkmenlere özgü olma sorunu

... Yüksek İslâm-halk İslâmı ayrımı Köprülü paradigmasının ana omurgası-

19. yüzyılın ortalarından itibaren Aleviliğin orijini hakkında geliştirilen Anadolu/Hristiyan, Orta Asya/Şamanizm ve İran/Zerdüştlük merkezli tezlerin zamanla, yine senkretizm temelli farklı varyantlarının da ortaya atıldığını görüyoruz.

nı oluşturur. Aleviliğe atfedilen sözcükler, senkretiklik ve heterodokslik aslında bu halk İslâmı olmağından neşet eden doğal karakteristiktir. Köprülü inancsal düzlemde çizdiği bu resmi, sosyal temelde de desteklemeye çalışır. Ona göre yüksek İslâm, yani Sünnilik, kitabî olması hasebiyle ancak yerleşik ve şehirli bir ortamda var olabilmıştır. Hem entelektüel düzeyde inceliklerine vâkıf olmadıklarından, hem de yaşam tarzlarıyla uyumadığından Sünni inanç göçebe Türkmenler arasında tutunamamıştır. İsmen Müslüman olsalar da eski inanç ve ananelerinden bir türlü kopamayan bu göçebe topluluklar, kitabî/Sünni İslâm'dan uzak kaldıkları oranda batınlık, Şii'lik gibi "heterodoks" akımların etkisine de kolayca girebilmişlerdir. Yani Köprülü'ye göre "halk İslâmı" esas itibarıyla "eksik İslâm"dır, heterodoksluğa zemin oluşturan da bu "tam İslâmlaşmama" halidir.

...Aleviliğin göçebelere özgü bir inanç sistemi olarak kurgulanması, kam-ozanılıktan dedeliği evrilmiş dinî liderler dışında Alevilerin tanımlanabilir bir sosyo-dinsel organizasyondan mahrum olduğu yargısını da beraberinde getirmiştir. Bunun sonucu olarak Aleviler, adeta hiçbir iç bütünlüğü olmayan, biçimsiz ve dağınık topluluklar olarak tahayyül edilmiştir. Oysa bugün geldiğimiz noktada geleneksel Alevi topluluklarının daha önceleri düşünüldenden çok daha karmaşık bir sosyo-dinî yapılanmaya sahip oldukları görülmüştür. Ocaklar sistemi diyebileceğimiz, "el ele, el Hakk'a" vezir ifadesiyle anlatılan Alevilerdeki bu geleneksel sosyo-dinî yapılanma, temelde talip-ocakzade ayrımına dayanır. Her talip grubu, ocak adı verilen ve şeyit olduğuna inanılan bir dede/pir sülalesine bağlıdır. Bu bağ olağan şartlarda şahsi terchie tâbî değildir; kişi, içine doğduğu aşiret, kabile veya aile hangi ocağa mensupsa o ocağa mensup sayılır. Dede ocakları da kendi aralarında belli bir hiyerarşiye sahiptir. Aslında bu hiyerarşi, talip-dede modelinin ocaklar düzleminde yeniden üretilmesinden başka bir şey değildir. Yani her ocakzade aynı zamanda bir taliptir ve bir dededen el almalıdır. Sıradan talip için dedenin dedesi müşit/pir-ıpiran konumundadır. Talip açısından bu hiyerarşiyi talip "dede (pir)" müşit (pir-ıpiran) şeklinde şemalaştırmak mümkündür. Ayrıca yaygın kanaatin aksine, farklı yörelerdeki Alevi topluluklarının tümüyle birbirlerinden kopuk yaşamadıklarını,

İlgili kaynaklar Vefailiğin zamanla Kızılbaşlık ve/veya Bektaşilik ile bütünleştiğini ortaya koymaktadır.

aralarında iletişimi ve etkileşimi sağlayan çeşitli mekanizmaların var olduğunu görüyoruz. Bu enformal iletişim ağlarının temel unsurları arasında gezginci aşıkalar, farklı yörelere göçmüş talip topluluklarını ziyaret için düzenli seyahat eden dedeler/pirler, periyodik olarak Kerbela'ya yapılan ziyaretler ve paylaşılan ortak metinler sayılabilir.

İşte bu yarı hiyerarşik, ama çok merkezli sosyo-dinsel yapılanmaları sayesinde ki yüzyıllar boyunca Alevi toplulukları görece bir özerklik ve bütünlük içinde varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bazı önemli ortaklıklarına rağmen bu organizasyon modeli klasik tarikat örgütlenmesinden farklı, tarihi süreçte organik bir gelişme sonucu ortaya çıkmış bir nevi şahsına münhasır bir sosyo-dinî yapılanmadır. Bu durumun uzun süre yeterince anlaşılıp kıymetlendirilmemiş olması sadece Alevi-Bektaşî çalışmalarının kendine özgü sorunlarıyla değil, genel olarak tarihsel alanında enformal sosyal ağlara dayalı toplumsal örgütlenmelerin önem ve değerinin yakın zamanlara kadar fark edilememiş olmasıyla ilgilidir. ...

Vefailik-Alevilik ilişkisi

Bu meyanda Alevi yazılı kaynaklarına borçlu olduğumuz en çarpıcı bulgulardan biri, Irak kaynaklı bir tasavvufi oluşum olan ve zamanla tarikatlaşan Vefailiğin Kızılbaş hareketi içindeki yeriyi ilgilidir. İlgili kaynaklar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki dede/pir ocaklarının önemli bir kısmının Vefailik kökenli olduğunu, bunun ötesinde Vefailiğin bir gezginci dervişler grubu olan Rum Abdalları ile henüz tam olarak tanımlayamadığımız yakın bir ilişkisi bulunduğunu ve nihayet hem Vefailiğin hem de Rum Abdallarının zamanla Kızılbaşlık ve/veya Bektaşilik ile bütünleştiğini ortaya koymaktadır. Aslında Vefailik sadece Kızılbaş/Alevi tarihinde değil, tüm Anadolu dinî ve kültürel tarihinde

çok önemli roller oynamış, mezhepsel ve sınıfsal sınırları aşan bir tasavvufi oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır. Vefailiğin bu kapsamlı yapısının ortaya çıkarılması, "yüksek İslâm" ile "halk İslâmı" arasında keskin, çift kutuplu ve hiyerarşik bir ayırma dayanan ve halk İslâmının Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan eski Türk inançlarının devamlılığı üzerinden okuyan Köprülü paradigmasının daha kapsamlı bir eleştiriye tabi tutulmasına ve yeniden değerlendirilmesine de katkı sağlamaktadır.

* Ayfer Karakaya-Stump: Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık. Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarih yazımını Yeniden Düşünmek. Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2015.

Bu yazı, kitabın Giriş bölümünden (s. 1-16) H. Zafer Karş tarafından derlenmiş, başlık ve ara başlıklar eklenmiştir.

Dipnotlar

1) Fuad Köprülü'nün Alevi-Bektaşî tarihine dair savlarını içeren en önemli çalışmaları arasında şunlar vardır: *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, ilk baskı 1919; *Ahmed Yesevî maddesi, İslâm Ansiklopedisi: İslâm Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Bibliyografya Lügati*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1965; *Anadolu'da İslâmiyet*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, ilk baskı 1922. Bu meyanda Köprülü'nün çalışmalarının Alevi-Bektaşî tarihiyle ilgili savlarına indirgenemeyeceğini, çok daha geniş bir çerçeveye olduğunu ve bilhassa Osmanlı tarihinin Selçuklu ve İslami arka planına dair zamanında çıtır açıcı kabul edilen tezlerinin hâlen önemini koruduğunu belirtmeliyiz. (A. K-S.)

2) Nitekim tarihsel olarak hem Sünnî hem de Şii ulema, Alevler, Ehl-i Hakar, Nusayri Alevileri gibi Aİ-cî mistik-batını grupları topluca "gula" olarak adlandırıp aynı torbaya atmış ve din dışına çıkış saymışlardır. Aşırıya kaçan, sınıraşan anlamındaki "gula" (gulağ) kelimesini bu tür gruplar için iç kullananlar da esasında Şii ulema'dır. (A. K-S.)

Farklı yörelerdeki Alevi topluluklarının tümüyle birbirlerinden kopuk yaşamadıklarını, aralarında iletişimi ve etkileşimi sağlayan çeşitli mekanizmaların var olduğunu görüyoruz.

İki vefai şeyhi: Dede Garkın ve Baba İlyas

Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşmasının öncüleri olan kırsal kesimdeki yerleşimci (kolonizatör) şeyhler ve dervişler hangi tasavvuf çevrelerinin mensubu idiler? Biz, yalnız Anadolu'da değil, bütün ortaçağ Ortadoğusu'nda birtakım tasavvuf çevrelerini derinden tesir altına alan, adına bizim bizzat ilgili kaynaklardan hareketle "Kalenderiyye" cereyanı dediğimiz bir harekete dikkat çekmeye çalışmıştık.

Yerleşimci Dervişler

Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşmasının öncüleri olan kırsal kesimdeki yerleşimci (kolonizatör) şeyhler ve dervişler hangi tasavvuf çevrelerinin mensubu idiler? Biz, yalnız Anadolu'da değil, bütün ortaçağ Ortadoğusu'nda birtakım tasavvuf çevrelerini derinden tesir altına alan, adına bizim bizzat ilgili kaynaklardan hareketle "Kalenderiyye" cereyanı dediğimiz bir harekete dikkat çekmeye çalışmıştık (1). Bu hareket belki Orta Asya'daki Yeseviliği değil ama kesinlikle kat ettikleri uzun yol boyunca, Yeseviler de dâhil, Anadolu'ya gelen çoğu derviş gruplarını etkileyen, temelde Hacı Bektaş Veli'nin Ahmed-i Yusevi'nin yaşadığı çevreleri de nüfuzu altına almış olan geniş bir tasavvuf hareketiydi.

Dönemin Anadolu'sunda bu harekete mensup büyük bir tasavvuf çevresinin daha mevcudiyetini görüyoruz ki, bu *Vilayetname-i Hacı Bektaş Veli*'nin Ahmed-i Yesevi'nin "nefes oğlu" demek suretiyle Yesevilik geleneğine dâhil ettiği Kutbeddin Haydar'a bağlı Haydari tarikatıydı. O dönemin Selçuklu Anadolu'sunda başta Tapduk Emre ve Mevlana'nın yakın dostlarından Hacı Mübarek-i Haydari olmak üzere, ünlü Barak Baba ve halifesi Hayran Emirci'nin temsil ettiği bu tarikat, çok önemli ve geniş bir sufi çevre tarafından benimsenmişti.

Son yaptığımız araştırmalar, Anadolu'da hiç de Orta Asya ve Türk kökenli olmayan ve üstelik tesiri bugüne kadar gelen başka bir tasavvuf çevresinin varlığını bize gösterdi.

...

Bu çevre, 11. yüzyılın ünlü Iraklı Kürt şeyhi Tac-ül Arifin Seyyid Ebu'l-Vefa'nın kurduğu Vefai tarikatı çevresiydi. Erken Osmanlı kroniklerindeki gözden kaçan veya önemsenmeyen bazı kayıtlar, birkaç yeni kaynak ve özellikle yeni belgeler sayesinde, daha önce dikkat çekmeyen bu tarikat çevresinin 13. yüzyıl Anadolu'sunda ne kadar önemli bir konum işgal ettiğini bugün görebiliyoruz (2).

Dede Garkın

İşte muhtelif menşeli bu dervişler, kendilerince münasip gördükleri yerlere aileleri ve kabileleri halkından ibaret müridleri ile yerleşiyor ve zaviyeler açıyorlardı. Dede Garkın, Emirci Sultan ve daha birçokları böyle idiler. Aynı zamanda hem kabile şefi hem dini lider olma özellikleri, Türkmen babalarının, o kadar kalabalık kitleleri nasıl olup kolayca peşlerine takıp siyasal iktidara karşı çıkmalarını da açıklıyor.

...

Dede Garkın, Garkın boyunun hem siyasi hem dini lideridir.

Son yaptığımız araştırmalar, Anadolu'da hiç de Orta Asya ve Türk kökenli olmayan ve üstelik tesiri bugüne kadar gelen başka bir tasavvuf çevresinin varlığını bize gösterdi. Bu çevre, 11. yüzyılın ünlü Iraklı Kürt şeyhi Tac-ül Arifin Seyyid Ebu'l-Vefa'nın kurduğu Vefai tarikatı çevresiydi.

Türkmen boyları, oymakları ve cemaatleri duruma ve şartlara göre bazen başlarındaki reisin adıyla adlandırılır, bazen de bu reisler mensubu bulundukları boy, oymak veya cemaatin adıyla tanınırlar. Bunlar aynı zamanda onun mürididirler.

...

Bizce Dede Garkın da işte böyle bir Türkmen reisidir; yani Garkın boyunun hem siyasi hem dini lideridir. Ama Dede Garkın onun gerçek adı olmayıp lakabıdır ve kanaatimizce hem siyasi hem dini lideri olduğu Garkın boyuna referans vermektedir. Yani Dede'miz, Garkın oymağının dedesidir ve asıl ismi Numan'dır. Nitekim elimizde bulunan 905 (1499) ve 963 (1556) tarihli iki icazetname bu gerçeği belgelemektedir. 905 (1499) tarihli ilki (3), Dede'nin adını "*İsmuhü Nu'man*" (adı: *Numan'dır*) diye açıkça zikrediyor ve "*el-mülakkab bi'l Karkını*", yani "Karkın boyuna mensup lakabını taşıdığı"nı ekliyor. Ayrıca, intisap silsilesini 11. yüzyılın ünlü şeyhi ve Vefai tarikatının kurucusu Tac-ül Arifin Seyyid Ebu'l-Vefa'ya dayandırmak suretiyle de hangi tasavvufi teşekküle dâhil olduğunun altını çiziyor.

Baba İlyas

Uzun yıllar Dede Garkın'dan bahseden tek kaynağımız, *Vilayetname-i Hacı Bektaş Velî*'den ibaret kaldı. Daha sonra, Babailer İsyanı ve Baba İlyas-ı Horasanî ve ailesi hakkında paha biçilmez yeni bilgiler ihtiva eden Elvan Çelebi'nin *Menakıbu'l-Kudsiyye*'si (4) devreye girdi. Bu çok değerli, çok mühim kaynak. Dede Garkın'ın kim olduğunu açık bir biçimde ortaya koydu. Her ne kadar onun yaşadığı yeri belirtme, doğum ve ölüm tarihlerini kaydetme de, Dede Garkın biyografisini inşa etmemize yarayacak çok mühim veriler sağladı. Bunların en başta geleni, Elvan Çelebi'nin kaleminde

*Dede Garkın kim cedd-i a'âldır
Zikri ânun kamudan evlâdır*

şeklindeki beyittir (5). Görüldüğü gibi bu beyitte Elvan Çelebi Dede Garkın'ın kendi "cedd-i alâ'sı, yani nesep açısından "büyük dedesi" olduğunu vurguluyor, bu sebeple de eserinde onun anılmasını herkesten öne aldığı biliriştir. Böylece Baba İlyas'ın Dede Garkın'ın torunu olduğu sonucu çıkıyor. Diğer bir ifadeyle, Dede Garkın'ın Baba İlyas'ın dedesi olduğunu söylüyor. Bizce bu bilgiye itimat etmek için hiçbir sebep yoktur; çünkü

Elvan Çelebi'nin böyle bir nesep bağlantısı uydurması için ortada bir gerekçe söz konusu değildir. O sadece tasavvufi silsileyi vermekle yetinebilir. Elvan Çelebi'nin bu çok değerli haberinin yalnız olmadığını Ramazan 963 (1556) tarihli şu Garkını icazetnamesindeki silsile şanki teyid ediyor gibidir.

Şeyh 'Osman Dede ibnu'l-merhûm el mezkûr Şeyh Nu'man el (Garkını) (...) ibni'l- merhûm el-mezkûr Şeref Garkını ibni'l- merhûm el-mezkûr (...) ibni'l-merhûm el-mezkûr merhum Şeyh İlyas Garkını ibni'l-merhûm el-mezkûr Şeyh Şeref(eddî)n el- Garkını ibni'l-merhûm el-mezkûr Şeyh Nu'man el-Garkını (6).

Eğer şu yukarıya aldığımız kısımda zikredilen Şeyh İlyas Garkını bizim Baba İlyas ise, onun babası Şeyh Şeref(eddî) n el- Garkını, onun da babası Nu'man el- Garkını, yani Dede Garkın olmakta dır ki, bu tam da Elvan Çelebi'nin ifadesini teyid ediyor. Eğer böyle ise, biz bu sayede Baba İlyas'ın babasının adını da (Şeyh Şeref(eddî)n) öğrenmiş oluyoruz. Biz bu silsilenin bu kadar da tesadüf olabileceğine pek ihtimal vermiyoruz.

Elvan Çelebi'nin anlatışına göre Dede Garkın büyük Anadolu Selçukluları sultanı I. Alâeddin Keykubad(7) zamanında yaşamıştır. Onun şöhretini duyan sultan Dede'yi tanımak istemiş ve yanına giderek kendisiyle görüşmüştür. Bu görüşmenin sonunda şeyhin büyük bir velî olduğunu görüp takdir etmiş ve kendisi ve müridleri için on yedi pare köy bağışlamıştır(8).

...

Çok âdil ve büyük bir sultan olduğunu söylediği I. Alâeddin Keykubad'ın, oğlu (II. Gıyâseddin Keyhusrev) tarafından şehirlere öklürüldüğünü kaydeden Elvan Çelebi, Dede Garkın'ın onun zamanında bir harekete hazırlandığını da üstü kapalı olarak ima ediyor (9). Bu bilgi eğer doğrusa, 1240'ta Baba İlyas'ın başlattığı hareketin şanki daha önce Dede Garkın tarafından tasarlandığı gibi bir durum ortaya çıkıyor. Ona göre dede torun iki defa bir mağarada uzun süre halvet olup konuşup görüşmüşler, bu görüşmeler müridler arasında birtakım dedikodulara ve kıskançlıklara sebep olmuşsa da, Dede Garkın Baba İlyas'ı kendine baş halife tayin ederek onu onurlandırmış ve dedikodulara son vermiştir (10).

Menakıbu'l-Kudsiyye'deki veriler tahlil edildiği zaman, Dede Garkın'ın pek çok

Dede Garkın büyük Anadolu Selçukluları sultanı I. Alâeddin Keykubad zamanında yaşamıştır. Onun şöhretini duyan sultan Dede'yi tanımak istemiş ve yanına giderek kendisiyle görüşmüştür.

benzeri gibi -muhtemelen 1200'lü yılların başında Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmen şeyhlerinden olduğu tahmin edilebilir. Zamanla büyük bir şöhret kazanarak müridlerinin sayısını çoğaltmıştır.

* Ahmet Yaşar Ocak: Ortaçağ Anadolu'sunda İki Büyük Yerleşimci/Kolonizatör Derviş. Dede Garkın ve Emirci Sultan. Vefaiyye ve Yeseviyye Gerçeği. Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.

Bu yazı, kitabın Giriş ve I. Bölümlerinden (s. 32-48) H. Zafer Kars tarafından derlenmiş, başlık ve ara başlıklar eklenmiştir.

Dipnot

1. Ahmet Yaşar Ocak: Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sütlük: Kalenderler. TTK Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1999.
2. Ahmet Yaşar Ocak: Türkiye Selçukluları Döneminde ve Sonrasında Vefâî Tarikatı (Vefâîyye) (Türkiye Popüler Tasavvuf Tarihine Farklı Bir Yaklaşım), Belleten, LXX/257 (Nisan 2006), s. 110-154.
3. Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Araştırma Merkezi (GÜHBAM) Arşivi, 10. Muharrem 905 (17 Ağustos 1499) tarihli icazetname.
4. Elvan Çelebi, Menakıbu'l-Kudsiyye fi Menasibu'l-Unsiyye. Baba İlyas-ı Horasanî ve Sülalesinin Menakabı Tarihî. Haz. İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, TTK Yayını, 2. Baskı, Ankara, 1995.
5. [Elvan Çelebi, Baba İlyas'ın torun çocuğudur. Baba İlyas (öl. 1240)-Muhlis Paşa (öl. ?)-Aşık Paşa (öl. 1333)-Elvan Çelebi (öl. 1360?) H. Z. K.]
6. Elvan Çelebi, age. 680 nolu beyit.
7. Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Araştırma Merkezi (GÜHBAM) Arşivi, Ramazan 963 (Temmuz-Ağustos 1556) tarihli icazetname.
8. Saltanat dönemi, 1220-1237, (H. Z. K.)
9. Elvan Çelebi, age. 100-102 nolu beyitler.
10. Elvan Çelebi, age. 112.-115. beyitler.
11. Elvan Çelebi, age. 199-208. beyitler.

Türkiye’de aydınlanma ve bilim

(Başlangıç dönemlerine ve toplumsal yapısına ilişkin bir tartışma)

Bu araştırmanın konusu, XVIII. yüzyıldan intikal eden iki temel kaynak çerçevesinde [ki biri Kevâkib-i Seba’ Risalesi, diğeri ise Türklerin Yazılı Kültürü (Türklerin Edebiyatı) adını taşımaktadır], Gelenekçi ve Yenilikçi epistemik cemaatlerin bilim dünyalarını veya daha doğrusu bu dünyayı yaratan “ilim anlayışları”nı betimlemek ve Aydınlanma ile olan irtibatlarını göstermektir.

“İlmü Keyfiyyetü’l-Ersâd: Harekât-ı felekiyye ve harekât-ı felekiyyenin tahsiline müteallik olan kavânîni ve âlât-ı rasadiyye ile o keyfiyyâta tevassulu anınla malûm olur bir ilimdir. Menfa’ati ilm-i hey’eti tekmildir. Kütüb-i musannifesi vardır ve İslâmiyyün’da mütekaddimîn ve müteahhirîn rasad nasb-ittidiler. Hatta sekizyüz tarihinde Uluğ Bey nâm bir pâdişâh rasad-ı mütekaddiminde hâlel fehmi-imekle rasad nasb-ldüb, ahkâm-ı kevâkibi istinbât esledi ve hâlâ istimal olunan zîc, o zîcdir.”(1)

Bilinmeyen Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı Âlimi, *Kevâkib-i Seb’a Risalesi*

~~~~~

“Nüfusun büyük bölümünün ilimlerde ilerleme kaydetmesini, Avrupa’daki yeni aydınlanmadan yararlanmasını durduran neredeyse aşılmaz bir diğer engel, edebiyatlarından duydukları gurur ve kendi dinlerinden olmayan ülkelerden gelen her türlü bilgiyi aşağılamalarına yol açan Müslüman batıl inançlarıdır. Kâfir dilleri adını verdikleri bizim dillerimizi öğrenmeyi yüzkarası gibi görürler.

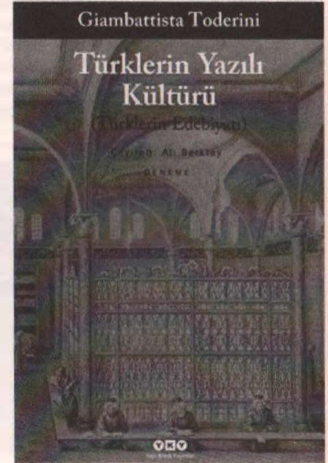
Ama günümüzde bu edebî yabanılığı oldukça geriletmış ve böylesine barbar bir batıl inancı yumuşatmışlardır. Seçkin mevkilerde bulunan ve İtalyanca okuyup yazabilen eğitimli iki Türk tanıyorum; İtalyanca öğrenmeye istekli daha pek çok kişi de var. Usta bir Fransız mühendisi benden, dilimizi oldukça iyi bilen bir Osmanlı’ya vermek

üzere, İtalyanca bir cebir kitabı bulmamı rica etti. Genç bir Türk benden ısrarla logaritma, sinüs, tanjant ve sekant tabloları istedi; bir diğeri o sırada içinde bulunduğumuz yılın (1785) gökgünüğü cetvellerini ödünç aldı. Daha önceleri hiç işitilmemiş ve tuhaf karşılanacak şeyler bunlar.”(2)

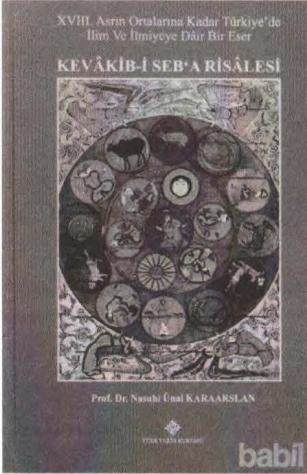
Giambattista Toderini, *Türklerin Yazılı Kültürü* (Türklerin Edebiyatı)

~~~~~

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Türkiye’de epistemik cemaatin, yavaş da olsa ikiye bölünmeye ve ortaya çıkan bölümlerin “bilginin efendisi” olabilmek için birbirleriyle çatışmaya başladıkları gözlenmektedir.

Toderini’nin *Türkleri Yazılı Kültürü* adlı önemli eseri...

Kevâkib-i Seb'a Risâlesi (Yedi Gezegen Risâlesi) (4). Gelenekçi Cemaat'ın, yani ülemâ sınıfının ilim algısını açıkça sergilemektedir.

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Türkiye'de epistemik cemaatin, yavaş da olsa ikiye bölünmeye ve ortaya çıkan bölümlerin "bilginin efendisi" olabilmek için birbirleriyle çatışmaya başladıkları gözlenmektedir.

Bunlardan birincisi, medreseden yetişen dinî bürokratların teşkil ettikleri Gelenekçi Cemaat, ikincisi ise kalemden yetişen veya yurtdışından idhal edilen lâdinî bürokratların teşkil ettikleri Yenilikçi Cemaat'ti(3).

Bu araştırmanın konusu, XVIII. yüzyıldan intikal eden iki temel kaynak çerçevesinde [ki biri *Kevâkib-i Seb'a Risâlesi*, diğeri ise *Türklerin Yazılı Kültürü (Türklerin Edebiyatı)* adını taşımaktadır], söz konusu epistemik cemaatlerin bilim dünyalarını veya daha doğrusu bu dünyayı yaratan "ilim anlayışları"nı betimlemek ve Aydınlanma ile olan itibatlarını göstermektir.

Gelenekçi Cemaat'ın ilim algısı

Fransa Devleti'nin talebi üzerine, muhtemelen 1741 senesinde, Fransız Büyükelçisi Michel-Ange de Castellane (Elçilik Dönemi: 1741-1747) tarafından Reisül-Küttâb Mustafa Efendi'den talep

edilen ve onun damadı Ebubekir Efendi'nin hocasına yazdırılarak [ismi bildirilmemiştir] Paris'e gönderilen *Kevâkib-i Seb'a Risâlesi* (Yedi Gezegen Risâlesi) (4), Gelenekçi Cemaat'ın, yani ülemâ sınıfının ilim algısını açıkça sergilemektedir(5).

Medreselerin faaliyette kaldıkları 1069-1924 yılları arasında aşağı-yukarı aynen korunan bu algıya göre, ilimler esasen Akli ilimler ve Nakli ilimler olmak üzere ikiye ayrılmış ve Akli ilimler, Nazarî ilimler [Matematik, Fizik, Metafizik] ile Amelî ilimler'den [Ahlâk, İktisat, Siyaset], Nakli ilimler ise Tefsir, Hadis, Kelam ve Fıkıh gibi dinî ilimlerden oluşmuştur. Ayrıca tümüne "Amaç ilimleri" denilmiş ve bunları öğrenmeyi sağladıkları için Arapça ile ilgili ilimler ise "Alet ilimleri" olarak adlandırılmıştır.

Buna karşın, eğitim ve öğretimde Nakli ilimler'e ve özellikle de içtimai ve iktisadi hayatın idamesini sağlamak için Fıkıh ilmi'ne ağırlık verilmiş, diğer ilimler ise bu ilmin gereksinim duyduğu ölçüde öğretilmiştir.

Kevâkib-i Seb'a Risâlesi incelendiğinde görülmektedir ki [ilimlerin tasnifinde ve takdiminde Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin *Miftâhü's-Sa'âde*'sinin yolundan gidilerek] bu algı aynen korunmuş ve Avrupa'dan esmeye başlayan yenilik rüzgârlarının hiçbir esintisine yer verilmemiştir.

Sonuç bölümünün dördüncü kısmında, İslam Âlimleri'nin bütün "fünûn"da

Gelenekçi Cemaat'ın "ilim birikimi", XVIII. yüzyılda hâlâ Platon, Aristoteles, Hippokrates, Galenos, Eukleides ve Ptolemaios gibi Eski Bilim'in otoriteleri ile sınırlanmış ve "ilim algısı" ise Kuran-merkezcil bir temele oturtulmuştur.

diğer milletlerle ortak oldukları vurgulandıktan ve önce Nakli ilimler'in sonra da Akli ilimler'in teşkil edildiği belirtildikten sonra şöyle devam edilir:

"Hatta Hulefâ-yı Abbâsiyye'den Ebû Ca'fer el-Mansûr ulûm-ı şerâ'iye'de cümleye fâik olduktan sonra ilim-i felsefe ve nücûma dahi itibâr ve itina eyledi. Bâdehu Hulefâ-yı Abbâsiyye'nin yedincisi 'Abdullah el-Me'mûn İbnü'r-Reşîd ceddinin bed'iditğini tetmim idüb cem'i ulûmun erbâbını cem' ve kuvvet-i nefsi şerîfe ve 'uluvv-i himmet-i münîfiyese etrât-ı memâlkde olan Eflâtûn ve Aristo ve Bukrat ve Câlînus ve Öklîdis ve Batlamyus ve sâirlerinin kütübünü cem' eyledi. Ve mehere-i mütercimini dahi ihzâr idüb kemâ-yenbagi terceme itidiler. Bâdehu kirâetine tevaggül idüb ve tahkik ve tedkikinde irât ile mâ-tekaddemi fersah fersah tekaddüm itidiler. Zira Ulemâ-yı İslâm'ın mu'ciz olan Kur'ân'ı derke sa'y-ı beşîfî olub o vecihle zihni hakâik ve dakâik derkinde meleke-i tâtme tahsil itidiginden, her karkı fenne nazar eylese, elbette anın derki Kur'ân derkinde âşândır. Zira andan güç olsa i'câz-ı Kur'ân mürtefî' olur. O ise muhâlâtandır.

Pes malûm oldu ki Ulemâ-yı İslâm cem'i ulûmda millet-i uhurrâya iştirâkinden tefevvuku dahi emri mukarrardır. Millet-i uhurrânın ulûm-ı akliyeden bildiği ulûm, ulemâ-yı hamse-i mezkûre ki Eflâtûn ve Aristo ve Bukrat ve Câlînus ve Öklîdis ve Batlamyus'un kütübünde olan ulûmdur. O ulûm bi-envâ'ihâ Ulemâ-yı İslâm'ın sudûr ve sutûrunda mestûrdur."(6)

Buna göre, (1) Gelenekçi Cemaat'ın "ilim birikimi", XVIII. yüzyılda hâlâ Platon, Aristoteles, Hippokrates, Galenos, Eukleides ve Ptolemaios gibi Eski Bilim'in otoriteleri ile sınırlanmış ve (2) "ilim algısı" ise Kuran-merkezcil bir temele oturtulmuştur.

Dinî ve ahlâkî bir yapıya sahip olan "âlim imgesi" ise, en iyi ifadelerinden biri, ilim taliplerinin özelliklerinin sıralandığı satırlarda bulur:

"Sokrat'dan nakl olunur ki tâlib için lâzımdır: Şâbb-ola, fângu'l-kalb 'anîş-şevâgil ola. Dünya'ya mütefitt olmaya. Sahîhül-mizâc ola. İlim üzerine bir şey tercih itmemek üzere ilmi seve, sadûk ve bî'tab' munisf ola. Mütedeyyin ve emîn ola. Vazâif-i şer'iyye ve a'mâl-i dîniyyeyi âlim ola. Şâri'in vâcib itdiği ile 'amel eyleye. Haram itdiğide iktinâb eyleye. Rûsum ve 'âdâtı cumhûra muvâfık ola. Kalbi pek

Hiç değilse Avrupa'da doğan "Yeni Bilim"e mesafeli durmayan ve hatta İmparatorluğun giderek artan askeri ve teknik sorunlarının çözümünün bununla irtibata geçmeyi gerektirdiğini düşünen yeni bir epistemik cemaat de giderek palazlanmaya başlamıştır: Yenilikçi Cemaat.

ve seyyiu'l-huluk olmaya. Ve ekül olmaya. Ve mütehattik olmaya. Mevden korkmaya. Kadri hâcetten ziyâde mâl cem' itmeye. Zira esbâb-ı ma'îşete tevaggül ilmi şerifden alıkor. Hatta dırir ki ilim bir aziz şeydir, sen kendini bütün ana virirsen, ihtimâl ki o da kendüyi bir mikdâr sana vire. Hilâfî bir tarîk ile kâbil değildir." (7)

Burada şöyle düşünülebilir: XVIII. yüzyılın ortasına gelindiğinde, Batı'dan Doğu'ya doğru bilgi aktarımı, henüz ulemânın dikkatini çekecek ve önem vermelerini sağlayacak bir yenilik ve yoğunluğa ulaşmadığı için, bu türden metinlere yansımış olabilir.

Bu sav kısmen doğru olabilir; ancak bilim sosyolojisi açısından meseleye baktığında daha iyi anlaşılacaktır ki bilgi veya burada ilim, esasen bir epistemik cemaatin ilmidir ve bunun yenilenmesi veya değiştirilmesi, söz konusu ilim [veya bu ilmin teşkil ettiği paradigma-ideoloji] üzerinden varlığını sürdüren epistemik cemaatin de yenilenmesini veya değiştirilmesini gerektirecektir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında Gelenekçi Cemaat'ın Aydınlanma değerlerine ve bu arada "Yeni Bilim"e mesafeli durması, cemaat çıkarlarını korumaya yönelik şuurlu veya şursuz bir tepki olarak değerlendirilmelidir. Patrona Halil İsyanı da (1730) başta

olmak üzere, XVIII. yüzyıl boyunca gerçekleştirilmiş olan yenilik karşıtı bütün hareketlerin içinde ulemeden isimlerin etkin bir biçimde yer almış olmaları bu farkındalığın en güçlü kanıtıdır.

Yenilikçi Cemaat'ın ilim algısı

Son yıllarda yapılan bazı tarih çalışmaları, yani sıra, İtalyan âlimi ve gezgini Giambattista Toderini'nin (1728-1799) *Litteratura Turchesca* [Türklerin Yazılı Kültürü (Türklerin Edebiyatı), Venedik 1787] adlı eserinin tanıklığına göreyse, hiç değilse Avrupa'da doğan "Yeni Bilim"e mesafeli durmayan ve hatta İmparatorluğun giderek artan askeri ve teknik sorunlarının çözümünün bununla irtibata geçmeyi gerektirdiğini düşünen yeni bir epistemik cemaat de giderek palazlanmaya başlamıştır; [öyle ki Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Hattî Mustafa Efendi ve Ahmed Resmî Efendi gibi bazı Osmanlı sefirlerinin sefaretnamelelerinde açıkça görüldüğü üzere, bu ilgi sadece "Yeni Bilimler" ile sınırlı kalmamış ve Fransa ve Avusturya başta olmak üzere bazı Avrupa Ülkeleri'nin siyasi, hukuki, iktisadi, askeri, sosyal ve kültürel yapılarına ilişkin açık betimlemelere kadar varmıştır]. Askeri ve sivil bürokrasinin muhtelif unsurlarından oluşan bu cemaatin üyeleri arasında, sefirler, hariciye memurları, tercümanlar, İslam'a dönmüş veya dönmemiş yabancı danışmanlar, subaylar, mühendisler, teknisyenler, mimarlar, hekimler de bulunuyordu. Ulema'dan bazı şahıslar da [meselâ Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn'da ders veren Gelenbevi İsmail Efendi gibi] tabiri câizse ihtidâ etmiş (!) ve bu yeni cemaatin kadrolarına katılmıştı.

Mütedil, yani paradigma-değiştirenler, bilim tarihinde çok önemli roller oynarlar; hem [paradigmalar arasında taktik köprüler kurarak] bilimsel etkinliklerin sürekliliğini teminat altına alırlar, hem de Yenilikçi Cemaatlerin ve dolayısıyla bunların paradigmalarının iktidar nezdinde meşrulaştırılmasının önünü açarlar.

1781-1786 yılları arasında İstanbul'da bulunmuş ve Osmanlı Kültürü üzerine kapsamlı araştırmalar yapmış olan Abbé Toderini, oldukça nesnel ve

bilgece yazılmış yapıtında, meselâ Türklerin siyaset ilmiyle ilgili kitaplarını değerlendiren ve hatta Machiavelli'nin *Prensî* ile mukayese ederken,

"Türkler bu makyavelist siyaseti daha Machiavelli dünyaya gelmeden biliyorlardı ve bu siyaset onlarda öylesine egemendi ki Osmanlılar Machiavelli'ye bile bu konuda ders verebilirlerdi. Hatta şunu da belirtelim: Floransalı sekreterin eseri Türkçeye III. Mustafa'nın emriyle daha yeni çevrilmiştir..."

Siyaset konusunu işleyen Türkçe kitapların asla öylesine kötü ilkelerle kirlenmemiş olduğunu okuyucuya bir kez daha hatırlatayım... Son olarak şunu da belirtiyim, Machiavelli'nin *Prensî*'nin çevrilmesini isteyen Sultan III. Mustafa, bu sapkın siyaset anlayışını çürüten eserin, başka bir ifadeyle Prusya kralının *Anti-Machiavelli*'sinin de Türkçeye kazandırılmasını buyurdu. Bu kesin bir olgudur; seçkin bir kişi olan ve adının verilmesini istemeyen çevirmenin bizzat ağzından duyduğum bunu. Sultan Mustafa ona hem Machiavelli'nin eserinin hem de onu çürütmek üzere kaleme alınmış eserin Fransızca nüshalarını göndererek, her ikisini de çevirmesini istemişti; çevirdiği her varacağı doğrudan padişahın eline teslim ediyordu." (8)

ve yine denizcilik bilimi ile ilgili gelişmeleri betimlerken,

"Sultan III. Mustafa bu konuyu dikkate aldı ve gemicilik sanatını özet halinde inceleyen bir eserin çevrilmesini buyurdu. Kaptan Paşa, cesur savaşçı Gazi Hasan (Çezayirli Hasan Paşa), Kasımpaşa'daki tersanede kurduğu Mühendishâne-i Bahri'nin yöneticisi oldu. Onu bu girişime hem kendi dehası ve yeteneği hem de Fransız mühendis Baron de Tott'un tavsiyeleri yönettirdi."

Okul 1773'te açıldı. Adına Mühendishâne veya Hendese Odası dendi. Okulun ilk başmüderrisi Arapça ve Türkçe dışında

"Türkler bu makyavelist siyaseti daha Machiavelli dünyaya gelmeden biliyorlardı ve bu siyaset onlarda öylesine egemendi ki Osmanlılar Machiavelli'ye bile bu konuda ders verebilirlerdi." Toderini'nin eserinden...

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Fransız Aydınlanması'nın bazı dalgaları; Osmanlı Sahilleri'ne de vurmuş ve yeni bir epistemik cemaatin şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

İngilizce, İtalyanca ve Fransızca da bilen usta bir denizci, Avrupa'nın en iyi kitaplarını ve denizcilik aletlerini bilen Cezayirli Seyyid Hasan Hoca'ydı. Bir süre sonra ikinci amirallığa terfi ettirilince, onun yerini İstanbullu Seyyid Osman Efendi almıştır ve halen de bu görevi sürdürmektedir. Usta Fransız mühendis [Yüzbaşı] Monnier bana bu yaşlı Osmanlı müderrisin geometride çok ehil olduğunu söyledi."(9)

demekte ve böylece özellikle III. Mustafa Dönemi'ndeki (1757-1774) bazı genç Türkler'in Avrupa cebir kitaplarını incelediklerini(11), Sadrazam Ragıp Paşa'nın, Voltaire'in Newton Felsefesi'nin çeşitli öğelerini ele aldığı eserinin Türkçeye çevrilmesini istediğini(12), Türklerin

Avrupa Tıbbi'nda çok bilgi sahibi olduklarını, Sydenham'ın bir kitabını Arapça ve Boerhaave'nin özü sözlerini ise Türkçeye çevirttiklerini(13), Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin, Cassini'nin yazma eserlerini İstanbul'a getirdiğini, Mühendishane'de Batı Dilleri'nde yazılmış kitaplar gördüğünü, bunlardan birisinin de Lalande'in astronomi cetvelleri olduğunu(14) beyan etmektedir.

Toderini'nin vermiş olduğu bu örnekleri arttırmak ve ayrıca başka kaynaklardan edindiğimiz bilgilerle beslemek(15) mümkündür; ancak bu kadarı bile, öyle tahmin ediyorum ki özellikle XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Fransız Aydınlanması'nın bazı dalgalarının Osmanlı Sahilleri'ne de vurduğunu ve yeni bir epistemik cemaatin şekillenmesine katkıda bulunduğunu kanıtlamaya yetecektir.

Sonra neler olmuştur?

Yenilikçi Cemaat ve dolayısıyla onun ilim algısı [ki artık bu algıyı "fen" veya "bilim" olarak da adlandırabiliriz], bütün bir XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde çatışa çatışa Gelenekçi Cemaat ve dolayısıyla onun ilim algısı üzerinde mutlak bir hakimiyet kurmuş ve nihayet 1924 yılında "Tevhîd-i Tedrisât Yasası" ile medreselerin kapatılmasını sağlayarak yaklaşık sekiz buçuk asır süren varlığına son vermiştir.

Bu nedenle XIX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve özellikle de İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde doktrinlerini belirginleştiren İslamcı Hareketler'in temel hedeflerinden birisi de, imparatorluğun çöküşünden ve Müslümanların acıklı geçmişinden sorumlu tuttıkları bu Yenilikçi Cemaat'e karşı Gelenekçi Cemaat'i yeniden diriltmeye çalışmak olmuştur. Ancak XX. yüzyıl boyunca köprünün altından çok sular akmış ve bilimler, hem önceki yüzyıllarla karşılaştırılamayacak ölçüde gelişmiş, hem de doğaları tarihî, sosyolojik ve felsefî araştırmalar ve tartışmalar sayesinde daha iyi kavranmıştır.

Geçmişî XII. yüzyıla kadar geri giden bir epistemik cemaat ve onun ilim algısı ile Çağdaş Dünya'nın ve Çağdaş İnsan'ın beklentilerini karşılayacak alternatif bir ilim [İslâmî Bilim] geliştirmek

mümkün görünmemektedir. Bu yöndeki girişimler, hiç şüphe yoktur ki insanlığın düşünce âlemine yeni açılımlar getirmeyecek, buna karşın Müslümanlar'ı reel hayatın gereksinimlerinden bir kez daha uzaklaştıracaktır.

Bilim, ideolojik kalplara sıkıştırılamaz.

Dipnotlar

- 1) Nasuhi Ünal Karaarslan, *XVIII. Asrın Ortalarına Kadar Türkiye'de İlim ve İlimiye Dair Bir Eser, Kevâkib-i Seb'a Risâlesi*, Ankara 2015, s. 39-40,2
- 2) Giambattista Toderini, *Türkinin Yazılı Kültürü (Türklerin Edebiyatı)*, Çeviren: Ali Berkay, İstanbul 2012, s. 23-24.
- 3) Bu iki epistemik cemaatin dışında üçüncü bir cemaat, yani mutasavvırlar veya sufiler cemaati daha, Osmanlı Düşünce Tarihinin her döneminde var olmuş ve "epistemik çatışma"da aktif rol almıştır; ancak bu çalışmada, meseleyi yalınlaştırmak ve kaynaklarımıza sadık kalmak kaygısıyla mutasavvırların sürece yapmış oldukları aşîkâr etkiler şimdilik görmezden gelinmiştir.
- 4) Nasuhi Ünal Karaarslan, *XVIII. Asrın Ortalarına Kadar Türkiye'de İlim ve İlimiye Dair Bir Eser, Kevâkib-i Seb'a Risâlesi*, Ankara 2015. Eser hakkında daha fazla bilgi için "Önsöz'e" bkz., s. XV-XXII.
- 5) Fransa'nın böyle bir talepte bulunmasının sebebi ne olabilir? Meşhur Fransız Ansiklopedisi'nin hazırlıkları esnasında, Doğu'daki bilimlerin ve sanatların durumu da incelenmek ve değerlendirilmek istenmiş olabilir, *Kevâkib-i Seb'a*'nın kısmen Fransızcaya da çevrilmiş olması, bu kanaati güçlendirmektedir.
- 6) Karaarslan, s. 116-117.
- 7) Karaarslan, s. 70.
- 8) Giambattista Toderini, *Türklerin Yazılı Kültürü (Türklerin Edebiyatı)*, Çeviren: Ali Berkay, İstanbul 2012, s. 48 ve 50-51.
- 9) Toderini, s. 90.
- 10) Öyle anlaşılmaktadır ki III. Ahmed, III. Mustafa ve III. Selim, yani dede-baba-oğul, geleneksel paradigmanın dönüşüme uğratılmasında önemli bir rol oynamışlardır.
- 11) Toderini, s. 65.
- 12) Toderini, s. 73. Söz konusu kitap, *Lettres philosophiques sur les Anglais* (İngilizler Üstüne Felsefî Mektuplar, 1728) olmalıdır.
- 13) Toderini, s. 74-75.
- 14) Toderini, s. 88.
- 15) Bu bilgilerden bir kısmı için bkz., Remzi Demir, *Philosophia Ottomanica (Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Türk Felsefesi)*, Cilt 2, Ankara 2005, s. 147-196.

Yenilikçi Cemaat ve dolayısıyla onun ilim algısı [ki artık bu algıyı "fen" veya "bilim" olarak da adlandırabiliriz], bütün bir XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde çatışa çatışa Gelenekçi Cemaat ve dolayısıyla onun ilim algısı üzerinde mutlak bir hakimiyet kurmuştur.

Aziz Nesin tarihi

S.Ali ve Rifaz Ilgaz ile çıkardıkları, 7 kez isim 9 kez matbaa değiştiren Marko Paşa, Aydınlık Gazetesi'nin başyazarı, 1956-57 yıllarında üst üste İtalya'dan Altın Palmiye, 1966 Bulgaristan'dan Altın Kirpi, 1969 Sovyetler Birliği'nden Krokodil, 1975 Asya Afrika Yazarlar Birliği'nden Lotüs, 1977 Hitar Petar Büyük Ödülü ile 1989 Sovyet Çocuk Fonu'nca verilen Tolstoy Altın Madalyası'yla birlikte, ülkemizin de en saygın ödüllerini alan Aziz Nesin, hiçbir zaman köşesine çekilmemiştir.

Ordudayken ülkenin dört bir tarafından gelen askerlerin dertlerine derman olmaya çalışan Aziz Nesin; bakkallıktan gazeteciliğe kadar soyunduğu her işte, toplumun her kesimden insan tanımış olması da, yazarlığına bolca malzeme sunacaktır.

Muzaffer İhan Erdost'a, saygıyla...

1915 yılında, İstanbul Heybeliada'da doğan Aziz Nesin'in asıl adı Mehmet Nusret'tir. Mehmet Nusret, komşu teyzelerden birinin götürdüğü tiyatrodan çıktığında, daha farklı kavrar kalemini; oyun yazma denemelerine başlar, küçük yaşlardan itibaren. Geçimini bahçıvanlık yaparak sağlayan babası, oğlunun hafız olmasını istemektedir. On bir yaşındayken, Kuran'ı ezbere okumaya başlar. Ailesi, eğitimi konusunda fikir ayrılığı yaşamaktadır. Sonunda tartışmayı İkbâl Hanım kazanır. Mehmet Nusret yatılı okula gönderilecek, ancak kısa bir süre sonra, annesinin vereme yenik düştüğü- nü öğrenecektir.

Mehmet Nusret, 1926 yılında Darüşşafaka'ya başlar. Kuleli Askeri Lisesi'nin ardından Ankara'daki Harp Okulu'nu bitirerek 1939'da asteğmen olur. Kalemi elinden düşmez, edebiyat dergilerinde yayınlanan ilk şiirinde *Vedia Nesin* ismini kullanır. Yeni bir isim arayışına girmişti ama, fazla düşünmesine gerek kalmaz; babasının ismi Abdülaziz'de, kısaltmaya gidecektir sadece. Subaylığı boyunca aldığı cezalara, oda hapisleri de eklenmektedir. 1944 yılında görevinden ayrılış, gözünün yettiği işlere girip çıkmaya başlamıştır. Ordudayken ülkenin dört bir tarafından gelen askerlerin dertlerine derman olmaya çalışan *Aziz Nesin*; bakkallıktan gazeteciliğe kadar soyunduğu

her işte, toplumun her kesimden insan tanımış olması da, yazarlığına bolca malzeme sunacaktır.

1944 yılının sonlarında, Sedat Simavi'nin yardımıyla Babilî'ye adım atan Nesin: "Kolumun altına gazete alıp satmaktan başyazarlığa kadar gazeteciliğin her işinde çalıştım. Yazılarım yüzünden parça parça yattığım hapisliğin tutarı beş bucuk yıldır. Sonunda hapse girmeden yazı yazmanın cambazlığını öğrendim. Ama bu, yazarlık değil, cambazlık." diye anlatır çileli yolcuğunu... (1)

Aziz Nesin'in, Sabahattin Ali ve Rifat Ilgaz'la birlikte çıkardıkları ünlü mizah dergisi, Marko Paşa

Derdini Marko Paşa'ya anlat

Sultan Abdülaziz'in başhekimliğiine getirilen Marko Apostolidis, paşa unvanı da verilen ünlü bir Osmanlı doktorudur. Hastalarını bıkıp usanmadan can kulağıyla dinlediği için, zamanla *"Git derdini Marko Paşa'ya anlat"* sözü, deyim haline gelmiştir.

Yazar olarak Aziz Nesin'in ismi, Sabahattin Ali ve Rıfat Ilgaz'la birlikte çıkaracakları dergiyle duyulmaya başlanır. Adı işçiler tarafından konulan *Markopaşa* dergisi, 77. sayısına kadar durabilir bayilerde. Nedeni bellidir, çok partili döneme geçilmesine, adı demokrat olan partinin iktidara gelmesine karşın, eleştiriye izin verilmemektedir. İktidarı ele geçiren Demokrat Parti, tek parti dönemini mumla aratmaya başlamış, Başbakan Aydın Menderes, meclis kürsüsünden bağırıp durmaktadırlar:

"Kökü dışarıda olan, parayı dışarıdan alan mizah dergileriyle de uğraşacağız!"

İktidar uğraşadursun, döneme ilişkin tanıklığıni şöyle dile getirir Eleştirmen Asım Bezirci: *"Rıfat Ilgaz'ın da aralarında bulunduğu bir avuç aydın, mizah yolu ile topluma çarpıklıklarını, üçkağıtçıllıklarını, karaborsacılığı ve iktidardakilerin halka karşı almış olduğu yanlış kararları eleştirmektedirler. O dönemin çok satan muhalefet ve halk gazetesi olan Marko Paşa büyük bir ilgiyle karşılandı ve satışı 60.000'e ulaştı. Cumhuriyet gazetesi bile 17.000 basıyordu. O yıllarda en çok satan gazete 3.000-4.000 civarında satış yapıyordu. 1947-48'deki 60.000 günümüzde 500 bin sayılır."*(3)

Markopaşa dergisi, bir imkânsıza imza atarak 60.000 okura ulaşırken, diğer yandan da basıldıktan on saat sonra toplatılarak, dünyada benzeri olmayan bir rekora sahip olacaktır. Yazarları birbirlerinin yazılarını üstlenerek, sürgüne gönderilmeye, hapisaneye atılmaya aldırış etmemektedir. Bu yüzden, *Markopaşa* başlığının hemen altında *"Toplatılmadığı zamanlar çıkar"* ya da *"Yazarları hapisanede olmadı zamanlar çıkar"* sözü yer almaktadır.

Kapatma kararlarını hiçe sayarak, dergilerine yeni isimler bulurlar:

Merhumpasha, Malumpasha, Yedi-Sekiz Hasan Paşa, Hür Marko Paşa, Bizim Paşa, Ali Baba, Kırk Haramiler...

Bu kuşağın mücadelesini *"Kafka'mı bir çile"* olarak betimleyen Atilla İlhan, onlara *"fedailer mangası"* adını takmıştır. İşin trajikomik tarafı, salt iktidara yönelik yazılarına değil, İngiltere Prensesi Elizabeth, İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi, Mısır Kralı Faruk'u kızdirması yüzünden de, altı aya mahkûm edilecektir Aziz Nesin.

İlk faili meçhul yazar: Sabahattin Ali

II. Dünya savaşı sonrası ABD, Avrupa'dan başlayıp Japonya'ya kadar, egemenliğini ilan etmiş durumdadır. Bu tarihten itibaren, ya sosyalist dünyadan ya da Amerika'dan yana olunacaktır. Bağışsızlığını yitirmekte olan ülkelerden biri de Türkiye'dir, devrim kendi çocuklarını yemeye başlayacaktır. Tek parti iktidarı, adı sonradan IMF olarak değişecek olan Bretton Woods anlaşmasını imzalayarak, Truman Doktrini çerçevesinde Sovyet desteği ile uygulanan beş yıllık kalkınma modelinden vazgeçmiş, toprak ağalarının baş düşmanı olan Köy Enstitüleri'ni kapatıp İmam Hatip Okullarını açarak, çok partili dönemde yerini Demokrat Parti'ye bırakacaktır. 4 Aralık 1945 günü Tan gazetesi basılır, üniversiteler solcu öğretim üyelerinden arındırılır.

Dünyanın yeni patronu, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan militarizm karışıklığından, anti-faşist kitapların işlediği emperyalizm eleştirisinden de hiç hoşnut değildir. Aradığı çözümü Nazilerin topluca kitap yaktığı kristallnacht gecelerinde bulmuş, muhalif sanatçılara savaş açmıştır. McCarizm'le başlatılan cadı avı tüm dünyaya reçete edilirken, ABD'nin gizli eli NATO, ülke yönetimlerine yol gösterecektir.

Kapatma kararlarını hiçe sayarak, dergilerine yeni isimler bulurlar: Merhumpasha, Malumpasha, Yedi-Sekiz Hasan Paşa, Hür Marko Paşa, Bizim Paşa, Ali Baba, Kırk Haramiler...

Karşı devrim iki kutuplu dünyada salını "Küçük Amerika" olarak belirleyerek gericilikle bütünleşmişti, ilericiileri zor günter beklemekteydi.

Demokrat Parti, her söyleneni yapmaya hazırız zaten. Parlametoya danışma gereği bile duymadan, Kore'ye asker göndererek NATO'ya üye olacak, 1948 yılındaki Marshall Planı'nı baş tacı edecektir. Aynı yıl, *Markopaşa* dergisine son darbe indirilir. Fransa'ya gitme isteği pasaport verilmeyerek geri çevrilen, 41 yaşındaki Sabahattin Ali'nin cansız bedeni bulunur. Sabahattin Ali'nin katili Ali Ertekin, hırsızlık suçundan ordudan atılmış bir kişidir. Milli Emniyet'te de çalışmış olan bu kişi, 1950 yılında hüküm giyip aynı yıl çıkarılan Af Kanunu'yla serbest kalacaktır.

Keskin bir kılıç: Gladio

Başbakan Adnan Menderes, adı sonradan MİT olarak değiştirilecek olan MAH (Milli Amele Hizmeti) hakkında araştırma ister:

"Başbakanlık müsteşarı yaptığı soruşturma sonucunda şaşkınlık verici olaylarla karşılaştı. MAH'nin dinleme istasyonlarını Amerikalıların kurduklarını, özellikle 'telefon dinleyen' personelin maaşlarını CIA'dan aldıklarını öğrendi. Ama Menderes'e verdiği rapor bundan ibaret değildi, rapor daha birçok acı gerçeklerle doluydu. Amerikalılar, MAH'a hâkimdi. Para veriyor, örgüte 'nüfuz' ediyorlardı. Milli Emniyet'in bütün dosyaları CIA'nın kontrolündeydi. İstanbul'da Milli Emniyete ait bir okul, servisin İstanbul örgütü ve Yeşilköy'deki Soruşturma Teşkilatı tümüyle Amerikalıların emrindeydi. Okullara, Soruşturma Teşkilatı'na Amerikalılar 'doğrudan' para veriyorlardı."(4)

Durumu öğrenen başbakanın, başta muhalefet partilerinden olmak üzere, telefonlarının dinlenmesini istediği kişilerin listesini çıkarmakla yetinir olması da, gelecek tertiplerin ipuçlarıdır. NATO'nun koruma kalkını yeterli görülmemiş, tüm

üye ülkelere Süper NATO'nun keskin kılıcı dağıtılmaktadır. Latince karşılığı kılıç olan Gladio, ülkemizde Özel Harp Dairesi'ne dönüşecektir bir iki yıl içerisinde.

1950 yılında çıkarılan Af Kanunu'yla, öngörülemeyecek bir hata yapılmıştır. Sabahattin Ali'nin katili Ali Ertekin ile birlikte, yıllardır hapisanelerde tutulan Nâzım Hikmet de aften yararlanmıştır. Polis, Nâzım'ın izini sürmeye başlar. Kırk sekiz yaşındaki şair, askere çağrılacak ve öldürülecektir. Nâzım Hikmet, yurtdışına çıkmanın yollarını aramaya başlar. Turancılar ipi ayağına almış durumdadır, ne dünya şairi dinlerler ne de hunharca katledilen Sabahattin Ali'nin ardından susmayı; hakaretlerine devam ederler.

Oysa *Ali Baba* isimli mizah dergisindeki *"Ne Zor Şeymiş"* başlıklı son yazısında, şöyle yazmıştır Sabahattin Ali:

"Bugünün itibarlı kişileri gibi, kese doldurmadık, makam peşinde koşmadık. İç ve dış bankalara para yatırmak, han, apartman sahibi olmak, sağdan soldan vurmak ve milleti kavurmak emellerine kapılmadık. Bütün kavgamızda kendimiz için hiçbir şey istemedik. Yalnız ve yalnız, bu yurdun bütün yükünü omuzlarında taşıyan milyonlarca insanın derdine derman olacak yolları araştırmak istedik. Bu ne affedilmez suçmuş meğer!"(5)

Demokrat Parti, 17 Haziran 1951 yılında Bakanlar Kurulu'nu alelacele toplayarak, Nâzım Hikmet'i vatandaşlıktan çıkarmaktan gurur duymaktadır.

Atatürk'e bomba ya da kökü dışardakiler

Selânik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalanmasıyla başlayan tertipler, 1955 yılındaki azınlıklara yönelik 6-7

"Bugünün itibarlı kişileri gibi, kese doldurmadık, makam peşinde koşmadık. İç ve dış bankalara para yatırmak, han, apartman sahibi olmak, sağdan soldan vurmak ve milleti kavurmak emellerine kapılmadık." S. Ali

Selânik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalanmasıyla başlayan tertipler, 1955 yılındaki azınlıklara yönelik 6-7 Eylül olaylarıyla tamamlanır. Markopaşa dergisi, en verimli çağında gencecik yazarını kaybetmiştir ama, 6-7 Eylül olaylarının sorumluları bulunmuştur.

Eylül olaylarıyla tamamlanır. *Markopaşa* dergisi, en verimli çağında gencecik yazarını kaybetmiştir ama, 6-7 Eylül olaylarının sorumluları bulunmuştur. Kemal Tahir, Asım Bezirci, Hasan İzzettin Dinamo gibi yazarlara Aziz Nesin'in de eklenmesi yetmemiş, hayatta bulunmayan dört kişiye daha dava açılarak, mezarlarında bile peşlerine düşülmüştür. Suçlananların hepsi, fişlenmiş sosyalistlerden başkası değildir.

Tarihimizin ilk faili meçhul cinayetinin yaşandığı, edebiyatımızda *Kırk Kuşak*ı olarak bilinen yazarlara baskıların sürdüğü yıllarda, Başbakan Adnan Menderes; Necip Fazıl Kısakürek, Peyami Safa, Mesut Cemil, Yusuf Ziya Ortaç gibi kalemlere, örtülü ödenekten para ödemektedir. *"Kökü dışarıda"* olan yazarlar cezalandırılmakta, iktidar yandaşlarına hazineden para akmaktadır.

Üstelik konsolosluk görevlisi Hasan Uçar'la beraber 6-7 Eylül provokasyonu'nda görev alan genç, Selânik'teki Atatürk'ün doğduğu evi bombaladığında, toydur daha. Başına geleceklerden habersizdir:

"Selânik Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okuyan, Batı Trakya Türklerinden 21 yaşındaki Oktay Engin ise, bombayı attığı 5 Eylül 1955 tarihinde, bir gün Nevşehir valisi olacağını biliyordu..."(6)

Günümüzün ünlü gazetecisi Mehmet Barlas'ın babası Cemil Sait, yükselmek arzusuyla kanatlarını takmış çırpınmakta, başbakanın gözüne girmeye çalışmaktadır. Aziz Nesin, koltuk sevdasına düşenleri:

"Markopaşa aleyhine sürekli yayın ve mitingler devam ediyordu. İki kez gazetenin adı, Büyük Millet Meclisinde geçti. Bunlardan birinde, Cemil Sait Barlas, kürsüden 'Markopaşa'nın kökü dışardadır,' dedi. Bu sözler bizi son derecede sinirlendirdi. Dokunulmazlığının arkasına gizlenen ve Meclis kürsüsünden söylediği sözlerden sorumlu olmayan Cemil Sait Barlas'ı mahkemeye de veremiyorduk. O zaman, Sabahattin Ali, 'Cemil Sait Barlas'ın bütün arkadaşları bakan oldu, o olmadı. Bütün bunları bakan olmak için yapıyor.' demişti. Sonradan gerçekten Barlas da bakan oldu. Barlas'a karşı duyulan acı hisle 'Topunuzun Köküne Kibrit Suyu' başlıklı yazı yazıldı. Gerçekten bu yazıda yalnız Barlas'ı ve onun gibi sakat düşünenleri kastetmiştik. Ama bu yazıdan dolayı açılan davada, yazı, milletvekillerinin heyeti umumiyesine şamil görülerek, Sabahattin Ali galiba üç aya mahkûm edildi. (7)

diye anlatacaktır sonradan.

27 Mayıs'tan 12 Mart'a

Demokrasiyi içselleştirmek kolay değildir. Menderes'in eleştirilmeye bile tahammülü yoktur. 28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesi'nde protesto eylemi düzenlenmiş, polis ateş ederek müdahale etmiştir. İlk öldürülen öğrencimiz Turan Emeksis de vardır artık tarihimizde, bacağı kesilerek kurtarılan Hüseyin Onur'umuz da.

Muhalefet liderine yapılan saldırılar yeterli görülmemiş, seçimlerde kazanamaması diye, İsmet İnönü'nün seçim bölgesinden bir il daha çıkmıştır ortaya: Adıyaman. Yargıçlar emekliye sevk edilerek denetim altına alınmış, on beş milletvekilinden oluşan *"Tahkikat Komisyonu"* suçlama ve yargılamayı kendinde toplayarak, verilen karara itiraz hakkını da ortadan kaldırmıştır.

"Siz isterseniz hilafeti de getirirsiniz" denilerek coşturulan ahaliye verilen de-ğər, *"Odunu koysam seçilir"* sözüyle yerli yerine oturmuş olsa da, 1958 yılında

1961 Anayasasının getirdiği haklar sayesinde, demokratik mücadele yükselmekte, Türkiye boykotlar, toprak işgalleri ve grevlerle tanınmaktadır.

yapılmak zorunda kalınan devalüasyon Demokrat Parti'nin sonunu getirmiş, Türk parası pula dönmüştür. ABD'ne yaptığı geziden, elleri boş dönen Menderes; aradığı kredi için Sovyetler Birliği'ne yönelir... Menderes'in hayatı, iki arkadaşıyla birlikte, idam sehpasında son bulacaktır.

Aziz Nesin, bıkılmıştır sorgulanıp hapis yatmaktan. 27 Mayıs 1960'da yaratılan görece özgürlük ortamına bakarak, 1956 yılında İtalya'dan kazandığı ilk uluslararası Altın Palmiye ödülünü, devlet hazinesine bağışlar. Yine gözaltına alınır.

Demokrat Parti geleneğine sahip çıkan Adalet Partisi işbaşındadır. 1961 anayasasının getirdiği haklar sayesinde, demokratik mücadele yükselmekte, Türkiye boykotlar, toprak işgalleri ve grevlerle tanınmaktadır. Nesin, 1962'de kurduğu Düşün Yayınevi'nden yayınladığı kitaplarını çıkan yangında kaybetmiştir ama, okurlarının sayısı gittikçe artmaktadır. NATO'nun karanlık eli devreye girer, öğrencilere yönelik saldırılar tırmanıştadır. Türkiye'yi sallayan 15-16 Haziran 1970 işçi direnişinin ardından, dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç:

"Sosyal uyanış, ekonomik gelişmeyi aştı." diyecektir.

Dokuz ay sonra 12 Mart darbesi yetmiştir imdadına, Türkiye'nin en saygın yazar ve bilim insanları hapisanelere atılırken, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan, gençlik yaşlarında darbeciye çıkarılacaktır.

Dostluklar ve kırılganlıklar

1964 yılında Kıbrıs'a müdahalede bulunmaya çalışan Türkiye'ye, ABD başkanından ünlü "Johnson" mektubu gönderilmiştir. Başbakan İsmet İnönü:

"Amerika'nın mesuliyetine inanıyorum. Bunun cezasını görüyorum demektir." diyor ve ekliyordu: "Dünya yeniden kurulus ve Türkiye kendine düşen yeri alır." (8)

İnönü'nün "kendine düşen yeri", kabullenmesi gerekmektedir. Uzun yıllardan sonra, "ortanın solu" sloganıyla, 1973 yılında iktidara gelebilecektir sol. Necmettin Erbakan'la koalisyon kuran Bülent Ecevit, baş müttefikin ambargosuyla karşılaşır. Amerika'nın isteği üzerine cuntanın koyduğu yasağı delerek haşhaş ekimini serbest bırakan Ecevit, bununla yetinmeyerek 1974'de Kıbrıs'a çıkarma yapmıştır çünkü. Bu girişimlerin sonucuna katlanacaktır. TUSİAD'ın gazete ilanları ile karaborsa kuyruklarını, Milli Cephe hükümetleri dönemlerinde ivme kazanan ve kitlesel boyutlara ulaşan; 1 Mayıs 1977, Maraş 1976, Çorum 1960 katliamları izleyecektir.

Başka kırılganlıklar da yaşanmaktadır. Markopaşa deneyiminden, yıllar sonra:

"Aziz ise, seçeneksiz olarak, Marko Paşa Aziz Nesin'dir demeye getirir. (...) Sevgili Aziz "Hatıralarımı yazmazsam borçlu ölürüm" tarzında bir söz sarf etmişti, yazmıştı, ben de yazı ile yanıt verdim "Biris Sabahattin hakkında yanlış bir şey yazarsa ben de doğrusunu açıklarım" diye. Ölünceye kadar dostluğumuza gölge düşürmedik, ancak o borçlu öldü. Bazılarını, örneğin Yalçın Küçük'ü bu yolda yanlış yola yönlendirdi, bunu da yazmazdım, bu gidişle Aziz'in deymi i ben de borçlu öleceğim." der, Rasih Nuri İleri.

İleri'ye göre yaşananlar, "çocukça bir sahiplenme ve rekabet tutkusudur." (9)

Rifat Ilgaz da aynı görüştedir:

"Bu savın yüzde yüz doğru olması için bir koşul gerekiyor: Sabahattin ile Aziz'in 1947'de ün bakımından eşit olmaları. Düşünün bir: Henüz Aziz'in tek kitabı yok ortada. Sabahattin Ali ise dorukta bir yazar. (10) diyen Ilgaz, Nesinle ilgili başka bir anısını daha paylaşıyor: "Ekber Babayef bir Türk Mizah Antolojisi hazırlamıştı. Mizah yazarı olan ya da olmayan birçok sanatçı bu antolojide sayfalarca yer aldığı halde ben sadece bir buçuk sayfayla bir köşeye ilştirilmişim. Tanınmış bir mizah yazarımıza ise tam yetmiş beş sayfa ayrılmıştı. Burada bir orantısızlık

olduğunu söyleyerek Ekber Babayef'le Sofya'da Türk asıllı yazarların önünde tartıştım. Ekber Babayef, antolojideki yazıların büyük çoğunluğunu Aziz Nesin'den sağladığını söyledi. "Şu halde" dedim, Aziz Nesin'in derleyip toparladığı yazıların altına siz kendi adınızı koydunuz ve Türk Mizah Antolojisi olarak yayınladınız. Tabii bunları Ekber Babayef'in sağlığında da yazıp söylediğim için şimdi de rahatça söyleyebiliyorum. Bir ölünün arkasından söylemiş olmuyorum; ama şimdi sırası mı dersene, ben de konuşmamızı doğrultusu buralara kadar geldiği için söylüyorum. Bu antoloji meselesi her zaman içimde onmaz biri yara olmuştur." (11)

Hür ve Medeni Dünya

Demirel hükümeti, yapımı süren sanayi kuruluşlarına, Sovyetler Birliği'nden kredi almaktadır:

"(...) Sovyetlerin finanse etmiş olması, New York Times'in sahibinin, Demirel'e "Ne o, aks mı değiştiriyorsunuz?" ("Are you changing the aks") diye sormasına neden olmuş, Demirel de "Aks filan değişitmiyoruz, bu kuruluşlar için gerekli finansmanı sizler karşılamadınız, "Türkiye'nin ödeme kabiliyeti yoktur!" deyip para vermediniz, onun üzerine Sovyetlerle anlaştık!" yanıtını vermişti." (12)

İşçi sınıfının kazanımları, Türkiye'yi gözden düşürmektedir:

"Dünya Bankası yetkilisi Charney, Aralık 1978: "Bugünkü Türk hükümeti, ekonomik darboğazı geçiştirecek önlem-

Aziz Nesin, bıkılmıştır sorgulanıp hapis yatmaktan. 27 Mayıs 1960'da yaratılan görece özgürlük ortamına bakarak, 1956 yılında İtalya'dan kazandığı ilk uluslararası Altın Palmiye ödülünü, devlet hazinesine bağışlar.

leri alamıyor. Askeri yönetim gelirse bu güçlükleri önleyebilir." diyerek, açıkça çağrıda bulunur. (13)

Emperyal odaklar kadar, zamanı kolayan generaller de tedirgindir:

"Akademiler Komutanı Bedrettin Demirel, 12 Eylül'den sonra, benim kanaatim, 1978'de müdahalenin yapılmasıydı. Sayın Kenan Evren bir ordu müdahalesi için 'zamanın iyi seçilmesi' kanaatindeydi." diyecektir.

Açıkça ifade ediliyordu, darbe koşullarının oluşması için:

"12 Eylül'e kadar 838 kişinin daha öldürülmesi gerekmişti. (14)

Cuntayla birlikte "50 kişi idam edilmis, 171 kişi işkencede öldürülmüş, kuşku ölüm 300'ü geçmişti. Bir başka değişle, emeğin ulusal gelirden aldığı payın aşağı çekilerek sermayenin yüzünü güldürmek, IMF'nin, Dünya Bankasının, ABD Başkanının içini ferahlatmak için 5.388 artı yüzlerce tabuta gereksinim olmuştu. ABD Başkanı Jimmy Carter, 12 Eylül darbesini, "istikrar hareketi" olarak niteleyecek ve "12 Eylül hareketinden önce Türkiye'nin durumunun savunma açısından tehlike arzettiğini" "Afghanistan'ın işgal edilmesi ve İran monarşisinin devrilmesinden sonra Türkiye'deki bu istikrar hareketinin içlerini ferahlatacağını" söyleyecekti. (15)

Markopaşa dergisinden kalem arkadaşı Rifat Ilgaz, 12 Eylül'ün ilk günlerinde ellerine kelepçe vurulup "Cide'nin papazını yakaladık!" denilerek beş kilometre yürütüldükten sonra, cezaevlerinin dolu olması yüzünden, Kastamonu Et ve Balık Kurumu mezbahasına kapatılarak sorgulanmıştır.

Sonunda "bizim çocuklar" başaracak, tanklar gezecekler sokaklarda. Sahipler, "bizim çocuklar" ve patronlar sevinçlidir; TİSK Başkanı Halit Narin'in ağzından, dökülürler sözükler:

"Bugüne kadar işçiler güldü, şimdi gülme sırası bizde."

Aziz Nesin de mutludur. Hep borçlu hissettiği halkına karşı, bütün kazancını bağışlayarak kurduğu Nesin Vakfı'nı 1981 yılında nihayet açabilmiş, ilk kimsesiz çocuğunu kucagina almıştır sonunda. 1983 yılında, Indiana Üniversitesi'nin davetine gidemeyeceğini öğrenir, zaten 50 yaşındayken alabildiği pasaportuna tekrar el konulmuş, yurt dışına çıkışı yasaklanmıştır. Nesin, yine de şanslıdır, Markopaşa dergisinden kalem arkadaşı Rifat Ilgaz, 12 Eylül'ün ilk günlerinde ellerine kelepçe vurulup "Cide'nin papazını yakaladık!" denilerek beş kilometre yürütüldükten sonra, cezaevlerinin ağzına kadar dolu olması yüzünden, Kastamonu Et ve Balık Kurumu mezbahasına kapatılarak sorgulanmış:

"Yetmiş yaşındaki Rifat Ilgaz'ı dört gün boyunca ayakta bekletenler, en ufak bir yorgunluk belirtisi göstermediğinde de onu sözleşme değil tekmeyle uyarımlardı. (16)

Hain kime denir? Cennete kimler gider?

Aziz Nesin'e altı yıl boyunca pasaport verilmezken, bazı çevrelere gün doğmaktadır. Sızıntı dergisindeki "Son Karakol" başlıklı yazısında:

"Ne var ki, yıllardan beri, binbir saldırı ile rehnedar olmuş bir bünye, böyle hemen bir mualace ile iyi edilemeyeceği de muhakkaktı. Daha köklü ve daha gönülden bir hareket gerekliydi ki, milli bünyeyi kemiren yıllanmış seretanlar berteraf edilebilsin. Ve, işte şimdi, binbir ümit ve sevinç içinde, asırlık bekleyişin tuluu saydığımız, bu son dililişi, son karakolun varlık ve bekasına alamet sayıyor; ümidimizin tükendiği yerde, Hızır gibi imdadımıza yetişen Mehmetçiğe bir kere daha selam duruyoruz. (17) demektedir, başyazar Fethullah Gülen.

Aziz Nesin, mekik dokumaya başlar. İstanbul'da 23, Ankara'da 12, İzmir'de 3, Eskişehir'de 2 kez katılır toplantılara;

Aziz Nesin hep borçlu hissettiği halkına karşı, bütün kazancını bağışlayarak kurduğu Nesin Vakfı'nı 1981 yılında nihayet açabilmiş, ilk kimsesiz çocuğunu kucagina almıştır sonunda.

oluşan metin, imzaya açılmıştır.

"Sağcı aydınlar aramızda bulunmadıkça, dilekçeye katılmayacaklarını" söyleyenlerle, yaptıkları tartışmaları:

"Bunu biz de istiyoruz ama başaramıyoruz. Bu iş için hepimiz aynı oranda sorumluyuz. Lütfen siz de çaba gösterin. Hangi sağcı istiyor, öneriyorsunuz, onların da katılmalarını sağlayın." Sonuç: Hiçbir sağcı gelmedi." diye aktarır Nesin. (18)

"Türkiye'de demokratik düzene ilişkin gözlem ve istemler" isimli çağrıya, iki bin civarında imza toplanacak, 15 Mayıs 1984 tarihinde verilen *Aydınlar Dilekçesi*'ne katılanlar, kendilerini mahkeme salonlarında bulacaktır.

Aziz Nesin, Kenan Evren'i mahkeme-deki savunmasında:

"Devlet Başkanı "Son padişah Vahdettin aydındır. Ama memleketi düşmanlara teslim etti. Ne yapayım böyle aydını!" diyerek anayasal hakkımızı kullanarak dilekçe verdiğimiz için, vatan hainliğiyle suçladığı bizleri Vahdettin'e benzetiyor. Vatan hainliği zamana ve kişilere değerdendirmelerine göre değişen görece bir kavramdır. Padişah Abdülhamit, Mithat Paşayı vatan haini ilan ederek mahkûm etmiştir. Aradan bunca zaman geçtikten sonra bugün düşünelim, vatan haini olan hangisidir? Abdülhamit mi? Mithat Paşa mı? Bir arkadaşımızın dediği gibi, Vahdettin'in aydın olup olmadığı tartışılabilir, ama devlet başkanı olduğu kesindir." diye yanıt verir. (19)

Nesin tüm birikimini ülkesinin kimsesiz çocuklarına bırakırken, kimileri de halktan topladıklarıyla, kendisine güç

ve iktidar yaratmaktadır. 1963 yılında CIA'nın desteğiyle kurulan Türkiye Komünizmlle Mücadele Derneği'nin Erzurum kurucularından olan Fethullah Gülen, ABD'nin Pensilvanya kentindedir artık. Gazeteci Mehmet Gündem'i, 11 gün süreyle dergâhında ağırlayacak, yapılan söyleşi 31 Ocak 2005 tarihinden itibaren, 22 gün boyunca Milliyet gazetesinde yayınlanacaktır. Gülen'in engin görüşleri, birçok köşe yazarını derinden etkilemiş, daha sonraları kitap haline getirilen söyleşi, övgülerle dolmuştur. Aradan yıllar geçmiştir ama, 12 Eylül cuntası hakkında şöyle demektedir Gülen:

"Evren Paşa, seçmeli din derslerini mecburi yapmakla yararlı bir iş yapmıştır. Gençlerin çoğu onun bu icraatı vesilesiyle din eğitiminin nasiplerini almışlardır. Bu iş kanaatimce öyle büyüktür ki doğrusunu Allah bilir hiçbir sevabı olmasa bile bu icraatı ona yetebilir, ahrette kurtuluşuna vesile olabilir, cennete de gidebilir..."(20)

Doğumunun 100. yılının ardından: Aziz Nesin

1956-57 yıllarında üst üste İtalya'dan Altın Palmiye, 1966 Bulgaristan'dan Altın Kirpi, 1969 Sovyetler Birliği'nden Krokodil, 1975 Asya Afrika Yazarlar Birliği'nden Lotüs, 1977 Hıtar Petar Büyük Ödülü ile

2 Temmuz 1993 tarihinde, Madımak Otel'i'nin güpegündüz ateşe verilmesi üzerine, 37 insan Sivas'ta katledilecektir. Arkadaşlarının ölümlerine yanan Nesin, Markopaşa dergisinden bir kalemin daha eksildiğini öğrenir. Sivas olaylarına dayanamayan Rıfat Ilgaz'ın yüreği, 7 Temmuz günü durmuştur.

1989 Sovyet Çocuk Fonu'na verilen Tolstoy Altın Madalyası'yla birlikte, ülkemizin de en saygın ödülleri alan Aziz Nesin, hiçbir zaman köşesine çekilmemiştir. İnsan hakları ihlallerine karşı durmuş, kötü koşullardaki mahkûmları desteklemek adına açlık grevlerine katılmış, Barış Derneği ile Türkiye Yazarlar Sendikası'nı kurmakla kalmamış, Ekim Bilar'ın eğitim gönüllüsü de olmuştur, günlük gazete Aydınlık girişiminin destekçisi de..

"Halkın yüzde atmışı aptal" dediğinde, birçok kişi mahkemeye başvurarak aptal olmadığını ispatlama çalışmış, dinsiz olduğunu açıkladığında da, hiç kimseyi ilgilendirmeyeceği halde, herkes veyansın etmeye başlamıştır. Gerçek bir aydın olarak, halk dalkavukluğu yerine, çıbanbaşı olmayı yeğlemiştir Nesin.

Her düşüncenin serbestçe ifadesinden yana olan yazar, dünyayı bekleyen tehlikenin, radikalleşen dincilik olduğu görüşündedir. Tarihini ironisidir. Öngördüğü bu tehlike, kendisi ve arkadaşlarını beklemektedir. Ne günlerdir camilerde dağıtılan bildiriler görülmüş ne de ölüm fetvaları duyulmuştur. 2 Temmuz 1993 tarihinde, Madımak Otel'i'nin güpegündüz ateşe verilmesi üzerine, 37 insan Sivas'ta katledilecektir. Arkadaşlarının ölümlerine yanan Nesin, Markopaşa dergisinden bir kalemin daha eksildiğini öğrenir. Sivas olaylarına dayanamayan Rıfat Ilgaz'ın yüreği, 7 Temmuz günü durmuştur.

Katliamin ardından, gazeteci gençlerinin hisşına uğrayacaktır, herkesin hedefindedir. Haklılığı yıllar sonra ortaya çıkacak, özür dilemeler başlayacaktır bu kez. Nesin, uluslararası anti fundamentalist bir kongrenin peşindedir. 30 Haziran 1995 tarihinde, "Uluslararası Aydınlanma Konferansı"nı kamuoyuna duyurur. Planladığı bu kongre, Nesin'in son girişimidir. Çeşme Alaçatı'daki söyleşi ve imza gününün ertesinde, 6 Temmuz 1995 tarihinde aramızdan ayrılır, ölümünden bir gün önce bile, okullarıyla birlikteydi.

Bakanlar Kurulu toplantıya çağırılmıştır. Tarihinde ilk kez, kitap toplatma veya yurttatışıklı çıkarma kararına değil, bir yazarın vasiyetini yerine getirmek üzeredir. Çıkarılan kararla, Aziz Nesin'in Çatalca'daki Nesin Vakfı'nın bilinmez bir köşesine gömülmesine izin verilir.

Aziz Nesin, yazarlığının yanı sıra düşün ve eylem insanıdır. Ardında öykü,

2 Temmuz 1993, Madımak olaylarında Aziz Nesin itfaiye merdivenlerinden yere atılırken!

roman, anı, söyleşi, mektup, oyun, gezi, şiir, köşe yazıları ve çocuk kitapları türünde büyük bir külliyat bırakmıştır. Aramızdan ayrıldığından buyana, her garipse-necek olay "Aziz Nesinlik" denilerek anılırken, Nesin Vakfı çocukları da, koşturup oyun oynuyorlar topraklarının üzerinde...

areyildiz@hotmail.com

Dipnotlar

- (1) Pazar Postası, 27.04.1957.
- (2) Rıfat Ilgaz Sempozyumu, Çınar Yayınları, I. Baskı, İstanbul, Ekim 2007, s. 74.
- (3) Asım Bezirci, Rıfat Ilgaz, Çınar Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1992, s. 44.
- (4) Soner Yalçın - Doğan Yurdakul, Bay Pipo, Bir MİT Görevlisinin Sıradışı Yaşamı: Hıram Abbas, Doğan Kitap, 45. Baskı, İstanbul, Ağustos 2005, s. 59.
- (5) Asım Bezirci, Sabahattin Ali, Amaç Yayıncılık, III. Basım, İstanbul 1987, s. 68 - 69.
- (6) Soner Yalçın - Doğan Yurdakul, Bay Pipo, Bir MİT Görevlisinin Sıradışı Yaşamı: Hıram Abbas, Doğan Kitap, 45. Baskı, İstanbul, Ağustos 2005, s. 48.
- (7) www.nesinvakfi.org, http://www.nesinvakfi.org/aziz%20nesin%20-%20marko_pasa_meselisi.html
- (8) Muzaffer İlhan Erdost, Kan ile Kardeş, Onur Yayınları, I. Baskı, Ankara, Haziran 2008, s. 83.
- (9) Rıfat Ilgaz Sempozyumu, Çınar Yayınları, I. Baskı, İstanbul, Ekim 2007, s. 439.
- (10) Asım Bezirci, Sabahattin Ali, Amaç Yayıncılık, III. Basım, İstanbul 1987, s. 79.
- (11) Rıfat Ilgaz Sempozyumu, Çınar Yayınları, I. Baskı, İstanbul, Ekim 2007, s. 77.
- (12) Muzaffer İlhan Erdost, Kan ile Kardeş, Onur Yayınları, I. Baskı, Ankara, Haziran 2008, s. 100.
- (13) Age, s. 62.
- (14) Age, s. 98 - 99.
- (15) Age, s. 102 - 103.
- (16) Aydın Ilgaz, Sınıf'ın Elfsanesi, II. Baskı, İstanbul, Şubat 2010, s. 147.
- (17) Sızıntı Dergisi, Ekim 1980, Yıl: 2, Sayı: 21. Bkz: <http://sizinti.com.tr/>
- (18) Aydınlar Dilekçesi Davası, Adam Yayınları, I. Baskı, İstanbul, 1986, s. 12 - 13.
- (19) Age, s. 151.
- (20) Mehmet Gündem, Fethullah Gülen'e 11 Gün, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, Mart 2005. Bkz: <http://www.fgulen.com.tr/>

Hitler Rejiminden Kemalist Türkiye'ye: Türk Müzik Devrimi ve Zuckmayer

125 yıl önce Almanya'da doğan bir çocuk büyük bir müzikçi ve müzik eğitimcisi olacaktı. Müziği seviyordu, müzik dünyasına girmiş, başarıdan başarıya koşmuştu. Eğitimci oldu. Çok öğrenci yetiştirdi. Ama sonra Almanya'dan ayrıldı, Türkiye'ye geldi. Sevgiliyle Türkiye'de evlendi. Türkiye'ye hizmet etti. Türk halk müziğini değerlendirdi, türkülerini derledi, besteler yaptı. Hep başkentteydi, Ankaralı oldu. Ve sonra Türkiye'de öldü. Şimdi Cebeci Mezarlığı'nda yatıyor.

"Kemalist Türkiye, gözlerini ileriye, geleceğe çevirmiş özgür bir ülkedir."

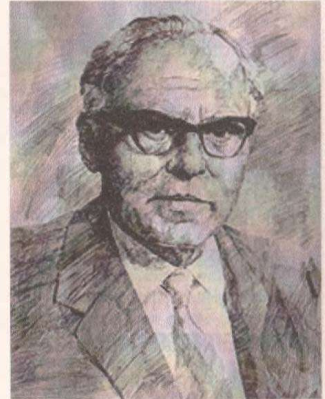
Dix ans de République(1)

Eğitimlerine verilen önemle iki kardeş, yüksek öğrenimlerinde önce babalarının, sonra kendilerinin seçtikleri alanlara girerler. Hukuk öğrenimine başlayan Eduard, bunu yarıda bırakarak hayatını müziğe adayacaktır. Carl ise kafasına yazar olmayı koymuştur.

Mainz kentine yakın bir küçük kasaba olan Nackenheim'da 1890 yılında doğan Eduard daha okula başlamadan piyano çalmaya başlar. Beş yaşındadır. Bu yaşlarda bir müzik aletini iyi şekilde çalanlara tarihte rastlanmıştır, bilinmektedir, ama orada Eduard'ı dinleyenler henüz böyle bir şey görmemişlerdir. Eduard on yaşında doğaçtan çalmaya, on bir yaşında resital vermeye, on iki yaşında beste yapmaya başlayacaktır. Eduard altı yaşındayken kardeşi Carl aileye katılır.(2)

Yaşadıkları bölge bağcılık yapılan Ren Nehri kıyısındır ve şaraplarıyla ünlüdür. Babalarının şarap şişelerine tıpa ve mantar kılıfı üreten bir işletmesi vardır, yüz kişinin çalıştığı fabrika kasabanın en önemli işyeridir. Bu sayede baba Zuckmayer kasabanın da ileri gelenlerinden olmuştur. Aile, çocukların eğitimi için evlerini Mainz'a taşır (1900), Eduard ve Carl öğrenimlerine orada devam ederler.

Eğitimlerine verilen önemle iki kardeş, yüksek öğrenimlerinde önce babalarının, sonra kendilerinin seçtikleri alanlara girerler. Hukuk öğrenimine başlayan Eduard, bunu yarıda bırakarak hayatını müziğe adayacaktır. Carl ise kafasına yazar olmayı koymuştur. Hayatının, Dünya Sa-

Zuckmayer, hukuk öğrenimini yarıda bırakarak hayatını müziğe adayacaktır.

E. Zuckmayer çalışma odasında piyano başında

yaşında dört yıl askerlik yaptıktan sonraki döneminde yazmaya, ürün vermeye başlar. Tiyatro oyunu olarak bir yazdığı "Kleist Ödülü" alınca, artık hep yazacak ve önemli ve ünlü bir Alman yazarı olacaktır.

Münih, Berlin ve Bonn Üniversitelerinde müzikoloji, müzik teorisi, sanat tarihi ve felsefe alanlarına eğilen Eduard, 1914 yılında Köln Konservatuarı'nın orkestra şefliği ve konser piyanistliği bölümlerini bitirir. İlk ödüllendirilmesi "konservatuarın en iyi ve en başarılı öğrencisi" olarak "Wüllner Armağanı"nın almasıdır. Savaşta üç yıl cephededir, Kuzey Denizi kıyısındaki bir çatışmada ağır yaralanır, cepheden götürülür. İyileştiğinde Mainz Kent Orkestrası'na yönetici olacaktır. "Mendelssohn" ve "Bach" ödüllerini de aldığı, yalnız alanında tanınmasının değil, müzik eğitimcisi, pedagogu, araştırmacı, bestecisi ve virtüözü olarak döneminin en önemli insanlarından biri olmasının yolu açılmıştır.

1923'ten başlayarak Frankfurt/M'da çalıştığı yıllarda Paul Hindemith (1895-1963) ile tanışır ve birlikte projeler üretirler. Hindemith, Eduard'ın hayatında çok önemli rol oynayan bir kişi olacaktır.

1923-25 yılları arasında Mainz ve çevresinde çalışmalar yapan "Yeni Müzik Derneği" (*Gesellschaft für Neue Musik Mainz/Wiesbaden*) adlı kuruluşun yaratıcısıdır. Bunun yanı sıra, 1924'te Kuzey Denizindeki Juist Adasında "Denizdeki Okul" (*Schule am Meer*) adlı eğitim yerini kurmuştur. "Gençlik Müzik Hareketleri"nin aklı gelen birinci adıdır.

Eduard çalışmalarının en üst düzeyde yararlı, sistemli, çok yönlü ve uzun erimli olması için neye ihtiyacı olduğunun da peşindedir. Derinleşmeye yönelir, müzik teorisi, eğitim metodolojisi vb. konular üzerinde özellikle durur. Yaratıcı olmanın gereğine inanmıştır. Makaleleri yankılar uyandırır. Yayınları müzik ve eğitim alanlarının vazgeçilmezleri olur. Öğrencilerinin hepsi ders notlarını saklamak gereğini bilirler, genç ve yenilikçi hocalarının anlattıkları başka yerlerde rastlanılır şeyler değildir. Meslektaşları onda gördükleri arayışları, yenilikleri takip ederler, verimlerine özenirler.

Hitler'in getirdikleri ve götördükleri:

Faşizm ve sürgünler, göçmenler, kaçaklar, sığınmacılar...

20. yüzyılın 30'lu yılları Almanya için birçok bakımdan dikkat çekicidir. En önemlisi ve Alman toplumunun hayatında en büyük rol oynayan şey, Nazilerin iktidar olması ve rejimin değişmesidir. Bu, yalnız Almanların içinde olduğu siyasal ve toplumsal ortamın değil, bilinen dünya düzeninin de zorlanması demektir. Nitekim beş yıl geçmeden "felaket" sınırları aşacak, yeni bir "büyük savaş" çıkacaktır. Bütün bu dönem boyunca içte muhalefet kabul edilmez, "beğenmez"lere baskının sınırı yoktur. Bunun yanı sıra, *Nasyonalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP) iktidarında bir de ırkçılık ve ayrımcılık vardır, Yahudi olmak kabul edilmez.(3) Oysa Zuckmayer ailesinin bir kolu, anne tarafı Yahudi

Carl 1933'te Avusturya'ya göç eder. Ancak orada da barınması söz konusu değildir ve 1939'da ABD'ye gitmek zorunda kalır. Naziler dönemi bittiğinde ülkesine döner ama Eduard gittiği Türkiye'den ayrılmayacaktır.

kökenlidir ama aile Protestandır. Eduard ise Katolisizmi seçmiştir, bununla birlikte kardeşler gene de ayrımcılığa ve baskıya uğrayacaktır.

Zuckmayer kardeşlerin sorunu, öncelikle Yahudi kökenli olmalarından kaynaklanmaktadır, ama yalnız ondan ibaret de değildir, aynı zamanda, yeni iktidarın ve yeni rejimin toplum üzerindeki olumsuz etkileri dolayısıyla muhalif gruplar içinde yer almalarıdır da. Faşistlerin en fazla önem verdikleri, Marksizme yakın olanlar, sosyalist ve komünist olarak bilinenlerdir. Carl'ın yazdıkları Nazilerce hep rahatsız edici bulunmuş ve "zararlı" görmüştür. Eduard ise Hitlercilere göre "fazla yenilikçi"dir. İktidarın de solcularla ilişkileri ve arkadaşlıkları zaten gizli değildir.

Kendi hallerine bırakılmayacakları ortadadır.

Carl 1933'te Avusturya'ya göç eder. Ancak orada da barınması söz konusu değildir ve 1939'da ABD'ye gitmek zorunda kalır. Naziler dönemi bittiğinde ülkesine döner ama Eduard gittiği Türkiye'den ayrılmayacaktır.

Carl 1925'te evlenmiştir. Eduard'ın hikayesi biraz farklı. 1924'te Gisela Jöschle ile tanışır. Michaela adında bir kızı olan ve evli Gisela ile yolları, on yıla yakın bir zaman geçtikten sonra kesilecektir. Hayatlarını birleştirmek isterler, ancak evlenemezler. Eduard "Yahudi melezi" olduğu için "evlenmeye uygun olduğunu gösteren sertifika"yı ve ona bağlı olan izni alamamıştır. Çünkü ari Almanların Yahudilerle evlenmesi Naziler tarafından 1934 yılı başında yasaklanmıştır. Almanya'da her nasılsa Hristiyanlığa geçmiş Musevilerin Yahudi kökenli olmaları bir yana bırakılmaktadır, Yahudi asıllı olmaları, kökenleri bir türlü yok olmamaktadır! Vafatı de olmuşlardır ama "gerçek Hristiyan" değillerdir ve hiçbir zaman gerçek Hristiyan sayılmayacaklardır. Yani Yahudilikleri ne kaybolmakta, ne unutulmaktadır! Musevi olmaktan çıkanlar Yahudi kalmaya devam etmektedir! Bu yüzden Almanlarla evlenen Yahudilerin çocuklarının ve daha sonraki kuşaklarının Yahudilikleri, -belki biraz eksilmiş olmakla birlikte- hiçbir zaman ortadan kalkmaz, onlar

Hitler rejiminden kaçıp Türkiye'ye gelen ve sanatçılar olarak göreve başlayanlar, müzik alanında, orkestra şefi Dr. Ernst Praetorius, kemancı Wolfgang Schocken, opera sanatçıları Max ve Steffi Klein da katılacaktır. Bu adlar dışında Ankara'da "en az yirmi beş kadar başarılı müzisyen daha vardı".

da Yahudilikten bir türlü kurtulamazlar. *Mischling* denilen bu "melez" kuşaklar tam olarak belirlenmeye çalışılır, bunlar için Naziler tarafından özel uygulamalar yapılır. Musevi Yahudiler gibi onların da hiç bir işte çalışmaları istenmez, onlara mahsus "işler" vardır.(4)

Hristiyan olan Musevilerin ve *Mischling*lerin kayıtları Almanya'da zaten eskiden beri özenle tutulmakta ve saklanmaktaydı. Hatta kaybolma veya yok edilme olasılığına karşı kayıtların çoğaltılarak -biri kilise, diğerleri resmi kurumlar olmak üzere- üç-dört ayrı yerde tutulması da bir "önlem olarak" titizlikle uygulanmaktaydı. Yahudi geçmişin araştırılması ise, *limpieza de la sangre* kuralına göre yürütülmekteydi.(5)

Tehdit altında olanlar, yalnız Yahudiler ve melezler değil, aynı zamanda, en başta eşleri olmak üzere onların yakın çevreleriydi de. Herkes seçim yapmaya zorlandı! Dostların ve yakınların bazılarını uzak durmayı "seçtiği" gibi, eşlerin de ayrılmalrı ve birbirleriyle ilişkilerini kesmeleri gerekiyordu Ari olmayanlar, ari Alman olan eşlerinden ayrılmalıydı! Bu baskının ne büyük dramlara yol açtığını, bunun yanı sıra ne büyük tepkilere ve duygusal kırılmalarla sonuçlandığını dü-

şünmek herhalde kimse için zor olmasa gerek.(6)

"Almanya'da deneme ve yaratıcı araştırmalara izin veren ilerici bir eğitim sisteminin geçerli olduğu okullarda" kompozitörlük ve hocalık yapmakta olan Eduard, "melez" olduğu için önce işten çıkarılır (1934) (7) ve "Milli Müzik Birliği"nden atılır (1935), arkasından tehditler almaya başlar. Dostların uyarıları da, Yahudilerin "ülkeyi terk etmelerinin istendiği"ni ve gerektiğini dillendirilmektedir. Frankfurt'tan keman virtüözü Heinrich Jacobi, Macaristan'da doğmuş "gelmiş geçmiş en ünlü keman sanatçısı" olan ve Freiburg'tan gelen Licco Amar, besteci Paul Hindemith ve tiyatro-opera-müzikal yönetmeni Carl Ebert ondan önce hedef olmuşlar ve Almanya'dan 1935 yılında ve öncesinde ayrılmak zorunda kalmışlardır.(8) Türkiye'ye gelen ve sanatçılar olarak göreve başlayan bu "kafileye" müzik alanında, orkestra şefi Dr. Ernst Praetorius(9), kemancı Wolfgang Schocken, opera sanatçıları Max ve Steffi Klein da katılacaktır. Bu adlar dışında Ankara'da "en az yirmi beş kadar başarılı müzisyen daha vardı".(10) İlhak (12 Mart 1938) sonrasında Avusturya'dan ayrılmak zorunda kalanlar da oldukça önemlidir; Ankara'daki Senfoni Orkestrasında birinci ve ikinci keman olarak yer alacak kemancılar Adolf Winkler ve Gilbert Back, konservatuvarda violin ve viyola dersi verecek olan Walter Gerhard, flütçü ve nefesli sazlar hocası Friedrich Schönfeld ve piyanist Walter

Schlösinger.(11)

Almanya kendi değerlerini reddediyordu. Almanya kendi değerlerine savaşı açmıştı, onları kaçırmaya çalışıyor, gitmelerini istiyor, gitmeyenleri atıyordu. Ama bu arada Almanya'nın geleceği gi-di-yordu, Almanya geleceğini sınır dışı ediyordu

Türkiye'ye davet edilenler seçilmekteydi. Bu seçilimin ölçütleri arasında, genç Türkiye Cumhuriyeti'ne hizmet etmek istemeleri ile alanlarında yenilikçi, reformcu ve hatta devrimci özellikler göstermeleri vardı; dahası, yetenekli ve çalışkan olmaları, "isimlerini ülkelerinin sınırları dışında da duyurmuş olmaları" gerekiyordu, ama önceki ölçütler her şeyin önünde geliyordu, çünkü "gerçek bir üniversite ruhunun ve anlayışının kök salması" gerekiyordu.(12)

Ankara Garına ayak bastığı 1936 yılının nisan ayından sonraki macerasının tamamını Profesör Uçan'la yapılan söyleşide (ve Uçan'ın kitabında) okuyacağınız üzere, Eduard Hindemith'in "Ankara'daki Devlet Konservatuarı'nda ders verme davetini kabul" ederek 1936'da Türkiye'ye gelir.(13) İlk işi, Ankara Devlet Konservatuarı Tiyatro ve Opera Bölümünde "Madrigal Korosu"nu kurmak ve çalıştırmaktır. Sonradan Türkiye'ye gelen Gisela Jokisch'le ancak 1947'de Ankara'da evlenebilecektir. Michaela'yı da evlat edinir, hep birlikte Cebec'de krala-

1933 yılında iktidara gelen Nazilerin totaliter eğitim anlayışı, Zuckmayer'i endişelendirmiş; artan baskılar sonucu Eduard Zuckmayer 1936 yılında Türkiye'ye gelmiştir.

Hitler rejiminden kaçarlara, Maarif Vekili Dr. Reşit Galip'in ağzından, "önerilen görevleri kabul eden herkesi devletin memuru olarak kabul ettiğinin ve koruyacağının" güvencesi veriliyordu.

dıkları bir evde yaşamaya başladılar.(14)

Gelinen "Yeni Dünya"!

Bir de gidilen yer tarafına bakalım.

Türkiye Cumhuriyeti: Her şeyi değiştiren olağanüstü bir dinamik. Yalnız ülkeyi ve bölgeyi değil, bütün dünyayı etkileyen bir "mucize". Değişme kapsamlı ve kök-

Eduard'ın Ankara'daki hayatı müzikle iç içedir. Yalnız içinde değil, bütün ilişkilerinde ve dostluklarında müzik vardır. Üniversite hocalarının ve diğer Alman aydınlarının önemli bir kısmı bir müzik aleti çalmaktadır, toplandıklarında hep bir "oda müziği" grubu oluşur.

lüydü, şaşırtıcı ve umutlandıracıydı.

Bu, dünyanın değişmesinden ayrı bir şeydi. Ülke, gelişme olan bütün değişimlerin dışında kalmıştı. Ama "eski", devam etmeyecekti. Medrese eğitimi bitecek, bilimsel ve laik eğitim başlayacaktı. Kulluk sona erecek, yurttaşlık gelecekti. "Orta Çağ" kapanacak, çağcıl bir dönem açılacaktı. Yeni bir devlet kuruluyordu, toplum da yeni bir toplum olacaktı. Yenileşme ve değişme Batıdan gelecek, getirilecek, alınacaktı, ama alınacakları birilerinin getirmesi gerekiyordu. Avrupalılar bu işi başlatmışlardı, Türkiye'ye zaman zaman Avrupa'dan gelenler ve getirilenler olmuştu ama bunun çapının çok daha geniş, sistemli ve kalıcı yararlar sağlayacak şekilde sistemli olması gerekiyordu. Cumhuriyet'in Avrupa'ya gönderdiği öğrencilerince(15), bu sürecin başında yetersiz olacakları ağıktı, zaten yetiştiklerinde tecrübesiz de oluyorlardı. Üstelik yalnız onlarla bu iş çok zaman alırdı, oysa kaybedecek zaman yoktu. Türkiye'nin aceliyesi vardı.

Almanya'nın düşman gördüğü ve dışladığı insanlar Türkiye'ye davet edildi. İyi yetişmişler, yeterliydiler, yetkindiler, önemliydi, ünlüydüler, ve çok değerliydi! Maceralı yolculuklar ve bazıları içinse kaçışlardan sonra "Almanya'nın değerleri" birer birer İstanbul ve Ankara'ya vardılar.

Eduard'ın ülkesinden ayrıldığında gittiği ve hep yaşayacağı kent, önemli bir "merkez" olmakla birlikte, nüfusu 10 bin civarında olan küçük bir yerleşim yeri idi. Üç-beş büyükçe bina dışında gösterişli bir yapı yoktu. Bağlar, bostanlar dışındaki her yer toz toprak içindeydi. Kendisinden önce Ankara'ya gelenlerin, Millet Meclisi açıldığında (1920), Cumhuriyet ilan edildiğinde ve diplomatik ilişkiler kurulduğunda (1923 ve sonrası), Avrupa'dan eğitimciler, mimarlar, uzmanlar ilk çağrıldığında (1926-27) gelenlerin(16) kalacak yer bulmaları bile sorun olmuştu. Bu yoksunluklar içindeki küçük yerleşim yeri başkentti, başkent olmuştu, ama hızla ayağa kalkacak, gelişecek, büyüyecek, dünyaya da örnek bir yeni kent olarak kendini gösterecekti. Ankara, çok uzun yıllar boyunca dünya için devrim ve

bağımsızlık demek olacaktı.

Eduard'ın Ankara'daki hayatı müzikle iç içedir. Yalnız içinde değil, bütün ilişkilerinde ve dostluklarında müzik vardır. Üniversite hocalarının ve diğer Alman aydınlarının önemli bir kısmı bir müzik aleti çalmaktadır, toplandıklarında hep bir "oda müziği" grubu oluşur, ebette yöneticiliğini (oradaki herkesin kendisine kısaca "Zuck" dediği) Eduard yapmaktadır.

Eduard ve Türkiye'ye diğer bütün gelenler için en önemli olan şey can güvenliğiydi. Hakkında fazla şey bilmedikleri bu ülke kendilerine, bizzat Maarif Vekili Dr. Reşit Galip'in ağzından, "önerilen görevleri kabul eden herkesi devletin memuru olarak kabul ettiğinin ve koruyacağının" güvencesini veriyordu. Müthiş bir şeydi, inanılmaz gibiydi, sevindiriciydi, hayranlık uyandırıcıydı. Onlar da bu devrimci Cumhuriyete güven dayacaklar, büyük saygı göstereceklerdi.

"Misafir"den çok daha yakın görülenler, bu yeni ve devrimci devlete istekle hizmet ettiler, bir anlamda Türkiye'nin geleceğini kuruyorlardı. Çalışmalarının boşuna olmadığını, boşa gitmeyeceğini anlamışlardı. Getirdiklerinin, verdiklerinin ve kattıklarının, kamusal ve ulusal değerler haline geleceğini sezmışlerdi. Büyük etkiler ve çok yararlı toplumsal katkılar yapabileceklerini görmeleri, onları daha da çalışkan ve fedakar yapacaktı.

Ayrıca, Türkiye'ye çağrılanlar ve gelebilecekleri ne kadar şanslı olduklarının farkındaydılar. ABD'deki üniversitelere Yahudiler kabul edilmiyordu. Bu, 30'lu yıllarda bir söylenti idi, ama 40'lı yıllarda hiçbir ABD üniversitesi Yahudilere kadro vermemişti, vermiyordu. Hatta üniversitelerin bazıları 1950'lerde bile bu uygulamayı sürdürecekti. Benzer durum İngiltere için de geçerliydi.(17)

Yalnız Hindemith, Hirsch(18), Praetorius ve Zuckmayer gibi çok ünlüler değil, kaçmış ve Türkiye'ye gelmiş bütün Almanlar, faşist Alman rejiminin çeşitli kurumları ve örgütleri tarafından Türkiye'de de izlenmekte ve haklarında dosyalar hazırlanmakta, koşturmalar yürütülmekteydi. "Türkiye'ye sığınmış ya da görevli olarak Türk hükümeti tarafın-

dan çağrılarak sorumlu görevler verilen tüm Almanlar tek tek, aralıksız izleniyor, bazıları tehdit ediliyor, korkutuluyordu." (19) İstanbul'daki başkonsolosluğun 30 Mayıs 1938 tarihinde Alman asıllılara gönderdiği bir yazının ilişişindeki soru kağıdında, kendilerinin ve eşlerinin ari mi, yoksa Yahudi mi olduğu, "akrabalar arasında 'ari olmayan' kişilerin bulunup bulunmadığı" soruluyordu. (20) "Örneğin, [İmparatorluk Tiyatro Odası'nın (*Reichtheaterkammer*)] başkanı Eugen Klöpfer, Alman Büyükelçiliği'nin sorusu üzerine, sanatçıların, dramaturgların vb. 'siyasal güvenliliği' konusunda sürekli bilgi veriyordu. Özellikle eskiden Marksizme karşı yakınlık duyduğu şüphesi altında bulunanlar sıkı biçimde gözetleniyordu." (21)

1938 yılında İsviçre'de Chardonne'da Eduard ve Carl'ın büyüklüğü, baba Carl ve eşi anne Amalie (doğumadıyla Goldschmidt), 50. evlilik yıldönümleri (*Goldene Hochzeit*) kutlamalarında bütün aileyi bir araya toplar. Bu buluşma, uzak yerlerden (ABD ve Ankara'dan) gelen kardeşlerin ana ve babalarını son görüşleri olacaktır.

"Mülteciler" ve Türkiye

Nazi iktidarının düşmanca ve ırkçı uygulamaları yüzünden ülkelerinde çalışamayan ve öldürülme tehlikesi altında bulunan Alman ve Avusturyalı aydınların Türkiye'ye gelmesi Cumhuriyet'in eğitim ve bilim hayatında çok önemli bir rol oynadı. Bu, aynı zamanda Almanya'da bilim, kültür ve sanat hayatının çoraklaşması anlamına gelmişti.

Eduard "Türklerin yanında olduğum için Tanrıya şükrediyorum!" der. Savaş sonrasında ve 50'li yıllarda ise, Almanya'ya dönmesi için yapılan bütün önerilere karşı "Türkiye'den ayrılırsam yaşayamam" diyecektir.

Yıl 1936. Frankfurt'ta Goethe Üniversitesi'nde bir Türk öğrenci. Öğretim görevlilerinden bir asistan onun Türkiye'den geldiğini öğrenince, "bütün iyi hocalar İstanbul'da, sen niye buraya geldin" diye soracaktır. (22) 1933 yılında İstanbul'daki bilim ve teknoloji üretmeyen Darülfünun kapatıldı. Onun yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu. Üniversiteye Darülfünun'dan çok az kadro aktarılabildi. Çünkü Darülfünun öğrenim kadroları olan müderrisler, devrimci Cumhuriyet'in ihtiyacına karşılık verecek, anlayış, bakış, düzey ve eğitimden yoksundu. Zaten büyük çoğunluğu da, bırakalım Cumhuriyet'e bu bakımlardan uygun olmayışlarını, Cumhuriyet'e hizmet etmek de istemiyordu, hatta Cumhuriyet'e karşıydı ve Cumhuriyet düşmanıydı. (23) Bu durumda ve bu dönemde Türkiye yüksek eğitim sisteminin imdadına Almanya'dan gelen akademisyenler ve bilimciler yetişti. Hiçbirinin Cumhuriyet'e bir sorunu olmadığı gibi, Cumhuriyet'e hizmet de etmek istiyorlardı. Zaten Cumhuriyetçi olan Alman ve Avusturyalı profesörler, hocalar, bilimciler yeni kurulan üniversitenin yapıtaşları oldular, üniversite reformu onların omuzlarında yükseldi. İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşunda, 4'ü profesör, 38'i ordinariyer olan 42 Alman akademisyen bilimciye görev verilmişti (üniversitedeki 180 öğretim kadrosunun 138'i Türk olacaktı). Ankara'da görevlendirilenler bunlardan ayırdır. Üniversitelerde toplam 100 kadar bilimci çalışmıştı. (24)

Alman bilimci ve aydınların Türk devrimine ve Cumhuriyet'e katkısı ve yararı üniversite ve eğitimle sınırlı da değildi. Genişti, yaygındı, muazzamdı, ama uluslararası alandaki karşılaştırmalı anlamı daha da başkaydı; birçok başka ülkeye, özellikle ABD'ye giden Almanca konuşan sığınmacıların sayısı Türkiye'ye gelenlerden çok fazla olmasına rağmen, "Hitler Almanya'sından kaçan mültecilerin kısmi önemi hiçbir yerde Türkiye Cumhuriyeti'ndeki kadar büyük olmamış ve çalışmalarını kalıcı bir tesir bırakmamıştır". (25)

Bütün devrimci hamleler gibi, üniversite reformu ve yeni üniversitelerin kurulması faaliyeti Atatürk'ün planlaması ve denetiminde yürütülmüştü. Bu projenin

Cumhuriyet'in devrimci atılımlarının sürdürücülerinden Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Alman hocaların koruyucusu ve her bakımdan destekçisi olacaktır.

de önderi Atatürk'tü.

Atatürk'ün ölümü sonrasında Cumhuriyet'in devrimci atılımlarının sürdürücülerinden Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Alman hocaların koruyucusu ve her bakımdan destekçisi olacaktır.

Üniversite reformu tam bir başarıydı. Daha sonra kurulacak üniversiteler, "büyük ölçüde göçmen profesörlerin ders verdiği o dönemde, onların etkisiyle hazırlanan müfredatın direkt bir ürünü" olacaktı. Şu anda yüzün üstünde üniversite var, ama bir hocamızın dediği gibi, "Frank, Winterstein, Schwarz, Cosswig, Hirsch ve diğer Alman profesörlerle yaşadığımız altın çağ" özenmekte, aranmaktadır. (26)

Devrimci ve halkçı anlayış ve uygulamalar üniversitelerde çalışan ve diğer alanlarda yer alan bütün bu ilerici aydınlar üzerinde heyecanlandırıcı bir etki yapmıştı. Zihinlerdeki iltı, gözlerdeki parıltı, kafalardaki arayış, fark edilmeyecek ve etkilemeyecek gibi değildi.

Önemli bir gerçek: "... çok özel zorluklara rağmen -ki bunların başında dil ve din geliyor- mültecilerin birçokta, muhakkak ki büyük bir kısmı, Türkiye'yi ikinci bir vatan olarak tanımayı ve sevmeyi bilmiştir." (27) Türk uyruğuna geçmek için başvuranlar, kabul edilenler ve Türk vatandaşlığını alanlar oldu.

On sekiz yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Politika Kürsüsünde ders vermiş Prof. Gerhard Kessler'in, "asıl ve şovalye ruhuna sahip Türk ulusuna bana (Türkiye'de çalışma imkanı verdikleri) bu imkanı tanıdıkları için ebediyen müteşek-

kir kalacağım"(28) şeklindeki sözlerinin benzeri Eduard için çok daha somuttur: "... Türklerin yanında olduğum için Tanrı'ya şükrediyorum!"(29) Savaş sonrasında ve 50'li yıllarda ise, Almanya'ya dönüşü için yapılan bütün önerilere karşı "Türkiye'den ayrılırsam yaşayamam" diyecek-tir.(30)

"Zuck" Türkiye'ye gelenler arasında Türkiye'yi en fazla benimsemiş, Türkiye'ye en fazla bağlı olardı.

Atatürk'ün devrimciliğini ve önderliğini hayranlık duyarak önemseyen Eduard Zuckmayer, önderin ölümü sonrasında M.N. Öngay'ın(31) "Atatürk'ü Anış" adlı şiirini bestelemiştir.

Eduard'ın Kırşehir dönemi

Savaşın sonuna doğru Almanya ile ilişkilerini kesen Türkiye, 2 Ağustos 1944'te bütün Alman vatandaşlarının on gün içinde ülkeyi terk etmelerini ister. Türkiye uyuşuna geçmemiş ve verilen mühlet sonuna kadar ülkelerine dönmeyen (bunların arasında ileride kendinden hesap sorulacağı olasılığı yüzünden Almanya'ya dönmek istemeyenler, gitmekte ayak sürüyenler de vardır) Almanlar Kırşehir, Çorum ve Yozgat'ta "enterne edilir", Eduard, "melez" olduğu için Almanya tarafından zaten kabul edilmez, ama "uygulamadan kurtulacak kadar Yahudi" de değildir.(32) Türkler için "düşman yabancı" olan ve çoğunluğu oluşturan "kötü" Almanlarla (Yahudi düşmanı

olduklarını varsayıdığımız Alman resmi görevlilerle) birlikte iki yıla yakın Kırşehir'de yaşayacaktır. Toplam olarak 200'e yakın Alman ve Avusturyalı Kırşehir'de tutulmuştur. (Üç ayrı kentte tutuluların toplam sayısı 700 kadardır.)

Orada gözetim altında olanlardan çoksesli bir koro kuran Eduard, "hatırı sayılır başarılar" elde edecektir. İlk konser, 1945 yılının Paskalya Bayramında verilir. Baş eser olarak önemli bir Messe'nin olduğu "repertuarın" içinde, Eduard'ın Almancadan Türkçeye uyarladığı parçalarla (örneğin, *Dostluk*, *Gençlik*, *Bahar* adlı parçalar), çok sesli hale getirdiği türküler (örneğin "Hış hış hançer, boynuna ley ley") de yer alır.(33)

Bir yer aranmış ve bulunmuştur, "genç sürgünler için, uygun bir öğretmen bulunursa dersler düzenlenmektedir". (34) "Okul çağındaki çocuklar için geçici bir okul oluşturulmuştur". Rahibeler, bazı Almanlar öğretmenlik görevini üstlenmişlerdir".(35)

Eduard, olanak buldukça, iyi Türkçe konuşabildiği için oradaki herkesin yapmadığı ve yapamayacağı şeylere de yönelir, çevresinde ilişki kurabildiği bütün Türklerle temas etmekte, onlardan öğrenebileceği şeyleri aramaktadır. Bir yandan sözler müziği kayda geçirir, derlemeler yapar, bir yandan da araştırmalara dalar.

Anadolu'nun bu üç kentindeki hayat-

Eduard, olanak buldukça, iyi Türkçe konuşabildiği için oradaki herkesin yapmadığı ve yapamayacağı şeylere de yönelir, çevresinde ilişki kurabildiği bütün Türklerle temas etmekte, onlardan öğrenebileceği şeyleri aramaktadır.

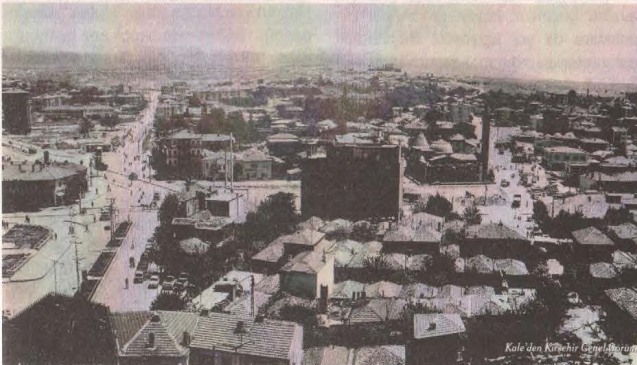
ları, enterne edilenler için zorluklar, çaresizlikler ve üzüntüler demektir, çalışma imkânı olmadığı gibi, geçinmek zaten sorundu. Kızılay, enterne edilenlere "deprem fonu"ndan ayda 20 lira veriyordu. Ama bu enterne edime dönemi aynı zamanda Almanların dünyasına yeni dünya da katmıştır. Unutulmayacak deneyler yaşamaları yanı sıra, Türkiye'yi ve Türkleri daha iyi tanıma olanağı da bulmuşlardı. Acı anılar keşfedilen güzelliklerle doluydu.

Dalet üzerine gelenler ve Nazi yanlısı olsun olmasın enterne edilen bütün "düşmanlar", Cumhuriyet devrimlerine, yönetimin yeniliklerine ve atılımlara tanıklık ederler. Büyük bir kısmı hayranlığa kapılmaktan kendisini alamayacaktır. Devrimler, imkânsızlıklar içindeki olağanüstü çabalar, imkânsızların başarılmaması, inanılmaz örnekler, bütün bunlar şaşırtıcıdır, büyüleyicidir.

Eduard Zuckmayer'in "Kırşehir" dışındaki "Türkiye hayatı" bu yazıda ele alınmadı. Onun Türkiye hayatının tamamı, Batı müziği alanında Türkiye'de ana çizgilerini onun saptadığı öğrenim modeli ve Türkiye'deki bütün çalışmaları, Prof. Uçan söyleşisinde (ve daha geniş olarak Uçan'ın kitabında) bulunuyor.

Sığınmacıların yaşadığı zorluklar

Türkiye'ye gelen sığınmacıların hepsi, mimari, müzik, hukuk, tıp ve benzer-benzemez başka alanlarda, özellikle

Türkler için 'düşman yabancı' olan ve çoğunluğu oluşturan 'kötü' (Yahudi düşmanı oldukları varsayılan) Almanlarla birlikte iki yıla yakın Kırşehir'de yaşamıştır.

eğitim alanında yer almış, üniversiteler bünyesinde görev yapmış olanlar dâhil Alman ve Avusturyalı akademisyenler ve hocalar, aynı zamanda büyük sorunlar da yaşıdılar.

Bunların ilki "Üniversite Reformu" dönemindeydi. Türkiye'ye yeni gelişlerdi. Her zaman hedef olacaktı ama o günlerdeki daha da korkunçtu. Raslantı değildi, getirilmeleri, aynı zamanda, bu üniversite yapılanması için tasarlanmıştı. Ancak "Eski Rejim" yanlıları kendi çıkarları ve gelenekler açısından olumsuz gördükleri gelişmelerin ve Cumhuriyetçi girişimlerin Alman profesörlerin eseri olduğunu düşünerek (veya öyle olmadığını bilerek ve kasıtlı bir şekilde ileri sürerek) onlara saldırıyorlardı. İşlerinden olanlar vardı. Kaldı ki, işlerini koruyup da yeni gelenlerin maaşlarının dörtte birinden az para alanlar, davetli olmalarına rağmen "yeni iş arkadaları"nın "davetsiz misafirler" gibi görüyorlardı.

Alman karşıtı veya yabancı düşmanı öğrenciler de öğrenim sürecinde çok sorun yaratıyorlardı.

Sığınmacı bilimcilerin önemli bir sorunları, Batı dünyasıyla akademik anlamda ilişki kopukluğunun içine girmeleriydi. Batının bilimsel yayın ortamıyla bağ kurmak zorluğu, Batının bilimsel dergilerinde makaleleri ve bilimsel yayınları arasında kitapları çıktığında bunlardan haberdar olmayı zaman zaman imkansızlaştırıyordu.

Komplolara kurban olanlar vardı, baltamalara uğrayanlar vardı, işleri sabote edilenler vardı, bunların sonucu yılanlar ve kaçanlar vardı. Sonradan mevki hesaplari yüzünden sığınmacıların yaptığı işlere her alanda karşı çıkıldığı da olacaktı. Bu beğenmezlik ve karşı çıkmalarda, kamu çalışmalarındaki ve bilimsel alanlardaki alışkanlıklara ve kişiliklere bağlı uyumsuzluklar da rol oynuyordu.

"Her türlü başarısızlık ve talihsizlik" göçmenlerin, yeni Cumhuriyet'te görev alanların hepsinin bütün çalışmalarını ve hayatlarını tehdit etmekteydi. Bu, sınıfların mücadelesi, çağların çatışmasıydı.

Elbette zorlukların en başında yeni ve çok farklı şartlara uyum sağlamak geliyordu. Zaten istenmedik ve planlanmadık bir şekilde ortam değiştirme travmasını yaşıyorlardı, bu bir de fazla yabancı olan bir toplum ve kültür olunca sorun büyümüştü.

Türkiye'nin çalıştırma programında ve anlaşmasında Türkçe öğrenme zorunluluğu, çeşitli kamu kurumlarında çalışacak uzmanlar veya ders verecek olan akademisyenler için mutlaka Türkçe kullanmanın dayatılması, mütecilerin çoğu için büyük bir sorun nedeniydi. Bu konuda başarılı olanlar vardı, ama çoğu bu konuda büyük bir zorluk ve sıkıntı yaşıyordu.

"Değerli konuklara" Türk yöneticilerinin gösterdiği saygı ve güven, zaman zaman rahatsız edici bazı uygulamalarla sarsıntı geçiriyor, böyle davranışlar kırılganlıklara da yol açıyordu. Başvurulan resmi makamlarda kötü davranışlar vardı. Türk vatandaşlığına kabul edilmekle ilgili sürüncemeli süreç başvuran sığınmacılar için tedirginlik kaynağıydı. Tabii Nazi yanlıları ve memurlarıyla birlikte bir arada tutuldukları "enterne" dönemi de, onlarla olmasaydı bile oralarla görülen herkes için üzücüydü, yıpratıcıydı.

Sonra, savaş yıllarında Türkiye'deki Almanya yönetimi yanlıları ve görevlileri, Nazi karşıtı ve Yahudi sığınmacıları hep kötüliyorlar, onlara zarar vermeye çalışıyorlardı. Savaşı Almanya'nın kazanacağı yolunda hesap yapan Türk yöneticiler ve siyasetçilerin yaptıkları, basında estirenler

Eduard, Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik bölümünün kurucusudur. (Fotoğrafta Gazi Üniversitesi'nde bulunan kitaplığı)

Hitler taraftarı çalışmalar(36) sığınmacılar için korkutucu boyutlara varmıştı. Yahudi düşmanlığı ile ilgili estirenler hava haliyle tedirginlik yaratıyordu ama aynı zamanda şaşırtıcıydı da. Ayrıca, ABD ve SSCB de içinde olmak üzere dış ülkelerden üzerlerinde gözetim ve denetim yapılması da gizlenebilir gibi değildi.(37)

Türk hükümetinin davet ettiği veya kendiliğinden gelen bütün sığınmacılardan istediği şeylerden biri, hem Türkiye'deki, hem de Almanya ve dünyadaki siyasal gelişmeler konusunda çalışma ve faaliyet yapmamalarıydı. "Siyaset dışı olmaları" gerekiyordu. Buna rağmen, zaten çoğu antifaşist anlayışlara sahip sığınmacılar Nazi diktatörlüğüne karşı kendilerince bir mücadele de yürütüyorlardı. Aralarında siyasal nedenlerle de birbirleriyle ilişkileri ve bağları olanlar çoğunluktaydı. Bu ilişkiler ve bu yöndeki çalışmalar Türklerden gizli yürütülmekteydi ve bu onların birçoğu için sorunlar yaratmıştı. Örneğin, Nazilere karşı mücadele eden Helmut von Moltke (ünlü "Moltke" ailesindendi), 1943 yılında birçok kez İstanbul'a geldi, "Alman Özgürlük Birliği" adında bir kuruluş ortaya çıkmasına önyak oldu. Ernst Reuter başkanlığında yürütülen faaliyetler zaman zaman büyük sorunlarla karşılaşacaktı. Bu konudaki "zorluklar", örgütün hazırladığı "Ne Olmalı?" başlıklı manifestonun dağıtılmasının arkasından, hem Nazi Almanyası, hem de Türkiye emniyet güçlerinden gelmişti. Türkiye diplomatik sorun çıkmaması için dikkat gösteriyordu ama örgütün başı Reuter, "hükümetin kararıyla (enterne edilmekten) muaf tutulmuştu".(38) (Bu örgütlenme, sonradan, "enterne edilenler"e yardım konusunda etkili çalışmalar yapmıştı.)

E. Zuckmayer'in Yönetiminde GEE Müzik Bölümü Korusu (1961-1962) (resmin solunda en öndeki tenor öğrenci Ali UÇAN)

Siğınmacı bilimcilerin önemli bir sorunları, Batı dünyasıyla akademik anlamda ilişki kopukluğunun içine girmeleriydi. Batının bilimsel yayın ortamıyla bağ kurmak zorluğu, o dünyayı takip etmeyi zorlaştırdığı gibi, Batının bilimsel dergilerinde makaleleri ve bilimsel yayınları arasında kitapları çıktığında bunlardan haberdar olmayı ve bunları edinmeyi zaman zaman imkansızlaştırıyordu. Mihver devletlerinin denetimindeki mesleki dergilerde ve bilimsel kuruluşlarda yayın yapmaları, bilimsel faaliyetlerde yer almaları zaten yasaklanmıştı.

Gene savaş yıllarında Türkiye'nin yaşadığı ekonomik zorluklar enflasyona yansımış, ilk aldıkları maaşlar Türkiye ölçülerine göre (hatta Almanya ölçülerine göre de) oldukça yüksek olmasına rağmen, küçüle küçüle, başka geliri olmayan devlet ve kamu kuruluşları görevlilerini "fakir" ve hatta muhtaç durumlara getirmişti. İstanbul'da yaşayanlar oturdukları iyi konutlardan daha mütevazı ve daha ucuz evlere taşındılar. Eduard Zuckmayer, savaş sonrasında Ankara'daki evini boşaltmak zorunda kalacak, Gazi Eğitim Enstitüsü'ndeki bir odaya sığınacaktı. Profesör Hirsch de benzer bir durumdadır, 1943 yılında 41 yaşındayken geldiği başkentte kendisine bir ev kiralayamaz, 400 öğrencinin kaldığı Ankara Hukuk Fakültesi Öğrenci Yurdu'nda bir odada yaşamaya başlar.(39)

Buraya kadar sayılan "Türkiye zorlukları'nın aşağı yukarı hepsi Eduard'ın

do sorunları olmuştur. En uzun süre Türkiye'de kalanlardan biri olarak belki de bunların hepsinden en çok nasibini alanı.(40)

Savaş bittiğinde Türkiye'deki siğınmacıların yaşadığı bir başka zorluk da kendi ülkelerindeydi. Almanya'ya dönenlerin, nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgili tavsiyelere ihtiyaçları vardı: "Attiğin adıma, ağzından çıkana dikkat et! Türkiye'de geçen hayatını kimseye anlatmal Yarı Yahudi (ya da tam Yahudi) olduğun kimseye söyleme!" Çünkü "gizlenmiş Naziler, formalısından daha tehlikeli olabilir" di! Nazi rejimi yıkılmıştı, fakat Nazilerin ırkçılıkları Alman halkı arasında alttan alta devam ediyordu.(41)

Eduard Zuckmayer'in Almanya için anlamı?

E. Zuckmayer'in Almanya dönemi hayatını özetlemeye çalıştık. Burada yazılanlardan Eduard'ın Almanya ve Almanlar için yeterince önemli ve dikkate değer bir insan olduğu anlaşılıyor. Ayrıca yalnız müzik dünyasında değil, Alman kültür hayatının da içinde hak ederek yer almış olduğu ortada.

E. Zuckmayer devlet katında itibarlıdır. 50 sonrasında resmi protokolle genellikle ihmal edilmez. Almanya'dan kendisine zaman zaman toplantılar davetleri gelmektedir. Eduard Zuckmayer 13 Ocak 1955'te Devlet Başkanı Theodor Heuss'un elinden "Büyük Liyakat Madal-

yası" almış (*Das Grosse Verdienstkreuz*) ve onurlandırılmıştır. Temmuz 1960'ta da daveti üzerine gene onunla buluşmuş, ayrılmıştır.

Ancak, bütün bunlara rağmen, saygınlığına hanel gelmeyecektir ama Eduard'ın ünü Almanya'da "ölecek", çok geniş ve çok ayrıntılı olmayan hiçbir genel ansiklopedi adını anmayacaktır. Carl, en küçük ansiklopedi, leksikon ve biyografi derlemelerinde hep yer alırken, onun yanında Eduard'a hiç yer verilmez.(42) Almanya'yı reddetmiş olduğu şeklinde değerlendirilmiş ve bu yüzden "cezalandırılmış" mı olmalıdır? Bilmiyoruz, bilemiyoruz, ama Almanlar için bir Almanın Almanya dışında da (daha doğrusu, Türkiye gibi bir ülkede) işlevli, ünlü ve yararlı olması, anlaşılan fazla önemli değildir ve belki de bu istenmemektedir! Bu konuda vefa örneği ise Türkiye'dir, Eduard ülkemizde her yerde yaşamaktadır ve her zaman yaşayacaktır.

Savaş bitince Almanya'ya dönseydi(43) acaba bütün biyografi listelerinde yer almaz mıydı diye düşünmeden edemiyor insan.(44) Bu konudan söz edildiğinde Almanlar, Carl'ın Eduard'dan daha önemli bir kültürel kişilik ve ondana daha fazla tanınmış olmasıyla "açıklamaktadır" durumu, ama bana kalırsa ilk akla geldiği için yapılmakta olan bu açıklama, yeterince inandırıcı ve tatmin edici değildir.

Sonuçta Eduard Zuckmayer, doğduğu, büyüdüğü, yetiştiği, çalıştığı, yararlı olduğu ve ünlendiği kendi vatanına dönmemiştir, "ikinci vatanı"nda da ölmüştür. Acaba bu kabul edilmez ve affedilmez bir

1992'de ölümünün 20. yılında anısına Ankara'da "Türkiye ve Almanya'daki Müzik Eğitimi ve Eduard Zuckmayer" başlıklı bir etkinlik düzenlenmişti. Önemliydi, Türkiye onu unutmamıştı.

şey midir?

Biz Türkler olarak kendimiz için hep söyleyegelidiğimiz, "biz kıymet, değer bil-meyiz, oysa Avrupalılar değerlidirler, bizim ihmal ettiklerimize onlar önem ver-irler ve onları değerlendirirler" yolundaki inaniş ve söylemi hatırlamaktan ve dü-şünmekten kendimi alamıyorum. Kadir-bilmezlik yalnız bizlere mahsus değilmiş yani!

Eduard Zuckmayer için 125. yıl etkinlikleri

1992'de ölümünün 20. yılında anı-sınan Ankara'da "Türkiye ve Almanya'daki Müzik Eğitimi ve Eduard Zuckmayer" başlıklı bir etkinlik düzenlenmişti. Önem-liydi, Türkiye onu unutmamıştı.

Almanya'da ise çeşitli kuruluşlar tara-fından belli aralarla ama mutlaka her yıl ve çeşitli zamanlarda Eduard Zuckma-yer için yerel ve genel etkinlikler zaten yapılmaktaydı. 1990 ve 2009 yıllarında onunla ilgili olarak radyo programları yayımlanmış, 1990 yılında *Boğaziçine Sığınanlar* adı verilmiş bir belgesel ya-pılmış(45), 2012 yılında Berlin ve Nac-kenheim'da "Haymatloz' Sergileri" hazı-rlanmıştı.(46) Ancak 2015 yılı, özel bir yıl, Eduard Zuckmayer'in 125. doğum yılı. Özel bir önem verilmiş. Rheinland-Pfalz Eyaleti'nin köklü kuruluşu *Villa Musica* ve başka Eduard Zuckmayer'i sahiplen-en derneklerle vakıflar çok yönlü ve çeşitli etkinlikler düzenlemiştir.

Zuckmayer kardeşlerin doğdukları yer olan Nackenheim'da her yıl kardeşler için etkinlikler yapılırken 2015 için yapılan program Eduard anısına yıl boyu onlarca etkinlikle zenginleştirilmiş. Daha ocak ayından başlayan müzikli veya sunum-lu yapılan toplantılarda Nackenheimliler değerli hemşerilerine olağanüstü bir ilgi göstermiş. Örneğin, 13 Haziranda yapı-lan bir edebiyat-tarih akşamında kardeş-lerin Birinci Dünya Savaşındaki yılları ele alınmış (*Carl und Eduard Zuckmayer im Ersten Weltkrieg - Ein literarisch-histo-rischer Rückblick*). Eylül ayının 20'sinde Nackenheim Ortmuseum, Eduard Zuck-mayer için özel bir serginin açılışını yaptı ("Der Große Zuck" - Eduard Zuckmayer

adı verilmiş sergi, Şubat 2016'ya kadar devam edecek). Bu açılış gününde, ko-nuşma ve sunumların ardından "Mainz - Türk Müziği Derneği'nin (Türkischer Musikverein Mainz TMM e. V./türkischer. musikverein.mainz) sanatçı yöneticileri (Serhat Dündar ve Saadet Sonçığit), kü-çük bir konserle Türk müziğinden parça-lar seslendirdiler.

Şimdi müze olan yapı, aynı zamanda Zuckmayer kardeşlerin öğrenime başla-dıkları ilkokul.

26 Eylül günü düzenlenen konser, aynı zamanda Türkiye'den gelen davetli-lerle büyük ve unutulmayacak önemli bir şölene dönüştü. Dünyaca tanınan keman virtüözümlü Cihat Aşkın'ın ve kemençe üstadı Derya Türkan'ın solist olarak katıldıkları konsere piyanoda Almanya'dan bir Türk sanatçısı, Gülrü Ensari ile vi-yolonselede ünlü Alman eğitimci ve çiy-lonselist Prof. Alexander Hülshoff eşlik ediyordu (Hülshoff bu önemli konserin de düzenleyicisidir).

Konser, Carl Zuckmayer'in anıların-dan(47) Boris Weber'in okuduğu bir böl-ümün ardından Alman besteciler Johann Sebastian Bach, Anton Webern, Paul Hindemith'in eserleriyle başladı. Ara son-rasında E. Zuckmayer'in öğrencilerinden Ali Uçan'la iki dilli olarak bir "tanıtım-söy-leşi" yapıldı. Anılarla zenginleştirilmiş bu tanıtım, dinleyicileri bilgilendirmenin yan-ında, Zuckmayer'in Türkiye'deki çiyi-smalarına ve hayatına açıklık getirdi. Pro-

fesör Uçan'ın Cumhuriyet Türkiye'sinin eğitim yönelimleri ve çabaları ile ilgili an-lattıkları Alman dinleyicileri hayretler iç-in-de ve hayran bıraktı. Konser, Türk mü-zikçileri Kemal Emin Bara'nın "Hicazkar Sırto"su ile Tanburi Cemil Beyin "Nikriz Longa"sıyla devam etti. Eduard Zuckma-yer'in "Türk Halk Dansları" müzikleriyle ilgili yaptığı derleme ve uyarlamalarla da sona erdi. Ankara ve İzmir halk dansları müziklerine keman ve kemençe için Zuckmayer'in yaptığı düzenleme-besteler izleyicileri bilmedikleri bir dünyanın zen-ginliklerine götürdü. Keman ve kemençe sanatçıları Aşkın ve Türkan, dinleyenleri ustalıklarıyla büyüledi. Bizler de Türki-ye'nin böyle virtüözlerle görünmesinden ve temsil edilmesinden gururlandık.

27 Eylül Pazar günü ise, bu özel yıl için sinema yönetmeni Barbara Trott-now'a yaptırılan sanatçının hayatı ile ilgili belgesel filmin ilkgösterimi (*Filmpremie-re*) vardı. *Eduard Zuckmayer / Ein Musi-ker in der Türkei* adlı film o günden sonra birçok ayrı yerde gösterildi ve halen de gösterilmeye devam ediyor.

30 Ekimde, *Carl und Eduard Zuck-mayer im Ersten Weltkrieg* konusu, bu sefer Mainz'da olmak üzere podyumda birçok konuşmacıyla yapılan bir toplantı-da daha geniş bir şekilde ve daha büyük bir kitleye tekrarlandı.

22 Kasım Pazar günü, Eduard Zuck-mayer sergisinin yapıldığı Nackenheim Müzesi'ndeki bir salonda Serhat Dündar

Zuckmayer için Almanya'da düzenlenen bir konserden (Ortada Ali Uçan, onun sağında dünyaca ünlü keman virtüözümlü Cihat Aşkın)

yönetimindeki "Mainz - Türk Müziği Derneği" Korosu (Türkischer Musikverein Mainz TMM e. V. / turkischer.musikverein.mainz), Türkiye'yi "ikinci vatan" seçmiş Zuckmayer'a Cumhuriyetimize ve Türkiye'ye hizmetlerinden dolayı tam kadro olarak (30 kişilik koristen oluşan gruba) bir şükran borcu sayılabilecek küçük bir klasik Türk müziği konseri verdi. Dinleyenler için unutulmaz bir gün oldu.

Eduard Zuckmayer için yapılan 125. yıl etkinlikleri, Nackenheim, Mainz ve Frankfurt gibi sanatçının yaşadığı ve çalıştığı yerlerle sınırlı değil. Almanya'nın birçok kentinde **anmalar**, Alman kitleleri ni Eduard'la "tanıştırmış" bulunuyor!

"125. yıl Eduard Zuckmayer etkinlikleri" için ve bu etkinlikler kapsamında bir kitap hazırlanmakta. Eğer Eduard Zuckmayer için hazırladığımız bu dosyayı daha soruları yayımlanma pahasına geciktirmeyi kabul etmiş olsaydık, E. Zuckmayer için hazırladığımız bu söyleşi, derleme, yazıları ve etkinlikler listesine mutlaka çok daha başka şey de eklenecekti.

Almanya, 2015'ten aldığı hızla 2016 yılında da birçok yerde etkinlik düzenlemiş durumda. Yani, müzikçi, piyanist, orkestra şefi, besteci, eğitimci, pedagog Zuckmayer dalgası devam edecek. Bu bakımdan 2015 yılının, bir "ateşleyici" ve Eduard Zuckmayer'in "Almanya patlaması" olduğunu söyleyebiliriz.

26 Eylül 2014 Cumartesi günü Zuckmayer anısına yapılan konserin piyanisti Gülrü Ensari ile söyleşi

Kısaca kendinizi tanıtır mısınız?

Ben 1987 yılında, İstanbul'da müzisyen bir aileye doğdum. Beş yaşında annemle piyano çalmaya başladım, altı yaşında İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı'na girdim. Oradan Prof. Meral Yapaalı'nın öğrencisi olarak mezun oldum ve aynı zamanda bitirdiğim İstanbul Özel Alman Lisesi'nden burs alarak Almanya'da Köln Müzik Yüksekokulu'nda konser piyanistliği sınıfına kabul edildim. Uzun yıllar dünyanın çok yerinde çeşitli eserlerle

konserler verdim. 2015 Mayıs ayında da Köln'deki üniversiteden oda müziği master programından mezun oldum.

Bu yılki Zuckmayer etkinliklerine katılana kadar Zuckmayer'i tanıyor muydunuz?

Bu yılki etkinliklere kadar Zuckmayer'i maalesef çok da iyi tanımıyordum.

Zuckmayer'in Almanya ve Türkiye açısından, Alman ve Türk müzik dünyası bakımından anlamı ve önemi nedir?

Ancak tanıdıktan sonra Türkiye'ye, ülkemize yaptıkları katkılardan dolayı ona hayran ve minnettar oldum. Varlığından ve Türkiye'deki çalışmalarından büyük mutluluk duydum. Öğrencisi Prof. Ali Uçan öğretmenimizle de yaptığınız söyleşiden sonra benim düşüncelerim ve hayranlığım eminim yeterli olmayacaktır. Ama kendi adıma söyleyebileceğimden biri, beni en çok şaşırtanı, müziğinin ve çalışmalarının Almanya'da hiç duyulmamış olmasıdır. Yazar kardeşi Carl Zuckmayer'in bu kadar gölgesinde kalmış olması, daha çok Türkiye'de tanınan bir eğitimci ve sanatçı olması, bence Almanya için kayıp olurken, Türkiye için çok büyük bir şans kaynağı ve kazanım olmuştur.

Zuckmayer etkinliğine katılımı nasıl nasıl oldu?

Benim bu etkinliğe katılma şeklim tesadüf oldu. Aslında o kenserde çalacak olan piyanistın konserine geleme-yecek olmasıyla ben davet aldım. Bu kadar anlamlı bir konserde olduğum için de çok gurur duydum. Çünkü hem harika müzisyenlerle çalmak, hem de Almanya-Türkiye arasındaki bölüşeni birleştirici ve bağlayıcı bir sanatsal organizasyonda yer almak her zaman mümkün olmuyor. **Bu konuda ve sanat hayatınızın devamı için nasıl planlarınız var?**

Sanat hayatıma her zaman olduğu gibi konserler vererek devam etmeyi planlıyorum.

Yararlanılan kaynaklar

Alan D. Beyerchen, *Nazi Döneminde Bilim / 3 Reich'da Üniversite*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1985.

Dr. Susanne Buchinger, "Anmerkungen zu Leben und Werk Eduard Zuckmayers (1890-1972)", Nackenheim

Ortsmuseum'daki "Haymatlos" sergisine sunum, 2012.

Halit Çelikkbudak, "iki Devrimin Mucizesi", *Toplum*, Nr. 253, (Langen) Juli 2015, s. 28-29. Johannes Glasneck, *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, Onur Yayınları, Ankara (?).

Ernst E. Hirsch, *Anılarım / Kaiser Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Öküsü*, Tübitak Kitapları, Ankara 1997.

Musik und Musikpolitik in faschistischen Deutschland, (Hg. Hanns-Werner Heister und Hans-Günter Klein), Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Mai n 1984.Fritz Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar / Türkiye'ye İltica Eden Alman Bilim, Siyaset ve Sanat Adamları / 1933-1953*, Neden Kitap, İstanbul 2008.

Peter Cornelius Konservatorium / Mainz, *Eduard Zuckmayer - ein Musiker in der Türkei* konserinin broşürü, Villa Musica, 26.9.2015.

Arnold Reisman, *Nazi'lerden Kaçanlar ve Atatürk'ün Vizyonu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

Lionel Richard, *Nazizm ve Kültür / Denizcilerinin Sarkısı*, Kalem, Ankara 1985.S.S.C.B. Diğ İşleri Bakanlığı Arşiv Bölümü, *Alman Diğ İşleri Dairesi Belgeleri / Türkiye'deki Alman Politikası (1941-1943)*, Havass, İstanbul 1977.

Kemal Turan, *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihî Gelişimi*, ayışığı Kitapları, İstanbul 2000.

Ali Uçan, *Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi*, Müzik Eğitimi Yayınları, Ankara 2012.

Kemal Yalçın, *Haymatlos / Dünya Bizim Vatanımız*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

Dipnotlar

(1)Kemalist Türkiye'nin yurt dışında propagandasını yapmıyolunda ilk deneme olan ve 1934-35 yılıbaşında yayımlanan eserden akt. Hirsch, s. 291.

(2)Carl Zuckmayer'le ilgili bilgiler çoğunlukla itibarıyla aşağıdaki iki kitapçıktan alınmıştır: *100 Jahre Carl Zuckmayer* (Redaktion: Bardo Kraus), Nackenheim 1996, ve *Carl Zuckmayer und Nackenheim* (Hrsg. Heimat- und Verkehrsverein Nackenheim e.V.), Nackenheim 1998.(3)Almanya'da ırkçılık Nazi dönemine özgü ve yeni bir olay değildir. 20. yüzyılda, özellikle büyük savaş yılları ve hemen sonrasında antisemitizm 'evrim geçirmiştir'. 22 Haziran 1922'de Alman Diğ İşleri Bakanı Walther Rathenau'nun Yahudi olduğunu için sağ radikaller tarafından öldürülmesi, bu eğilimleri daha da kamplayacaktır (Beyerchen, s. 95). Naziler ise, Almanya'nın savaş kaybetmesinin sorumlusunu Yahudiler olduğunu ileri sürüyorlardı. Gerçeğe hiç uymayan bu iddia, düşmanlığı gerektirendirmek için kullanılıyordu. Yahudilerin herhangi bir olumsuz rolü olmadığı gibi, Almanya'da nüfusun binde 7-8'ini oluşturuyorlardı. Yahudi düşmanlığı tarihten gelmekte birlikte Nazi ırkçılığı, savaş yıllarında yükselen bu mirası değerlendirmişti! Avrupa'da tarih boyunca en yoğun ve sürekli Yahudi düşmanlığı Almanya'dadır. Almanya'daki Yahudi düşmanlığı dalgaları ve "antisemit gelenek" için bkz. H.G. Adler, *Die Juden in Deutschland / Von der Aufklärung bis zur Nationalsozialismus*, Piper, München-Zürich 1987; Daniel Jonah Goldhagen, *Hitlers willige Vollstrecker / Ganz gewöhnliche Deutsche und der Holocaust*, Siedler, Berlin 1998, s. 45-106; Richard, s. 39 vd. Alman milletiyetçiliği de ilk ortaya çıktığı zamandan başlayarak ırkçılıkla sarmalanmıştır. Napoleon dönemi sırasında biçimlenmeye başlayan Alman milletiyetçiliği Yahudi düşmanlığını da içinde barındırmıştı (bu konuda bkz. Alp Hamuroğlu, "Emperyalistleşme, Irkçılık ve Savaş / Almanya Örneği", *Bilim ve Gelecek*,

sayı 138, Ağustos 2015, s. 12-33). Napoleon Almanya'yı "İtchedene kadar" Yahudiler yurttaş da olmaları-yı. Yahudilerin özgürlük ve eğitim sorunlarını dinle ilişkisi açısından tartışılması, Musevîlikten ayrılmalarının "siyasal işyaramazlığı"nın ele alınması, o yüzyılın 40'lı yıllarında Karl Marx'ın Almanya'nın laik olmayışı sorunu ele alınması yol açmıştı (1843, bkz. Marx, *Yahudi Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara). Siyasal devrim olarak "eski toplumun çözülmesi" (Büyük Fransız Devrimi kastediliyor) yüzünden "inan dinden kurtulmuş olmaz, dinsel özgürlük kazandı" (s. 37-38, 40). "Yahudinin, Hristiyanın ve genel olarak dinsel insanın politik özgürlüğü, devletin Yahudilikten, Hristiyanlıktan ve genel olarak dinden özgürlüğüdür." (s. 15) (41)Hitler döneminde hayatta kalmaya çalışan *Mischling*lerden özel görevli askeri birlikler oluşturulmuş, şart koşulan bunlar ölümüne gönderilmek üzere cephelede en ön sırada sürülmüşlerdir. (5)Büyük kayıtlar sonradan Hitler döneminde en iyi bir şekilde değeriendirilecek, bu konuda üretilen "özel" politikaların temel kaynaklardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Victor Klemperer, *LT1 / Lingua Terri Imperii - Die Sprache des Dritten Reiches*, Reclam Verlag, Leipzig 1991, s. 203-211 ve 36-38. *Limpieza* de la sangre kurallı, 15. yüzyılda İspanya'da Cordoba Başpiskoposluğu'nun, isterse katedrale en yüksek görevdeki din adamı ösen herkesin, Yahudi kökenli olmadığın, atalarının arasında da Yahudi bulunmadığını ispatlamasını şart koşmasıyla ortaya çıkmıştı. Birçok yerde uygulanacak ve sonradan Papalık tarafından onaylanacak olan kural, uygulanmayan yerlerde de bilindi(6)Bu konuyu işleyen 1981 yapımı ünlü Macar yönetmen István Szabó'nun *Mephista* filmine Klaus Maria Brandauer başrolü oynamış. Film, aralarında Cannes Büyük Ödülü de olmak üzere çok sayıda ödül almıştı.

(7)1933 yılı başında, Nazilerin iktidare ele geçirdiğinden daha birkaç hafta sonra çıkarılan "Devlet Memurlarının Meslek Olarak İflasına Yönelik Kanun"ta, Yahudi kökenlileri işten çıkarmak amaçlanmıştır ve yerlerine yeni rejime bağlı olanlar yerleştirilecektir (Çelikbudak, s. 28; Neumark, s. 14). İlk uygulamalar eğitim alanından ve üniversitelerden başlandı. Sonraları yurt dışında olanların aşığı yığın hepsi vatandaşlıktan da çıkarılacaktır. Bu karar ve uygulama aynı zamanda, vatandaşlıktan atılanların bütün mal varlıklarına ve servetlerine de el konulmasıyla birlikte yürütlüyordu.

(8)Hindemith Almanya'daki müzik dünyasından yararı olacak insanları belirlemiş ve önelemiştir. Arkasından Ebert de aynı yönde çalışmalar yaptı ve birçok sanatçının getirilmesine önyak oldu. Bu ki önemli sanatçı, uzun yılları Türkiye Cumhuriyeti'ne çok yönlü olarak hizmetlerde bulundu. İkiisi de çalgılar, iltiyaçlar, durumlar ve perspektifler konulu raporlar sundular. Ebert'in adı Ankara Devlet Operası ve Ankara Devlet Tiyatrosu'na özdeşleşmiştir. Ebert'in Türkiye yıllarında Sabahattin Ali onun çevrelenliğini yapı, birlikte gaziler düzenlediler. Dostluklarıyla birbirlerine önemli katkılarla bulundular.

(9)Yahudi asıllı ünlü Dr. Praetorius Berlin'de genel müzik direktörü olarak çalışmakta ve Berlin Filharmonie Orkestrası yönetmeni olarak özerken 1933'te bütün görevlerinden uzaklaştırıldı. Arkasından, karısı Yahudi olduğundan meslekte çalışması da yasaklandı. Çalışma izni almak amacıyla karısından resmi olarak boşanmasını rağmen gene de kendisine iş verilmemiş. "ki yıl boyunca Berlin'de taksit sözlülüğü yaptı, ardından 1946'da ölümüne dek çalıştı. Ankara'ya geldi", "Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orstrası şefliğine atandı" (Reisman, s. 107-108).

(10)Reisman, s. 104-109. Müzik alanında E. Zuckmayer'in ve meslektaşlarının karşılaştığı bu yönde uygulamalar, aslında bütün sanat, kültür, bilim dünyasında ve kamu alanlarında tamamıyla yasaklanmaktaydı. Başka alanlara ilgili geniş bilgi için bkz. Bertold Hinz, *Die Malelei im deutschen Faschismus / Kunst und Kontroverell*, Wilhelm Heyne Verlag, München 1984; Beyerchen; Richard; Reisman; Neumark; Hirsch; Yalçın vb. 1933-39 yılları ara-

sında, yani savaş başlamadan önce muhalif ya da Yahudi 300 bin kadar Alman Almanya'yı terketmişti. Yetmiş ve değerli insanlar olarak 3 binin üstünde belgeleri, aydın, sanatçı, düşünür, akademisyen, politikacı ölkesinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Bunların içinden 1939 yılı itibarıyla Türkiye'ye gelenler 110 kadardı. (Bu dönemde dilidülerinin, savaşta ve savaş döneminde hayatını kaybedenlerin ve kamplarda gazla öldürülüp yok edililerinin sayısı konusunda tam bir bilgi bulunmamaktadır.) Dönemin tanıkları arasında Heinrich Mann'ın yazdığıları ilginçtir. "Die Deutschen und ihre Juden", *Politische Essays*, Suhrkamp Verlag, Berlin 1979, s. 146-152.(11)Neumark, s. 243-44.(12)Maarif Vekili Dr. Reşit Galip'in bir konuşmasından akt. Hirsch, s. 211.

(13)Reisman, s. 108 vd.

(14)Savaş bittikten bir süre geçince Eduard'ın enişesi ve kızı Almanya'ya dönerler (1950). Ondan sonra "yalnız Eduard", Gazi Eğitim Enstitüsü'nde kendisine tahsis edilen küçük bir odada yaşayacaktır.

(15)Bu konuda geniş bilgi için bkz. Al-Hamuroğlu, "Cumhuriyet'in Bilim ve Kültür Öncüleri: Avrupa'ya Gönderilen Öğrenciler", *Bilim ve Ütopya*, sayı 253, Temmuz 2015, s. 77-87.

(16)Uzmanlar daveti yapılan bu dönemin ilk önemli grubu, 1928 nisanında, Almanya'la Türkiye arasında yapılan bir anlaşmayla gelen 11 kişiydi. 30'lu yılların başında Alman hükümeti tarafından gönderilmiş 20 kadar profesör ve onlarla birlikte çalışacak olanlar da sonraki gelenlerdi.

(17)Reisman, s. 360 vd. ve s. 367 vd.

(18)Prof Ernst Eduard Hirsch,

(19)Yalçın, s. 304.

(20)Neumark, s. 173.

(21) "Ankara Tiyatro Akademisi'nin sanat yöneticisi Alfred Braun ile yapılan bir görüşme konusunda Ankara Alman Büyükelçiliği'nin notu, 3 Mart 1938"; akt. Glasneck, s. 43-44.

(22)Neumark, s. 285.

(23)Kapatılan Darülfünun'un 240 öğretim üyesi vardı. Bunların 157'si görevden alındı, üniversiteye kabul edilecek yalnız 59 kişiydi (Yalçın, s. 149).

(24)Yalçın, s. XV-XVI.

(25)Neumark, s. 10.

(26) "Türk Bilimler Akademisi'nin onursal üyesi ve göçmen profesör Erich Frank'ın öğrencisi" ProfDr. Orhan N. Ulut'in den akt. Reisman, s. 37.

(27)Neumark, s. 213.

(28)Çelikbudak, s. 29.

(29)Eduard'ın Carl'a 24 Mart 1938'de Ankara'dan yazdığı mektuptan, Söğüt Demren, "Deutschsprachige Exilanten in der Türkei 1933-1945", yayımlanmış *Magisterarbeit*, Regensburg Üniversitesi 1999 (Deutsches Literaturarchiv); akt. Buchinger, s. 1.(30)Yalçın, s. 355.

(31)Yedi şiir kitabı yayımlanmış olan Mehmet Necati Öngay (1914-1984), devrimci ve Cumhuriyetçi bir öğretmendir. Çocuk şiirleri de yazan Öngay'ın yukarıda sözü edilen şiirli ünlüdür.

(32)Pasaportlarında Yahudi olduklarını gösteren kırmızı ve oltukça büyük yazılmış "J" harfi (Almanca "Jude"den) bulunan Almanlar eteme edilmekten kurtuluyorlardı. Ancak Eduard'ın pasaportunda bu harf bulunmuyordu. Türkiye'deki "J" harfleri, eteme edileme süresi boyunca, (çoğunluğu -biraz leride sözü edilecek olan- "Alman Özgürlük Birliği" aracılığıyla) içinde Eduard'ın da olduğu "iyi" Almanların iltiyaçlarını ve masraflarını karşılayacaklardı.

(33)Yalçın, s. 354.

(34) "Berlinli astronom Gerhard Ruben'in Kirsehir'deki sürgün anıları"ndan akt. Reisman, s. 486-87.

(35)Yalçın, s. 345.

(36)Bu konuda geniş bilgi için bkz. *Alman Dış İş-*

leri Dairesi Belgeleri ve Glasneck.(37)Reisman, s. 305-322.(38)Yalçın, s. 309. Carl Ebert de hükümet kararına enteme edilmekten kurtulmuş olanlar arasındaydı.

(39)Hirsch, s. .

(40)Prof. Uçan kitabında Alman hocalara tepkiler konusu Zuckmayer'in şahsında ayrıntılı olarak ele almış. E. Zuckmayer'e yapılan bütün eleştiriler ve karşı çıkımları sistemli bir şekilde sıralamış, bunların yanıtlarını ve karşılıklarını da vermiştir.

(41)Halasının Cornelius Bischoff'a söyledikleri; akt. Yalçın, s. 405 vd. Aynı tavsiyelere ihtiyacı olan, bu yönde benzer tavsiyeleri yapan ve dinleyen başkaları da vardı (Hirsch, s. 380 vd.).

(42)Örnekler şöyle: 20 ciltlik *dtv-Lexikon* (Deutsches Taschenbuch Verlag, München 1977), 20. cilt, s. 290-91; 21 ciltlik *Das Moderne Lexikon* (Verlagsgesgruppe Bertelsmann GmbH / Bertelsmann Lexikon Verlag, Gütersloh 1985), 20. cilt, s. 401; 4 ciltlik *Das Bertelsmann Lexikon* (C. Bertelsmann Verlag, Gütersloh 1959), 4. cilt, s. 990; *Meyers Grosses Handlexikon / des gesamten Wissens* (Meyers Lexikonverlag, Mannheim/Wien/Zürich 1974, s. 969; *Der Volks Brockhaus / 50 000 Stichwörter* von A bis Z (F.A. Brockhaus, Wiesbaden 1971), s. 1035. Bunlardan daha da ilginç olan, müzik alanındaki biyografik kaynaklar: 17 ciltlik *Die Musik in Geschichte und Gegenwart / Allgemeine Enzyklopädie der Musik* (Hg. Ludwig Finsler), Bärenreiter-Verlag / Verlag J.B. Metzler, Kassel-Stuttgart 2007. Klaus Schneider, *Lexikon "Musik über Musik" / Variationen-Transkriptionen-Homagen-Stilimitation-B.A.C.H.*, Bärenreiter-Verlag, Kassel 2004. 13 ciltlik *Neues Handbuch der Musikwissenschaft* (Hg. Carl Dahlhaus), Laaber Verlag, Wiesbaden 1995. 5 ciltlik Alfred Baumgartner, *Der Grosse Musik Führer / Musikgeschichte in Werkdarstellungen*, Kiesel Verlag, Wien 1985 (5. cilt olan *Musik des 20. Jahrhunderts*'in zamandışı *Zeitalter*) bölümünde Carl'ın adı, bir eseri belirtilerek geçiyor, s. 16). Friedrich Leopold, *Lexikon der Musischen Künste / Begriffe, Namen, Themen aus Musik, Malerei und Dichtung*, Mantren Paphos Verlag (s. 361'de Carl'a yer verimmiş). Bu son iki kaynağa Carl'ın olması, Eduard'ın ise olmaması kolay anlaşılır bir şey değil.

(43)Eduard hayatını 82 yaşındayken Ankara'da kaybetti (1972). Mezarlığı Ankara'da. Türkiye'den ayrılmayı hiç düşünmemişti. Kardeşi Carl 1940 yılında (Hindemith'le birlikte) ABD'ye gelmesinin şartlarını hazırladığını bildirir (Buchinger, s. 5). Ama Eduard Türkiye'den çıkma kalmaya yanaşmamıştı. Aynı olanak kendisine savaş sonunda da sunulduğunda gene reddedecekti.

(44)Bu konuda bir başka dikkat çekici nokta, Almanya'dan ayrılan bilimcilerin, aydınların, sanatçıların ABD'ye gidip yerleşmelerinden hiç bir kısme savaş sonrasında Almanya'ya dönmemiş (Neumark, s. 211). Ancak bunların "cezalandırılmış" oldukları yolunda bir şey düşünmek söz konusu olmaz, bununla ilgili bir belirti yok, sanayirci kimsenin alimne değildi (bunu belirginleştirecek bir araştırma yapılmamış).

(45)Nedim Hazar'ın yönetmeni olduğu film, Almanya'da WDR, Türkiye'de TRT televizyon kanallarında defalarca gösterime girmiştir.

(46)Türkiye'ye giden siğimnacak için yapılan sergi, Nazi döneminin Almanya dışındaki izlerini ortaya koymaktaydı. Aslında bu konuda yapılan çok etkinlikle ve yayın var. Ama bütün bunları girmek, yalnız çok ses getirmiş olan bu serginin sözünü etmekle yetilindik.

(47)Önek olarak bkz. Carl Zuckmayer, "Als war's ein Stück von mir Erinnerungen, Horen der Freundschaft", S. Fischer Verlag, Frankfurt/M 1974.

Zuckmayer:

"Hasan çavuştan insanlık dersi aldım"

Eduard Zuckmayer yaşamaının en zor ve en kritik döneminde kendisine kucak açan Türkiye'ye, genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve Türk ulusuna içten bağlıydı. Bu ülkeyi ve devleti, bu ülkede yaşayan ve bu devleti kuran Türk ulusunu ve insanını çok seviyordu. Bu sevgi ve bağlılık bu ülkeye yönelik ve gelişinden itibaren hızla oluştu.

Sayın Ali Uçan, Eduard Zuckmayer'le ilgili yayınlar yaptığınızı biliyoruz. Herhalde onu Cumhuriyet müzik eğitimi tarihi içinde önemli buluyorsunuz. Bu konuda neler diyebilirsiniz?

Evet, Eduard Zuckmayer'le ilgili çeşitli yayınlar yaptım, başkaları da yaptı. Bunların en kapsamlısı 2012 yılında Ankara'da Müzik Eğitimi Yayınları arasında yayımlanmış olan 320 sayfalık *Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi* adlı kitabım. Ve yine evet, Eduard Zuckmayer'i Türkiye'nin Cumhuriyet müzik eğitimi tarihi içinde çok önemli buluyorum. İzninizle bunun gerekçeli ana nedenlerini Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarından başlayarak anlatmaya ve açıklamaya çalışayım.

Atatürk 1919'da başlattığı *Ulusal Kurtuluş Savaşı* ve 1920'de temelini oluşturduğu yeni *Türkiye Devleti'nin* kuruluş süreciyle birlikte çok boyutlu *Büyük Türk Devrimi*ni gerçekleştirmeye koyulmuştu. *Siyasal, toplumsal, hukuksal, ekonomisel, kültürel ve eğitimsel* boyutlarıyla bir bütün olan *Türk devrimi* içinde *Türk kültür devrimi*, onun içinde *Türk sanat devrimi* ve her ikisinin içinde *Türk müzik devrimi* çok önemli bir yer tutuyordu. *Türk müzik devriminin* birinci aşamasında *Ulusal Marş, ulusal müzik eğitimi, Darüelhan'ın Türk müziği bölümüne Batı müziği bölümü* eklenerek yeniden

açılması, *Cumhurbaşkanlığı müzik kurumaşması, müzik öğretmeni yetiştirme, yurt dışına müzik öğrenimine gönderme, geleneksel Türk müziklerini derleme ve Batı müziği yöntemiyle çokseslendirme* devrimleri başlatılıp gerçekleştirilmişti. Bu bağlamda ana temel kurumlar olarak *Musiki Muallim Mektebi [Müzik Öğretmen Okulu]* açılmış, *Musika-i Hümayun Riyaseti* *Cumhur Musiki Heyeti*ne ve *Darüelhan İstanbul Konservatuarı*'na dönüştürülmüş, *İstanbul ve Ankara Radyoları* ile *Halkevleri* kurulmuş ve etkinliğe geçirilmişti.

Türk müzik devriminde 1932-1933'te birinci aşama sona erer ve ikinci aşamaya geçerken Atatürkçe deyişle "*Ulusal kültürümüzün her çığırda açılarak yükselmesi*" ve "*çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarılması*" amaçlanmıştı. Bu-

Cumhuriyet devrimi ile birlikte Türk Müzik Devrimi de hızla başlamıştı.

Atatürk 1919'da başlattığı *Ulusal Kurtuluş Savaşı* ve 1920'de temelini oluşturduğu yeni *Türkiye Devleti'nin* kuruluş süreciyle birlikte çok boyutlu *Büyük Türk Devrimi*ni gerçekleştirmeye koyulmuştu.

nun için ikinci aşamada "ulusal deyiş ve söyleyişlerin toplanıp genel son müzik kurallarına göre işlenmesi" ve "bu sayede (yolla) Türk ulusal müziğinin yükselmesi ve evrensel müzikte yerini alması" erekenmişti (1934). Bu ereğe gecikmesizin ulaşmak için "müzik etkinliklerimizin yeni ve çağdaş ilkelere göre yeniden örgütlenmesi" çalışmalarına başlan- mış ve hız verilmişti. Bu yolda köklü ve kapsamlı bir adım olarak Milli Musiki ve Temsil Akademisi Kuruluş Yasası çıkarılmıştı. Fakat bu Akademi her nedenle bir türlü yaşama geçirilememişti. Bu beklenmedik başarısızlık ve aşılamayan tıkanıklık üzerine müzik devriminin ikinci aşamasında yeniden örgütlenme çalış- malarında yurt dışı öğrenimli genç Türk uzmanlarla yetinilmedi. Onların yanı sıra tam donanımlı, birikimli ve deneyimli Avrupalı seçkin uzmanlara da gereksinim duyuldu. Bunun üzerine, birkaç yıl önce Wilhelm Kempf'in başkent Ankara'da verdiği bir konser sonrası çağrıldığı Çan- kaya Köşkünde Atatürk'le konuşurken önermiş olduğu Wilhelm Furtwängler'le görüşülerek onun önerdiği Paul Hindemith'le anlaşma sağlandı (1935). Ertesi yıl Hindemith'in aracılığı ve önerisiyle Eduard Zuckmayer Türkiye'ye çağrıldı ve geldi. Hazırlanan sözleşmeyi imzalayarak 1936 Nisan'ında Ankara'daki çok boyutlu görevine başladı. Görevine baş- layışının ilk gününden itibaren kendisine hep "Profesör" unvanıyla hitap edildi.

Prof. Eduard Zuckmayer Nisan 1936'da Türkiye'ye gelirken 46 yaşında çok donanımlı, birikimli ve deneyimli bir müzik düşünürü, sanatçısı ve eğitimci- siydi. Almanya'daki ilk hizmet yıllarında çok seçkin bir konser piyanisti, orkestra yönetkeni ve piyano eğitmeni olarak ün- lenmişti. Bunun yanı sıra giderek değerli bir besteci kimliği de kazanmaya başla- mıştı. Son on yılında ise çalışmalarını halk, gençlik ve okul müziği ve müzik eğitimi üzerine yoğunlaştırmış ve ola-ğanüstü başarılarıyla bu alanın başlıca önderleri arasında yer almıştı. Türkiye'ye gelirken getirdiklerinin özünde Atatürk'ün çok büyük önem verdiği "genel son mü- zik eğitimi kuralları", başka bir deyişle "genel son müzik eğitimi ilke, yöntem ve teknikleri" vardı. Ankara'da on iki yıl önce kurulmuş olan Müzik Öğretmen Okulu'n-

da (MÖÖ), ona bağlı olarak kurulmakta olan Devlet Konservatuarı'nda (ADK) ve Riyaseticumhur Filarmonik Orkestra- sı'nda (RCFO) eşzamanlı olarak işbaşı yaptı. Her biri özgün bir Atatürk ve Cum-huriyet kurumu olan bu üç kuruluştaki Hin- demith'in önerilerinin uygulanmasında uzman denetmen, uzman öğretmen ve uzman seslendirici/yorumcu olarak hizmet verdi.

İki yıl sonra 1938'de Gazi Eğitim Enst- titüsü (GEE) Müzik Bölümü'nün kurucu başkanlığına atandı. Bu kurumun yakla- şık 32 yıl bölüm başkanlığını, 34 yıl sanat danışmanlığını ve uzman öğretmenliğini yaptı. Burada ülkenin müzik öğretmeni yetiştirme düzenini yeni bir yörengeye yerleştirdi, yeni bir eksenle oturttu ve çağdaş Türk müzik eğitimi yeni bir yola koydu. Türk müzik yaşamını, kültürünü ve eğitimini etkileyen, belirleyen ve gide- rek tüm ülkeye dağılan, yayılan çok sa- yıda sanatçı öğretmenler, eğitimciler ve sanatçılar yetiştirdi; çok yönlü çalışmalar yaptı, çok çeşitli etkinlikler gerçekleştirdi. Türk halk müziğinin seçkin türkülerini ve oyun havalarını çoksesli düzenleyerek ve işleyerek, özgün eserler besteleye- rek çok çeşitli eğitim müzikleri yarattı, yazılı/basılı müzik yayınları yaptı, canlı müzik dinletileri ve eğitsel etkinlikler ger- çekleştirdi. 1930'lu yılların sonlarından itibaren -özellikle 1940'lar-1960'lar ara-

E. Zuckmayer Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Okulu Öğrencileriyle, 1969

sında yoğun olarak- 1970'lerin başlarına kadar Türk müzik yaşamına, kültürüne ve eğitimine birçok yönden damgasını vurdu. 36 yılı aşkın bir süre devam eden olağanüstü çalışmalarını, hizmetlerini ve etkinliklerini daha nice yıllar sürdürmesi beklenirken, 1972 yılının Temmuz ayı başında 82 yaşındayken yaşama gözle- rini yumdu ve Ankara'da toprağa verildi. Böylece sonsuza dek Türk ulusunun ve ülkesinin, Türk müzik kültürünün ve eğiti- minin kopmaz-ayrılmaz bir parçası oldu; neredeyse tüm varlığını Türk varlığına armağan etti.

İşte bu nedenlerle Eduard Zuckma- yer'in Cumhuriyet müzik kültürü ve mü- zik eğitimi tarihinde çok önemli bir yer i vardır.

Zuckmayer'in siyasal görüşleri nedydi?

Eduard Zuckmayer ilk yurdu Alman- ya'da 1917'den beri etkin olan ve gide- rek büyüyüp genişleyen Halk ve Gençlik Müzik Hareketine ve bu hareketi destek-leyen siyasal görüşlere büyük ilgi duyuy- yordu. İlke olarak kültür, sanat, müzik ve eğitim alanlarında açıklık, esneklik ve özgürlük içeren, öneren, sağlayan siya- sal görüş ve düşüncelerden yanaydı. Bu nedenle bu alanlarda baskıcı, sınırlayıcı ve kısıtlayıcı her tür siyasal görüş ve düş- ünceye karşıydı. Bu bağlamda 1930'lar- da Nazi yönetiminin giderek artan baskı- cı, sınırlayıcı ve kısıtlayıcı politikalarına karşı sessiz bir direniş içindeydi. Daha önce (1924-1925'te) kendi özgür istenç-leriyle (iradeleriyle) büyük emek vererek kurup yaşama geçirdikleri Denizdeki Okulu ("Schule am Meer'i"), giderek ar- tan baskılama, sınırlama ve kısıttamalar karşısında 1934 yılında yine kendi özgür istençleriyle kapatmışlardı. Bu tutum ve davranış söz konusu yönetim anlayış

Türk Müzik Devrimi için tam donanımlı, birikimli ve deneyimli Avrupalı seçkin uzmanlara da gereksinim duyuldu. Hindemith'in aracılığı ve önerisiyle Eduard Zuckmayer Türkiye'ye çağrıldı ve geldi. Hazırlanan sözleşmeyi imzalayarak 1936 Nisan'ında Ankara'daki çok boyutlu görevine başladı.

ve uygulamalarına karşı direnişin somut bir göstergesiydi. Ondan iki yıl sonra 1936'da geldiği *ikinci yurdu* Türkiye'de öteden beri savunageldiği insancıl ilke, ülkü ve tutkularıyla örtüşen, halkın ve gençliğin müzik eğitimine büyük önem veren bir anlayış, düzen ve ortam buldu. Bu ortamda çok geçmeden şaşmaz bir Atatürkçü, seçkin bir Cumhuriyet müzik insanı ve etkin bir Cumhuriyet müzik eğitimcisi oldu. Atatürk'ün çağdaşlaşma doğrultusunda öngördüğü kültür, sanat, müzik ve eğitim politikalarının gereklerini, kendisine yüklenen görevler çerçevesinde en iyi biçimde yerine getirmeye ve gerçekleştirmeye koyuldu.

Zuckmayer'in öğrencisi oldunuz. Onunla nerede ve nasıl aynı ortamlarda bulundunuz?

1959-1962 yılları arasında Gazi Eğitim Enstitüsü (GEE) Müzik Bölümü'nde Prof. Zuckmayer'in üç yıl öğrencisi oldum. Buradaki üç yıllık yükseköğrenimim boyunca *Koro*, *Koro Yönetimi*, *Orkestra ve Eşlik (Piyano Eşlikli Çalma)* derslerini tümüyle ondan aldım. Bunların yanı sıra bir yıl süreyle *Teori [Armoni-Kontpuan]* derslerinde de öğrencisi oldum. Bu dersleri çok yetkin bir öz ve biçimde işlerdi. Eğitim yönettiği Koro'da *baştenor*, *Orkestra'da başkemancı* olarak yer aldım. Yaptığı *Piyanoda Eşlik* derslerinde kemanimla *başkatilimci* idim. *Teori* derslerinde hiç aksatmadığım düzenli çalışmalarımı *başödevci* konumundaydım. Çok geniş bir genel kültür, olağanüstü bir teknik ustalık, çok derin bir müziksel duyarlılık ve eşsiz bir eğitsel yetkinlikle yürüttüğü derslerin tümünden çok etkilendim, çok şeyler öğrendim ve çok yararlandım. Böylece bütünsel müzikçiliğimin ve müzik eğitimciliğimin en temel, en sağlam

Prof. Eduard Zuckmayer ilerici bir aydın ve çağcıl bir düşünür olarak insancıl bir kişiliğe sahipti. Bu nedenle ilerici, çağcıl ve insancıl bir kültür, sanat, müzik ve eğitimden yanaydı.

ve en kalıcı yapıtaşlarının önemli bir bölümünü Zuckmayer'den öğrendiklerim ve yararlandıklarım oluşturdum.

Prof. Zuckmayer'in seçkin bir öğrencisi olarak GEE Müzik Bölümü'nü bitirdikten sonra üst eğitim için hemen Almanya'ya gönderildim. Onun yarım yüzyılı aşkın bir süre önce bitirmiş olduğu Köln Devlet Yüksek Müzik Okulu'nda üç yıl öğrenim görüp uzmanlık eğitimi olarak yurda döndüm ve GEE Müzik Bölümü'nde keman öğretmeni olarak işe başladım. Bu kez bu kurumda Zuckmayer'in *meslektaş*ı ve *ikiladaşı* (piyano-keman *resital partneri*), başka bir deyişle *iş-uğraş*, *ikili çalışma* ve *etkinlik arkadaşı* oldum. Bu durum onun yaşama gözlerini yummasına kadar devam etti. Böylece 1959'dan 1972'ye kadar on dört yıl onunla aynı kurum ve ortamlarda bulundum; öğrencilik, müzikçilik ve eğitimcilik yaptım.

Zuckmayer'in eğitimci ve insan olarak size katkıları nelerdir?

Prof. Eduard Zuckmayer ilerici bir aydın ve çağcıl bir düşünür olarak insancıl bir kişiliğe sahipti. Bu nedenle ilerici, çağcıl ve insancıl bir kültür, sanat, müzik ve eğitimden yanaydı. Buna bağlı olarak sözcüğün tam anlamıyla ikeli, ülkülü ve tutkulu bir müzik eğitimcisiydi. Türkiye'deki yaşamı boyunca *özde sözde* de, *eylemde* de *söylemde* de böyleydi. Onun son derece özlü ve özgün deyişle *"disiplinli bir neşe ve neşeli bir disiplin içinde çalışma ve öğrenme"* ilkesi eğitimci olarak bize sağladığı en önemli katkılardan biridir. Her öğrencisinin çok iyi bir müzik eğitimcisi olmasını isterdi. Kendisini müzik alanında *sanatçı*

öğretmen, *sanatçı eğitimci* yetiştirmeye adanmıştı. Bu bakımdan Bölümde çalgı çalma ve şarkı söyleme alanlarında çok iyi yetişmiş en üst düzey öğrencilerinin ileride salt *sanatçı* olmalarını değil, *sanatçı öğretmen* ya da *sanatçı eğitimci* olmalarını beklerdi. Bu nedenle o tür öğrencileri mezuniyetlerinden sonra ana uğraş olarak öğretmenlik ya da eğitimcilik yapmaksızın bir *Orkestrada* çalmaya, bir *Operada* söylemeye yönlendirmez ve özendirmezdi. Onları salt *Orkestra* veya salt *Opera* sanatçılığına yönlendirici ve özendirici olmaktan dikkatle kaçınırdı. O tür öğrencileri olabildiğince Bölümde asistan olarak ve/veya yurt dışına daha ileri ve üst düzey öğrenime göndererek Bölümde *uzman sanatçı öğretmen* ya da *uzman öğretmen sanatçı* olarak görev almaya yönlendirirdi.

Zuckmayer'in öğrencileriyle ilişkileri nasıldı?

Prof. Eduard Zuckmayer öğrencileriyle çok yakın, sıcak ve yoğun bir ilişki içindeydi. Bu ilişki karşılıklı ilgi, saygı ve sevgi temeline dayanıyordu. Zuckmayer her zaman öğrenciden yanaydı. Bölümde zaman zaman kimi nedenlerle öğretmen ile öğrenci arasında herhangi bir sorun çıktığında ya da disiplin sorunları yaşandığında hep öğrenciden yana bir tutum ve tavır takınırdı. Deyim yerindeyse tam bir *öğrenci babasıydı*. Öğrencileriyle iyiliği de, kötülüğü de içtenlikle paylaşırdı. Öğrencilerin maddi-manevi sıkıntıları olduğunda onlara destek olurdu, yardım ederdi. Onların eksikliğini giderir, gediğini kapatırdı. Fakat bu destek ve yardımlarını açıkta görünür, bilini, izlenir olmasını istemezdi, böyle olmasından kaçınırdı. Ancak onun bu *öğrenciyi koruyan-kollayan-kayıran özelliği* gerek Bölüm içinde ve dışında, gerek Enstitü yönetiminde, gerekse Bakanlık düzeyinde hemen herkesçe bilinir ve takdir edilirdi. Onun öğrencileriyle yakın, sıcak ve yoğun ilişkileri bölümdeki öğrenim süresiyle sınırlı değildi, Bölümü bitirdikten sonraki yıllarda da devam ederdi. Çoğu eski öğrencileriyle yıllarca mektuplaşıp, kartlaşırdı.

Zuckmayer'in Türk toplumuyllalıkları nasıldı? Toplumumuzu nasıl değerlendirdiyordu?

Prof. Zuckmayer'in seçkin bir öğrencisi olarak GEE Müzik Bölümü'nü bitirdikten sonra üst eğitim için hemen Almanya'ya gönderildim.

E. Zuckmayer kitaplığından bir görünüm
(Çalışma Masası)

Eduard Zuckmayer'in Türkiye'ye yöneliş ve geliş, bu ülkede kalış ve ülkeye bağlanış nedeninin kökünde-kökeninde kendi durumunun yanı sıra genç Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuş, ulusçul-insanlıkçı ülkülere bağlanış ve çağdaş uygarlığa yönelik öyküsü de çok önemli bir yer tutar. Eduard Zuckmayer yaşamının en zor ve en kritik döneminde kendisine kucak açan Türkiye'ye, genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve Türk ulusuna içten bağlıydı. Bu ülkeyi ve devleti, bu ülkede yaşayan ve bu devleti kuran Türk ulusunu ve insanını çok seviyordu. Bu sevgi ve bağlılık bu ülkeye yönelik ve gelişinden itibaren hızla oluştu. Türkiye'ye gelişinden iki yıl sonra Zürich'te ailesiyle buluşurken annesinin onu "*Türk'üm, sevgili Türk'üm gelmiş!*" diye sevinçle kucaklaması bu sevgi ve bağlılığın çok anlamlı bir göstergesiydi.

Öbür yandan İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türkiye'nin Hitler Almanya'sıyla diplomatik ilişkilerini kesmesi ve Almanya'ya savaş ilan etmesi üzerine Prof. Eduard Zuckmayer Alman uyruklu olması nedeniyle zorunlu olarak Kırşehir'e gönderilmiş ve 1944/45 kışı orada kalmıştı. Orada tanıştığı Anadolu insanlarıyla çabucak kaynaşmış, onlardan çok büyük destek ve yardım görmüştü. O insanlardan biri Hasan Çavuş idi. Zuckmayer savaşın bitiminde Ankara'daki görevine döndüğü zaman ondan şöyle söz ediyordu:

"Ben Hasan Çavuş'tan büyük insanlık dersi aldım. Bunun için Türk ulusunu kendi ulusum kadar seviyorum ve ona kendi ulusum kadar hizmet etmek istiyorum."

Prof. Zuckmayer bunları derken Türkiye'ye gelişi henüz on yılı dolmamıştı. Bu içten sevgi ve istek nedeniyle ki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra koşullar son derece elverişli olduğu, Almanya'ya dönüp orada çok önemli görevler alması önerildiği ve çok parlak bir gelecek sözü verildiği halde Türkiye'den ayrılmadı, Ankara'da kaldı. Türk yurdu *ikinci yurdu*, Türk ulusunu *ikinci ulusunu* oldu. Türk ulusuna hizmeti Alman ulusuna hizmetinden daha çok oldu ve daha uzun sürdü. Süre olarak Alman ulusuna 12 yıl (1914-1936), Türk ulusuna ise 36 yıl (1936-1972) hizmet etti; Türk ulusuna hizmet süresi Alman ulusuna hizmet süresinin tam üç katıydı. Bu durum Zuckmayer'in Türk toplumuyla ilişkileri konusunda çok şey anlatıyor...

Zuckmayer'in Türk müziğine katkıları nedir?

Prof. Eduard Zuckmayer *editimci, yönetici, besteci ve seslendirici/yorumcu* olarak Türk müziğine çok yönlü, çok boyutlu katkılarda bulundu. Bu katkılar esas olarak *çoksesli Türk ulusal müziğinde* gerçekleşti. Türk müzik devriminin ikinci aşamasının iki yeni ana kurumu olan ADK'de ve GEE Müzik Bölümü'nde kurucu, geliştirici, düzenleyici-denetleyici ve dönüştürücü hizmetler verdi. Bu bağlamda ADK'nin ilk eğitimsel kuruluş ve işleyiş düzenini oluşturdu ve uygulamasını denetledi; ilk müzik toplulukları olarak madrigal korosunu ve keman korosunu kurdu, çalıştırdı ve eğitti/yönetti. GEE Müzik Bölümü'nün korosu, orkestrası ve akademik oda orkestrasını kurdu, eğitti/yönetti ve geliştirdi. Bölümde asistanlık sistemi oluşturdu, asistanlara ve öbür seçkin mezunlara yurt dışı üst öğrenim yolunu açtı, giderek bunlardan genç, dinamik ve sanatçı yönü çok güçlü bir *yüksek öğretmen kadrosu* meydana getirdi. Bunların yanı sıra Ankara Radyosu Madrigal Korosu ile Müzik Öğretmenleri Derneği'nin kurulmasına öncülük ve önderlik etti. Ayrıca bölümün kurum ve Ankara içi konser etkinliklerinin yanı sıra her yıl *eğitsel/sanatsal nitelikli yurt içi bölgesel konser gezileri* düzenledi. Mezun ettiği müzik öğretmenlerine hizmet içi eğitim amaçlı yaz kursları açtı-açtırdı. Bütün bunların her biri tek tek Türk müzik ya-

şamında, kültüründe ve eğitiminde gerçekleştirdiği *başlıca kurumsal-örgütsel ilkler* olarak çok büyük önem ve değer taşımaktadır.

Öbür yandan özellikle çağdaş çoksesli Türk müziğinin *editim müziği* alanında yeni ufuklar açtı. Bu alanda çok yaratkan ve üretken bir besteci olarak *çağdaş Türk eğitim müziğine* yeni bir anlayış ve yaklaşım ve onunla birlikte yeni bir ses ve soluk getirdi. İlk günden başladığı çalışmalarla bu alana *aktarma, uyarılama, düzenleme, çokseslendirme ve özgün yaratma* ürünü eserler kazandırdı. Bu bağlamda okul koroları, okul çalgı toplulukları ve koro/orkestra birleşimli daha geniş topluluklar için Türk halk müziği düzenlemeleri yaptı. Yanı sıra Türk okul şarkıları dağıtarak aktarma, uyarılama ve özgün şarkılar kattı. Onun eserleri genellikle eğitsel bir durum, olay, gereksinim, istek ve beklentiden doğar. Bu durum eserlerini daha da işlevsel kılar. Bu işlevsellik eğitim müziğinde son derece anlamlı, önemli ve değerlidir.

Prof. Zuckmayer usta bir piyanist olarak uzun görev döneminin ilk evresinde Prätorius yönetimindeki RCFO ile Beet-

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Türkiye'nin Hitler Almanya'sıyla diplomatik ilişkilerini kesmesi ve Almanya'ya savaş ilan etmesi üzerine E. Zuckmayer Alman uyruklu olması nedeniyle zorunlu olarak Kırşehir'e gönderilmiş ve 1944/45 kışı orada kalmıştı. Orada Anadolu insanlarıyla çabucak kaynaşmıştır.

hoven'in 4. ve 5. piyano konçertoları ile Brahms'in iki piyano konçertosunu Ankara'da -Türkiye'de ilk kez seslendirdi- yorumladı. Ayrıca başkentteki yüksek müzik kurumlarında görev yapmakta olan Avrupalı seçkin müzikçilerle piyanolu ikil ve üçlül oluşturarak zaman zaman Ankara Radyosu'ndan da tüm yurda canlı yayınlanan örnek oda müziği konserleri gerçekleştirdi. Orta evrede bu etkinliklerini Türk müzikçiler ile sürdürmeye ağırlık verdi. Son evrede ise tümüyle eski öğrencileri olan genç meslektaşlarıyla sürdürmeyi yeğledi. Bu bağlamda en son konserini ölümünden yaklaşık üç buçuk ay önce, Türk eğitiminde tarihî bir gün olan 16 Mart 1972'de Piyano-Keman Resitali olarak benimse ve uyguladı.

Zuckmayer verdiği konserlerde müzik eserlerini seslendirir ve yorumlarken "eserin kendisinin gerektirdiği her şeyi yapmak, fakat eserde bulunmayan-gereksiz hiç bir şeyi esere katmamak, nesnel olmak, heyecanlanmayı dinleyiciye bırakmak, eserin hizmetçisi olmak ve eserin hizmetinde olarak onu her icrasında yeniden yaratmak" ilkelerini bir bütün olarak benimse ve uyguladı.

Zuckmayer'in eserlerini, bestelerini nasıl yorumluyorsunuz? Bu konuda biraz bilgi verir misiniz?

Prof. Eduard Zuckmayer çok yaratkan ve üretken bir eğitim müziği besteci-

Prof. Eduard Zuckmayer çok yaratkan ve üretken bir eğitim müziği bestecisi olmanın yanı sıra çok yönlü, çok güçlü dil yeteneği ve yeterlikleri yatıyordu. Almanca, Fransızca, İngilizce, Latince ve Grekçe bilen Zuckmayer, Türkçeyi de iyi bir şekilde öğrenmişti.

ANKARA TÜRK FİLMERİ DERNEĞİ
Y. C.
TÜRKİYE MÜZİK ÖĞRETMENLERİ DERNEĞİ ÜYELERİ

16 Mart 1972 Piyano 30-38
GAZİ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ KONSER SALONU

PİYANO - KEMAN RESİTALİ

EDUARD ZUCKMAYER (Piyano)
ALİ UÇAN (Keman)

Hundert, Brahms, Mozart, A. A. Soygun, H. Couper
E. Zuckmayer'in Son Konseri, Mart 1972

cisi olmanın yanı sıra aynı zamanda çok güçlü bir yazar, yetkin bir çevirmen ve usta bir uyarlayıcı idi. Bunun en temelinde, sahip olduğu çok yönlü, çok güçlü dil yeteneği ve yeterlikleri yatıyordu. En başta *Müzikçenin* tam ve büyük ustasıydı. Sözel ana dili *Almanca*da her yönüyle çok yetkindi. Yanı sıra *Fransızca* ve *İngilizce*ye de iyi biliyordu. Ayrıca *Latince* ve *Grekçe* de bildiği diller arasındaydı. Türkiye'ye geldikten hemen sonra *Türkçeyi* hızla öğrenmeye ve kısa bir süre sonra çok iyi bir biçimde kullanmaya başlamıştı. Bir süre sonra bunda da ustalaşmış ve yetkinleşmişti.

Prof. Zuckmayer bütün bu dil yetenek ve yeterliklerine de bağlı olarak müzik kültürü ve eğitimi alanında çok çeşitli eserler yarattı, yazdı, çevirdi ve uyarladı. Hindemith'in *Bir Şehir Kuralım* adlı müzikli çocuk oyununu Türkçeye çevirdi ve sergiledi. Ayrıca bir operasını Türkçeye çevirdi. Yazıp yarattığı eserlerinin bir kısmı ilk yurdu *Almanya*'dayken, bir kısmı da ikinci yurdu *Türkiye*'deyken yayımlandı. Türkiye'deyken yayımlanan başlıca eserleri şunlardır:

Türk Halk Dansları 1936-37'de çokseslendirilip çalındı, çaldırıldı ve dinletildi. PMB-Pro Musica Blätter Nr. 15 olarak Trossingen: Hohner Yayınevi'nce basılıp yayımlandı. Bu yayımda sırasıyla *Daldalan*, *Tamzara*, *Üç Ayak*, *Ankara Zeybeği*, *İzmir Zeybeği* ve *Bar* adlı Türk halk müziği oyun havaları yer almaktadır. Bunlar esas olarak iki keman veya ikil keman grubu için düzenlenerek işlenip çokseslendirildi. Ancak başka çalgılar ve çalgı kümelerince de çalınabilir, seslendirilebilir-yorumlanabilir niteliktedirler. Bunları

sırasıyla J. Rohwer tarafından yayımlanan *Türk Şarkıları*, Papajorju Yayınevince yayımlanan *Türk Atasözleri Üzerine On Bir Kanon* (1949) ve Ankara Devlet Konservatuarı'na yayımlanan Türkçeye uygulama *On İki Koro Eseri* (1960) izledi. Daha sonra bunlara 1962'de MEB tarafından "Öğretmen Kitapları" dizisinde yayımlanan *Büyük Bestecilerden Küçük Portreler* (Erich Valentin'nden çeviri) ile 1964'te İsviçre'de yayımlanan *Beş Şey* eklendi. Ölümünden sonra 1976'da MEB Yaykur Açık Yükseköğretim Dairesince *Müzik Teorisi (Armoni ve Kontrapuan)* adlı ders kitabı yayımlandı.

Ayrıca aktarma, uyarlama, düzenleme, çokseslendirme-işleme ve özgün yaratma niteliğinde çok sayıda şarkı, koro eseri, orkestra eseri ve sonat yazdı. Bunların birçoğu çeşitli ders ve yardımcı ders kitaplarında ve değişik kaynaklarda yer alarak yayımlandı. Çeşitli oturumlar için yaptığı çok sayıda *düzenlemeler* arasında *İstiklal Marşı*'mızın piyano için eşlik düzenlemesi ile dört sesli koro, orkestra ve koro-orkestra için yaptığı çoksesli düzenlemeler çağdaş Türk eğitim müziğinden çok önemli bir yer tutar. Yine çeşitli oturumlar için yaptığı çok sayıda *uyarlamalar* arasında yer alan *Dostluk* şarkısı tüm ülkede en çok bilinen ve en yaygın söylenen şarkıların başında gelir. Bu şarkı ülkemizde başta müzik öğretmenleri ve öğrencileri olmak üzere her daldan çeşitli öğretmen ve öğrenci topluluklarının *buluşma-toplanışma* ve yaptıkları toplantılar sonunda *ayrılışma-dağılışma* şarkısıdır.

Prof. Zuckmayer'in yukarıda sıralanan eserlerinin dışında henüz yayımlanmamış çok sayıda besteleri, düzenlemeleri, aktarmaları ve uyarlamaları ile çeşitli yazıları vardır. Bunların arasında yazılı ama basılmamış çok ilginç çalışmaları ve çok özgün denemeleri bulunmaktadır. Bunların çok büyük bir bölümü eğitim müziği türündedir. Bunlar genellikle koro, orkestra, küçük ses ve çalgı toplulukları için yapılmış çalışma ve denemelerdir. Çoğunlukla minik, küçük ve orta büyüklüktedir. Ayrıca büyük ölçekli olanlara da rastlanmaktadır. Bunların önemli bir kısmı GEE Müzik Bölümü'ndeki derslerinde ve ders dışı çalışmalarda kullanılmış, bir

kısmı konserlerde ya da canlı dinletilerde çalınmış, söylenmiş ve dinleyicilere sunulmuştur. Diğer önemli bir kısmı ise Zuckmayer'ın kendi el yazısıyla yazılı biçimde kullanıma hazırlanmıştır. Bu bitmiş, tamamlanmış çalışma ve denemelerin yanı sıra bitmemiş, tamamlanmamış ya da taslak durumda bırakılmış olanlar da vardır. Bu yazılı ama basılmamış çalışmaları ve denemeleri ayrı bir araştırma ve inceleme konusudur. Bunlar çoğunlukla çağdaş Türk eğitim müziğinde öncü, ilk ve temel örneklerdir. Bu nedenle üzerinde önemle durulmaya değer niteliktedirler.

Prof. Zuckmayer *ikinci yurdu* Türkiye'de müzik eserlerini yaratırken Atatürk'ün müzik devriminde çok büyük önem verdiği "*Türk ulusal müzik varlığını toplayıp genel son müzik kurallarına göre işleme*" ilkesi ve yöntemine uygun olarak çalışmaya ve ürün vermeye özen gösterdi. Bunu yaparken eserlerinin çabuk öğrenilir, kolay anlaşılır ve severek uygulanır bir nitelik taşımasına; işlevsel, işe yarar ve hoş gider olmasına dikkat etti. Bunda büyük ölçüde başarılı, öğrencileri ve halk üzerinde son derece etkili oldu. Bu bakımdan onun ortaya koyduğu eserlerin *Cumhuriyet dönemi müzik eğitimi çalışmaları* ve yayınları arasında çok önemli bir yeri vardır.

Burada tam yeri gelmişken önemli bir gerçeğin altını çizmeden geçemeyece-

Prof. Zuckmayer
Türkiye'de müzik eserlerini yaratırken Atatürk'ün müzik devriminde çok büyük önem verdiği "*Türk ulusal müzik varlığını toplayıp genel son müzik kurallarına göre işleme*" ilkesi ve yöntemine uygun olarak çalışmaya özen gösterdi.

E. Zuckmayer'in Yönetiminde GEE Müzik Bölümü Öğretmenler Oda Orkestrası, 1965-66 (orkestradaki baş kemancı Ali UÇAN)

ğim: Prof. Zuckmayer çok uzun yıllar yöneticilik yaptı. Bu durum onun daha çok eser yazıp yayınlamasını engelledi.

Zuckmayer Cumhuriyet Devrimimizi nasıl görüyordu, onun Cumhuriyet Türkiye'si konusunu ele alışı nasıldı? Atatürk'ü nasıl değerlendiriyordu?

Prof. Eduard Zuckmayer Türk yurdunun ve ulusunun kurtarıcısı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, Türk devriminin ulu önderi, Türk çağdaşlaşmasının büyük yönderi ve başmimarı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü çok seviyordu, çok sayıyordu. O'na hayrandı. O'nu her yönüyle en iyi anlayanlardan biriydi. Çünkü bir zamanlar kendisi de barıştan yana bir savaşıydı. Birinci Dünya Savaşında savaştın ne demek olduğunu, bizzat yapmış ve yaşamış olarak, çok iyi biliyordu. Savaşta kahramanlığın yüce değerinin farkındaydı. Tüm insanlığın ve ulusların yararına işleyen bir barışın özlemi içindeydi. Tüm insanlığın ve ulusların esenlik, barışı ve mutluluk içinde yaşayabilmelerinin ve gelişebilmelerinin savaşa değil barışa, ancak barış içinde olanaklı ve yararlı olabileceğinin tam bilincindeydi. Bu bilinçle Atatürk'ün ünlü "*Yurtta barış, Dünyada barış*" ilkesinin ve ülküsünün baş savunucularından ve baş izleyicilerinden biriydi.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün eşsiz önderliğinde Türk ulusunun kazandığı ulusal kurtuluş savaşıyla birlikte giriştiği büyük devrimlerin ve gerçekleştirdiği büyük atılımların içerdiği derin anlamın ve

taşıdığı büyük değerin farkındaydı. Bu anlayış, özünde ve temelinde Atatürk'ün yüce varlığı, insancıl ilkeleri-ülkeleri, eşsiz hizmetleri ve unutulmaz anıları yatan ulusal bayramlarda, O'nu anma günlerinde O'na olan derin sevgisi-saygısı her davranışıyla kendini belli ederdi. Bu nedenledir ki "Atatürk sevgisi, Atatürk saygısı, Atatürk hayranlığı" Prof. Zuckmayer'in başlıca özelliklerinden biri olarak bilinir ve algılanır. Zuckmayer her zaman öğrencilerine ve meslektaşlarına bu yönüyle de örnek olurdu. Bu örneklerden biri Türk ulusunun en önemli *Yas Günü*'nde yaşandı. Bu olay onun kendi anlatımıyla şöyledir:

"Atatürk'ün cenazesi kaldırıldıktan sonra ertesi gün bölüme geldiğimde birçok öğrenci büyük yas içinde, kimleri de ağlayarak '*çalışmıyoruz*' dediler. Ben onları küçük salonumuzda toplayarak kendilerine, içinde başlığı '*Bir kahramanın ölümü münasebetiyle*' olan *matem marşının bulunduğu Beethoven'in La Bemol Majör (Piyano) Sonatı*'nı çaldım. Şimdi O'na (Atatürk'e) sormanız mümkün olsa, size: '*Evlattırım hatırım ve ülkemiz için gidin, çalışın*' der diye, onları çalışma odalarına gönderdim."

Prof. Zuckmayer bu sözleriyle öğrencilerinde Türk gençliğinin en büyük yas gününde bile çağdaş bir Atatürk bilinci, duyuncu ve devinci oluşturmaya çalışmıştı. Bunu yaparken Ankara'nın Kızılay Meydanı'ndaki *Güvenlik Anıtı*'nda yazılı olan Atatürk'ün "*Türk öğren, çalış, güven*" sözünün öz içeriğini öncelikle "*Çalış*" yö-

Türkiye, "sevgili varlığı"
Prof. Zuckmayer'den birçok yönden yeterince yararlanabilmiş, kimi yönlerden ise yeterince yararlanamamıştır. Ondan yeterince yararlanamayışın nedenleri Zuckmayer'de değil, Türkiye'nin kendisinde, yaşadığı kimi çelişkilerde ve içinde barındırdığı kimi koşullarda aranmalıdır.

nünden yola çıkarak öğrencileriyle en anlamlı, en kalıcı ve en unutulmaz biçimde paylaşmış oluyordu.

Zuckmayer ulu önder Atatürk'ün gerçekleştirdiği büyük Türk devriminin bir parçası olan Cumhuriyet Devrimi'nin ulusal, uluslararası ve evrensel değerinin farkında ve bilincindeydi. Bu nedenle Türk ulusuna hizmeti aynı zamanda tüm insanlığa hizmet olarak gördü.

Türkiye, Zuckmayer'den yeterli ölçüde yararlanabilmiş midir? Döne-

minde ve bugün yeterince tanınmış mıydı?

Türkiye gereksinim duyduğu bir dönemde Eduard Zuckmayer'den yararlanabilmek için onu 1936'dan 1972'ye 36 yıl süreli iş başında tuttu. Sağlığı elverişli olsa ve yaşama gözlerini yummasaydı daha nice yıllar iş başında tutacaktı. Çünkü ülke ondan yararlanıyordu. Bu amaçla çağrılıp göreve başladığı ilk günden itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Hükümeti ve Kültür/Millî Eğitim Bakanlığı ona çok saygı ve sevgi duydu, çok güvendi. Bu saygı, sevgi ve güvenedir ki sözleşmelerini sürekli tazeledi, yeniledi. Prof. Zuckmayer'in ölüm töreninde Devlet, Hükümet ve Bakanlık adına konuşan dönemin MEB-Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmen Okulları Genel Müdürü ona "sevgili varlığımız" diyerek ona duyulan saygı, sevgi ve güveni ve ondan beklentiyi Devlet, Hükümet ve Bakanlık adına şöyle ifade ediyordu:

"(Prof. Eduard Zuckmayer) 82 yaşında idi. Son iki hastalığına kadar bütün enerjisi ile görevinin başında idi. Kendisinden daha da hizmetler bekliyorduk. (Ama ne yazık ki) Son hastalığını yenemedi. Şimdi, ruhu çoktan beri hak ettiği istirahatete kavuşmuş bulunuyor."

Devlet, Hükümet ve Bakanlık adına yapılan konuşmada dile getirilen bu sözlerde '82 yaşında görevinin başında' olduğu vurgulanarak, yaşama gözlerini yummasaydı 'Kendisinden daha da hiz-

metler bekliyorduk" denilmesi çok anlamlı ve önemlidir. Türkiye, "sevgili varlığı" Prof. Zuckmayer'den birçok yönden yeterince yararlanabilmiş, kimi yönlerden ise yeterince yararlanamamıştır. Ondan yeterince yararlanamayışın nedenleri Zuckmayer'de değil, Türkiye'nin kendisinde, yaşadığı kimi çelişkilerde ve içinde barındırdığı kimi koşullarda aranmalıdır.

Prof. Zuckmayer 36 yıllık görev döneminde Türkiye'de yeterince tanınmıştı. Doğal olarak önce başkent Ankara'da dar bir çevre içinde başlayan bu tanınırlık zamanla daha geniş çevrelere ve giderek tüm yurda yayılmıştı. Onun bu yaygın tanınırlığı, ölümünden bu yana 43 yıl gibi uzun bir zaman geçmiş olmasına karşın, günümüzün kültür, sanat ve eğitim çevrelerinde de devam etmektedir.

Başka ekleyeceklerinizi?

Bu güzel söyleşide kuşkusuz Eduard Zuckmayer'le ilgili olarak söylenecek, anlatılacak, söylenen ve anlatılanlara eklenecek daha çok şeyler var. Fakat burada bunların tümünü sıralamaya yer ve zaman yetmez. Bu nedenle birkaç önemli şeyi daha belirip eklemekle yetinmek istiyorum.

Eduard Zuckmayer'in 1936 yılında devletçe çağrılı ve görevli olarak geldiği Türkiye onun için gerçekte çok da yabancı bir ülke değildi. Çünkü ülkemize gelişinden on sekiz yıl önce sona ermiş olan Birinci Dünya Savaşında o zamanki Almanya ile Türkiye yazgı birliği etmiş iki ülkedydi. Bu yazgı birliğinin Zuckmayer'de bıraktığı kimi izler ve yansımalar on sekiz yıl sonra yeni Türkiye'nin çağırısı ve görevlendirilmesiyle birleşerek az çok bildik bir ülkeye geliyor duygusu ve bilinci uyandırmış olmalıydı.

Prof. Eduard Zuckmayer Türkiye'ye gelip yerleştikten bir süre sonra buraya "ikinci vatanım" diyordu. Ancak açık yüreklilikle belirtmek gerekir ki Türkiye çok geçmeden onun ikinci "asıl vatanı" oldu. Nitekim 1945'ler sonrasında kendisine yapılan tüm parlık ve çekici önerilere karşın "ilk vatanım" dediği Almanya'ya dönmeyip ülkemizde kaldı, yaşadı, çalıştı, mutlu oldu, mutluluk içinde yaşama gözlerini yumdu ve toprağa verildi.

E. Zuckmayer GEE Müzik Bölümü Doğu-Güneydoğu Anadolu Konser gezisinde bir grup öğrencisi ile, Mayıs 1960 (öndeki çömelmiş grupta sağdan ikincisi Ali UÇAN)

Prof. Zuckmayer'in bir Atatürk ülkesi olan Türkiye'ye ve bir Atatürk ulusu olan Türk ulusuna tutkuyla bağlı kalışının derin düşünsel kökleri vardır. Bu köklerin en anlamlılarından biri 1910'lu yılların sonlarında kendini açıkça belli eder. Zuckmayer genç bir müzikçi iken askerlik görevini yerine getirmek üzere gönüllü olarak katıldığı Birinci Dünya Savaşından döndükten sonra tutmaya başladığı *Anı Defterine* ya da *Günlüğü'ne* müzikçilikteki birincil görevine ilişkin olarak şunları yazıyordu:

"Biz genç müzikçilerin en önemli görevi, sevginin hırs ve nefrete, ruhun bedene, yüreğin mideye egemen olduğu bir dünya yaratmak olmalı. Müziğimizin, sözümüzün, eylemimizin tek hedefi bu olmalı. Bunun için müziği geniş kitlelere götürmeli, onları eğitmeliyiz, onlara müzik yaşamımızla örnek olmalıyız. Yalnızca kendimiz ve çevremizdeki bir avuç seçkine estetik bir doyum sağlamayı değil, bir müzik misyoneri (özgörevlisi) gibi tüm insanlığa hizmeti kendimize hedef seçmeliyiz."

Çok açık ve kesin bir gerçektir ki Eduard Zuckmayer özellikle 1920'lerin ortalarında itibaren müzik yaşamında kendini ömrünün sonuna dek bu ilkeye, amaca ve ülküye adadı. Bu adanmışlıkları ki *paracı*, *özdekçil* ve *gönencil* bir yaşam yerine *insancıl*, *ülkücü* ve *çilecil* bir yaşamı yeğledi. Tüm insanlığa hiz-

Biz genç müzikçilerin en önemli görevi, sevginin hırs ve nefrete, ruhun bedene, yüreğin mideye egemen olduğu bir dünya yaratmak olmalı. Müziğimizin, sözümüzün, eylemimizin tek hedefi bu olmalı. Bunun için müziği geniş kitlelere götürmeli, onları eğitmeliyiz.

metin yolu bu hizmeti gerçekten gerçekleştiren ve hak eden bir ulusa hizmetten geçiyordu. O dönemde bu ulus, onun yaşamının en zor ve en çaresiz evresinde kendisine kucak açan, kendisini içtenlikle bağrına basan Türk ulusuydu. Zuckmayer 1930'ların ikinci yarısının başlarında Türkiye'ye gelirken Türk ulusuna hizmetti aynı zamanda tüm insanlığa hizmetin anlamlı bir parçası, etkili bir yolu ve yararlı bir aşaması olarak görüyordu. Türkiye'deki yaşamı ve görevleri boyunca son soluğuna kadar bu görüşünden hiç sapmadı, onunla hep tutarlı davrandı.

Prof. Eduard Zuckmayer'e Türkiye'de on yıllar süren uzun çalışma döneminde üstlendiği görev, yaptığı çalışma, verdiği hizmet ve gerçekleştirdiği etkinliklerle ilgili olarak kimi dönemlerde kimi çevreler ya da kimi kişilerce kimi yönlerden kimi eleştiriler yöneltilmiştir. Bu eleştirilerin neler olduğu ve gerçekte ne denli hak-sız, gereksiz ve yersiz olduğu *Eduard Zuckmayer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi* (2012) adlı kitabımızın 19'uncu bölümünde (s. 206-231) ayrıntılı olarak ortaya konulmuştur. Gerekli bilgiler oradan elde edilebilir.

Eduard Zuckmayer, 20. yüzyıl müzik eğitimi dünyamızın çok önemli bir insanıdır. Çünkü önce Almanya'da, sonra Türkiye'de sergilediği anlayış ve yaklaşımlar, üstlenmiş olduğu görevler, yapmış olduğu çalışmalar, vermiş olduğu hizmetler, gerçekleştirmiş olduğu etkinlikler, ortaya koymuş olduğu eserler-ürünler ve bütün bunlarla bırakmış olduğu izler gerek Almanya, gerek Türkiye ve gerekse tüm insanlık için büyük önem taşımaktadır. Ve aradan bunca on yıllar geçmiş olmasına karşın hâlâ üzerinde durulmaya değer niteliktedir. İçinde bulunduğumuz 2015 yılına rastlayan "doğumunun 125'inci yılında", doğup büyüdüğü Nackenheim'da ve Mainz kentinde düzenlenen kimi etkinliklerle anılmakta olması geç de olsa bu değerini anlaşılmakta olduğunun bir göstergesidir. Ancak bu konu üzerinde değerince durulabilmesi için, özellikle Almanya'da-Avrupa'da sağlıklı ve nesnel bir çalışma yapılabilmesi için ilkin Eduard Zuckmayer'in kardeşi Carl Zuckmayer ile meslektaşı Paul Hindemith'in gölgelerinden kurtarılması ve onlardan bağımsız

Öğrencisinin hocasını yazdığı kitap, (Ali Uçan, Müzik Eğitimi Yayınları)

bir kimlik ve kişilik olarak ele alınması gereklidir.

Şu bir gerçektir ki Türk insanı, Türk ulusu ve Türk devleti kendisine hizmet edenlerin değerini bilir ve onları unutmaz. Bu unutulmazlardan biri hiç kuşkusuz Prof. Eduard Zuckmayer'dir. Nitekim bedensel varlığıyla yaşamdan ayrılışının ve sonsuzluğa göçüşünün üzerinden neredeyse yarım yüzyıla yaklaşan bir süre geçmiş olmasına karşın eserleriyle, anılarıyla, hakkında yapılan çeşitli çalışmalar, düzenlenen etkinlikler ve gerçekleştirilen ödüllendirmelerle" aramızda yaşamaya devam etmektedir...

Sonsuza dek daha toprağı bol olsun ve ruhu şad olsun!..

Ali Uçan kimdir?

Son olarak, Değerli Ali Uçan, öncelikle biraz kendinizden söz eder misiniz? Nerede yetiştiniz, bugüne kadar neler yaptınız?

Ben her şeyden önce köy köklü-kökenli, şu demek ki köy soylu bir insanım. Yani sıra bu kökten-kökenden yola çıkarak ulu önder Gazi Mustafa Kemal Ata-

türk'ümzün öngörüş, Türk ulusumuzun ve yurdumuzun kurtuluş, Cumhuriyetimiz-in kuruluş, çağdaşlaşmamızın işleyiş ve çağdaş-uygar insanlığın yöneliş felsefesi doğrultusunda yetişmiş-yetistirilmiş bir müzikçi, bilimci ve eğitimcimiyim.

1941 yılında Konya'nın Bozkır ilçesi-ne bağlı Üçpınar bucağında Hocaköy'de doğdum. İlkokulu köyümde bitirdikten hemen sonra 1953'te İvriz Köy Enstitü-sü'ne girdim. Bu bakımdan *son kuşak köy enstitüü*lerden biriyim. Orada üç yıl eğitim gördükten sonra İstanbul İlköğret-men Okulu (İÖÖ) *Müzik Semineri*'ne seçilip gönderildim. 1959'da İstanbul İÖÖ Müzik Semineri'ni, 1962'de Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü'nü bitirdim. 1962-1965 yılları arasında gönderildiğim Almanya'nın Köln Devlet Yüksek Müzik Okulu'nda *Keman ve Eğitimi* alanında *Sanatta Lisans* öğrenimimi tamamlayıp uzmanlık eğitimi gördüm. 1965'te yurda dönüp başladığım müzik eğitimciliği-mi-keman öğretmenliği sürdürürken 1974'te girdiğim Gazi Tepepe Üniversite-si'nde *Bilimde Lisans* öğrenimimi (1976) tamamlayıp *Eğitimde Program Geliştir-me ve Değerlendirme* dalında *Yüksek Lisans* (1978) ve *Doktora* (1982) derece-leri, Gazi Üniversitesi'nde *Müzik Eğitimi Anasanat* Dalında doktora ya eşdeğer *Sanatta Yeterlik* (1985) derecesi aldım. Bu arada yüksekokul öğretmenliğimden önce 1959'da kısa bir süre ilköğretim (köy ilkokulu) öğretmenliği, 1962'de çok kısa bir süre ve 1965-1967'de iki yıl ortaöğretim (Ankara İÖÖ Müzik Semineri) öğretmenliği yaptım. 1965'te aynı za-manda Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü'nde görevlendirildim.

1965'ten itibaren sürekli olarak Gazi Üniversitesi (GÜ) Gazi Eğitim Fakültesi (GEF) Müzik Eğitimi Bölümü'nde görev-liyken 1980'li yıllarda *yardımcı doçent*, *doçent* ve *profesör* oldum. Bu kurumda on yılı aşkın bir süre Bölüm Başkanlığı (1981, 1985-1994), üç yıl Bölüm Başkan Yardımcılığı (1982-1985), dokuz yıl Ana-bilim-Anasanat Dalı Başkanlığı (1985-1994), üç yıl Fakülte Yönetim Kurulu, Üyeliği, on yıl Türk Müzik Eğitimi Araştır-ma-Geliştirme Merkezi Başkanlığı (1993-2003) yaptım.

1990'da Almanya'da düzenlenen *Avrupa Müzik Eğitimi Forumu*'na Türkiye adına çağrılı olarak katıldım, *Avrupa Okul Müzik Eğitimi Birliği*'nin (EAS) kurucuları arasında yer aldım ve uzun süre Yönetim Kurulu Üyeliği'ni yaptım. 1991'de *Güney Avrupa Ülkeleri Müzik Eğitimi Ulus-lararası Çalışma Topuluğu (ArGe Süd)* üyeliğine kabul edildim. GÜ GEF Müzik Eğitimi Bölümü'nde 1990'da *Ses Eğitimi, Çalgı Eğitimi ve Müzik Kuramları Eğitimi Anabilim/Anasanat Dalları*, 1992'de *Gazi Müzik Kayıt Stüdyosu*'nu, 1993'te *GÜ Türk Müzik Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Merkezi*'ni kurdum. Bu arada 1965'te kurmuş olduğumuz *GEE Müzik Bölümü Öğretmenler Oda Orkestrası*'nı 1980'lerde *GÜ Akademik Oda Orkest-rası*'na dönüştürdüm. 1994'te *ÖSYM*'de müzik alanında *Merkezi Özel Yetenek Sınavı* (MÖZYES) sistemini oluşturdum ve uyguladı. 1996'da *Sanat Eğitimcileri Der-neği*'nin (*SEDER*) kurucuları arasında yer aldım ve ilk Yönetim Kurulu Üyeliği'ni yaptım. 1999'da *Müzik Eğitimcileri Der-neği*'nin (*MÜZED*) kurucu üyesi oldum. 2000'de MÜZED Onur Kurulu Üyeliğine ve Başkanlığına seçildim. Son olarak 2015'te *Türk Dünyası Müzik Eğitimi Bir-liği*'nin (*TÜDMEB*) kurucu üyeleri arasında yer aldım ve Kurucu Onursal Başkanlı-ğı'na getirildim.

Kemancı olarak çeşitli solo ve ikili resitaller ile oda müziği ve orkestra kon-serleri verdim. *Müzikçi* olarak müziğin çeşitli dallarında çok çeşitli çalışmalarda ve etkinliklerde bulundum. *Eğitimci*ve *Bilimci* olarak kültür, sanat, müzik, keman ve müzik öğretmenliği eğitimi ile program geliştirme alanlarında çeşitli çalışmalar ve araştırmalar-incelemeler-denemeler yaptım, kitap ve makaleler yayınladım. Çoğu öncü nitelikte ve kurumsal düzeyde olmak üzere çeşitli bulma, başlatma, kur-ma, yapılandırma, oluşturma-geliştirme, değiştirme-dönüştürme çalışmaları ve et-kinlikleri tasarlayıp gerçekleştirdim. Çok sayıda müzik öğretmeni, müzik öğretimi elemanı, sanatçı, bilimci ve araştırmacı yetiştirdim. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), Kültür Bakanlığı (KB), YÖK, TRT, UNES-CO-Türkiye Millî Komisyonu, ÖSYM ve AKDTYK

Atatürk Kültür Merkezi'nde çeşitli uz-manlık-danışmanlık hizmetlerinde ve kul-rül üyeliklerinde bulundum. Yurt içinde ve dışında kurumsal, bölgesel, ulusal, ulus-lararası, kıtasal ve kıtalararası düzey-lerde çok çeşitli bilimsel-sanatsal panel, seminer, sempozyum ve kongrelerde düzenleyici, yürütücü ve değerlendirci olarak görevler aldım, bildiriler sundum.

1965'ten beri görevli olduğum Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi'nden 2008'de yaş sınırı doldurarak emek-li oldum. Ancak 2013 yılı güzüne kadar aynı fakültenin Müzik Eğitimi Anabilim-A-nasanat Dalı'nda ve aynı üniversitenin Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde emekli pro-fesör olarak ders vermeyi ve tez yönet-meyi sürdürdüm.

Yurt dışında Avrupa Okul Müzik Eği-timi Birliği (EAS) tarafından *Şükran ve Takdimame*'yle (2005), yurt içinde ise Mavi Nota Dergisi tarafından *Müzik Hiz-met Ödülü*'yle (1994), Müzik Eğitimcileri Derneği tarafından *Müzik Eğitime Hiz-met Ödülü*'yle (2006), Gazi Üniversitesi tarafından *Yılın Müzik Adamı Başarı Ödülü*'yle (2006) ve Andante Dergisi ta-rafindan verilen Donizetti Klasik Müzik Ödülleri kapsamında *Müzik Eğitimciliği Onur Ödülü*'yle (2013) ödüllendirildim. Yurt içinde ve dışında çeşitli bakanlık, üniversite, yayınevi, dernek/birlik vb. kurum-kuruluş ve dergilerce yayınlan-mış 35'i aşkın kitabım, çok sayıda kitap bölümüm, 400'ü aşkın bilimsel/sanatsal çalışma, bildiri ve makalem vardır. Ayrıca keman eğitimi için bestelenip yayınlan-mış küçük ve orta ölçekli 250 dolayında özgün parçam-eserim ve 100 dolayında uyarılamam-düzenlemem ile genel müzik eğitimi için bestelenip yayınlanmış üçer seçenekli 10 okul şarkım bulunmaktadır. Alanımla ilgili iletişim-etkileşim, yazım, yayım, paylaşım çalışmalarım ve etkin-liklerim yoğun olarak sürmektedir.

* *Bu konuda derli toplu ve özlü bilgi için bkz.: Ali Uçan (2012), Eduard Zuckma-yer ve Cumhuriyet Müzik Eğitimi, Ankara: Müzik Eğitimi Yayınları No 42, Kültür Ki-tapları Serisi No 13, özellikle s. 194-205.*

1928'in salon ve edebiyat dergilerinde harf inkılabı dersleri

Türkiye Cumhuriyeti devleti, kalkınma ve aydınlanma planını Batı medeniyetine göre şekillendirdiği için Harf İnkılabı son derece yerinde bir hamledir. Bu sayede Türk kimliği batılı bir dikkat kazanmış, bu sayede dünyanın daha fazla kesimi tarafından kullanılan bir kültür objesine (Latin Alfabeti) eklenilmiştir. Böylece Türkler de göstergesel olarak dünyanın daha fazla insanı ile aynı dili konuşur hâle gelmiş; kültürel bütünleşme daha kolay sağlanmıştır.

Geçtiğimiz yıl, Osmanlı Türkçesinin zorunlu veya seçmeli ders olarak lise ve dengi okullarda okutulmasına ilişkin yaşanan gelişmelerden sonra konuyla ilgili pek çok tartışma çıktı. Konunun anlaşılması için öncelikli olarak söylenmesi gereken birtakım hususlar da bu tartışmalarda ideolojik kutuplaşmalara kurban giderek hep geri planda kaldı / bırakıldı. Bunlardan ilkinin, bir işaret sistemi olan *alfabe* ile iletişim aracı olan *dil*n arasındaki farkın yeterince vurgulanamaması olduğunu sanıyorum.

Türkler, tarih boyunca farklı gelişmişlik düzeylerinde *Türkçe* konuşmuşlar; ancak bunu, bulundukları kültür dairelerinin içinde hâkim olan farklı alfabeler ile göstermişlerdir (1). Türkçenin tarihi gelişimi takip edilirse, farklı devirlerde farklı alfabelerin kullanıldığı görülecektir. Göktürk Alfabeti, Uygur Alfabeti; hatta bugünkü Türkiye Cumhuriyetlerinde kullanılan Kiril Alfabeti bunlardan birkaçıdır (2). Arap Alfabeti ile kurulan ilişkinin de Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra girilen ve yüzyıllar boyu devam edilen bir iletişim sürecinin göstergesi olduğu söylenebilir.

"Osmanlıca" olarak yanlış tabir edilen *dil/alfabe* karışımı yapı; doğru bir şekilde ifade edilirse Arapça ve Farsça unsurların içinde çokça bulunduğu *Osmanlı Türkçesidir* ve Türkler, Osmanlı

İmparatorluğu zamanında bu dili resmi olarak kullanmışlardır. Yeniden vurgulamak gerekirse, konuşulan dil Türkçedir; işaretçiler Arap Alfabetinden seçilmiştir. Hatta karşılanamayan sesler için Arap Alfabetinde bulunmayan bazı harfler de gerek Farsçanın kendine göre düzenlediği Arap Alfabetinden transfer edilmiş, gerekse yeniden üretilmiştir. Bu ilişki, Arapça ve Farsçadaki kelimelerin ve dilbilgisi kurallarının da o gün kullanılan Türkçenin içine taşınmasını kolaylaştırmıştır. İslamiyet'in getirdiği ortak kültür

Türkler, tarih boyunca farklı gelişmişlik düzeylerinde Türkçe konuşmuşlar; ancak bunu, bulundukları kültür dairelerinin içinde hâkim olan farklı alfabeler ile göstermişlerdir. Türkçenin tarihi gelişimi takip edilirse, farklı devirlerde farklı alfabelerin kullanıldığı görülecektir.

Görsel 1: Yirminci yüzyılın başlarından 1 Kasım 1928'de Latin Harfleri'nin kabul edilmesine kadar gelinen süreçte, Türkçe kültürel ve doğal bir sadeleşme evresinin içindedir.

Görsel 4: "Karıterimize bir kolaylık olmak üzere beynelmil rakamları karşılıklarıyla yazıyoruz."

cağını açıklayarak dergiye yeni bir kimlik kazandırmaya çalışacağını [...] (5) belirtmiştir. Harf İnkılabı'ndan sonra ismini "Uyanış" olarak değiştiren dergi, yayın hayatının sonlarına doğru, başladığı zamanları aratmayacak kadar bilimsel içerikle yayıncılığa veda eder.

Derginin Harf İnkılabı'ndan önceki 25 Ekim 1928 tarihli son sayısının kapğı, Mustafa Kemal Atatürk'ün meşhur fotoğrafıyla birlikte sunulur (Görsel 1): "Reisicumhurumuz Gazi Hazretleri İstanbul'dan Ankara'ya avdet [dönüş] seyahatlerinde Latin harflerinin talim ve tamimini [öğretimi ve yayılmasını] teşvik için bizzat bu harflerle verilen bir derste hazır bulunurken." (6)

Verilen bilgilerden hareketle vurgulanmak istenen, okurun Latin harfleriyle inkılabtan önce karşılaşılabiliyor olmasıdır.

Ankara'da çıkan bir dergi olması sebebiyle özel bir yeri olan *Hayat Mecmuası*: 1926 yılında Mehmet Emin Erişirgil'in yönetiminde yayın hayatına başlar. Milli Edebiyat Hareketi'nin Cumhuriyet'in ilanından sonra evrildiği Memleketçi sanat anlayışının öncülerinden olan dergi, Anadolu'yu ve Anadolu insanını çağdaş bilimin ışığında ve İnkılapların himayesinde kavramaya ve yükseltmeye çalışır: "*Hayat Mecmuası* (1926-1929), aydınlar ve gençlerce çok aranan, ilgiyle izlenen bir dergi olarak sürdürür yayını. Kemalist ideolojiye bağlı olan dergi "yaşamda en gerçek vol gösterici bilimdir" ilkesine dayanarak, Yeni Türkiye'nin toplumsal ve ekonomik sorunlarının çözümünde, gençlerin her şeyden önce bilimsel bir kafayla yetiştirilmelerini öngörüyor. Bilim yanında sanata da büyük önem veriyor. Derginin ilk sayısında şöyle deniyor özetle: Gerçek sanat insan gerçeğini saptar. Sanat yapıtları, bir ulus için güç kaynağıdır. Yaşam ve doğa, sanatta güzelleşir..."

Türk ulusu ruh gücünü büyük edebiyatçıların, ressamların yapıtlarında, yüksek mimarisinde bulacaktır. Hayat, sanat sevgisinin ve zevkinin artmasına çalışacaktır. (7) Toplumun sorunlarına çok yönlü bir bakış açısı getirmeye çalışan dergi aktüel bir nitelik kazanırken, sanata verdiği önemi de edebiyat yayıncılığı ile pekiştirir. Gündemi ve politikayı gerek resmi ideolojiye olan yakınlığıyla gerekse bulundurulduğu aydın yazar kadrosuyla iyi sezebilen dergi, Harf İnkılabı'na birkaç ay kala okurlarına faydalı olabileceğini düşündüğü bir dizi derse başlar. "*Hayat Karilerine [Okuyucularına]*" (8) seslenişiyen açıklan örnekteki sayfa, görsel 3'te görülebileceği gibi sesli ve sessiz harflerin tanıtıldığı, incelik ve kalınlık durumlarının gösterildiği, bazı işaretlerin kullanım şekillerinin verildiği tabloarla devam eder. Sayfanın sonuna, memleketçi edebiyat anlayışının en önemli isimlerinden Faruk Nafiz'in "Kumun Üstüne Mısralar" isimli şiiri yeni harflerle eklenir. Bugünkü dikka-timizle şiirin imlasında fark edilebileceği bozukluklar, yeni alfabeyle geçiş sürecinde yaşanan imladaki kararsızlık durumunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu hâliyle sayfa, adeta bir okuma öğretme kitabını andırmaktadır. Bu tarzda hazırlanmış sayfalar Harf İnkılabı'na kadar devam eder ve yeni alfabenin özelliklerini tanıtmaya gayretini sürdürür.

Resmî ideolojiye yakınlığıyla bilinen bir başka dergi olan *Millî Mecmua*, 1923 yılında, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra yayın hayatına başlar. "*Millî Mecmua'nın yayım hayatına atıldığı tarih tanin altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı ve yerine Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulduğu döneme rastlaması bir tesadüf değildir. Yetmiş beş yıl gücünün ve aydınlarının önemli bir kısmını uzun yıllar cephelelerde yitiren bir milletin geriyeye kalan fikir adamlarının üzerine düşen görevlerin önemi ve güçlüğü herkes tarafından malumdur. Millî Mecmua, bu yazar kadrosuyla yeni kurulaacak olan devlete fikrî alanda yol göstermek ve genç nesli yetiştirmeye hedeflemiş ayrıca edebiyata verilen önemi ve değeri yükseltmek için de önemli çalışmalarda bulunmuştur.*" (9) Memleketçi edebiyat anlayışının bir diğer temsilcisi olan dergide, Harf İnkılabı'na yaklaşıldığı sıralarda zaman zaman Latin harfleri ile yayımlanan şiir vb. yazılar görülebilmektedir. Bunun haricinde *Hayat Mecmuası*'nda olduğu gibi ders niteliğinde sayfalara yer ver-

MİLLÎ MECMUA

Her ayın birinci ve on beşinci günleri çıkar Hars ve

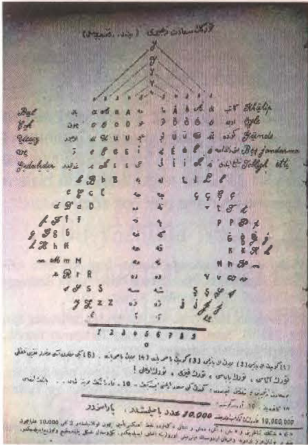
Görsel 5: Uzun yıllardır kullandığı eski harfli "Millî Mecmua" logosunu sabit bırakmak kaydıyla tamamen yeni harflere geçer; Cumhuriyet bayramını da yeni harflerle kutlar. İkinci sayı sonra ise eski yazılı logosundan da vazgeçer.

meyen dergi, 15 Haziran 1928 tarihinde yayımladığı 112. sayısının son sayfasına ilginç bir not düşer:

"Karıterimize bir kolaylık olmak üzere beynelmil rakamları karşılıklarıyla yazıyoruz." (10) (Görsel 4) Böylelikle Araplar'dan alınıp çeşitli biçimsel değişikliklerle tüm dünyada "Roma Rakamları" yerine kullanılmaya başlanan bugün kullandığımız rakamlar, Türk yazı sistemi içindeki yolculuğunu da tamamlayarak yeniden okuyucuların karşısına çıkmış olur.

Millî Mecmua 1 Kasım 1928'de yayımlanan 113. sayısının serlevhasında, uzun yıllardır kullandığı eski harfli "*Millî Mecmua*" logosunu sabit bırakmak kaydıyla tamamen yeni harflere geçer; ayrıca Cumhuriyet bayramını da yeni harflerle kutlar (11) (Görsel 5). İkinci sayı sonra ise eski yazılı logosundan da vazgeçer.

II. Abdülhamit Dönemi'nde ilk kez Cenevre'de Abdullah Cevdet tarafından çıkarılan *İçtiha* isimli dergi, sözü edilen diğer dergiler yanında siyasî kimliği ile daha ön plandadır. Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında batı yanlısı duruşuyla öne çıkan düşünürlerden olan Abdullah Cevdet, II. Meşrutiyet dönemine kadar sürgün edilmiş bir kişilik olarak karışmaya çıkar. İstanbul'a geldikten sonraki faaliyetlerinde *İçtiha* dergisinin önemli bir yeri vardır. Pek çok düşünür *İçtiha*'da önemli yazılar kaleme almış; dergi zamanla edebî türlerin görüldüğü bir yayın hâline dönüşmüştür. 1904-1932 yılları arasında 358 sayı çıkan dergi, yirminci yüzyıl başlarında Türk kültür hayatı için en az *Servet-i Fünûn* kadar önemli bir

YILLARA GÖRE ŞİİR DAĞILIMI

1928 yılı ile 1929 yıllarında yayımlanan şiir sayıları arasında neredeyse yarı yarıya fark vardır

dönemin süreli yayınlarda (dergilerinde) yayımlanmış şiir sayıları gösterilmektedir:(16)

Grafikte de görüldüğü üzere 1928 yılı ile 1929 yıllarında yayımlanan şiir sayıları arasında neredeyse yarı yarıya fark vardır. Bunun nedeni, dergilerin şiir yayımlamaktan vazgeçmesi değil; pek çok derginin yayın hayatına son vermesi / baskı tekniklerinde oluşan farklılıklardan ötürü son vermek zorunda kalmasıdır. 1930 senesinde de aynı düşük seyrinde devam eden yayıncılık faaliyetleri, ancak 1931 senesinden itibaren yükselme gösterebilmiş ve artış ivmesine yeniden kavuşabilmiştir. Bu durumda Harf İnkılabı'nın bir etkisi olduğu açıktır; ancak 1929 senesinde tüm dünyada yaşanan ekonomik bunalım da göz ardı edilmemelidir.

Bu bağlamda, Harf İnkılabı'nı diğer inkılaplar ile birlikte düşünmenin yerinde olacağı kanaatindeyim. Harf İnkılabı'nın tek başına; okuryazarlık üzerinde, millî refah seviyesi üzerinde ya da kültür hayatı üzerinde faydasının ya da zararının eksiksiz bir tespitinin yapılmasına imkân yoktur. Şurası kesindir ki Harf İnkılabı, tıpkı ölçü birimlerinde yapılan inkılaplar gibi son derece yerinde bir kültürel entegrasyon çabasıdır. Türkiye Cumhuriyeti devleti, kalkınma ve aydınlanma planını Batı medeniyetine göre şekillendirdiği için Harf İnkılabı son derece yerinde bir hamledir. Bu sayede Türk kimliği batılı bir dikkat kazanmış, bu sayede dünyanın daha fazla kesimi tarafından kullanılan bir kültür objesine (Latin Alfabesi) eklenmiştir. Böylece Türkler de *gösterge* olarak dünyanın daha fazla insanı ile aynı dili konuşur hâle gelmiş; kültürel bütünleşme daha kolay sağlanmıştır. Bunun faydası şöyle bir örnekle açıkla-

nabilir: Günümüzde Amerikan tipi ölçü birimlerindeki (Imperial) *inç, yard, mil, feet* gibi unsurlar dünyanın geri kalanına *yabancı ve soyut* gelmektedir. Ne var ki Amerika'nın bu ölçü birimlerinde ısrar etmesinin nedeni, değiştirmeye kalktığı takdirde tüm sanayi ve kültür altyapısının köklü değişikliklerin getireceği maliyeti göğüslemek zorunda kalacağı olarak gösterilmektedir. Gün geçtikçe bu maliyet artmaktadır ve değişimi sağlamak zorlaşmaktadır.

Dolayısıyla 1930'larda yapılmış harf ve ölçü birimlerindeki inkıpların, henüz toplumsal gelişme ve yenileşme sürecinin başında, zamanında alınan kararlar olduğunu takdir etmek gerekmektedir.

Harf İnkılabı'nın ikinci önemli katkısı *yazıda birlik sağlama*daki kabiliyeti olarak gösterilebilir. *Matbu* olmayan Arap harfleri metinlerde göz ardı edilemeyecek derecede belirsiz olan bir özellik; her metnin kişinin el yazısına göre şekillenen neredeyse farklı bir alfabeye sahip olmasıdır. Latin harfleri, Arap harfleri gibi *yuvarak* yerine *dik* bir yazı karakterine sahip olduğundan; Latin harfleriyle yazılan el yazısında, kişiden kişiye değişen biçim farklılığının asgari seviyede kaldığı söylenebilir. Bu, matbaanın ve teknolojik imkânların günümüze göre daha zayıf olduğu zamanlardaki okuryazarlık için hayati önem taşıyan bir noktadır.

Bugün, Türkiye Cumhuriyeti'nde kendisine entelektüel diyen her insan için eski harfleri okuyup anlayabilmek, bir ödevdir. Bununla birlikte Latin harflerinin kabul edilmiş olması, sosyal hayatın içinde belki de henüz farkında olmadığımız ve olamayacağımız pek çok konuda bizlere kolaylık sağlamış ve dünya ile olan iletişimimizi güçlendirmiştir. Bu yüzden

Harf İnkılabı'nın nedenlerini iyi anlamak; onu başka tartışmalar arasında rahatça eleştirmeden önce duymamız gereken bir kaygı olmalıdır.

Cumhuriyet'in ilk süreli yayınlara bu konudaki çabası gibi Cumhuriyet Dönemi'ni meydana getiren zihniyet ve bilimsel düşünüş tarzı ile ilgili de bizlere söyleyeceği daha pek çok sözü vardır.

Dipnot

- (1) Bu durum hakkında detaylı bilgi için bkz. LEVEND, Ağah Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK Yayınları, Ankara, 1972.
- (2) Türklerin tarih boyunca kullandığı alfabeler için bkz. TEKİN, Talat, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Simurg Yayınları, İstanbul, 1997.
- (3) Millî Edebiyat Dönemi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. TÜRK EDEBİYATİ TARİHİ, C.3, s.183, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- (4) Servet-i Fünûn, S.1642, s.181, İstanbul, Şubat 1928.
- (5) KURDAKUL, Şükran, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, s.720-721, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1989.
- (6) Servet-i Fünûn, S.1680, İstanbul, Ekim 1928.
- (7) GÜNYOL, Vedat, *Sanat ve Edebiyat Dergileri*, s.27, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- (8) Hayat, S.90, s.8, Ankara, 16 Ağustos 1928.
- (9) ÖZLÜK, Nuran, *Millî Mecma Sistematiği*, s.10, 3F Yayınevi, İstanbul, 2008.
- (10) Millî Mecma, S. 112, s.1812, İstanbul, 15 Haziran 1928.
- (11) Millî Mecma, S. 113, İstanbul, 1 Kasım 1928.
- (12) İctihad, S.262, s.5061, İstanbul, 15 Ekim 1928.
- (13) İctihad, S.264, s.5094, İstanbul, 15 Kasım 1928.
- (14) Muhit, S.2, s.103, İstanbul, 30 Kasım 1928.
- (15) *Harf İnkılabı ve İstanbul Kitapçılığının Perişan Hâli*, D.M.N., Resimli Şark S.8, s.15-17, İstanbul, Ağustos 1931.
- (16) Bu istatistikler yazarın hazırlamakta olduğu "Dergâh(1921)'tan Varlık(1933)'a Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri" adlı doktora tezinden alınmıştır.

Kaynaklar

- GÜNYOL, Vedat, *Sanat ve Edebiyat Dergileri*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- Hayat Mecmuası, S.90, Ankara, 16 Ağustos 1928.
- İctihad Mecmuası, S.262, İstanbul, 15 Ekim 1928.
- İctihad Mecmuası, S.264, İstanbul, 15 Kasım 1928.
- KURDAKUL, Şükran, *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, İnkilap Kitabevi, İstanbul, 1989.
- LEVEND, Ağah Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK Yayınları, Ankara, 1972.
- Millî Mecma, S. 112, İstanbul, 15 Haziran 1928.
- Millî Mecma, S. 113, İstanbul, 1 Kasım 1928.
- Muhit Mecmuası, S.2, İstanbul, 30 Kasım 1928.
- ÖZLÜK, Nuran, *Millî Mecma Sistematiği*, 3F Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Resimli Şark, S.8, İstanbul, Ağustos 1931.
- Servet-i Fünûn, S.1642, İstanbul, Şubat 1928.
- Servet-i Fünûn, S.1680, İstanbul, Ekim 1928.
- TEKİN, Talat, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Simurg Yayınları, İstanbul, 1997.
- Türk Edebiyatı Tarihi, C.3, s.183, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Geleneksel İnançların Eleştirisi

Necip Fazıl'ın İslam ve
inanç söylemlerinin eleştirisi

Bu yazımda Necip Fazıl Kısakürek'in kimi sözlerinden yola çıkarak geleneksel İslam'ı savunan insanların savuna geldiği birçok mesele hakkında fikirlerimi belirttim. Önce teolojik bir yanılgıyı, peygamberlerin dine uygun olmayan davranışlarda bulunamayacağı ya da günahsız olmak zorunda oldukları yanılgısını, kutsal kitabın içsel çelişkileriyle anlatmaya çalıştım. Ardından felsefi bir konuya girip "Neden" sorusuna Tanrı'nın bir cevap veremeyeceğini, verilen cevapların tesadüf kavramını tanrısallaştırmaktan başka bir işe yaramadığını göstermek için uğraştım. Son olarak ise sosyolojik ve linguistik bir kavram olan "Allah yerine Tanrı kelimesi kullanılabilir mi?" sorusunu cevapladım.

Giriş

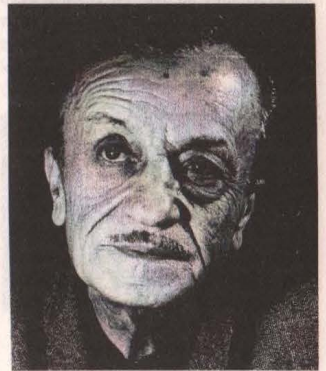
Bir önceki sayıyı edinmiş okuyucuların da bildiği üzere "Geleneksel İnançların Eleştirisi" başlığı altında geleneğe bağlılığıyla bilinen belli yazarların/şairlerin sözlerinden yola çıkarak geleneksel inançların temellerini eleştirmeye çalışacağım. Geçen ayki sayıda Sezai Karakoç'un kimi söylemlerinden yola çıkarak geleneksel İslam'a bağlı olan halkın ve dindeki bazı temel unsurların eleştirisini yapmışken bu ayki sayıda aynı şeyi Necip Fazıl ile yapmayı düşünüyorum. Şimdiden iyi okumalar diliyorum.

Peygamberlik Kurumu'na dair inançlar

Çok rahat şekilde görülebilecektir ki din kavramı, inançlılara göre, peygamber olduğu iddia edilen kimselerden bağımsız olarak incelenemez. Zira peygamber dinin ilk uygulayıcısıdır; dinen yanlış olan bir şeyi yapmış olması peygamberden beklenemez. Peygamber, gönderildiği

topluma dini doğru yaşayarak anlatmak zorundadır. Bu durum inançlıların inançlarında mihenk taşı oluşturur ve Necip Fazıl da olmak üzere birçok düşünürde ve inançlı kimsede bu inanç belli şekillerde gösterilmiştir. Peki ya peygamberlik kurumuna duyulan bu inanç doğru mudur? Peygamberler her zaman güzel olan şeyleri mi yapmıştır yahut ahlaka

Necip Fazıl'dan yola çıkacak olursak: Peygamber öldüğüne göre ölümün güzel olduğuna ulaşabilir miyiz? Bu soruları inceleyebilmek için "iyi", "ahlaklı" ve "güzel" derken ne kastettiğimizi öncelikle anlamamız gerekir.

Necip Fazıl Kısakürek (1904 - 1983)

uygun olmayan şekilde davranmamışlar mıdır? Gelin beraber inceleyelim. Fakat konuya tam olarak girmeden önce Necip Fazıl'ın şu dizelerine bakmamız faydalı olabilir:

*Ölüm güzel şey, budur perde ardından
haber*

Hiç güzel olmasaydı, ölür müydü peygamber(1)

Bu dizelerden de görülebileceği gibi peygamberin başına gelmiş olaylar ya da gerçekleştirdiği eylemlerle durumların her daim iyi/güzel olarak değerlendirildiği bir gerçek. Kaldı ki dine göre bir insanın peygamber olması için olmazsa olmaz sıfatları bulunur. Örneğin peygamber olan biri mutlaka "sıdk" sıfatını barındırmalıdır, doğru ve dürüst olmalıdır(2); güvenilir olmak anlamına gelen "emanet" sıfatını barındırmalıdır(3). Buna benzer sıfatlar içinde "ismet" sıfatı da bulunmaktadır ve bu sıfat "günah işlememiş olmak" anlamına gelir(4). Bir peygamber her zaman iyi ve güzeli yapmalıdır. Zira din, dindarlara göre iyi ve güzeli öğütler ve peygamber de dine uygun davranmalıdır. Peki ya bu her zaman böyle mi olmuştur? Necip Fazıl'dan yola çıkacak olursak: Peygamber öldüğüne göre ölümün güzel olduğuna ulaşabilir miyiz?

Bu soruları inceleyebilmek için "iyi", "ahlaklı" ve "güzel" derken ne kastettiğimizi öncelikle anlamamız gerekir. Zira bunları bilmeden peygamber sıfatını barındıran insanların hareketlerinin iyi olup olmadığını belirleyemeyiz.

Bir önceki sayıda ahlak kavramının temeline dair iki görüş sunmuştum. Bunlardan ilki "dinin öğütlediği şey iyidir, yasakladığı şey kötüdür" önermesine dayanan ilahi Buyruk Kuramı'ken diğeri "insan refahını arttıran eylemler iyidir, azaltanlar kötüdür" şeklinde özetlenebilecek, ki bu doğru bir tanım olmasa da temel taşı gösterdiği için bu yazıda bu şekilde bırakılabilir, Refah Kuramı'dır. Bu iki kuram arasından hangisinin geçerli hangisinin sorunlu olduğu önceki yazımda gösterildiği için burada bu konuya girmeyeceğim. Zira her iki tanım da göz önüne alındığında bahsi geçen peygamberlik kurumunun mükemmel ahlakılığı eleştirilebilir.

Öncelikle belirtmeliyim ki her ne kadar ahlak derken ilahi Buyruk Kuramı'nı anlamak problemliyse de "Peygamberlerin yaptığı her şey iyidir." görüşünü ele alırken bu kuramı kullanmalıyız. Zira her ne kadar biz kabul etmesek de inançlı insanların iyi derken anladığı şey budur. Örneğin bir inançsız "Hadisler göre peygamber kendisini eleştirmediği için Eşref Oğlu Ka'b adlı genç şairi öldürtmüştür.(5) Bakın peygamber iyi olmayan şeyleri de yapmıştır." derse buna karşılık "Peygamber dine uygun davranıldığı sürece problem yoktur. Eğer böyle yapmışsa dine uygundur. Dine uygunsa gerçekleştirilen eylem iyi bir eylemdir." denebilir. Bu sebeple az önce de dediğim gibi inançlılara göre peygamber sıfatı taşıyan kimselerin eylemlerinin dinle uygunluğu incelenirse bahsi geçen düşünce daha kolay idarelenebilir.

Peygamberlerin yaptığı her şeyin iyi olduğu iddia edilmektedir. Fakat dinin birçok emrinin peygamberler tarafından kimi zaman yapılmadığı ya da dine uygun olmayan şeylerin yapılabildiği yine dinin söylediği şeydir. Örneğin İbrahim Peygamber'in putperestlik inancını benimseneyen insanların putlarını nasıl kırdığı Kuran'da şu şekilde anlatılır:

İbrahim onların putlarının tarafına gizlice gitti ve şöyle dedi: "Yemez misiniz? Ne diye konuşmuyorsunuz?" Derken üzerlerine yürüyüp onlara güçlü bir darbe indirdi. (Saffat, 90-2)

İbrahim Peygamber Kuran'a göre farklı dinden olan insanların inançlarına

Peygamberlerin yaptığı her şeyin iyi olduğu iddia edilmektedir. Fakat dinin birçok emrinin peygamberler tarafından kimi zaman yapılmadığı ya da dine uygun olmayan şeylerin yapılabildiği yine dinin söylediği şeydir.

Adam yasak elmayı yemiştir. Dolayısıyla Allah'ın sözünden sebebi her ne olursa olsun çıkmıştır.

saygı duymayıp onların kutsal saydığı şeyleri kırmış, onları darp etmiştir. Fakat aynı kitap bize bizzat "Sizin dininiz size, benim dinim banadır(Kafirun, 6)" diyerek dine saygıyı da öğütlemektedir. O halde Hz. İbrahim bu ayete göre dine uygun olmayan bir davranışta bulunmuştur. Elbette buna "Hz. İbrahim insanlara inançlarının yanlışlığını göstermek için bu şekilde davranmıştır. Yani niyeti iyidir. Bu sebeple dine uygun davranmıştır, bahsi geçen ayet iyi niyetleri kapsayacak şekilde genişletilebilir." şeklinde cevap verilebilir. Fakat kimi ayetlerin bu şekilde esnetilmesi diğer ayetlerin de esnetilmesinin önünü açacağından bu çok da iyi bir alternatif değildir. Kaldı ki benzer şekilde düşünüp Kuran'ı yakmak isteyen birine dair yine aynı cevabın verilir verilmeyeceği de tartışılabilir.

Bir örnek daha vermek gerekirse yine dine göre peygamber olan Âdem hakkında da bahsi geçen problem göz önündedir. Zira Allah'ın yasakladığı şey ahlaken yanlışsa ve peygamber yasaklanan şeyi gerçekleştirmişse ilahi Buyruk Kuramı'na göre ahlaken doğru olmayan şeyi yapmış demektir. Âdem'in cennetten kovulma hikâyesi incelendiğinde Allah'ın ona "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiye. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.(Araf, 18)" dediği görülebilir. Buna rağmen hikâyenin devamında Âdem yasak elmayı yemiştir. Dolayısıyla Allah'ın sözünden sebebi her ne olursa olsun

çıkıktır. Eğer peygamberler asla günah işlemeyen kimselerse, günah dediğimiz şey Allah'ın dediğini yapıp yasakladığından kaçmak ve Âdem Peygamber Allah yasakladığı halde yasak elmadan yemişe nasıl olur da ona peygamber diyebiliriz? Görülebileceği gibi geleneksel inançlardan biri olan "Peygamber yapıysa doğrudur, peygamberin başına geldiyseniz güzeldir" görüşü oldukça problemli bir görüştür.

Nedenler, tesadüfler ve Tanrı

İşin dini boyutundan biraz uzaklaşmak gerekirse geleneksel inanç esasları arasında evrendeki düzenden Tanrı'ya ulaşma arzusu ve buna dair söylemler de oldukça fazladır. Genel olarak insanlar evrendeki düzenin kendiliğinden oluşamayacağını ve bu düzenin mutlaka bir yaratıcı gerektirdiğini savunmuşlardır. Doğı, doğada var olan şeylerin amacını açıklamakta yetersizdir. Yine inançlılara göre bu kadar şey ancak Tanrısal güçle izah edilebilir. Nitekim bu düşünce Necip Fazıl'ın sözlerine de yansımıştır:

*Arı bal yapar, fakat balı izah edemez.
Ağaçtan düşen elma da arz cazibesi
kanunundan habersizdir.(6)*

Necip Fazıl'ın bu dizelerinde dolaylı olarak gizlenen anlam kolaylıkla fark edilecektir. Dizelerin insan psikolojisinde oluşturduğu anlam şuna benzer olacaktır: "Balın nasıl oluştuğu arılarla açıklanabilir yahut bir elmanın ağaçtan düştüğünü belirli denklemlerle açıklayabiliriz. Fakat bunların arkasındaki gerçeği bizzat doğal fenomenlerle açıklayamayız. Bir metafizik güce ihtiyacımız vardır ve biz o güce Tanrı deriz." Bu sözün arkasındaki anlamı kolaylıkla çıkarmak mümkündür. Peki ya gerçekten de imâ edildiği gibi bilim yalnızca "nasıl" sorusuyla uğraşıp "neden" sorusuna yanaşmaz mı? Balın nasıl oluştuğu açıklanabilir de neden oluştuğu Tanrı'sız açıklanamaz mı? Tanrı "Neden" sorusuna cevap olabilir mi? Hepsinden önemlisi ise balın gerçekten metafizik bir nedenle var mı?

Biz ateistler evreni tesadüfî süreçler bütünü olarak mı görüyoruz? Bir ateistin gözünde var olan her şey rastlantının sonucu mu oldu? Bir kitabın, bir kalemin

tesadüfen oluşamayacağını düşünen bizler evreni tesadüfî eseri mi sanıyoruz? Tüm bu yaşanan şeylerin "neden" Tanrı'yı kanıtlayacak mıdır? Rastlantı nedir? Evrenin açıklaması rastlantıda mı gizlidir? Teizm evrenin açıklamasını yapabilir mi? "Neden" sorusu üzerine gildiğinde tüm bu sorular da beraberinde gelecektir.

Öncelikle "Neden" sorusuna Tanrı kavramının yeterli bir cevap olarak sunulup sunulamayacağını inceleyelim. Örneğin "Neden evren var?" ya da "Neden varız?" sorularını ele alalım. "Neden evren var?" sorusuna net mantıklı bir açıklama mı sunmaktadır? Hiç sanmıyorum. Neden hiçbir yerine bir şey var sorusuna verilen teist yanıt "Tanrı evrenin olmasını istediği için evren var" şeklinde olduğunda bahsi geçen soru yanıtlanmış olmaz. Zira bu durumda "Tanrı neden hiçbir şeyi seçmemek yerine evrenin olmasını seçti?" sorusu doğar. Bunu bir amaçla yapmışsa "Tanrının neden hiçbir şeyi değil de bunu amaçlamıştı?" sorusu ile karşılaşılır. Verilen her yanıt karşısında "Neden" sorusu sorulabilir. Teizm bu konuda aydınlatıcı bir yanıt vermiş olmaz. İradeye sahip bir varlıkla neden sorusuna yanıt vermek yalnızca tesadüfî tanrısalıştırmaktır. Bu her türlü "Neden?" sorusu için geçerlidir. Örneğin "Bir ateist dağların nasıl olduğunu açıklayabilir ama dağların neden var olduğunu açıklayamaz" diyen birine basit bir şekilde "O halde sen cevapla" şeklinde cevap verilebilir. Muhtemelen verilecek cevap Tanrının bu şekilde istemiş olduğu olacaktır. Peki ya Tanrı neden bunu istemiştir de başka bir şey istememiştir? Bu soruya iki cevap verilebilir:

- Tanrı bunu yapmak zorundaydı.

- Tanrı bunu seçti, olmasını da seçebirdi. Bunun bir sebebi yok.

Eğer teist birinci cevabı kabul ediyorsa Tanrı'nın özgürlüğünü kısıtlayacaktır. Özgürlüğü kısıtlanmış bir Tanrı'nın mükemmel olmadığı sezgisiyle de kişiler bu cevabı seçmek istemeyecektir. Kaldı ki Tanrı'nın bunu yapmak zorunda olduğunu rasyonel bir temele bağlı olarak savunmak olanaksız gibidir. O halde ikinci cevap teizm açısından daha baskındır. Fakat ikinci cevap da bir "neden" sorusu

nu cevapsız bıraktığı için basit bir şekilde söylersek, "Neden" sorusuna tatmin edici bir cevap vermiş olmaz. Kısaca "Nasıl sorusunu yanıtlayabilirsiniz ama neden sorusunu yanıtlayamazsınız" diyen birine karşılık "Ne kadar hoş! İşin garip tarafı senin de açıklayamıyor oluşun..." denebilir. Bu açıdan bakıldığında ateizme yaftalanan tesadüf kavramının ateizme sınırlandırılmaması ve Tanrı kavramını içine katacak şekilde genişletilmesi gerektiği açıktır.

Bununla birlikte "nedensellik ve ateizm" ilişkisine bakabiliriz. Evrendeki her şartlı parçanın nedeninin ve o şeyin olması için gerekli koşulun ne olduğu konusunda bilimsel bir yöntem izlenir. Bilimsel yöntem yalnızca "nasıl" sorusunu değil bununla beraber "neden" sorusuna da yanıt verecektir. Zira herhangi bir şey için "Neden?" sorusunu sorduğumuzda o şeyin bağlı olduğu şartı soruyoruzdur. Örneğin "Dağlar neden var?" diye sorduğumuzda dağları oluşturan faktörleri göstererek bir açıklama yapabiliriz ve bu açıklama bizzat bilimin ışığıdır. Bir açıklamanın açıklama olabilmesi için o şeyin genellikle öngörülebilir sonuçlar üretiyor olması da gerekir. Bir açıklama, geleceğe dair öngörüde de bulunmalıdır. Örneğin elimizdeki fiziksel denklemlerle gök cisimlerinin hareketini öngörebiliyoruz. Evrim teorisi ile bazı canlılardaki körelmiş organlarına bakarak o canlıların evriminin hangi yöne doğru ilerleyeceğini belirli hata payları ile öngörebiliriz. Elimizdeki coğrafi değerlere bakarak hem var olanı açıklayabilir hem de yarın havanın nasıl olacağıyla ilgili öngörüde bulunabiliriz. Bir şeyin rastlantısal olmasından kasıt o şeyin bir amaca hizmet ediyor olması değil o şeyin beklenmeyen, kesti-

Bir açıklama, geleceğe dair öngörüde de bulunmalıdır. Örneğin elimizdeki fiziksel denklemlerle gök cisimlerinin hareketini öngörebiliyoruz.

rilemeyen olması, beklenmedik sonuçlar üretmesidir. Eğer "rastlantı" kavramını bu anlamda kullanacak olursak makro evrende neredeyse hiçbir şey rastlantısal değildir. Örneğin insanların "hangi sebeple" var olduğu sorulduğunda bunun cevabı "rastlantısal olmayan doğal seçilimin bunu gerektirmiş olması" olacaktır. Buradaki sebep şeylere atfedilen anlam değil o şeyi açıklayan koşulları ifade ediyor... O halde "Neden" sorusuna ateistler "Rastlantı" cevabını vermek zorunda değiller. Bu sorunun cevabı söz konusu olduğunda "Tanrı bu şekilde istediği için böyle oldu" ifadesi bu sebeple alternatifsiz bir iddia değildir. "Var olması mümkün olan dünyalar arasından neden bu dünya var?" sorusunun cevabı yalnızca "Tanrı bunu seçti!" değil, aynı zamanda "Doğa yasaları öngörülebilir ifadeler sunar. Olası dünyalar arasındaki ayıklama bu öngörülebilir doğa yasalarından yola çıkarak oluşturulabilir." cevabıdır. Elbette teizmin "Neden?" sorusu bu kadar basite alınacak bir soru değildir. Zira doğa yasaları evrenin başlangıcından itibaren bir ayıklama sürecine girmişse bile olası doğa yasaları arasında bugünkü doğa yasalarını ayıklayan şey doğa yasaları olamaz. Doğa yasaları neden farklı şekilde değil de bu şekildedir? Soru bu şekilde sorulduğunda ilk bakışta "Rastlantı mı? Tanrı mı?" çıkmazına ulaştığımızı düşünürüz. Fakat benim iddiam bu sorunun Tanrısal bağlamda rastlantıdan ileri gitmediği olacaktır. Öncelikle olası doğa yasaları arasında bir seçim yapan Tanrı söz konusu olduğunda "Tanrı evreni farklı şekilde yaratabilir miydi?" sorusu ile karşı karşıya kalırız. Tanrı ve sıfatları ile ilgili sorunsal karşısında şu iki varsayımı ortaya atabiliriz:

- Tanrının sıfatları vardır ve sıfatlarına göre hareket etmek zorundadır.
- Tanrı eylemler yapar ve yaptığı eylemlerin onun sıfatlarını oluşturur. Leibniz'e göre evren olası evrenlerin en mükemmeldir.(7)

O halde Tanrı evreni başka türlü yaratamazdı, çünkü daha farklı yaratsaydı daha mükemmel düşünülürdü. Evrende olurduk ve "daha mükemmel düşünülmemeyen varlık" "daha mükemmel düşünülabilen" davranışlarda bu-

Leibniz'e göre evren olası evrenlerin en mükemmeldir.

lunduğundan dolayı sıfatlarıyla çelişmiş olurdu. O halde Tanrı bunu yaratmak zorundaydı. Diğer bir düşünceye göre Tanrı sıfatlarıyla sınırlandırılmamış, sıfatlarını her eyleminde oluşturmuştur. Örneğin Tanrının farklı bir eylemde bulunması, farklı bir evren yaratmış olması bizatihi mümkündür. Her iki durumun da problemleri olsa da bu problemleri aktarmak yazının amacını aşacaktır. Fakat her iki durumda da Tanrı kavramının bir açıklama olamayacağını iddia etmek konu açısından yararlı olacaktır.

Eğer Leibniz'in iddiası doğruysa buradaki Tanrı kavramı içi boş bir varlığı niteleyecektir. Bu ifade söz konusu olduğunda bu evrenin gerçekleşmesini, diğer evrenlere seçen güç Tanrının iradesi değildir. Tanrı evreni başka türlü yaratamazdı; bunu yapmak zorundaydı... Bu durumda olası dünyalar arasından ayıklamayı yapan Tanrısal irade olmayacaktır. O halde buradan çıkan sonuç şudur ki evrenin arkasındaki zorunlu neden kişisel bir açıklamayı ifade etmez. Bu ise Necip Fazıl'ın ima ettiği ve inançlıların sunduğu "Neden sorusu ancak iradeli bir varlıkla açıklanabilir." önermesinin tam olarak karşı çıktığı şeydir. Bahsi geçen önerme evrenin arkasında kişisel seçimlerin yattığına dair sunulan bir açıklama girişimidir. Bununla beraber Leibniz'in açıklaması iradesiz bir Tanrıyı beraberinde getirdiğinden her teist in kabul edebileceği bir şey değildir.

Peki ya evrenler arasındaki seçimi bizzat Tanrısal irade yapıyorsa sonuç ne olur? Evrenin arkasında kişisel bir açıklamanın olduğunu iddia etmek ne derece tutarlıdır? Aslında tam bu noktada "Ne yani, bu evrenin açıklamasının rastlantısal mı olduğunu iddia ediyorsun?" diyen

teist ikileme düşecektir. Zira rastlantının öngörülemeyen, beklenmedik olaylar hakkında kullanıldığını ifade etmiştim. Bu durumda Tanrının olaylar arasında seçim yapmış olması bizlere herhangi bir öngörü sağlamadığından ve "aynı koşullar altında Tanrının farklı bir şeyi seçmiş olmasının imkân dâhilinde olmasından" yola çıkarak teist açıklama "olaylar rastlantısal gelişti" diyen birinden daha fazla açıklama sunmuş olmaz.

Rastlantı, hipotez yokluğunu ifade eder. Rastlantı denen şey olaylar arasında ayıklama yapamama durumu, bir olasılığın diğer bir olasılığa tercih edilemeyeceği durumu ifade eder. Bizler bir şeyin rastlantısal olduğunu ifade ederken olası seçenekler arasında "gerçek" seçenek kalacak şekilde eleyecek sebeplerin bilgisinden yoksun olduğumuzu ifade ederiz. Bu sebepledir ki sonsuz olası evren içerisinde Tanrının iradesine dayalı teist açıklama herhangi bir eleme yapmadığından dolayı yalnızca açıklama yokluğunu ifade eder. Kısaca "Rastlantı ifadesi kapıdan kovulup 'Tanrı' adı altında bacadan geri alınır."(8) Tanrının iradesine dayalı kişisel açıklama "Neden" sorusunun açıklaması olamaz. Benzer şekilde "Balın nasıl oluştuğunu açıklamak mümkündür ama nedenini nasıl açıklayacaksınız?" sorusu için de aynı şey geçerlidir. Teizm ya Tanrının iradesini bir kenara bırakıp açıklama girişiminde bulunur ya da Tanrının iradesi ile rastlantıyı Tanrı katına taşır. Bunlar açıklama değildir.

Allah ve Tanrı

Hem din konusunda hem de felsefi bir konuda yazdığımıza göre son olarak sosyolojik bir meseleye girmek mantıklı gözükabilir. Toplum içerisinde kullanılan dilin ve buna karşı geleneksel inançlara sahip insanlarla girilen muhabbetlerin içine alınabileceği bir konu... Necip Fazıl'dan girecek olursak şu kıssadan bahsetmek mümkündür. Bir gün bir adam Necip Fazıl'a şu soruyu sorar: "Biri Tanrı der, biri Allah, hangisi doğru, Tanrı mı Allah mı?" Kendisinin verdiği cevap ise bu olmuştur:

Allah, Tanrı'nın belasını versin!(9)

Halk içerisinde girilen herhangi bir konuşmada "Tanrı da neymiş! Gâvur ıca-
dı sözler. Tanrı yoktur Allah vardır!" gibi
sözlerle karşılaşılabilir. Peki ya "Tanrı
yoktur Allah vardır" görüşü ne derece
mantıklıdır?

Muhtemelen inançlı insanlar Tanrı
kavramının Hristiyanlığa özgü bir kavram
olduğunu, sadece Hristiyanların "Tanrı"
diyebileceğini ve Kur'an-ı Kerim'de Allah
adı geçtiği için yaratıcıya Allah dememiz
gerekliğini düşünmektedir. Fakat gerçek,
bundan oldukça farklı... Tanrı kavramı
belli sınırlar içerisinde barındıran kavramlar
bütünü olmakla beraber İslam'ın
kutsal olduğu iddia edilen kitapla da çe-
şitliymiş.

"Tanrı" ve "Allah" arasındaki ilişki
ki muhtemelen "Süper Kahraman" ve
"Örümcek Adam" arasındaki ilişkiye ben-
zetilebilir. Süper kahraman dediğimizde
insanlara özgü yeteneklerin üstünde ye-
teneklere sahip olup bu yetenekleri "etik
değerler" çerçevesinde kullanabilen kav-
ramsalları içinde barındıran bir küme-
den bahsediyoruz. Bu kavrama yeni sıfatlar
ekleyerek, örneğin "düz duruma tırmanabil-
mek", "ağır fırlatılabilir", "keskin görme
yeteneğine sahip olmak" gibi spesifik
özellikler katarak "Örümcek Adam" ola-
rak nitelediğimiz kavrama ulaşırız. Kısa-
ca süper kahramanlar kategorisinin bir
üyeleri olan Örümcek Adam süper kahr-
mandır fakat her süper kahraman Örüm-
cek Adam değildir. Bu durumda "Örüm-
cek Adam Süper Kahraman'ın belasını
versin!" demek ne derece rasyonel
ayrı durum Necip Fazıl'ın bahsi geçen
sözün için geçerlidir.

Bir gün bir adam Necip
Fazıl'a şu soruyu sorar:
"Biri Tanrı der, biri Allah,
hangisi doğru, Tanrı mı
Allah mı?" Kendisinin
verdiği cevap ise bu
olmuştur: Allah, Tanrı'nın
belasını versin!

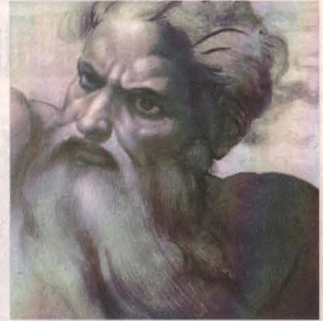
Benzer şekilde "Tanrı" ve "Allah" kav-
ramları için de bir küme-eleman ilişkisi
kurabiliriz. Zira Tanrı derken benzer fark-
lılıklar olmakla birlikte gücü insanların
oldukça üstünde olan ve en temel yaratıcı,
ezeli ve ebedi varlık sıfatlarını içinde
barındıran kavramlar kümesini anlamak-
tayız. Bu kavramlara "İnsanlarla ilgilenen
ve onlar için Kur'an isimli kitabı yollayan"
"İnsanlarla elçi ile iletişim kurup en son
Muhammed bin Abdullah adlı kişiyi pey-
gamber olarak seçen" gibi özel sıfatlar
eklersek muhtemelen Allah kavramına
ulaşabiliriz. Yani Allah, İslam'ın gerçek
Tanrı olduğunu iddia ettiği kavramken
her Tanrı Allah değildir. O halde "Tanrı
değil Allah!" gibi bir söylem kesinlikle
absürtlük seviyesine ulaşmakta olan bir
düşünceyi ifade eder.

Bununla birlikte Tanrı kavramı iddia
edildiğinden farklı olarak Kur'an'la çelişki-
li de değildir. Zira adı geçen metinde biz-
zat "Tanrı" kavramının Arapça karşılığı
olan "ilah" kelimesi kullanılmakta ve bu
normal karşılanmaktadır. Örneğin diya-
net işlerinin yeni meali "Sizin ilâhınız bir
tek ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O,
Rahmân'dır, Rahîm'dir." şeklinde olan
"Bakara, 163" ayetinin daha önce "Tanrı-
nızın bir tek Tanrıdır. O, merhamet eden,
merhametli olandan başka Tanrı yoktur."
şeklinde çevrildiğini düşünürsek ortada
kutsal kitaba aykırı herhangi bir durumun
olmadığı da gözler önüne serilecektir.

Son olarak farsça bir kelime olup
"Tanrı" anlamına gelen "Mevla" kelime-
sini, ıbranice "Tanrı/Efendi" anlamına
gelen "Rab" kelimesini, Arapçada "Tanrı"
anlamına gelen "ilah" kelimesini kullan-
makta problem görmeyip bizzat Türkçe
"Tanrı" kavramını kullanmakta problem
görmeyen ne derece mantıklı olduğu da
sorgulanabilir.

Sonuç

Bu yazımda Necip Fazıl Kısakürek'in
kimi sözlerinden yola çıkarak geleneksel
İslam'ı savunan insanların savuna gel-
diği birçok mesele hakkında fikirlerimi
belirttim. Önce teolojik bir yanılgıyı, pey-
gamberlerin dine uygun olmayan davran-
ışlarda bulunamayacağı ya da günah-
sız olmak zorunda oldukları yanılgısını,

"Tanrı değil Allah!" gibi bir söylem kesinlikle
absürtlük seviyesine ulaşmakta olan bir
düşünceyi ifade eder.

kutsal kitabın içsel çelişkileriyle anlatma-
ya çalıştım. Ardından felsefi bir konuya
giriş "Neden" sorusuna Tanrı'nın bir ce-
vap veremeyeceğini, verilen cevapların
tesadüf kavramını tanırsallaştırmaktan
başka bir işe yaramadığını göstermek
için uğraştım. Son olarak ise sosyolojik
ve lingüistik bir kavram olan "Allah yerine
Tanrı kelimesi kullanılabilir mi?" sorusu-
nu cevapladım. Umarım siz okuyuculara
yeni şeyler katabilmişimdir. Bir sonraki
geleneksel inanç eleştirilerinde görüş-
mek dileğiyle...

Kaynakça

- 1- Bkz. Zübeyir Selim, İman ile Gelen Dönüşüm: Necip Fazıl, Sızıntı Dergisi, Ocak 2010
- 2- Necati Şahin, Peygamberlik ve İsmet sıfatı, Konya, 2006, s. 41
- 3- Muhammed Ali Sabuni, Kur'an'ın Işığında Peygamberlik ve Peygamberler, çev. S. Cebeci-B. Delice, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, s. 26'dan akt. Mustafa Laleli, Peygamber sıfatlarının sosyo-psikolojik tahlili (Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2007, s. 11
- 4- Rağib el-İsfahânî, El Mufredatu Etfazul Kuran (Thk. S. A. Davud), Darul Kalem, Beyrut 1412/1992, s. 570'den akt. Laleli, A.g.t, s. 9
- 5- Buhari, Cihad/15/1, Rehn/3, Tecrid/hadis 1578; Müslim, Cihad/119, hadis 1801; Ebû Davud, Cihad/169, hadis 2768 kaynaklarından akt. Turan Durmuş, Din Bu-2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 342
- 6- "Necip Fazıl Kısakürek", Vikişöz, erişim tarihi: 11.01.2016, https://tr.wikipedia.org/wiki/Necip_Fazıl_Kısakürek
- 7- Leibniz, Theodicy, Trans E.M. Huggard, Open Court, Publish .. U.S.A. 1993, s.128, 217'den akt. Aliye Çınar, Leibniz'de Kötülük Problemi ve Teodise, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 14, sayı 1, 2005, s. 167
- 8- Erhan Işıklar, Tanrıbilim ve Felsefe Konuşmaları, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994
- 9- "Necip Fazıl Kısakürek", Vikişöz, erişim tarihi: 11.01.2016, https://tr.wikipedia.org/wiki/Necip_Fazıl_Kısakürek

Doğamızda bulunan logaritmik ilişkiler ile doğrusallık tanımları üzerine tartışmalar

Bir çay bardağını tuttuğumuzda, ona elimizle dokunduğumuzda, hissettiğimiz sıcaklık algısı belirli bir işlemde geçmiş sıcaklık değeridir. Farkında olmasak da tüm duyu organlarımızın logaritma cetveli veya benzeri başka cetveller gibi çalışmakta olduğunu ifade edebiliriz. Duyu organlarımızı anlamadan önce doğayı anlamak gerekir. Organın ne ile karşılaştığı ve çözmek zorunda olduğu problemi iyi anlayabilmek gerekir.

Özet

Canlıların dış dünyayı algılamada kullandıkları duyu organlarının çalışma prensipleri incelendiğinde, sıklıkla logaritma fonksiyonu karşımıza çıkmaktadır. Algılarımız ile gerçekteki değerler (sesin şiddeti, sıcaklık/soğukluk, koku, tad vb.) neden farklıdır? Yoksa farklı olmaları gerektiğinden dolayı zorunlu olarak kullanılmakta olan güzel bir çözümün eseri midir? Gelin logaritma konusundaki ikinci yazımızda, doğayı anlamada matematik dilini kullanarak, sorularımıza cevap arayalım. Ders kitaplarında olduğu gibi, sadece düz bir çizgi üzerinde kalmadan, arada bir konu dışına da taşarak, sohbet ederek gezeelim.

Giriş

Dergimizin Ocak 2016 sayısındaki 'Dış dünyanın algılanmasında logaritma fonksiyonunun önemi ve tarihteki yeri' başlıklı yazımızda, canlıların güncel hayatlarında karşılaştıkları ortamı hayal edebilmek ve algılayabilmek için ürettikleri çözümün, bir eldeki parmak sayısı gibi sınırlı olduğunu belirtmiştik. Oysa, doğada bulunan çok büyük ve çok küçük sayıların değerlerindeki muazzam farklılıkları hayal edemediğimizi ve gü-

cümünün ancak bu sayılardaki sıfırları saymanın ötesine gidemediğinden bahsetmiştik.

Neden evren bize göre çok büyük ve neden atom altı parçacıkları çok küçük? Neden bu sayıları hayal etmede bu kadar çok zorlanıyoruz? Bunları incelemiş ve örnek olarak incelediğimiz logaritma fonksiyonunun temelinde 1000 sayısının sıfırları sayarak 3 demek gibi çok temel bir düşünceye dayandığını görmüştük. Logaritmanın keşfindeki ilk adımların günümüzden en az 4000 yıl öncesinde Anadolu ve Orta Doğu topraklarında yaşayan atalarımıza kadar gittiğini görmüştük. Hint ve Çin medeniyetleri ile doğrudan ilişkili olan Asur-Babil matematiğinin belki de çok daha eskilerdeki atalarımızın mirası olduğunu hayal etmek zor değil.

Konumuza bu yazımızda devam ediyoruz. Bir takım gözlemlerimizin bizde yarattığı algılamaları oluşturabilmesinde kullanılan yöntemlerin oldukça fayda sağladığı, örneğin hayal etmesi zor büyüklük ve küçüklükleri çok basit 'sıfır sayma' yöntemi ile 'algılanabilir' seviyeye indirebildiğini görüyoruz. Bunun gibi daha bir çok algımızda, farkında olmadan kullanmakta olduğumuz benzeri bir çok yöntem bulunuyor.

Bir takım gözlemlerimizin bizde yarattığı algılamaları oluşturabilmede kullanılan yöntemlerin oldukça fayda sağladığı, örneğin hayal etmesi zor büyüklük ve küçüklükleri çok basit 'sıfır sayma' yöntemi ile 'algılanabilir' seviyeye indirebildiğini görüyoruz.

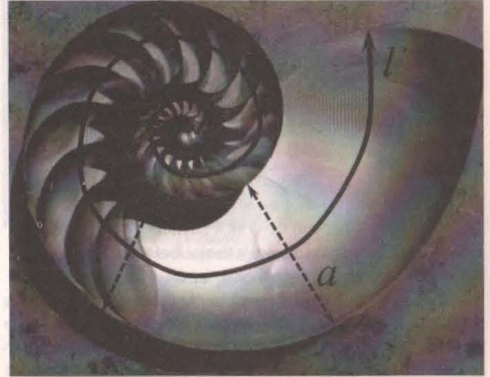
Doğadaki bir değişimi doğru şekilde algılamamızın gerçekte ne kadar zor bir görev olduğunun farkına bile varmadan; sıcak çay bardağının elimizi yakmayacak sıcaklıkta olduğuna karar verip hemen tutuyor, duyduğumuz sesin şiddetini algılayarak ne kadar uzaktan gelmiş olabileceğini yönü ile aynı anda tahmin ediyor, müzik gibi içinde inanılmaz güzellikte matematiği barındıran karmaşık ses işaretlerini (sinyallerini) kusursuz şekilde ve hiç zahmet etmeden dinleyerek ruhumuzun derinliklerinde hissediyoruz, adeta çok kolay bir işmiş gibi.

Gelin bu işi üzerinde yazılımlar koşan bir bilgisayara öğretmeye kalkalım. O zaman bu işin hiç de kolay olmadığını, çok büyük ve çok küçük sayıların bir arada olduğu doğamızda, çözüme ulaşmanın zorluğu kendisini gösterecektir. Doğadaki farklılıkları (sıcaklık/soğukluk, sesin şiddeti/tonu/tınısı, koku ve diğer hislerimiz) doğru şekilde farkedebilmemiz için ölçümlerimizin duyu organlarımız tarafından dönüştürülerek algılanabilir hale getirilmesi ve algı seviyelerimize indirgenmesinin bazı durumlarda neredeyse tek çareniz olduğunu söyleyebilirsiniz. Çünkü, duyu organlarımızın kabiliyeti sınırlıdır ve bir çözüm bulunmazsa yetersizdir. Bir çay bardağını tuttuğumuzda, ona elimizle dokunduğumuzda, hissettiğimiz sıcaklık algısı belirli bir işlemden geçmiş sıcaklık değeridir. Farkında olmasak da tüm duyu organlarımızın logaritma cetveli veya benzeri başka cetveller gibi çalışmakta olduğunu ifade edebiliriz (Şekil 1). Duyu organlarımızı anlamadan önce doğayı anlamak gerekir. Organın ne ile karşılaştığı ve çözmek zorunda olduğu problemi iyi anlayabilmek gerekir.

Şekil 1. Dış dünyamızı algılamamız için görev alan farklı duyu organlarımız

Doğayı daha iyi anladıkça, geride yatan bir çok kuralın bulunduğunu keşfedebiliriz. Bu kurallar zincirini belirleyebilmek için, algılamamızın ve düşüncelerimizin doğru olup olmadığını sorgulamada matematik dilini kullanırız. Yani, matematik, doğayı algılamamızda kendi geliştirdiğimiz, kullandığımız ortak bir dildir. Örneğin, bir salyangozun kesitine bakalım isterseniz (Şekil 2).

Şekil 2. Salyangozun orta kesiti ve kabuğundan elde edebileceğimiz uzunluk değerlerine ait gözlemlerimiz

Doğanın kendisi Şekil 2'de bize bakıyor. Salyangozun büyüdüğü spiral şeklinin zamanla nasıl değiştiğini anlayabilmek için matematiği kullanarak, salyangozun gelişiminin logaritmik artış gösterdiği kanısına varıyoruz. Boyutları ölçerek, salyangozun gelişiminin bu şekilde olduğunu sayılar kullanarak kesin olarak ispatlayabiliriz. Akıldaki ilginç bir soruyu sizinle paylaşmak isterim. 'Doğa matematik bilir mi?' Doğadaki kuralı matematik mi belirler? Yoksa, kural çok daha üst seviyededir de gözlemlerden matematiksel ifadeleri durduk yere ortaya çıkaran biz miyiz? Burada başka zor sorular da geliyor aklımıza; bu kuralları kullanarak zamanda geriye gidersek, evren ne zaman oluştu? Evrene hükmeden bu kurallar nereden geldi? Yaratıcıya inananlar ile bir yaratıcıya ihtiyaç duymayan kendinden oluşumcuların safı ortaya çıkıyor diyebiliriz. Din – bilim – metafizik vb. konularının birbirlerini ters gözlerle kestiği bu bölgede, insan genelde aklı ile kalbi arasında seçim yapmaya zorlanabilir. Oysa, bu en üst noktada insanın kalbini dinleyerek bir yaratıcıya inanması ve aynı zamanda kuramsal fizik yollarında emek verebilmesini mümkün görüyorum. Henüz birisi ötekini kesin olarak yok edebilmiş değil.

İslamın Altın Çağı olarak adlandırılan döneme önemli katkıları bulunan İbni Sina'nın eseri 'el-Medhal, Kitâbu's-Şifa (Man-tığa Giriş)' kitabının daha ilk giriş paragrafını okuduğunuzda, günümüzde tüm bilimsel tezlerin girişinde mutlaka bulunması gereken, gerçek bilim insanları için şart olan; özet, geçmiş çalışmalar, amaç ve kabullenmelerin yer aldığı mükemmel bir öz ile karşılaşsınız. Onun gerçek bir bilim insanı olduğunu daha girişte anlarsınız, kendi kitabını bile sorgulamaktadır. Bilimde

her kuramın geçerlilik bölgesi vardır; öneren kişi bu bölgeyi araştırarak, belirlemekle yükümlüdür, aksi takdirde eleştirilecektir.

İbni Sina'nın ifadelerinden kalbinin tam olarak bir yaratıcıya inandığını, ve aynı zamanda, sorgulayıcı, araştırmacı kimliğinde ise doğayı anlamak amacıyla aklını kullanma gayreti içerisinde olduğunuzu görürsünüz. İbni Sina'nın Newton'dan 673 (1687 - 1014) yıl önce hareket yasalarını önerdiği eseri Kitâbu's-Şifa (Fizik II)'da sayfa 80, satır 36-38'de '*Biz zamanda sabit hareketli bir cismin hareketinin öncesi bir ilk An'ın bulunmasını ve Benzersiz Yaratıcı'nın zatından başka önce gelen bir ilk şey bulunmasını imkansız kabul etmişken, nasıl olur da Benzersiz Yaratıcı'nın zatından başka ondan önce bir şey olabilir?*' diye sormaktadır. Kalbi ile aklı çelişmektedir. Öte yandan, Selçuklu Veziri Nizam-ü'l Mülk tarafından desteklenmeye başladığı günden bugüne hep göklere çıkarılan İmam Gazali'nin 'Filozofların Tutarsızlığı' adlı kitabının daha ilk 4 sayfalık girişinde neler var neler!.. Bilimsel bir giriş olmadığı kesin. İbni Sina, Kindi gibi İbn Rüşd de dahil bir çok değerli bilim insanı ve düşünceleri için; 'mayasında sapıklara benzeyerek zarif görüne sevdası olan', 'zararlı şeytanlar ve kafasız acemiler' (syf. 3)' dahil tam 33 küfürü sığdırmış. Oysa, bilimin gelişmesi ve insanlığa hizmet edebilmesi için, kalbin aklı ikna etmesi veya tersi şart olmamalı ve kişiler kendi düşüncelerinden dolayı, ideoloji haline gelmiş inançlara aynı şekilde katılmadıkları için cezalandırılmamalıdır. İbni Sina'nın hayatı boyunca çektiği sıkıntının fazlasını Hipatya Hristiyanlardan çekmiş, MS 415 yılında eziyet edilerek öldürülmüştür. Bu noktada söylenecek daha çok sözümüz var, ama bu konuyu başka bir yazımıza erteleyelim. Şimdi, asıl konumuza geri dönelim isterseniz.

Ortalığı karıştırmadan önce, basit bir salyangozun boyutlarının zaman içerisindeki artışını matematik dili ile incelemek istiyorduk. Kullanmak istediğimiz matematik dili ile ifade edersek;

'Zaman ilerledikçe salyangozun kabuğunu geliştirenken gösterdiği büyüme miktarı logaritmik olarak artmaktadır.'

Biraz daha açalım isterseniz.

tay cinsinden geçen zamanı gösteriyor olsun. Yani eğer zaman $t = 12$ ise, salyangozun 12. ayı olduğu anlamına gelecektir. Salyangozun spiral gelişiminde alacağımız bir takım boyut ölçümleri ile bu zaman değişkenin ilişkisini incelemek isteyebiliriz. Örneğin, Şekil 2'de gösterildiği gibi; salyangozun yaşı ilerledikçe büyüyerek; artan uzunluk (l) katettiği yolun uzaklığı ile a kabuk kesitinin çapını incelemek isteyebiliriz. Hatta daha da ileri gidip salyangozun hacminin veya ağırlığının değişimini de inceleyebiliriz. Bu örnekte altını çizmek istediğimiz temel konu; bir değişkenin (burada zamanın) diğer bir gözlem değişkeni (uzunluk, çap, vb.) ile arasındaki sayısal ilişkinin (yani fonksiyonunun) matematik dili kullanılarak açıklanması. Katedilen yol (l) ve çap (a) değerlerini aylık olarak ölçersek, aşağıda verilen iki eşitlikteki gibi bir ifadeye ulaşabiliriz.

$$l = l_0 \log(t) \quad (1)$$

$$a = a_0 \log(t) \quad (2)$$

Burada l_0 ile a_0 sayıları, gerçek büyüme hızını logaritmik artış ile eşitlemeye yarayan salyangozun kendisine ait bir katsayıdır. Nasıl beğendik mi? Matematik ile doğayı daha iyi anlayabiliriz. Özellikle, çok sade ifadelerin güzelliği bizi etkiler ve daha inandırıcı buluruz. Ama hatırlarsak, sorumuz, doğa bu matematiği mi kullanıyor? Yoksa daha üst seviyede çok daha basit bir doğal sade kural var da, aslında biz onu ihmal ederek gözlem sonucuna baktığımızda logaritma ifadesi sonradan mı ortaya çıkıyor? Farkı var mı? O da tartışılır diyebilirsiniz, ama bir bakalım.

1. Salyangoz başta küçüktür, az dolaşır, az yiyecek bulabilir, az yiyebilir, büyüme hızı da yavaştır.

2. Salyangoz büyüdükçe daha çok gezebilir, daha fazla yiyecek bulur ve yeme hızı da artar. Daha hızlı büyür.

3. Salyangoz kendi yaşı oranında büyüme kabiliyetine sahiptir. Büyüme hızındaki artış miktarı giderek artan ivmeli bir gelişimdir.

4. Kural: Zaman ilerledikçe (arttıkça) büyüme hızı da aynı oranda artar.

Dikkat edecek olursanız, Madde 4 gayet mantıklı sade bir kural ve çok da karmaşık değil. Bunu matematik diline aktardığınızda karşınıza logaritma çıkıyor. Zaten, logaritmik artış ifadesi de aynı anlama geliyor.

Temel kurala kadar geri gitmeden, sadece kısıtlı bir takım olayları gözlemlediğinizde, matematik dili size çok karmaşık ifadeler sunabilir. Bu tespitimiz, sıklıkla *doğanın sadeliği* yasası olarak ifade edilmektedir. İki bilim insanının aynı doğa gözlemi sonrasında geliştirdikleri hipotezler karşılaştırıldığında, en basit ve sade olanının, üst seviyede bulunduğu kabul edilen doğa kurallarına daha yakın olduğu kabul edilerek, karmaşık olana göre daha fazla destek verilir. Yani, şöyle demek istenir. Eğer bir gözlem sonrası geliştirdiğiniz bir matematiksel çözüm ifadesi daha içeriyor ise, sonraki gözlemlerde oluşacak yeni hatalardan dolayı, çözümünüz giderek daha da karmaşık hale gelecektir. Ne kadar karmaşık matematik kullanılsa da, tüm hataları gidermek bir noktadan sonra imkansız hale gelecektir. Oysa, doğa sade ve güzeldir. Bu ifadeyi sanırım en iyi anlayanların başında Albert Einstein olmalı. Çalışma odasının duvarında Isaac Newton, Michael Faraday ve James Clerk Maxwell'in resimlerinin bulunduğu söylenir. Maxwell'e saygı duymasının nedenini anlayabilmek için Maxwell'e ait olan bir ifadeyi mutlaka yazmak istiyorum.

$$\nabla \times \mathbf{E} = -\frac{\partial \mathbf{B}}{\partial t} \quad (3)$$

$$\nabla \times \mathbf{H} = \frac{\partial \mathbf{D}}{\partial t} \quad (4)$$

Eşitlik (3) ve (4), iki sade ve uyumlu (simetrik) matematiksel ifade ve elektromanyetik dalga hareketini yöneten temel kuralı göstermektedir (burada gerek olmadığını düşündüğüm için sunmadığım diğer iki tamamlayıcı eşitliklerden bahsetmiyorum). Bu eşitlikler, bir balerin ile bir baletin muazzam uyumlu ve etkileyici gösterisi gibi, elektrik (E ile $\mathbf{D}$) ve manyetik (H ile $\mathbf{B}$) alan değişkenleri arasında, sanki yuvarlanan bir tekerleğin karşılıklı iki noktalarımı gibi bir yukarı bir aşağı salınan oluşumunu en sade haliyle göstermektedir (bu eşitliği sonraki yazılarımızda daha detaylı olarak incelemeyi planlıyoruz.) Bu eşitliğe yeteri kadar bir süre bakanlar, haklı olarak hem elektrik hem de manyetik alanın belki de aynı şey olduğunu, ancak biz kısıtlı gözlemciler tarafından yapılan gözlemlerde farklılaşmış gibi algılamakta olduğumuzu anlaşılabılır. Benzeri tartışma, elektromanyetik alanın dalga veya parçacık olup olmadığı konusunda da sürmektedir.

Doğa, sadedir, basittir, onu karmaşık hale getiren bizim yetersiz hayal gücümüzdür diyebiliriz. Bu görüşe sahip olanlara en güzel örnek olarak Einstein'ı vermiştim. Einstein, doğada farklı gibi görülen tüm dalga yapılarının tek bir şeyden kaynaklandığını, bizlerin yapmış olduğu farklı gözlemlerde farklılaşmış gibi davrandıklarına inanıyordu. Kendisinden önce yaşamış James Clerk Maxwell'in elektrik ve manyetik alanlarını tanımlayan matematik ifadelerini uyum içerisinde birleştirmesinin bir devamı olarak, tüm diğer alanları birleştirmek istiyordu. Einstein kendi kuramının Maxwell'inki gibi sade bir matematiğe sahip olmamasından dolayı sıkıntı çekmiş ve kendisini matematikte yetersiz görmüştü. Maxwell'e duyduğu büyük saygının temelinde bunun yattığını düşünüyorum.

Sadelik konusunda Maxwell'e saygı duyan ve kendisini yetersiz hisseden Einstein'ın şu sözlerini (Bozkurt (2011), syf. 25)'den aynen aktarmak istiyorum: *"Bizim durmadan kuram ardından kuram yaratmaya çalışmamızın nedeni nedir? Niye durmadan yeni kuramlar üzerine çalışıyoruz? İkinci soruya yanıt şudur: Çünkü biz anlamaya çalıştığımız fiziksel olayları mantık kurallarını kullanarak daha basit bir sisteme indirgemeyi seviyoruz. Yeni kuramlar, eski kuramların açıklayamadığı fizik olgularını anlamada gerekli olurlar. Yalnız, soruyu bu şekilde yanıtlamak kolayca kaçmak gibi olur. Hiç de azımsanmayacak önemde olan bir ikinci neden daha vardır: Bu da ayrı olduklarını düşündüğümüz şeyleri birleştirmek, daha da basitleştirmek için içimide yunan ateştir."* Einstein'ın ifadesi çok daha güzel, çok daha sade, yani çok daha zekice!..

Yapılan gözlemin değil, onu doğuran arkadaki kuralın peşinden gitmeyi becerebilenlerin inanılmaz pratik çözümler ürettiğini görüyoruz. Bu noktada iki güzel örnek vermek isterim. İkisi de dahi olan; Biruni ile Gauss benim tercihlerim. Diğer yazılarımda onlardan da bahsetmek istiyorum. Her ikisi de uğraştıkları problemin temeline gidebilmişlerdi. Onların gördüğü problem herkesin bakış açısına göre çok daha basitti, onun için ürettikleri çözümler de basitti; doğaya yakışır bir sadelik taşıyorlardı. Zeka dediğimiz şey de bu zaten. Olaylara çok farklı bir açıdan, farklı bir boyuttan bakabilmek.

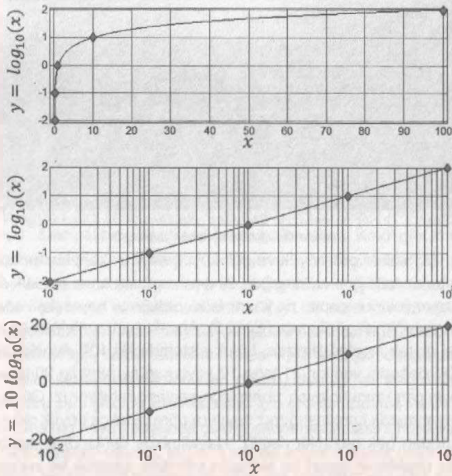
Şekil 3. Güneş sistemimizin fotoğrafta gözükemeyecek kadar küçük bir nokta olduğu Samanyolu galaksisi

Doğadaki çok büyük ve çok küçük sayıları karşılaştırmada yetersiz kaldığımızı, örneğin, dünya ile güneş arası uzaklık ile samanyolunun çapını ne kadar farklı olduğunu hayal dahi edemeyeceğimizi görüyoruz (Şekil 3). Ancak, bu uzunlukları sayısal olarak incelediğimizde, onluk sistemde ilki 10^{11} , ikincisi ise 10^{20} değerini veriyor. 11 tane 10 sayısının çarpımı ile 20 tanesinin çarpımını kolayca zihnimizde canlandırabiliyoruz. Günlük hayatımızda karşılaştığımız sayılara göre oldukça büyük olduklarından pek hazırlıklı değiliz. Hayalimizde canlandıramadığımız uzaklıkları veren bu sayıların sıfırlarını sayarak bir yerlere varabildiğimizi görüyoruz, ilki 11 ikincisi 20 diyerek kısmen bir algı oluşturabiliyoruz. Aklımıza 20 santimlik bir cetvel getirip 11. santimi hayal edip, iki sayıyı karşılaştırabiliriz, sanki neredeyse yarı yarıya farklıymışlar gibi. Yani, gerçekteki sayıları dönüştürerek algılanabilir kılıyoruz. Ama gerçek değerlerini bir şekilde bozmak zorunda kalıyoruz. Duyu organlarımızın da bu şekilde çalışması şaşırtıcı değil.

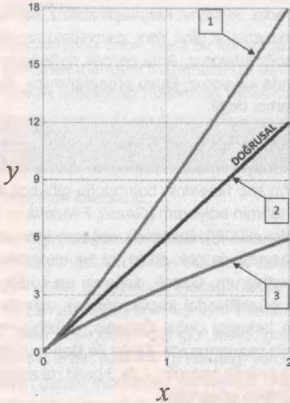
Son söylediklerimizi şimdi bilimsel açıdan sorgulayalım isterseniz. Bu konuyu, İmam Gazali gibi, tıpkı soğanın kaç katı olduğu ve narın kaç tanesinin bulunduğu gibi boş bir iş olarak görmediğinizi tahmin ediyorum [Gazali, *Filozofların Tutarsızlığı, Klasik Yayınları*, (2005)]. Bu arada soğanın katı ve narın tane sayısının arkasında da çok etkileyici bir matematik bulunduğunu tahmin ediyorum. Gazali, doğanın en küçük detaylarında saklı olan güzelliklerini küçük görerek aslında yaratıcının aşağıladığının farkında değil. Örneğin, müziğin matematiğini inceleyeceğimiz yazılarımızda, Doğu ile Batı müziğini bir biçimde ayıran çok önemli nedenin, 2 ile 3 basit rakamlarından kaynaklandığını birlikte göreceğiz.

Sıfır sayma işlemi, mühendislik uygulamalarında ilk kullandığı ifade edilen Graham Bell onuruna, *bel* olarak adlandırılmaktadır. *Bel* bir birim değil, sayıları algılamamızda fayda sağlayan bir dönüşümdür. Ancak, yine de *bel* değerini sanki *metre*'ymiş gibi düşünerek, *desimetre*'ye ulaşmak istediğiniz gibi, 10 ile çarparak *desibel*i (*befin* 10'da biri) de tanımlayabilirsiniz.

Günümüzde, bu maksatla *desibel* değerleri peynir ekmek gibi kullanılmaktadır. Örneğin, iletişim alanında radyo frekanslı cihazların tasarımında ve tanıtım dokümanlarında, hayali zor gerçek değerlerden ziyade *desibel* (dB) değerlerini görürsünüz. İletişim ağlarının veya bir radar sisteminin tasarımında tüm hesaplamaları dB kullanarak yapmanız işinizi kolaylaştırır. Tüm söylediklerimizi Şekil 4'de inceleyebilirsiniz.

Şekil 4. (üst) Logaritma fonksiyonu, (orta) bel, (alt) desibel

Şekil 5. (1) Doğrusal, (2,3) doğrusal olmayan ilişki

Doğrusallık: Bir değişkenin artış miktarı diğer bir değişken üzerinde sürekli olarak aynı oranda artışa neden olursa, bu ilişkinin doğrusal olduğu ifade edilmektedir. Örneğin, Şekil 5'de 1 numara ile gösterilen ilişkiye bakalım isterseniz. Şekilde adı

x olan birinci değişken ile ikinci değişken, y , arasındaki ilişki gösterilmektedir. Dikkat ederseniz, $x = 0$ 'dan 1 'e bir artınca, $y = 2$ 'den 8 'e 6 artmıştır. Aynı şekilde, $x = 1$ 'den 2 'ye 1 artınca, $y = 8$ 'den 14 'e yine 6 artmaktadır. Yani birinci değişken 1 artınca, ikinci değişken her zaman 6 artmaktadır. Biricinin değişimi şeklin neresinde olursak olalım hep aynı şekilde etkilemektedir; aralarında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Yani ilişki, şekildedeki düz çizgi (doğru) gibi, doğrusaldır. Oysa, diğer 2 ve 3 numara ile gösterilen şekiller doğrusal değildir. 1 numaralı çizgi ile birlikte ilerlemiş, ancak bir süre sonra yukarıya veya aşağıya doğru bükülmüş, eğrilmiştir.

Doğrusallığın tanımına geri dönersek;

Bir değişkenin artış miktarı diğer bir değişken üzerinde sürekli olarak aynı oranda artışa neden olursa, ikisi arasındaki ilişki *doğrusal* olarak adlandırılmaktadır.

Şekil 5'e yine baktırsak, 2 ve 3 numara ile gösterilen ilişkiler doğrusal olmadığını artık rahatlıkla söyleyebiliriz.

Konuyu küçük bir örnek ile tekrar inceleyebiliriz. 2 kalem 5 liraya alınabilir diyelim ve 2000 tanesini 5 bin liraya alabilirseniz (yani çok alsanız da indirim olmuyorsa) kalem sayısı ile fiyatı arasında doğrusal bir ilişki bulunur. Bunun dışında bir ilişki ortaya çıkarsa, örneğin büyük miktarlarda indirim yapılsa, bizim için iyilik yapılmış olur ama doğrusallık bozulur.

Şimdi doğrusallık özelliğini incelemek üzere, sıfır sayma işi-ne yani dB değerinin bulunmasına geri dönelim ve matematiksel olarak logaritma ile ilişkisini görelim. Şekil 4 (üst)'de verildiği gibi

$$y(\text{dB}) = 10 \log x \quad (5)$$

Burada, basit olarak x sayısının sahip olduğu sıfır sayısının 10 katını $y(\text{dB})$ olarak buluyoruz. Haydi test edelim; sayılar sırasıyla, 10 , 1.000 ve $1.000.000$ olsun. Eşitlik (5) bize bu değerleri dB cinsinden 10 , 30 , 60 olarak verecektir; yani sıfır sayısı 1 , 3 ve 6 , harika !.. Dikkat ederseniz, sayılar büyüdükçe artış oranları aynı oranda olmuyor, yani bu ilişki kesinlikle *doğrusal*

Çok sade ifadelerin güzelliği bizi etkiler ve daha inandırıcı buluruz. Ama hatırlarsak, sorumuz, doğa bu matematiği mi kullanıyor? Yoksa daha üst seviyede çok daha basit bir doğal sade kural var da, aslında biz onu ihmal ederek gözlem sonucuna baktığımızda logaritma ifadesi sonradan mı ortaya çıkıyor? Farkı var mı?

değil. 10'dan 100'e 10 kat artırmamıza rağmen, 1 değerinden 2'ye ulaşıyoruz. Benzeri şekilde, 100 değerinden 1000 değerine bir o kadar daha gidiyoruz, 10 kat artırıyoruz ama ikinci değışken olan y sadece 1 artıyor.

Kabiliyetleri sınırlı olan duyu organlarımızın karmaşık dış dünyayı olduğu gibi algılamaya imkanları ne yazık ki yok, ayrıca buna ihtiyacımız da yok. Örneğin, suyun sıcaklık değeri 150 derece olması ile 151 derece olmasının farkına varmamıza ihtiyacımız yok. Her ikisi de elimizi yakıyor. Bizim önem verdiğimiz durumlar doğa ile tam olarak örtüşmeyebilir. Canımızı yakar mı, tehlike var mı? Nerede? Nasıl? gibi basit ve özel soruların cevabı bize lazım. Bizim vücudumuz, TÜBİTAK Metroloji Enstitüsü değil! Yıllar önce, daha yeni hayata geçmiş olan Türkiye'nin atomik saatini büyük bir heyecanla bana gösteren, Metroloji Enstitüsündeki bir çok olumlu gelişmeden sorumlu Emekli Enstitü Müdürü ağabeyim Sn. Sermet Süer'in kulakları çınlasın, vücudumuzun atomik saate ihtiyacı yok. Sabah oldu mu? Güneş doğdu mu? Sorularımız çok daha basit. Dolayısı ile, doğada bulunan çok detaylı bilginin ihtiyacımız doğrultusunda sadeleştirilmesi, algılanabilmesi için gerekli. Sonuç olarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz, algılarımızın doğrusal olması çoğu durumda büyük bir hata olur; sınırlı olan imkanlarımızı sarfetmek; zarar, ziyan, güç kaybı, gereksiz emek.

Duyu organlarımızın sınırlı kabiliyete sahip olmaları sebebiyle, doğrusal olmayan bir işlemle faydalanarak, doğadaki zor ve karmaşık değerleri, sadece ilgilendiğimiz aralığa taşıyarak kolaylıkla algılayabileceğimiz bir hale dönüştürüyoruz, buradaki önemli ders, duyu organlarımız doğrusal çalışmamalıdır. Duyu organlarımızın doğayı nasıl algılanabilir kıldığını incelemeyen önce, doğrusallık dışında ne tür ilişkiler olabilir bilmeyen gerekebilir. O zaman bu noktada bir parantez açalım ve duyu organlarımızın ne şekilde çalıştığını incelemeyen önce, doğrusallık dışındaki diğer ilişki türlerini inceleyelim isterseniz.

Logaritmik ilişkiler ve Güç Yasası:

Daha önceki kısımda, doğrusallığın ne anlama geldiğini inceledik. Diğer yandan, doğrusal olmayan ilişkiye bir örnek olarak logaritmik ilişkiyi inceledik. Şimdi, güç yasasına uygun ilişkiyi de ilave ederek yolumuza devam edeceğiz. Doğrusal, logaritmik ve güç yasasına uygun ilişkileri matematiksel olarak aşağıda ifade edelim.

$$y_{\text{doğrusal}} = f(x) = a x + b \quad (6)$$

$$y_{\log} = f(x) = a \log_{10}(x) + b \quad (7)$$

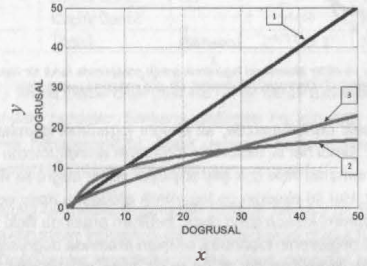
$$y_{\text{güç}} = f(x) = b x^a \quad (8)$$

$$\log[f(x)] = \log(x^a) + \log(b) \quad (9)$$

Eşitlik (6) diyor ki; birinci değışken, x arttığında ikinci değışken, y , onun a katı kadar artmaktadır, yani ilişki doğrusaldır. Eşitlik (7) ve (8) -9 'a geldiğinizde, artık doğrusallık kalma-

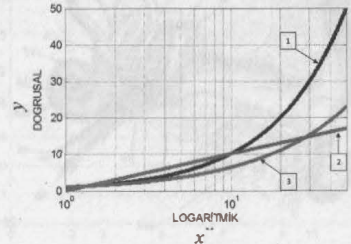
mıştır. Eşitlik (7)'de y , x 'in logaritması ile, Eşitlik (8) -9'da ise, x 'in gücü a (x 'in üssü a) ile ayrı oranda artmaktadır. Bu ilişkileri birazdan görsel olarak inceleyeceğiz.

Çoğumuz için, fiziksel ilişkiler veya görsel ipuçları bulunmadığında, tek başına matematik ifadelerini takip etmek sıkıntı yaratabilir. Bundan dolayı, soyut matematik zor gelebilir. Diğer yandan, uygulamalı fizik ve mühendislik dalları bir çoğumuz için daha eğlencelidir. Uygulamalı bilimsel çalışmalarımızda, incelemekte olduğumuz problemin fiziksel adımlarını takip etmemiz halinde matematik geride kalacak ve attığımız her matematiksel adımda destek alacağımız bir fiziksel durum mutlaka hazırda bulunacaktır. Böylelikle, hata yaptığımızda fark edebileceğimiz ipuçları bulunacaktır. Eşitlikler (6-9)'un da çok net görülememesi kabul edebiliriz. Üç eşitlik gerçekte ne ifade ediyor, birbirlerine göre farkları nedir, çok anlaşılır. Destekleyici görsel incelemelerin bize nasıl yardımcı olabileceği hakkında biraz tecrübe kazanalım isterseniz.

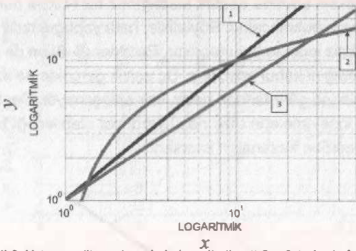
Şekil 6. Yatay ve dikey eksenlerin doğrusal artışı gösterimde farklı tür ilişkilerin gösterimi; (1) Doğrusal, (2) desibel, (3) güç yasasına uygun ilişki

Şekil 6'da alt eksenle birinci değışkenimiz, x bulunuyor. Sayıların aralıklarının eşit olduğu, artışın sabit aralıklarla bulunduğu; 0, 10, 20, 30 ..., 'doğrusal' artış içinde bulunduğunu görüyoruz. Dik eksenle ise ikinci değışkenimiz, y bulunuyor. Onun da artışı doğrusal; 0, 10, 20, 30 ... Şekle baktığımızda bu iki değışkenin gerçekten doğrusal olduğunu Şekil 5'deki gibi 1 numaralı çizgi bize gösteriyor. Diğerleri doğrusal davranmadığına göre nasıldır acaba?

Şekil 7. Yatay eksenin logaritmik, dikey eksenin doğrusal artışı gösterimde farklı tür ilişkilerin gösterimi; (1) Doğrusal, (2) desibel, (3) güç yasasına uygun ilişki

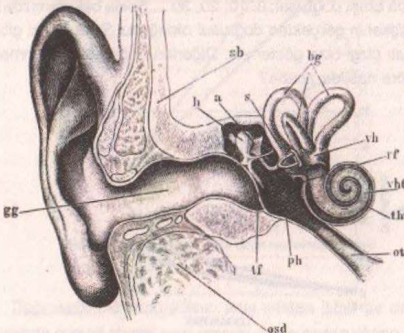
Eğer bir deneme yapar da x eksenindeki sayıların artışını logaritmik olarak artırırsak, Şekil 7'de bu sefer 2 numaralı çizgi ile gösterilen ilişkinin bir doğru haline geldiğini görürüz. Yani anlamı, birinci değişken olan x eğer logaritmik olarak artırılsa (1, 10, 100...) ikinci değişken, y sabit bir oranda (0, 10, 20, 30...) artar. Diğer bir değişle, Eşitlik (7)'deki gibidir. Birincinin logaritması ile ikinci arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Bu gösterime yarı-logaritmik gösterim denmektedir. Çok da gerekli olmayabilecek detaylara girmeden, üçüncü sıradaki güç yasasını da inceleyelim. Sonrasında, duyularımızın nasıl çalışmakta olduğu, asıl konumuza, geçelim.

Şekil 8. Yatay ve dikey eksenlerin logaritmik artışı gösterimde farklı tür ilişkilerin gösterimi; (1) Doğrusal, (2) desibel, (3) güç yasasına uygun ilişki

Bir önceki denememizde, alt eksen logaritmik adımlar ile artırmıştık. Şimdi her iki eksen de logaritmik artırdığımızda Şekil 8'de 3 numaralı ilişki çok şey söylüyor ve bir doğru ile ifade edilebiliyor. Her iki eksenin de logaritmik olduğunu ifade eden, log-log gösterimi kısaca şunu diyor; birbirleri arasında ilişki içerisindeki iki değişkenin logaritmik artışları arasında doğrusal bir ilişki var. Bu ilişki Eşitliklik (8 ve 9)'da ifade edildiği gibi güç yasasına uymaktadır.

Buraya kadar; doğrusal, logaritmik ve güç yasasına uygun ilişkiler hakkında genel bilgi sahibi olduk. Amacımız, canlıların vücudunda sürekli olarak algılama görevi yürüten organların karşılaştığı zor ortamı hayal edebilmek ve üretilen algılama çözümünün ne kadar güzel bir çözüm olduğunu kavrayabilmek.

Şekil 9. Kulak organımızda; dışardan gelen ses dalgalarının yarattığı çok zayıf titreşimleri yaklaşık olarak 1000 kat güçlendirerek, frekanslarına göre sınıflandırarak, ilgili sınırlara aktaran 'ses işleme fabrikası'.

Yapılan gözlemin değil, onu doğuran arkadaki kuralın peşinden gitmeyi becerebilenlerin inanılmaz pratik çözümler üretebildiğini görüyoruz. Bu noktada iki güzel örnek vermek isterim. İkisi de dahi olan; Biruni ile Gauss benim tercihlerim.

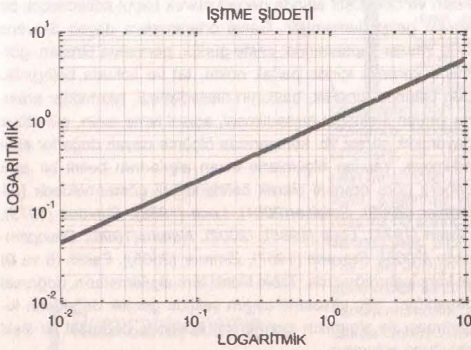
Bu yöntemi taklit eden başarılı radar sistemlerinden gelecekte bahsetmek isterim. Başlama noktamız, insan vücudundaki neredeyse hiçbir algılama doğrusal değildir!.. ifadesi. Sadece kulak organına baktığınızda inanılmaz bir başarı örneğini görürsünüz (Şekil 9).

Ulaşmış olduğumuz seviyeyi Şekil 9 örneğinde bir gözden geçirelim. Dış dünyada mevcut ses dalgaları, 'kulak kepçemiz' ile ortadaki deliğe yönlendirildi; uydu alıcılarımızı radyo dalgalarını toplayarak ileten çanak anten gibi. Kulak kanalı sayesinde, ilgi duymadığımız bazı sesler süzgeçlendi (ilerlemesi engellendi), sesin zara ulaşan kısmını algılamak istiyoruz. Fillerle oldukça farklı duyulara sahip olduğumuz sadece kulak kepçemize bakarak bile anlaşılabilir.

Ses işaretleri (sinyalleri) havadaki çok ama çok küçük titreşimlerdir. O kadar küçük ki bunları bir organın hissetmesi gerçekten zordur. Oysa, bir 'rock' konseri sırasında ön sıraday-sınız, 16 Hertz ve altındaki frekanslar o kadar güçlüdür ki mindenizde hissedersiniz, vücudunuz titreşime girer. Onun için kulaklıkla müzik dinlemek bir türlü konser heyecanını karşılamaz. Televizyon ile sinemanın kendisi bize eşit gelmez. Yaşadığımız ortamlardaki sıradan ses şiddetlerinin kulağımızın zarında yarattığı titreşimler o kadar zayıftır ki algılamak neredeyse imkansızdır diyebiliriz. İlkokul yıllarımızda sadece adlarını öğrendiğimiz o üç kemik (çekiç, örs ve üzengi) var ya, işin püf noktası oranı. 30 dB, 10 üzeri 3, yani 1,000 kat güçlendiren bir mekanizma. Pahalı, kocaman ve ağır bir ev sineması cihazında bulunan müzik amfileri gibi çalışıyor, ama küçücük, üç tane basit kemikle çalışıyor, hayret etmemek mümkün değil. Sonrasında, çok uzun ilerledikçe daralan bir boruya giriyor. Bu boru aslında frekans seçici bir süzgeç. Başımıza sığması ve sağlam bir şekilde korunabilmesi için helezon şeklinde paketlenmiş, bak şu işe... Tüm bu 'teknoloji' yine de gelen sesin şiddetini algılamak için yeterli değil. Çok büyük ve çok küçük seviyeler büyük bir problem. Hem büyük şiddette zarar görmemeli, hem de düşük şiddeti algılayabilmeli. Bir şekilde giriş şiddetini (veya frekansın veya algılamak istediğimiz başka bir değişkenin) logaritma veya güç yasasına uygun ilişkiler kullanılarak algılanabilir hale getirilmesi lazım. Son aşamada, bu da yapılıyor, artık pes diyebilirsiniz. Dahası da var ama ömür yetmez, düşünün görürlülüğü bir sinemada üç koltuk ilerideki yakınınızın konuşmasını duymakla kalmıyor, anlayabiliyorsunuz. Bir mühendis olarak söyleyebileceğim tek şey, pes valla!

Bu kısmı ulaşmak istediğimiz sonuç ile tamamlayalım. Duyu organlarımız çoğunlukla doğrusal çalışmaz, Eşitlik (7–9)'daki gibi doğrusal olmayan ilişkiler kullanılır, böylelikle asıl ilgi alanımızdaki işaretleri (sinyalleri) algılar, odaklanabiliriz. Diğerlerini önemsemeyiz, bizim dikkatimizi dağıtmasını veya rahatsız etmesini de engelleriz. Bu ilişkinin nasıl olabileceğine iki temel örnek olarak *logaritmik* ve *güç yasası* ilişkilerini inceledik. Ayrıca, belirli bir duyu organımızın nasıl çalıştığını belirlemek üzere, ölçüme dayalı test ortamını tasarlayabilecek seviyeye ulaştık. Nasıl mı? Doğadaki sesin şiddeti gibi algılamak istediğimiz bir değişkeni birinci değişken olarak seçeceğiz. Sonra, algıladığımız seviyeyi de ikinci değişken olarak alacağız. Birinci ölçüm değişkenindeki artışın diğer algılama değişkenine olan etkisini; doğrusal-doğrusal (Şekil 6), doğrusal-logaritmik (yani *yarı-logaritmik*) (Şekil 7) ve logaritmik-logaritmik (yani *log-log*) (Şekil 8) olarak test edeceğiz. Bunlardan, birisinin doğru olduğunu yakalarsak işimiz tamam.

Örneğin, sesin şiddetinin algılanmasını incelediğinizde Şekil 10 gibi bir şekil elde edebilirsiniz.

Şekil 10. Kulağımıza ulaşan sesin ölçülmüş (gerçek) şiddeti ile algıladığımız şiddet algısı arasındaki ilişki

Bu sonuçtan, kulağımızın algılamasının Eşitlik (8 ve 9)'daki gibi *güç yasasına* uygun olduğu sonucuna varabiliriz. Diğer bir örneğe geçelim isterseniz; sesin frekansı ile duyduğumuz müzik perdeleri (notaları) algılamamız arasındaki ilişkiye. Müzik konusunda daha bir çok inanılmaz güzellikle matematik var, ama o başka bir çok yazırın konusu.

Şekil 11. Çift-tonlu büyük Do dizeyindeki aralıklar

Piyanonun tuşlarını inceler ve iki Re arasındaki beyaz tuşlara bakarsak, 8 perde ile karşılaşıyoruz. Eğer, siyah tuşları da dahil

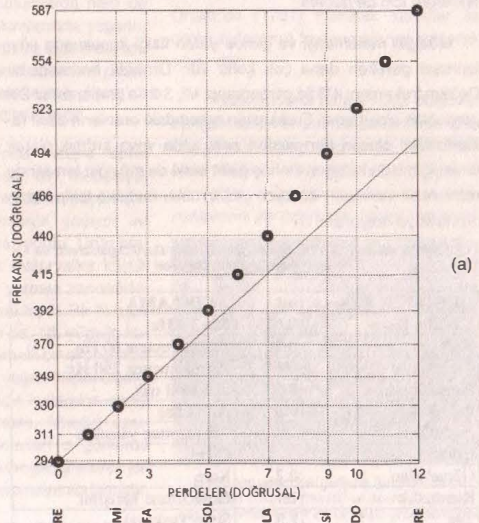
edersek 12 perdemiz olur. Her bir 12 perde arası kulağımızca 'eşit aralıktadır'. Ancak, frekans değerlerine bakarsanız şaşıracaksınız. La perdesini telefonunun çevir sesindeki gibi 440 Hertz frekansında olduğunu kabul eder ve tüm diğer perdeleri ona göre hesaplırsak, Tablo 1 karşımıza çıkar.

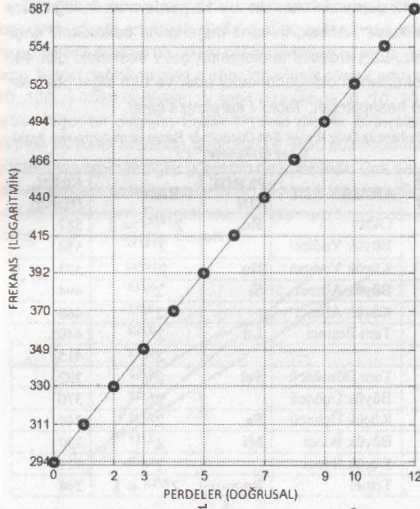
Tablo 1. Eşitlenmiş Oniki Aralıklı Ses Düzeni'nde Perde İsimlendirmeleri, Aralıklar ve Frekansları* (*)

PERDE SIRASI	ARALIKADI	PERDE ADI	ORAN*	FREK. (Hertz)
12	Oktav	Re.	$2^{12/12} = 2$	587
11	Büyük Yedinci	Re.	$2^{11/12}$	554
10	Küçük Yedinci	Do	$2^{10/12}$	523
9	Büyük Altıncı	Si	$2^{9/12}$	494
8	Küçük Altıncı	La	$2^{8/12}$	466
7	Tam Beşinci	La	$2^{7/12}$	440
6		La	$2^{6/12}$	415
5	Tam Dördüncü	Sol	$2^{5/12}$	392
4	Büyük Üçüncü	Sol	$2^{4/12}$	370
3	Küçük Üçüncü	Fa	$2^{3/12}$	349
2	Büyük İkinci	Mi	$2^{2/12}$	330
1	Küçük İkinci	Mi	$2^{1/12}$	311
0	Temel	Re	$2^{0/12} = 1$	294

(*) Temel perde olan pest Re ile bir oktav üzerindeki tiz Re arasındaki perdeler. Frekans değerleri Fa için 440 Hz kabul edilerek hesaplanmıştır. Aralık değerleri temel perde olan Re perdesinin frekansına göre oranlarını vermektedir.

Birinci değişkeni piyanodaki tuşların adımlarını, her bir tuş için çıkan sesin frekansını da ikinci değişken olarak kabul edelim. Değişkenler arasındaki ilişkiyi, önce doğrusal kabul edip Şekil 12 (a)'da, sonra logaritmik olduğunu kabul ederek Şekil

Şekil 12. Perdelerle göre frekans değerleri. (a) İki eksen de doğrusal, (b) Dik eksendeki frekans değerleri logaritmik çizdirilmiştir.

12 (b)'de çizelim. Artık ilişkinin nasıl olduğuna karar verebilirsiniz; karar verme yöntemimiz bu. Demek ki neymiş? Duyduğumuz, yani algıladığımız perdeler gerçek frekans değerlerinin logaritmasıymış, ne ilginç değil mi? Bu noktada biraz ileri giderek, piyanoda sıralı tüm Re tuşlarına ait frekans değerlerinin bir öncekinin 2 katı olduğunu söyleyebiliriz; aslında diğer perdelerin tekrarları için de geçerli

Müziğin matematiği ve geride yatan fiziği konusunda söylenmesi gereken daha çok konu var. Örneğin herhangi bir Do'nun frekansını 4/3 ile çarparsanız Mi, 3/2 ile çarparsanız Sol perdesine ulaşırsınız. Frekansları arasındaki oranların basit rakamlardan oluşan tüm sesleri aynı anda veya ardışık olarak dinlediğimizde kulağımıza hoş gelir; belki de müziğin temelinde matematik var diyor, ilereleyen yazılarımızı mutlaka takip etmenizi tavsiye ediyorum.

Tablo 2. Stevens Güç Yasası'na Uygun Çalışan Duyu Organlarımız ve Belirlenen Değişken Değerleri

OLGU	a	AÇIKLAMA
Şiddet	0.67	Ses 3 KHz
Titreşim	0.95	Parmak ucuna 60 Hz
Titreşim	0.6	Parmak ucuna 250 Hz
Parlaklık	0.5	Noktasal ışık
Parlaklık	0.5	Anlık flaş
Aydınlık	1.2	Gri kağıttan yansıma
Görsel uzunluk	1	Çizgi
Görsel alan	0.7	Kare
Kırmızılık	1.7	Gri-Kırmızı karışımı
Tad	1.3	Şeker (sukroz)

Tad	1.4	Tuz
Tad	0.8	Sakarin
Koku	0.6	Heptan
Soğuk	1	Kola değen metal
Sıcaklık	1.6	Kola değen metal
Sıcaklık	1.3	Tende bir noktaya değen metal
Rahatsızlık (soğuk)	1.7	Tüm vücut
Rahatsızlık (sıcaklık)	0.7	Tüm vücut
Acı (sıcaklık)	1	Deriye ısıma
Avuç içi basınç	1.1	Deriye sabit kuvvet uygulanması
Elektrik çarpması	3.5	Parmaklar arası akım verilmesi

Son olarak, konu hakkında düşünmeye devam etmeniz için Stevens Güç Yasası'ndan bahsederek konuyu kapatıyorum. Yukarıda bahsettiğim ölçüm ve test yöntemine göre belirledikleri güç yasası ilişkilerini bir tablo halinde sunuyorum.

Farklı duyarların algılamaya özellikleri incelenmiş olmakla birlikte, algılamının kişilere özel farklılıklar içermesi sebebiyle kesin ve her koşul altında geçerli olarak kabul edilebilecek bir kuram geliştirilememiştir. Genel ortalamalara dayalı Stevens Güç Yasası kapsamında; seste gürülük, parmakta titreşim, görmede karanlık içinde parlak nokta, tat ve kokuda belirginlik, deri üstünde sıcaklık, baskının hissedilmesi, parmaklar arası verilen elektriğin hissedilmesi, açılma ivme sınırı, gürültüye dayanıklılık süresi vb. konularında ölçüme dayalı değerler elde edilmiştir. Yapılan ölçümlerin insan algılarının belirli bir eşik değere göre oransal olarak belirlendiğini göstermektedir [Ellermier (2000), Smelser(2001), Luce (1988), Stevens (1975), Green (1974), Luce (1988), (2002), Narens(1996), Steingrimsson (2006), Stevens (1957), Zimmer (2005)]. Eşitlik (8 ve 9) ile karşılaştırdığınızda, Tablo 1'deki tüm algılamaların, doğrusal olmadığını, güç yasasına uygun şekilde gerçek değerlerin logaritması ile algımların logaritması arasında doğrusal bir ilişki olduğunu anlıyoruz.

Vücudumuzun her bir noktasının, aynı bir logaritma cetveli gibi, ancak matematik kullanarak anlayabileceğimiz dönüşümler yapmakta olduğunu bilerek, doğaya saygımızın daha da artacağını ümit ediyorum. Bir sonraki yazıma kadar selam ve sevgilerimle.

"Yönetim Kurulu Başkanı, Savunma Mühendislik Ar-Ge Teknoloji (SMART) San. ve Tic. A.Ş., Ankara.

Kaynakça

- [1] Ellermeier, W.; Faulhammer, G. (2000), 'Empirical evaluation of axioms fundamental to Stevens's ratio-scaling approach: I. Loudness production', Perception & Psychophysics, Vol. 62, Sayı 8, syt. 1505-1511.
- [2] Gazali (2010), 'Fizikselin Tutarlılığı', Neşir ve Tercüme: Mahmut Kaya, Hüseyin Saroğlu, Altıncı Basım, Klasik Yayınları.
- [3] İbnî Sina (2005), 'Kitab-ü Şifa-Fizik 2', Çeviren: Muhtilî Macit Ferruhözlüplavcı, Litera Yayıncılık.
- [4] İbnî Sina (2014), 'Mantığa Giriş', Çeviri: Ömer Türker, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- [5] Stevens, S.S. (1975), Geraldine Stevens, editor, 'Psychophysics: Introduction to its perceptual, neural, and social prospects', Transaction Publishers, Diğer kaynaklara ulaşmak için; Web of Science, ve wikipedia.com
- [6] <https://en.wikipedia.org/wiki/Hearing>

18. yüzyılda Sanayi Devrimi

18. yüzyılda ortaya çıkan sanayi devrimi sonrasında, çalışma koşulları ve ücretler başta olmak üzere işçi sınıfının sorunlarının siyasal düzleme taşınması ile işçi sınıfı, kapitalist sınıfın karşısına politik bir güç olarak çıkmış, sosyalizmin doğuşunu sağlamıştır. Ulusal ekonomilerin giderek küresel ekonominin bir parçası olması ve ticari kapitalizmin ortaya çıkışı sanayi devriminin bir sonucudur. Sanayileşen ülkelerin hammadde ve pazar arayışları onların "sömürgeci" faaliyetlere girişmesine neden olmuştur.

Tarihte 17. yüzyıl bilimsel devrimin gerçekleştiği bir yüzyıl olarak adlandırılırken 18. yüzyıl felsefi, siyasi ve ekonomik alanlarda devrim niteliğinde gelişmelere sahne olmuş ve bu yüzyılda günümüz modern dünyasının temelleri atılmıştır. 18. yüzyılda gerçekleşen sanayi devriminin ekonominin yanı sıra kültürel, toplumsal ve siyasal sonuçları olmuş ve bu sonuçlar günümüzün yaşayış ve düşünüş biçimlerini şekillendirmiştir. Hem sanayileşmiş toplumlarda hem de geleneksel tarım toplumlarında yaşamı, teknik, ekonomik, politik ve toplumsal anlamda dönüşüme uğratan sanayi devriminin 18. yüzyılın ortalarında İngiltere'de ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

18. yüzyılın başında Avrupa, tarım toplumlarından oluşan bir medeniyet resmi çizmekteydi. Nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimlerde yaşıyor ve doğrudan tarımla uğraşıyordu. Ürün olarak tanımlanabilecek materyaller küçük aile işletmelerinin ve yöresel zanaatkarların üretimi ile oluşmaktaydı. Bir Avrupa ülkesi olarak İngiltere de, 18. yüzyıla kadar ticaret ve tarım temelli bir ekonomiye sahiptir. Ancak emek yoğun küçük ölçekli yerel sanayi üretimi için kullanılan enerji kaynaklarındaki (kereste, kömür) azalma, girişimcileri, sonuçları o günlerde öngörülemez kadar geniş etkiler yaratan bazı yenilikler yapmaya zorlamıştır.

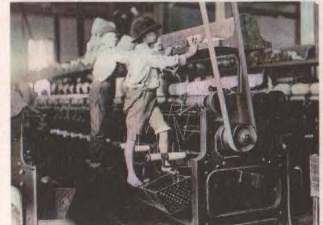
Girişimin gelişmesi, güçlü bir ticaret

sistemi çerçevesinde zengin arz kaynaklarına ve geniş deniz aşırı piyasalara ulaşabilmesi, sermaye birikimi, temel sanayi teknolojilerinin varlığı, iş yapmaya ve yeniliğe uygun bir ideoloji İngiltere'de başka bir Avrupa ülkesinde görülmemiş ölçüde iktisadi değişime için gereken ortamı sağlamıştır.

Sanayi devriminin öncüleri

D'alembert Ansiklopedi'ye yazdığı Önsöz'de (1751) mekanik sanatlar ile onları bulanların horlanmalarına şaşarak şöyle der:

"İnsan soyuna bunca iyiliği dokunan bu insanların hemen hepsi bilinmez; ama öte yandan yakıp yıkanların, yani fatihlerin tarihini herkes bilir. Bununla beraber, aklın kavrayışının, sabrının ve kaynaklarının en hayranlık verici kanıtlarını

İngiliz sanayisindeki gelişme hamlesi, başta pamuklu dokuma (tekstil) ve sonra da demir sanayisi olmak üzere az sayıdaki öncü sektörün hızlı büyümesi şeklinde ilerlemiştir.

Hem sanayileşmiş toplumlarda hem de geleneksel tarım toplumlarında yaşamı, teknik, ekonomik, politik ve toplumsal anlamda dönüşüme uğratan sanayi devriminin 18. yüzyılın ortalarında İngiltere'de ortaya çıktığı kabul edilmektedir.

aramak için belki zanaatçıların yanına uğramak gerekir... Bir saatın içinde onca hüneleri kendisine borçlu olduğumuz insanlar, niçin cebiri yetkinleştirmek için çalışanlar kadar saygı görmez? İngiliz sanayisindeki gelişme hamlesi, tüm sanayilerde bir arada ve dengeli biçimde gerçekleşmemiştir; başta pamuklu dokuma (tekstil) ve sonra da demir sanayisi olmak üzere az sayıdaki öncü sektörden hızlı büyümesi şeklinde ilerlemiştir.

Dokuma sanayisinde devrim yaratan icatların ilki John Kay (1704-1780) tarafından 1733 yılında bulunan *Uçan Mekik*'tir (Flying Shuttle). Dokuma işlemi sırasında daha önce elle yapılması gereken mekik geçirme işleminin otomatik yapılmasını sağlayan bu icat ile işgücünde verimlilik iki kat artmış ve daha geniş kumaşların üretilmesi imkânı doğmuştur. Ancak bu buluşun toplumsal bir sonucu da beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Makinenin gelişmesi, üretimin daha az insan emeğine ihtiyaç duyulmasına ve bu nedenle işten çıkarılmaları sebep olduğu için Kay, kendisine yönelik sosyal tepki ile karşılaşmıştır. Dokumanın yanında iplik üretiminin makineleşmesinde de gelişmeler yaşanmış, James Hargreaves (1720-1778), 1765 yılında, "*Spinning Jenny*" adlı ilk iplik tezgahını icat etmiştir. Bu buluş ile bir tek iplik bobini çevirmek için gerekli olan işgücü ile çok sayıda iplik elde edilmeye başlanmıştır. Ev ölçeğinde üretim için tasarlanmış olan Spinning Jenny, seri üretim uygulamasında aksaklıklara sebep olabilecek pek çok eksikliği barındırması dolayısıyla kısa sürede yerini, bu eksiklerin giderildiği daha gelişmiş buluşlara bırakmıştır.

İplik üretiminde daha sonra Richard Arkwright (1732-1792), 1769 yılında su gücü ile çalışan "*water frame*" adını verdiği tezgahı bulmuş, bu tezgah, daha dayanıklı iplik üretimi ve seri üretim için uygun olması sebebiyle Samuel Crompton'un (1753-1827) buluşu ortaya çıkana kadar üretimde egemen teşhizat olarak yer almıştır. Crompton, 1779 yılında, iplik eğirme makinesi Spinning Jenny ile su gücüyle çalışan iplik tezgahı *water frame*'in çeşitli özelliklerini bir araya getirerek "*Mule*" (Katr) isimli iplik makinesini geliştirmiş ve bu icadı sayesinde hem miktar hem de kalite bakımından Hint yapımı kumaşların geçilmesini sağlayarak

18. yüzyılda çeşitli sektörlerde çok sayıda yenilik ve icat yapılmış olmasına rağmen sanayi devriminin itici gücü buhar makinesidir. Thomas Newcomen'in (1664-1729) 1712 yılında yaptığı buhar makinesi madenlerden su pompalanmasında ve diğer alanlarda kullanılmaya başlanmıştır.

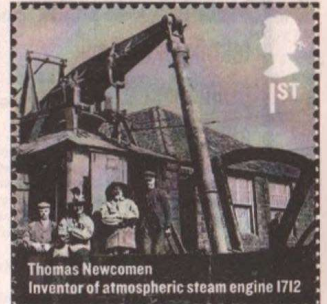
bir sanayileşme adımı atmıştır. Bu buluşun da diğer pek çokları gibi toplumsal ve toplumlar arası sonuçları olmuş, sanayileşme adımları olarak saydığımız bu buluşların geçim kaynaklarına el koyduğu ülkelerde tepkisel hareketler doğmuştur. Örneğin modern Hindistan'ın kurucusu Mahatma Gandhi'nin, elinde çıkırıkla dolayış pamuklu iplik yapmasının sembolik anlamı, bu olayı protesto etmektir.

Dokuma sektöründe önemli bir icat Edmund Cartwright (1743-1823) tarafından gerçekleştirilmiştir. Cartwright 1785 yılında mekanik dokuma makinesini bulmuştur ancak bu araç 1800'ü yıllara değin geliştirilip düzenlenememiştir, çünkü işsiz kalma korkusu yaşayan dokumacılar tezgahlara ve fabrikaya saldırma gibi şiddet gösterileri düzenlemişlerdir. Cartwright, dokuma tezgahında hayvan gücünün verimsizliğini göz önünde bulundurarak 1789 yılında Birmingham'dan bir buhar makinesi getirmiş ve dokuma tezgahlarının fabrikalaşmasında önemli bir adım atmıştır.

Buhar makinesi

Sanayi devrimi sürecinde, insanın su ve rüzgâr gücüne ilaveten buhar gücünü de denetimi altına alması ile üretim sürecine yeni bir güç kaynağı daha eklenerek ilk defa ısı enerjisi hareket enerjisine dö-

nüştürülmüş ve bu, pek çok icadın kullanımı teoriden pratiğe dökme imkânı sağlamıştır. Örneğin, Arkwright'ın dokuma makinesi patentinin 1769 yılında alınmış olmasına rağmen, makine için bir güç kaynağı gerektiği için, dokuma işleminin su setleri çevresinde kurulmuş olan su değirmenlerine yakın bir yerde yapılması gerekmiştir. Ancak buhar makinesinin bulunuşuyla, iplik atölyeleri yeniden, tekstil sanayisinin merkezi olan ve iplik atölyelerinin müşterileri durumundaki dokumacılarla yakın kentlerde yoğunlaşmıştır. 18. yüzyılda çeşitli sektörlerde çok sayıda yenilik ve icat yapılmış olmasına rağmen sanayi devriminin itici gücü buhar makinesidir. Thomas Newcomen'in (1664-1729) 1712 yılında yaptığı buhar makinesi madenlerden su pompalanmasında ve diğer alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. En hassas parçası, dikey bir silindir içerisinde hareket eden bir pistonudur. Bir kandan silindir içine enjekte edilen buhar basıncı pistonu itmekte, daha sonra, silindir içine soğuk su verilerek buhar yoğunlaştırılmakta ve bir hava boşluğu oluşmaktadır. Bu aşamada, atmosfer basıncı pistonu silindirin tabanına indirmekte, böylece de makine daha fazla buhar enjekte edilecek duruma gelmektedir. Newcomen makinesinin ortaya çıkmasından 50 yıl sonra Watt, aynı prensiple çalışan makineye, kömür tüketimini üçte iki oranında azaltacak bir biçim kazandırmıştır. Verimlilik oranında sağlanan bu ilerlemenin başlıca kaynağı, buharı yoğunlaştırmak için ayrı bir silindir kullanılmasıdır. Kondansatör denilen bu silindirin içindeki hava, bir hava pompası tarafından boşaltılmakta, bu da ona silin-

James Watt'tan önce buhar hareket enerjisine dönüştüren Thomas Newcomen'in 1712 yılında İngiltere'de basılmış bir pul.

dirdeki buharı, soğuk suyu, Newcomen makinesinde olduğu gibi, buharı soğutmak için enjekte edildiği noktada kendine çeken bir boşluk yaratmaktadır. Sonuçta, Watt'ın makinesinde ana silindir her zaman sıcak kalmakta ve silindire enjekte edilen buhar, silindiri yeniden ısıtmak için enerjisinin çok daha azını harcamaktadır. 1790'a gelindiğinde James Watt buhar makinesinin tasarımını, yararlı ve ekonomik bir ana güç düzeyine getirmiştir. Buhar makinesi, yalnızca üretimde kulübeden fabrikaya geçilmesinde değil, aynı zamanda fabrikaların yerinin değişmesinde de etkili olmuştur. Buhar makinesinin bulunuşuna değin, enerji makinelerinin endüstriyel kullanımı, çevredeki su çarklarıyla sınırlı iken buhar makinesi, fabrikaların, kömür madenleri, taşımacılık, işgücü ve pazar merkezlerine yakın yerlerde kurulmasını sağlamıştır.

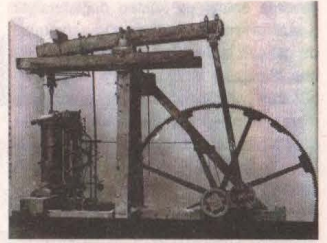
Demir sektöründe ise odun kömürüne duyulan gereksinim yüzünden küçük çapta yapılmakta olan demir işletmeciliği, aynı zamanda maden eritme ocaklarının boyutlarının, hava pompalayacak gücün miktarı ile belirlenmesi nedeniyle de kısıtlanıyordu. Bu sınırlama, Watt'ın ilk iki makinesinden birinin, Staffordshire'da bir demirci ustası olan John Wilkinson'ın maden eritme ocağında, körüğü harekete geçirmek için kullanılması ile değişmiş, demir ve çelik üretiminin artması ve maliyetinin düşmesi buhar makinesi çevresinde gerçekleşmiştir, çünkü madencilik, demir ve deniz yolu taşımacılığı ile imalathaneler için gerekli olan enerjiyi sağlayan, buhar makineleridir. Buhar makinesi endüstriyel üretiminin fabrika sistemine geçişinde önemli bir rol oynadıysa da, yaygın bir biçimde ilk olarak, kömür madenlerinden dışarıya su pompalayarak üretimi artırmada kullanılmıştır. Buhar makinelerinin maden ocaklarında kullanılması ile 18. yüzyıl boyunca maden eritme ocaklarının veriminde belirgin bir artış gözlenmiş, haftada 12 tondan, bir yıl içerisinde 360 tonluk bir kapasiteye, 1805 yılına gelindiğinde yılda ortalama 1600 tonluk bir kapasiteye ulaşmıştır.

1709 yılında demir ustası Abraham Darby (1678-1717), yüksek fırında odun kömürü yerine kok kömürü kullanmayı başarmış, ama bu yeni süreç yüzyılın ortalarına kadar yaygınlaşmamıştır. 1762'de John Smeaton (1724-1792),

demir cevherinin eritildiği yüksek fırınlarla sıcaklığı artırmak için hava silindirlerini icat etmiştir. Su ile çalışan pistonlara hava verilmesi gibi yeniliklerle demir sanayisinde üretimin kalitesi artsa da hem demir üretiminde artışa hem de demir fiyatlarında düşüşe olanak sağlayacak gelişmeler için Henry Cort'u beklemek gerekmiştir. 1784'te İngiliz mucit Henry Cort (1741-1800), kömür kullanarak piki dövme (işlenmiş) demire dönüştürmek için eriyeğin karıştırılmasını içeren ve üretkenliği artıran "karıştırma" sürecini geliştirmiştir. Bu değişiklikler ile İngiliz demir üretimini coğrafi ve maddesel yönden ormandan bağımsız hale getirmiştir. Demir üretimindeki gerilemenin böylece önüne geçildikten sonra dünya yeni bir demir çağına girmiştir. Britanya'nın demir üretimi 18. yüzyıl boyunca yılda 25.000 tondan az olan düzeyinin 10 katına ulaşmıştır. 1788'den 19. yüzyıl ortalarına kadar da, demiryolu yapımının hızla artması nın demir üretiminde 40 kat daha artış olmasıyla doğrudan ilgisi vardır.

Seramik, on sekizinci yüzyıl sonlarından en hızlı büyüyen sanayi dallarından biri ve sanayi devriminde fabrikalaşma sürecini başlatan sektördür. Josiah Wedgwood (1730-1795), toprak eşya üretim ve satışında devrim yaratan öncülerden birisidir. Mal arz edilebilecek iki tür piyasa olduğunu algılayarak, tesisini "yararlı" ve "süs" şeklinde iki birime ayırmış, ilkinde yemek için kullanılacak basit kap-kaçak, ikincisinde ise kişisel veya ev içi süslemeye yönelik vazo, kase gibi ürünler üretmiştir. Burslem'deki fabrikasında

Buhar makinesi endüstriyel üretiminin fabrika sistemine geçişinde önemli bir rol oynadıysa da, yaygın bir biçimde ilk olarak, kömür madenlerinden dışarıya su pompalayarak üretimi artırmada kullanılmıştır.

James Watt'ın kömür tüketimini üçte iki azaltarak çalıştırdığı buhar makinesi.

(1759) ve daha sonraları Etruria'da inşa ettiği fabrikada (1769) balçık, renkler, sırlar, fırınlar ve ısı kontrolü üzerine deneyler gerçekleştirmiştir. Çeşitli aletler, torna tezgâhları veya benzeri donanım parçaları icat etmiş veya var olanları iyileştirmiştir. İmalatta gösterdiği titizliği pazarlamada da göstererek, müşterilere resimli reklamlar göndermiş, Londra'da bir sergi evi açmış ve hemen hemen her ülkeyle doğrudan ticarete girmiştir. Süs eşyaları, kraliyet mensupları ve soylular tarafından satın alınmıştır. Kullanışlı ürünlerinin en ünlü müşterisi, her parçası ayrı bir İngiltere manzarası taşıyan 952 parçalık bir yemek ve çay takımı ismarlayan Büyük Katerina olmuştur.

Bütün bu buluşlar başlangıçta bilgilerin değil, meslekten gelen kişilerin, becerikli zanaatçıların eseri olmuştur. İplik bükme makinelerinin bulucuları arasında, 1765'te Spinning Jenny'yi bulan Hargreaves dokumacıyken, sonra düğler olmuştur; jenny ile water-frame'i birleştirip mule jenny'yi bulan (1779) Crampton, iplik bükücü ve dokumacıdır. 1785'te dokuma makinesini bulan Edmund Cartwright bir rahiptir ve mekanikle heves ettiği için uğraşmıştır. Newcomen demirci ve kilitçidir, buhar makinesini 1764'te gerçekten uygulamaya koyan James Watt ise laboratuvar aletleri yapımcısıdır.

Makineleşme ve fabrikalar

Sanayi Devrimi sonucunda, toplumun öncelikli uğraşı olan tarımın yanında, fabrikalarda üretim ve bu üretimin makineleşmesi durumu ortaya çıkmıştır. 1750 yılından sonra, fabrikada üretim, Batılı ekonomilerde etkin olmuştur. Tüm bunların sonucunda, işyeri ve ev kavramları birbirinden ayrılmış, bu da toplumun

çalışma anlayışını kökten değiştirmiştir. Kırsal kesimden kentlere göç, fabrikalarda çalışan işçi nüfusunun artmasına sebep olmuş ve fabrika işçiliği ile geçinen nüfusun çoğalması ile sınıflar arası çatışmalar derinleşmiştir. Fabrikada üretimde, üretim tekniğinin zor olması ve karmaşıklığı, bir iş bölümü programı oluşmasını zorunlu kılmıştır. İşbölümünün en yoğun olduğu sektör tekstil sektörüdür: Yıkama, temizleme, dövme, tarama ve boyama, iplik haline getirme, dokuma, perdelama gibi. İş bölümü ile örgüt yönetiminin oldukça kolaylaştığı söylenebilir.

Sanayi devrimi ile gelen bir değişiklik de üretim sırasında kullanılan hammadde kereste iken sonrasında demir ve çelik olmuştur. Demir ve çeliğin hammadde olarak kullanılmasının yanı sıra makinelerin yapımında da kullanılması ile üretim araçlarının dayanıklılığı artarak üretimin veriminde artışla sonuçlanmıştır. Demir ve çelik üretimindeki artış ile gerçekleşen çok sayıda icada ve iyileştirmeye dayalı olarak makineleri üreten makine sanayisi de gelişmeye başlamıştır.

Bilimden alınan destek

16. ve 17. yüzyılda gerçekleşen bilimsel gelişmeler ve coğrafi keşifler şüphesiz sanayi devriminin doğuşunu hazırlayan en önemli etkenlerin başında gelir.

Sanayi Devrimi dönemi aslında, teknoloji ile el sanatları arasındaki ilişkinin teknoloji ile bilim arasındaki bağlantılar lehine düzeltilmesine tanık olmuştur. Bu bağlamda dönemin teknolojisini "bilime dayalı" yerine "bilimle ilişkili" şeklinde nitilemek daha doğru olacaktır.

Kopernik'in astronomide yarattığı devrim ve teleskopun icadı sonucunda saatlerin daha da kusursuz bir biçimde yapılabilmesi, saat yapımcılarının makine bilgisindeki birikimlerini arttırmıştır. 1750'ye gelindiğinde, Sanayi Devrimi, mekanik tasarımcıların beceri ve yaratıcılıklarından olabildiği ölçüde yararlanmayı gerektirdiğinde saat yapımcıları, mekanik tasarımı ileri bir gelişme düzeyine getirmiştir. Termometrenin icadı, boşluk ve atmosfer basıncı üzerine yapılan çalışmalar olmadan buhar makinesinin icadı gerçekleştirilebilir miydi? Şu gerçeği de göz ardı etmemek gerekir ki bilimsel devrim akıl ve deney ile neler elde edilebileceğinin bir örneğini göstermiştir ancak, Sanayi Devrimi'ndeki icatlar ve yeniliklerin çoğu, bilimsel teorilerin doğrudan pratiğe uygulanması sonucunda gerçekleştirilmiş olmaktan uzaktır. Bilim ve teknoloji ancak 19. ve 20. yüzyıllarda ortak bir kültür şekillendirebilmiştirlerdir.

Sanayi Devrimi dönemi aslında, teknoloji ile el sanatları arasındaki ilişkinin teknoloji ile bilim arasındaki bağlantılar lehine düzeltilmesine tanık olmuştur. Bu bağlamda dönemin teknolojisini "bilime dayalı" yerine "bilimle ilişkili" şeklinde nitilemek daha doğru olacaktır.

Sanayi devriminin sonuçları

1B. yüzyılda ortaya çıkan sanayi devriminin etkileri, başta doğduğu topraklar olan İngiltere olmak üzere giderek ulusal boyuttan küresel bir boyuta çıkmıştır. Sanayi kollarında ve üretim tekniklerinde yapılmış olan icatlar ve yenilikler iktisadi hayatın hızla gelişmesi ve dönüşmesini sağlamıştır. Söz konusu gelişmeler sonucunda mal arzındaki artış ve beraberinde gelen fiyatlarda düşüş ile İngiltere dış ticarete önemli bir avantaj elde ederek ekonomik büyüme sürecine girmiştir. Deniz aşırı ticaretin gelişmesi Avrupa mallarına olan talebi artırmış, artan talep ise bir yandan küresel bir ekonomik pazarın doğmasını, diğer yandan üretim tekniklerinin ve örgütlenme biçimlerinin geliştirilmesini tetiklemiştir.

Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan yeni fabrika sistemi, giderek makinelerin, ücretli işçiliğin ve işçileri yöneten gözet-

Sanayi devrimi teknolojisini bilimle ilişkili diye nitilemek doğru olur.

menlerle ilgili katı sıradüzenlerin yer aldığı bir düzenlemeyi kullanan merkezi ve standartlaştırılmış üretimi içermeye başlamıştır. Sanayi devrimi, üretimin evden fabrikaya taşınması sonucunda patron veya kapitalist sınıf ile işçi sınıfını ortaya çıkararak toplum düzeyinde de değişiklik yaratmıştır. Üretimin fabrikalaşması ile fabrikaların bulunduğu merkezlerde kentselme hız kazanmış, sonraki yüzyıl süresince işgücü ihtiyacındaki artış ve işçi emek ücretlerinin giderek azalması, işçi statüsündeki ailelerin geçim dengesini sarsarak işgücüne kadınların ve çocukların da katılması sonucunu doğurmuştur. Çalışma koşulları ve ücretler başta olmak üzere işçi sınıfının sorunlarının siyasal düzleme taşınması ile işçi sınıfı, kapitalist sınıfın karşısına politik bir güç olarak çıkmış, sosyalizmin doğuşunu sağlamıştır. Ulusal ekonomilerin giderek küresel ekonominin bir parçası olması ve ticari kapitalizmin ortaya çıkışı sanayi devriminin bir sonucudur. Sanayileşen ülkelerin hammadde ve pazar arayışları onların "sömürgeci" faaliyetlere girişmesine neden olmuştur.

1B. yüzyıldaki Sanayi Devrimi sırasında ortaya çıkan tüm bu gelişmeler, günümüz modern dünyasının teknolojik, bilimsel, toplumsal, kültürel, siyasi ve resminin ilk fırça darbeleri olarak nitelendirilebilir. Sanayi devriminin etkilediği ve oluşumuna temel hazırladığı her olgu ayrı ayrı incelenirse resmin bütünü daha iyi görülebilir.

Kaynaklar:

- 1) ROSENBERG, Nathan & BIRDZELL, L. E., (1992), *Batı Nasıl Zengin Oldu*, çev: Erdal Güven, Form Yayınları, İstanbul.
- 2) HEATON, Herbert, (2005), *Avrupa İktisat Tarihi*, çev: M. Ali Kılıçbay & Osman Aydoğuş, Paragraf Yayınevi, Ankara.
- 3) FREEMAN, Chris & SOETE, Luc, (2004), *Yeni İktisadi İktisadi*, çev: Ergun Türkcan, Tübitak Yayınları, 4. Basım, Ankara.
- 4) BASALLA, George, (2013), *Teknolojinin Evrimi*, çev: Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları, 14. Basım, Ankara.

Doğa Tarihinden Notlar

Gergedanların evrimi

Ülkemizdeki tek kurumsal müze olan Tabiat Tarihi Müzesi'nde (MTA Genel Müdürlüğü) sınırlı sayıda gergedan fosil örneği bulunurken, Anadolu'nun özellikle Çankırı, Çorum, Afyon, Nevşehir, Sivas ve Ankara gibi Tersiyer havzalarından elde edilmiş zengin gergedan fosil örnekleri Avrupa'daki birçok müzede sergileniyor. Üstelik, Münih Ludwig-Maximilien Üniversitesi Paleontoloji Müzesi'nde olduğu gibi tamamen Anadolu gergedan fosillerinin sergilendiği üniversite müzeleri de mevcut.

Günümüz memeli takımları Erken Eosen'den itibaren görülmeye başlıyor. Eosen, Üçüncü Zaman'ın (Senozoyik), 56 - 34 milyon yıl önceye tarihlenen ikinci devresi. Rhinocerotidae familyası olarak gergedanlar, bu devrede Perissodactyla (Tek tırnaklılar) takımının diğer örneklerinden farklılaşmaya başlıyor.

çeşitlenmiş örnekleri mevcut.

65 milyon yıl önce dinozorların yokolmasından sonra onlardan boşalan nişler, önce Paleosen'de küçük memelilerce, daha sonra Eosen'de iri memelilerce doldurulmaya başlanıyor. Öyle ki, Perissodactyla (Tek tırnaklılar) takımı örnekleri Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya'da bulunan otçul memelilerin en bol bulunanları oluyor.

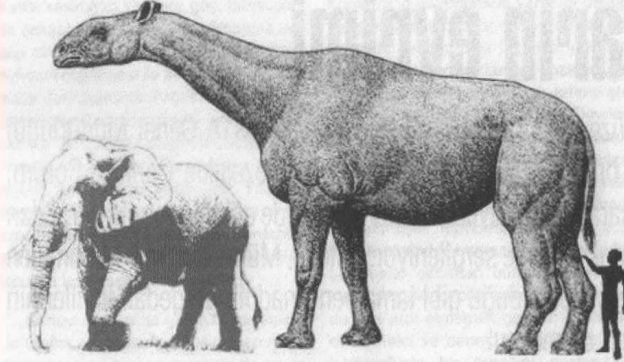
Perissodactyla (Tek tırnaklılar) takımı; günümüz tapir, gergedan ve atlarıyla onların soyları tükenmiş yakınlarını kapsıyor. Bu takımın 55 milyon yıl önceden 10.000 yıl önceki Buzul Çağı'na kadar

Geç Eosen/Erken Oligosen sınırında (33 milyon yıl önce) küresel soğumaya bağlı olarak birçok grup yok oluyor. 23 milyon yıl önce Miyosen devrinde farklı türler görülmeye başlıyor. Türlerin çe-

55 milyon yıl önce Eosen'deki Perissodactyl ancestor'dan günümüz gergedanlarına giden çizgide Trigonias, Dicierorhinus ve Ceratotherium, günümüz tapirlerine giden çizgide ise Protapirus, Miotapirus ve Tapirus en önemli evrim adımlarını oluşturuyor.

2012 yılında Ürgüp (Nevşehir)'de bulunan Balucitherium alt çene ve diş fosili.

Tüm zamanların en iri kara memelisi sayılan Balucitherium'un orantısız figürizasyonu

ştilenerek sayılarının artması ve tekrar Eosen'deki en yüksek seviyeye ulaşması ancak Miyosen ortalarında gerçekleşiyor.

55 milyon yıl önce Eosen'deki *Perissodactyl* ancestor'dan günümüz gergedanlarına giden çizgide *Trigonias*, *Dicerorhinus* ve *Ceratotherium*, günümüz tapirlerine giden çizgide ise *Protapirus*, *Miotapirus* ve *Tapirus* en önemli evrim adımlarını oluşturuyor.

Bulunan en yaşlı gergedan fosili *Rhinotitan mongoliensis*. Sadece Çin'de ve Moğolistan'da olmak üzere Doğu Asya'da bulunan *Rhinotitan* fosilleri Erken Eosen'e (55 milyon yıl önce) tarihleniyor.

Trigonias örnekleri Geç Eosen'e (35 milyon yıl önce) tarihleniyor. 2.1 m uzunluğundaki bu örneklerde burun boynuzu bulunmuyor. Ön ayağın, biri körelmiş olan 5 parmak taşımasıyla, günümüzde 3 parmak taşıyan gergedanlardan farklı. En iyi korunmuş, en tam *Trigonias* fosilleri Kuzey Amerika'da bulunmuş.

Caenopus occidentalis fosilleri Kuzey Amerika'da, Oligosen yaşlı kaya serilerinde bulunuyor. Bunlar, 8 m uzunluğunda, burun boynuzu olmayan gergedanlar.

Paraceratherium, mamutlardan sonra bilinen en iri fosillerden. 7.5–8.5 m uzunluğunda ve omuz yüksekliği 5-6 m. Bunların kafatasının uzunluğu 130 cm'ye

kadar olabiliyor. Oligosen-Erken Miyosen'e tarihlenen bu gergedanlar da tıpkı *Trigonias* ve *Caenopus* örneklerinde olduğu gibi burun boynuzu taşımıyor. Bu cinsin, *Balucitherium*, *Indricotherium* ve *Dzungariotherium* gibi Oligosen'i simgeleyen sinonimleri(1) mevcut. Bu cinsler, *Paraceratherium* ile aynı kabul ediliyor. Ancak, bunların alt türler olduğunu savunan araştırmacılarla, farklı cinsler olarak olarak çalışılanlar da var.

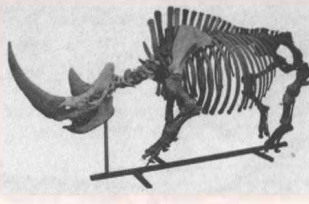
İlk fosilleri 1910'da Sir Clive Forster Cooper tarafından Belucistan'da (Pakistan) keşfedilen *Balucitherium* (Sinonim; *Paraceratherium*), 5.5 metre omuz yüksekliği, 8 metre uzunluğuyla tüm zamanların en iri kara memelisi kabul ediliyor. Bu formların 17-18 ton ağırlığa sahip olduğu düşünülüyor. 1997'de bir Fransız araştırma ekibinin aynı alanın Dera Bugti bölgesinde yaptığı kazılarda çok sayıda fosile ulaşıyor. Bu alandan elde edilen fosillerin, toplam mevcudun henüz %5'i olduğu ve çok daha fazla sayı-

da fosile ulaşılabilceği düşünülüyor. Bu yüzlelerde Oligosen yaşı verilen ve 35 milyon yıl önceden 24 milyon yıl önceye değin 11 milyon yıl yaşadığı öngörülen *Balucitherium* örneklerine ülkemizin Geç Miyosen yaşlı (23.7- 5.3 milyon yıl önce) yüzlelerinde de rastlanmıştır olması hem yaşlandırma hem de coğrafik yayılım açısından yeni bir değerlendirmeye yol açmış ve böylece Çin, Moğolistan, Kazakistan ve Pakistan'daki örnekleri dışında Türkiye, bu cinsin fosillerinin bulunduğu 5. ülke olmuş. *Aceratherium*, Orta Oligosen - Geç Pliyosen'e tarihlenen fosilleri Avrupa, Asya ve Afrika'da mevcut. Ülkemizde İç Anadolu'da özellikle Ankara yakın yörede bulunan örnekleri var. Boyu 2 - 2.5 metre olan *Aceratherium*, boynuzsuz gergedanlardan. *Teleoceras*, Kuzey Amerika'da Miyosen-Erken Pliyosen yaşlı kaya serilerinde bulunuyor. Kısa bacaklı ve geniş göğüslü bu örneklerin, su aygırları gibi yarı sucul oldukları düşünülüyor. Bu örneklerde, burnun üzerinde küçük bir boynuz bulunuyor.

Coelodonta, Avrasya ve Kuzey Afrika'daki Pliyosen kaya serilerinde bulunuyor. Bu fosillerde iyi gelişmiş çift boynuz belirgin. Asfalt bataklıklarında bulunan mumyalarından görüldüğü üzere, vücudu yaşadığı soğuk iklime uygun olarak çok uzun kıllarla kaplı.

Rhinoceros örneklerine Hindistan, Java, Malezya gibi Uzakdoğu ülkelerinin Alt Pliyosen çökellerinden itibaren rastlanıyor. Bu cinsin günümüzde yaşayan örnekleri Hint gergedanı olarak tanımlanıyor. Aynı şekilde *Dicerorhinus* fosil örneklerine de Uzakdoğu ülkelerinin Oligosen çökellerinden itibaren rastlanıyor. Çift boynuz taşıyan bu örneklerin günümüzde yaşayanları Sumatra gergedanı olarak tanımlanıyor.

Geç Miyosen - Erken Pliyosen serilerinden itibaren bulunan *Ceratotherium* fosillerinin en yaşlısı 7 milyon yıl önceye tarihleniyor. Aynı şekilde *Dicerorhinus* de yaşamakta olan 5 gergedan cinsinden biri. Günümüzde yaşayan örnekleri Beyaz gergedan olarak tanımlanmış. *Ceratotherium* örneklerinde kafatası, vücuda göre orantısız olarak daha uzun. Bu durum, kısa otları yemek için sağla-

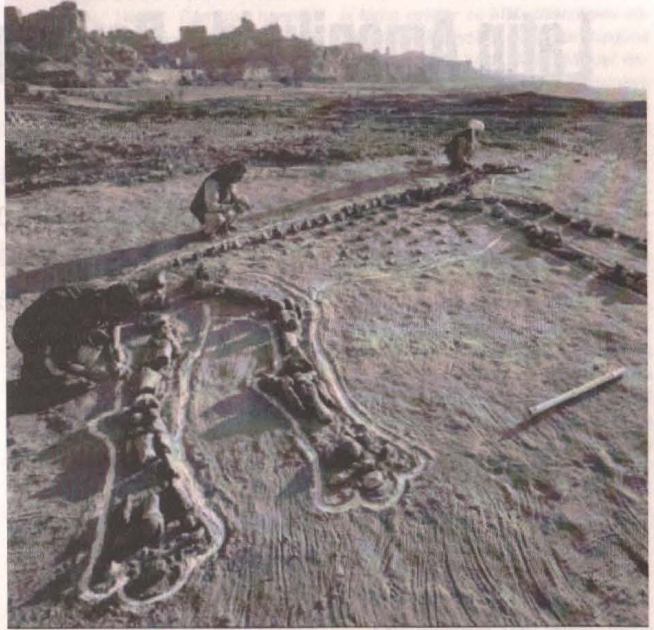
Rhinoceros tam fosili

nan uyumun bir sonucu olarak değeri-
rtiliyor. *Ceratotherium* örneklerinde, biri
çok uzun, diğeri daha kısa bir çift burun
boynuzu mevcut.

Geç Pliyosen'de ortaya çıkıp, Geç
Pleyistosen'de yok olan *Elasmotherium*
kalın, uzun ve kaba boynuzuyla karek-
teristik. Omuz yüksekliği 2 metre olan
bu cinsin boyu (uzunluğu) 4.5 metre.
Cinsi temsil eden 3 tür biliniyor. Geç Pli-
yosen'de Çin ve Moğolistan gibi Doğu
Asya örnekleri bilinirken, Orta Pleyisto-
sen'de Ukrayna ve Güneybatı Rusya'da
görülmesi göç yollarını da gösteriyor.

Eosen'den günümüze gergedanların
evrimsel açınımları; özellikle Miyosen dev-
resinde en yüksek seviyeye ulaşan çe-
şitlilik sayesinde kafa uzunluğunun gide-
rek arttığını, burun boynuzu taşımayan
örneklerden bir ve nihayetinde çift burun
boynuzu taşıyan örneklerle geçildiğini,
bacakların giderek uzadığını ve ayak
parmaklarının sayısının giderek azaldı-
ğını belirgin olarak gösteriyor.

Gergedan fosilleri, Doğa Tarihi Mü-
zeleri'nin ihtisamlı örneklerini oluşturu-
yor. Amerikan Doğa Tarihi Müzesi (New
York), Paris Doğa Tarihi Müzesi, Londra
Doğa Tarihi Müzesi, Berlin Doğa Tarihi
Müzesi, Viyana Doğa Tarihi Müzesi ,
Smithsonian Doğa Tarihi Müzesi (Was-

Belucistan'da (Pakistan) keşfedilen *Belucitherium* fosilleri

hington), Pekin Doğa Tarihi Müzesi, Şan-
gay Doğa Tarihi Müzesi gergedan fosile-
ri bakımından zengin müzeler.

Ülkemizdeki tek kurumsal müze olan
Tabiat Tarihi Müzesi'nde (MTA Genel
Müdürlüğü) sınırlı sayıda gergedan fosil
örneği bulunurken, Anadolu'nun özellikle
Çankırı, Çorum, Afyon, Nevşehir, Sivas
ve Ankara gibi Tersiyer havzalarından
elde edilmiş zengin gergedan fosil
örnekleri Avrupa'daki birçok müzede ser-
gileniyor. Üstelik, Münih Ludwig-Maximi-
lien Üniversitesi Paleontoloji Müzesi'nde
olduğu gibi tamamen Anadolu gergedan
fosillerinin sergilendiği üniversite müze-
leri de mevcut.

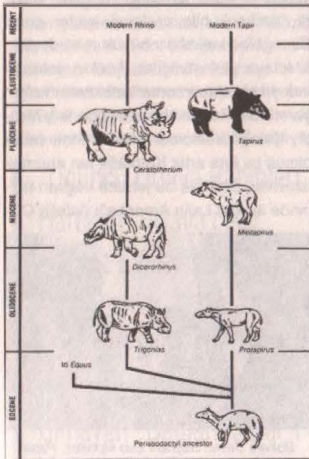
Dipnot

1) **Sinonim:** Eş Anlamlılık. Aynı canlının bir-
den fazla isimle tanımlanmış olması durumu.
Doğadaki taksonlar ilk keşfedildiklerinde ta-
nımlanır ve adlama kurallarına uygun biçimde
Latince isimlendirilirler. Bu takson daha son-
ra farklı araştırmacılarca yeni bir bulguymuş gibi
düşünüldü, yeniden tanımlanabilir. Böylece,
aynı kategoride, aynı taksonu ifade eden iki
ya da daha fazla sayıda bilimsel isim olabilir.
Bilimsel olarak geçerli isim ilk kez keşfedenin

verdiği isimdir.

Kaynaklar

- Inan, N., 2013, Tarihsel Jeoloji, Jeolojik Devir-
lerde Yaşam ve Önemli Evrim Adımları, Seç-
kin Yayıncılık, 175s., Ankara
- Prothero, R.D. ve Foss, E.S., 2007, The Evolu-
tion of Artiodactyls
www.amnh.org/exhibitions/.../indricotherium
<http://www.fibhaber.com/nevsehir/sarkozy-ye-cevapnevsehir/>
<http://ngm.nationalgeographic.com/2010/08/rhinoceros-evolution/mueller-text>
<https://pakistanwildlife.wordpress.com/2012/12/14/the-beast-of-baluchistan>
<https://research.amnh.org/paleontology/perissodactyl/evolution/intro>
<https://en.wikipedia.org/wiki/Elasmotherium>
<https://de.wikipedia.org/wiki/Rhinotitan>
<https://en.wikipedia.org/wiki/Paraceratherium>
<https://translate.google.com.tr/translate?hl=tr&sl=en&u=>
<http://www.dawn.com/news/592377/baluchitherium-the->
<http://vikipedi.Rhino-evolution.com>

Gergedan evriminde en önemli adımlar

Latin Amerika'da Devrimci Rahipler

Aradan geçen yüzyıllar boyunca ezilenlerle birlikte direnerek hayatı örgütlemek Katolik din adamlığının en temel değeri haline geldi. Bu dini yaklaşım toplumsal çalkantı dönemlerinde daha radikal siyasal biçimlere büründü. Sömürgeler bağımsızlık savaşına girdiğinde onlar da vardı. Ya da 20. Yüzyılın sosyal mücadelelerinde kıtada yine onlar ön saftaydı. 1960'lardan itibaren anti-emperyalist mücadelede ellerine silah alanlar dahi oldu.

Her biri çok iyi formasyona sahip bu din adamları Marksist hareketlere büyük katkılar sağladılar. Hepsinden önemlisi yoksullara toprağı işlemeyi, evlerini yapmayı, ortak bir inançla bir arada durmayı öğrettiler.

Bu ay Kondor'un Güncesi'de Latin Amerika'nın özgün geleneklerinden biri olan "Devrimci Rahipler'e" tanıklık ediyoruz. Günümüzde de sürmekte olan bu sıradışı dini yaklaşımın kökleri, kıtanın İspanyol ve Portekizli güçlerce fethedildiği döneme dayanır. Beş asır önce kıta bu iki güç arsında paylaşılırken anlaşmanın diğer bir tarafı da Vatikan'dı. Avrupa'da tehdit olarak görülen Katolik Cizvit Tarikatı fetih sayesinde Yeni Dünya'nın keşfine katılmıştı. Güney Amerika'da sömürge güçlerinin girmeye cesaret edemediği ormanlara Cizvit rahipleri girdi ve fetihçilerden farklı olarak halkla bütünleştiler. Onların dilini öğrenip kendi öğretilerini ve sanatlarını yaydılar. Yerlilerin toplumsal yapılarına zarar vermeden onları daha geniş bir örgütlenmeye sevk ettiler. Toprak ve üretim toplumsaldı. Kölelik ya da ölüm cezası yoktu. Avrupa'nın tekniğiyle Amerikan yerli toplumunun doğal birleşiminden büyük bir zenginlik çıkardılar. Latin Amerika'nın sömürge dönemindeki bir ilk büyük sosyalist deneyim, Vatikan'ın fetvasıyla İspanyol ve Portekiz ordularınca dağıtıldı. Yerliler katledildi ya da köle yapıldı. Rahipler akıl almaz işkencelerle öldürüldü.

Aradan geçen yüzyıllar boyunca ezilenlerle birlikte direnerek hayatı örgütlemek Katolik din adamlığının en temel değeri haline geldi. Bu dini yaklaşım toplumsal çalkantı dönemlerinde daha radikal siyasal biçimlere büründü. Sömürge-

ler bağımsızlık savaşına girdiğinde onlar da vardı. Ya da 20. Yüzyılın sosyal mücadelelerinde kıtada yine onlar ön saftaydı. 1960'lardan itibaren anti-emperyalist mücadelede ellerine silah alanlar dahi oldu. Her biri çok iyi formasyona sahip bu din adamları Marksist hareketlere büyük katkılar sağladılar. Hepsinden önemlisi yoksullara toprağı işlemeyi, evlerini yapmayı, ortak bir inançla bir arada durmayı öğrettiler. Bu yüzden ABD yanlısı rejimlerde en büyük tehdit olarak görüldüler. Örgütlenmeleri dağıtıldı ve yüzlerce katledildi. Emperyalizm bundan dinin de yozlaştırılması gerektiği dersini çıkardı. Vatikan'ı bile aratacak kadar gerici Evangelist tarikatları büyük mali destekle kıtaya yerleştirildiler. Aradan yaklaşık kırk yıl geçtikten sonra Latin Amerika'nın yarısından fazlası bu tarikatça örgütlendi. Katolik inancının efsanelerine beşik olmuş bu kıta artık Katoliklik'ten arınmak üzeredir. Belki de bu tehditti Vatikan tarihinde ilk kez Latin Amerika'lı üstelik Ciz-

Bolivya Devlet Başkanı Evo Morales, Papa Francisco'ya üzerinde çarmla gerilmiş İsa figürü bulunan orak-çekiçi gösteriyor.

Brezilyalı din adamı Hélder Câmara, Brezilya askeri diktatörlüğüne karşı direnişin lideri haline gelmişti.

vit bir Papa seçtiren.

"Kurtuluş Teolojisi", din-sosyalizm ilişkisinin emek ve bağımsızlık gibi ilkelere üzerinden kolaylıkla kurulabileceğini gösterdi. Küba Devrimi deneyimi de bunu kanıtlar niteliktedir. Sömürüye ve emperyalizme karşı olan bu ortaklıkta din, devrimin vicdanı gibi bir alanı doldurdu.

Başpiskopos, Hélder Câmara:
"Yoksullara yemek dağıttığımda aziz, yoksulluğu sorguladığımda komünist"
(31 Aralık 1967/Pernambuco, Brezilya)

Arjantinli rahip Miguel Ramondetti, üç gün süren yolculuktan sonra, dinlenmek-sizin soluğu Başpiskopos Hélder Câmara'nın çalışma odasında almıştı. Gözlerini, önündeki metni dikkat ve sükunetle inceleyen Başpiskopos'a dikmiş, bekliyordu. Recife sahiline bir tepeden bakan San Salvador Katedrali'nin bu mütevazı odası tarihi bir olaya ev sahipliği yapıyor-

"Üçüncü Dünya Rahipleri Hareketi" ortaya çıkar çıkmaz Latin Amerika'da hızla yayıldı. Adını aldığı "Üçüncü Dünya", ABD ya da Sovyet kampına dahil olmayan "Bağlantısızlar"ı ifade ediyordu.

du: "Üçüncü Dünya Rahipleri Hareketi" kuruluyordu. Hélder Câmara, harekete katılan dört yüzden fazla rahip ve on sekiz piskoposun adlarını tek tek okudu. Sonra metnin teolojik kavramlarla ağırlaşan havasını daha anlaşılır bir dile çevirmeye ve sorgulamaya başladı. "Sence" dedi Başpiskopos Câmara, "İçinde bulunduğumuz devrimci süreçte kilisenin rolü ne olmalıdır?" İşçi-rahip ekolünden gelen Miguel, tereddütsüz biçimde cevap verdi: "Kilise gerçek bir sosyal düzen ve ortak toplumsal çıkarlardan yana olmalıdır. Paranın uluslararası emperyal düzeninden yana olamaz." Başpiskopos, önündeki kağıda tüm ağırlığını vererek yazmaya başladı: "Tarih göstermiştir ki, gerçek devrimler gereklidir ve bazı anlarda ortaya çıkan din karşıtlığı iyi meyveler verebilir. Bunun en iyi kanıtı 'insan hakları'nı doğuran 1789 Fransız Devrimi'dir."

Brezilyalı din adamı Hélder Câmara, Brezilya askeri diktatörlüğüne karşı direnişin lideri haline gelmişti. Fakat bu payeyi salt "hak arayıcılığı"ndan almıyordu. Erken yaşlardan beri yoksul halkın içindedeydi. Onları kendi sosyal gereksinimlerini karşılayacak kooperatifler kurmaya yönlendiriyordu. O kadar başarılıydı ki 43 yaşında Rio de Janeiro Piskoposu olarak atandı. Meşruiyetini daima üretimden aldı. Halk ondan sözlerle dayalı "boş dini" değil kendi evlerini yapmayı, toprakları işlemeyi öğreniyor; dayanışmanın ve paylaşımın ürettiği bir ikinci yaşıyordu.

"Üçüncü Dünya Rahipleri Hareketi" ortaya çıkar çıkmaz Latin Amerika'da hızla yayıldı. Adını aldığı "Üçüncü Dünya", ABD ya da Sovyet kampına dahil olmayan "Bağlantısızlar"ı ifade ediyordu. "Gerçek sosyalizm'in, Hristiyan inancının temelinde var olduğuna inandıkları "Kurtuluş" olduğu iddiasındaydılar. 1968 Haziranında Kolombiya, Medellín'de sekiz yüz Katolik din adamının bulunduğu toplantıyı gerçekleştirdiler. Kitadaki sosyal ve ekonomik durumu, şiddeti, emperyalizmin müdahalelerini tartıştılar. Kilisenin zulümdeki rolünü eleştirdiler ve din adamlarını adaletten yana olmaya çağırdılar. Bununla beraber onları "adaletsiz yapının baskısıyla ona karşı ezilenlerin adil şiddetini" kanıştırmamaları için uyardılar.

Üçüncü Dünya Rahiplerinin onlarca- sı faşist çeteler ve ABD ittifakındaki yönetimlerce katledildi. Çoğu ise sürgüne gitmek zorunda kaldı. Rahip Miguel Ramondetti de bunlardan biriydi. Avrupa'ya gitmek zorunda kaldıysa da kısa süre sonra Nikaragua'ya giderek Sandinist Devrime katıldı.

Hélder Câmara ise 1984'te görevinden istifa etti. Oysa dünyada hiçbir Katolik din adamı onun kadar büyük bir halk desteğine sahip değildi. Dört kez Nobel Barış Ödülüne Aday gösterildi. Eğer biraz düzenden yana olsaydı Papa'lık için ondan daha güçlü bir aday olamazdı. 1999'da ölümüne dek katedralin küçük bir odasında sıradan bir hizmetkar gibi yaşıdı. Akıllarda tebessümle söylendiği "Yoksullara yemek dağıttığımda bana aziz diyorlar, ama neden insanlar yoksul diye sorduğumda komünist oluyorum" sözleri kaldı.

Rahip, Luis Espinal:

"Orak-Çekiçli İsa"

(8 Temmuz 2015/La paz, Bolivya)

Papa Francisco, Latin Amerika turunda, Bolivya Devlet Başkanı Evo Morales'in konuğu olarak basının önündeydi. Tarihte Avrupa kökenli olmayan ilk Papa, yani Arjantinli Cizvit rahibi Jorge Mario Bergoglio'nun, Bolivia'ya beş asırdır gelmiş tek yerli kökenli Başkan olan Evo Morales'le buluşması merakla bekleniyordu. Zira Vatikan sömürge döneminde yerli halka karşı işlenen suçlara ortaklı. Sosyalist Başkan Morales'in kiliseyle arasının pek iyi olduğu da söylenemezdi. Papa, bu soru işaretleri altında salona girdi. Yaşına göre oldukça rahat hareket eden, sade görünümü Papa Francisco, Başkan Morales'le kucaklaştı. Ayakta kısa bir sohbetten sonra Morales'in işaretiyle yardımcısı elinde garip bir şeyle yaklaştı. Papa artık Bolivya devlet başkanının elinde tuttuğu garip nesneye biraz yaklaşıncaya bunun büyüğe bir "Orak-Çekiç" figürü olduğunu fark etti. Fakat komünizmin simgesi olan bu figürün bir farklılığı vardı. Başkan Morales, eliyle çekiç figürünün üzerindeki "çarmıha geçirilmiş İsa"yı gösterdi. Papa şaşkındı. Durumu anlamakta zorlanıyordu. Morales, "Rahip Luis Espinal'i hiç duydunuz mu"

diye sordu "O da sizin gibi bir Cizvit rahibi. Bu onun eseridir..."

İspanyol rahip Luis Espinal ülkesinde sürmekte olan Faşist Franco rejiminden uzağa, Cizvit rahipliğinin doğduğu Güney Amerika topraklarına gelmişti. Ülke bir dizi devrim ve süren bir çatışma içindeydi. Üniversitede edebiyat ve felsefe eğitimi alan Espinal, formasyonunu sinema ve televizyon üzerine geliştirmişti. Bu, halk kesimleri içinde bilinen bir alan değildi. Bir süre devlet televizyonunda dini bir program yaptı. Daha sonra ölümüne dek sürecek bir radyo programına başladı. Bolivya'nın ilk sinema okulunu açtı. 1972-1979 arasında sinema eğitimi üzerine on bir kitap, üç senaryo yazdı; beş uzun metrajlı film çekti.

Rahip Espinal, iyi bir aydın olmakla beraber toplumsal mücadeleye aktif olarak katılan bir din adamıydı. Diktatörlüğe karşı direnişlerde, açık grevlerinde, işçi eylemlerinde hep vardı. Kilisesi maden işçilerinin sığınaydı. Bu, Che'nin ölü bedeninin bir tür modern İsa gibi sergilendiği Bolivya için şaşılaçak bir durum değildi. Din-sosyalizm ilişkisi Che'nin varlığında ete kemiğe bürünmüştü. Ülkenin en mücadeleci maden sendikasının başkanı bile bir rahipti.

Rahip Espinal, 21 Mart 1980 akşamı, evine giderken paramilitler bir grup tarafından kaçırıldı. Ağır işkence izleri bulunan cesedi ertesi sabah köylüler tarafından bulundu. Ondan geriye eserleri ve orak-çeçikçi bir İsa figürü kaldı.

Camilo Torres: burjuva, bilim insanı, eğitimci, rahip, devrimci lider. Latin Amerika'nın ilk gerilla rahibi olarak hafızalarda yer etti.

1970'lerin sonuna doğru Orta Amerika'da ABD destekli diktatörlükler sarsılıyordu. Nikaragua ve El Salvador'da Halk Cepheleleri kesin bir zafere doğru gidiyordu. Bir avuç elitin ABD'li şirketlerle kurdukları bu oligarşik diktatörlükler zayıfladıkça katliamlar artıyordu. Rahipler zulme tepki gösterdikçe hedef haline geliyorlardı.

Rahip, Camilo Torres: "Ötekine duyulan güçlü aşk"

(15 Şubat 1966/Santander, Kolombiya)

Kolombiyalılar bir sabah gazetelerin manşetinde onun kana bulaşmış fotoğrafıyla karşılaştılar. O Camilo'ydu; burjuva, bilim insanı, eğitimci, rahip, devrimci lider. Başkentteki Ulusal Üniversite'de yüzlerce öğrencinin omuzlarda taşıdığı hoca şimdi Kolombiya Amazonunda kayıp bir gerilla cesediydi.

Camilo Torres, 3 Şubat 1929'da, Kolombiyalı burjuva bir ailenin üyesi olarak dünyaya gelmişti. Babası doktordu. Ülkedeki tek hukuk fakültesine girdi. Fakat aynı zamanda teolojiye ilgisi vardı. Eğitime devam ederken, rahip adaylarının yaşadığı kiliseye ait bir yurtta 7 yıl geçirdi. 1954'te Belçika'ya giderek Katolik Üniversitesinde sosyoloji eğitimi aldı. 1958'de "Bogota'nın sosyo-ekonomik gerçeğine istatistik bir yaklaşım" başlığı altında doktora tezini verdi. Bu eser Kolombiya'da toprak emekçilerinin proletarleşmesi üzerine yapılmış dönemin tek çalışmasıydı. 1959'da ülkesine dönerek Ulusal Üniversitede sosyoloji kürsüsünü hayat geçirdi. Hazırladığı eylem pro-

ramıyla üniversite ilk kez mahallelerde saha çalışması yapmaya başladı. 1960'ta bir grup aydınla Latin Amerika'nın ilk Sosyoloji fakültesini Kolombiya başkenti Bogota'da kurdu. Üniversite bünyesinde Toprak Reformu Komitesi, Ulusal Sosyoloji Kongresinde "Kolombiya kırsal bölgelerinde şiddet ve sosyo-kültürel değişim" üzerine çalışmalar yürüttü.

1960'ların ortasına gelindiğinde iç savaşın karmaşası yerini safların daha netleştiği bir siyasal ortama bırakmıştı. Liberal ve Muhafazakar elitler yeniden ittifaka giderek iktidarı askerlerden devralmıştı. Camilo bu yeni iktidar bloğuna karşı "Halkın Birliği Cephesi"ni kurdu. Ancak kentlerde politik mücadele için bir alan kalmamıştı. Buna karşın, iç savaşın başlangıcından beri kırlarda otonom yapılar ortaya çıkmıştı. Dışlanmış ve sürmüştü köylü kitleleri, Amazon içlerinde, yasaklanan Komünist örgütlerin önderlik ettiği toplumsal birlikler oluşturmıştı. Bunlardan biri de liderleri bir grup rahip olan "Ulusal Kurtuluş Ordusu"ydü. Camilo üniversitedeki görevinden istifa ederek onlara katıldı. Daha ilk günlerinde düştüğü bir pusuda hayatını yitirdi. Önemli eserler veren bu bilim insanı, dinini "Ötekine duyulan güçlü aşk" olarak açıklayan Camilo Torres, Latin Amerika'nın ilk gerilla rahibi olarak hafızalarda yer etti.

Rahip, Ernesto Cardenal: "Devrimin Vicdanı"

(4 Ağustos 2014/ Managua, Nikaragua)

Doksana merdiven dayamış Ernesto Cardenal, bu ögle üzeri beklemeyi zarf almıştı. Vatikan büyükelçisinin bizzat ulaştırdığı zarfta Papa Francisco'nun bir özel, bir de resmi olarak kaleme aldığı iki mektup bulunuyordu. Nobel Edebiyat Ödülüne aday olmuş Nikaragua'nın en önemli şairi, üstelik Sandinist Devrimin yıllarca kültür bakanlığını yapan bu eski din adamına, Papa'nın mektup yazmasında bir tuhafılık yoktu. Beklenmedik olan 1984'te dönemin Papa'sının emriyle kaldırılan din adamlığı yetkilerinin 30 yıl sonra Cardenal'a geri iade edilmesi idi.

Ernesto Cardenal din adamlığı yetkilerini "Kurtuluş Teolojisi" olarak ifade edilen fikirlerinden dolayı kaybetmişti.

Kurtuluş Teolojisi kökeni orta doğuya dayanan bir tür "en-el hak" inancıydı. Dai-ma yoksullardan ve özgürlük mücadelesinden yana olmayı gerektiriyordu. 1960-70 döneminde çok güçlü bir akımdı. O yıllarda yüzlerce Katolik din adamının katledilmesine ses çıkarmayan Vatikan yönetimi, 1984'de bu akımı yargılama yolunu seçti. Yargılama sonunda alınan karara göre bu akım din dışı Marksist-Leninist sayıldı.

1970'lerin sonuna doğru Orta Amerika'da ABD destekli diktatörlükler sar-sılıyordu. Nikaragua ve El Salvador'da Halk Cepheleri kesin bir zaferle doğru gidiyordu. Bir avuç elitin ABD'li şirketlerle kurdukları bu oligarşik diktatörlükler za-yıfladıkça katliamlar artıyordu. Din adamları, diktatörlüklerin halka yönelik katliamlarını görmezden gelemezdi. Rahipler zulme tepki gösterdikçe hedef haline geliyorlardı. Gün geçmiyordu ki bir rahip öldürülmesin. Öyle ki El Salvador'un en yüksek dereceli Piskoposu Oscar Romero bile bir suikast sonucu hayatını yitir-mişti. Oysa Romero'nun sol hareketlerle bir ilgisi yoktu. Sadece rejimi katliamları durdurmaya davet etmişti.

Ernesto Cardenal ise devrimciliğiyle Latin Amerika'da bir ilham kaynağıydı. Ömrü, Nikaragua'daki uzun Somoza dik-tatörlüğüne karşı mücadeleyle geçmişti. Şiirlerinde, halka verdiği söylevlerde hep vatanseverlik üzerinde duruyordu. Çünkü din gibi vatan da yoksullarındı. 1978'de Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne ka-tıldı. Somoza diktatörlüğünü yıkan Halk Ordusu'nu cephe cephe gezerek motive etti. Savaş koşullarında, bağımsızlık ve sosyalizm mücadelesinin etiğini kitlelere anlattı. Bu nedenle ona "Devrimin Vic-danı" dediler. 19 Temmuz 1979'da Sandinist Halk Ordusu, Somoza diktatörlü-ğünü yıktığında en ön saflardaydı. Yedi yıl boyunca da Sandinist Devrimin Kültür Bakanı olarak görev yaptı.

Rahip, Carlos Mugica: "Yoksulların Rahibi"

(11 Mayıs 1974 / Buenos Aires, Arjantin)

Peder Mugica, Luro Mahallesindeki küçük kilisede ayını bitirip sokağa çıktı-ğında saatler tam olarak akşam sekiz

Rahip Ernesto Cardenal ise devrimciliğiyle Latin Amerika'da bir ilham kaynağıydı. Ömrü, Nikaragua'daki uzun Somoza diktatörlüğüne karşı mücadeleyle geçmişti. Şiirlerinde, halka verdiği söylevlerde hep vatanseverlik üzerinde duruyordu. Çünkü din gibi vatan da yoksullarındı.

çeyreği gösteriyordu. Ardında duyduğu sese dönemeden sırtından giren kurşunlarla yere yığıldı. Silah sesini duyan yoldaşı rahip Jorge Vernazza koşarak dışarı çıktığında onu kanlar içinde fakat yüzünde bir tebessümle buldu.

Carlos Mugica kaderini kendi elleriyle çizme iradesi göstermiş ender kişiliklerdendi. Arjantin'in en yüksek sınıfına mensup bir aileden geliyordu. Babası uzun yıllar milletvekiliği ve Dışişleri Bakanlığı yapmış bir siyasetçi, anne tarafı ise büyük toprak sahibi bir ailedendi. Yedi kardeş içinde dini okula gitmemiş bir tek o vardı. Tenis, yüzme ve boks yapan tipik bir burjuva çocuğuydu. 19 yaşında baş-ladığı hukuk fakültesinde Che'nin kardeşi Roberto'yla arkadaşlık kurdu. 22 yaşında Hristiyan Katolik inancına merak sardı. Sekiz yıllık teoloji eğitimi sonrasında ül-kenin en yoksul bölgelerinden biri olan Chaco'ya rahip olarak atandı. Halkın gerçeğiyle bu biçimde karşılaşmak onda çok etkisi yaratmıştı. Dönüşünde Buenos Aires'te kardinalin asistanı olarak çalış-tı. Bu sırada Katolik Öğrenci Birliği'nin sorumluluğunu üstlendi. Üniversitede teoloji, pedagoji ve hukuk dersleri verdi. "Marksistler ve Katolikler arası diyalog" başlıklı bir çalışmaya katıldı. Bir halk hareketi olan Peronizm'e kendini yakın hissediyordu. 1967'de Boliviya'ya gidip Che'nin grubundakileri cezaevinde ziya-

ret etti. Fransa'ya geçerek Kilisenin Sos-yal Doktrini temelinde bir çalışmaya katıldı. İspanya'da sürgünde bulunan devrik başkan Juan Domingo Peron'la görüştü. 1968'de ülkesine dönerek "Üçüncü Dün-ya Rahipleri Hareketi"nin kuruluşuna ka-tıldı. Aynı grup rahiplerle Buenos Aires'in işçi ve gecekondü mahallelerini kurdu. O sırada Arjantin, Latin Amerika'da siyasal mücadelenin en çok yükseldiği ülkeydi. Öldürülen sol gençlerin son ayınlarını Peder Mugica yapıyordu. Televizyon-lardaki tartışmalarda da o öne çıkıyor-du. Yükselen çatışma ortamının içinde, silahları bırakmak gerektiğini söylediği için sol eylemci merkezlerce de artık sevilmiyordu. Zaten kontrgerilla örgütü Arjantin Anti-Komünist İttifakı (AAA)'nın ölüm listesindeydi. 1971'de arabasına yerleştirilen bir bombadan son anda kur-tulunca şu sözleri söylemişti: "Hiçbir şey beni yoksulların kurtuluşu için mücadele etmekten alıkoymaz. Eğer efendimiz bu yolda canımı alacaksa buna da hazırım".

Öyle de oldu. 44 yaşındaki rahip Mugica'nın öldürülmesini izleyen birkaç hafta içinde yirmi rahip daha katledildi. Bu ortam 24 Mart 1976 faşist cuntasının koşullarını oluşturdu. Üçüncü Dünya Ra-hipleri tek tek katledildiler ya da sürgüne gittiler. Geriye onların kurduğu yoksul mahalleler kaldı. Fakat bu mahalleler artık sadece yoksul değil üstelik uyuşturucu batağına da batmış durumda. Günümüzde rahipleri devlet değil uyuşturucu çeteleri öldürüyor.

Arjantinli rahip Carlos Mugica. 44 yaşındayken öldürüldü. Onun ölümünü izleyen birkaç hafta içinde yirmi rahip daha katledildi. Oluşan kaos ortamı, 24 Mart 1976 faşist cuntasına zemin hazırladı.

Mucitler ve İcatlar Âlemi

Teleskop (II)

Takîyüddîn, Kitâbu Nûr-i Hadakati'l-Ebsâr ve Nûr-i Hadîkati'l-Enzâr adlı eserinde, uzaktaki nesneleri yakınlaştıran optik bir aletin tanımını şu şekilde yapmıştır: "Ben uzakta bulunmaları nedeniyle görülemez (gözden gizlenmiş olan) eşyayı en ince ayrıntılarıyla gösterebilen ve ortalama uzaklıkta bulunan gemilerin yelkenlerini bir ucundan tek bir gözle baktığımızda görebileceğimiz ve (daha önce) Yunan bilginlerin yapıp, İskenderiye Kulesi'ne yerleştirmiş olduklarına benzer bir billur (mercek) yaptım."

Bir önceki yazımızda, Mucitler ve İcatlar Âleminde, teleskopu konu edinmiştik ve gökleri adeta evimize getiren bu aracı tanıtmıştık. Kimi okuyucularımız, muhtemelen, Osmanlıların yetiştirdiği en büyük astronom olan Takîyüddîn'in teleskop kullanıp kullanmadığını merak etmiştir. Her ne kadar ilk yazıyı dikkatle okuyan ve teleskopun XVII. yüzyılda icat edildiğini hatırlayanlar için bu konu açıklığa kavuşmuş olsa da bu yazıda önce Takîyüddîn'in İstanbul Gözlemevinde yaptığı gözlem araçlarını ve sonra da teleskop kullanıp kullanmadığını ve bu araçla gözlem yapıp yapmadığını ele alacağız.

Bilindiği üzere III. Murat, İstanbul'da bir gözlemevi kurdurmak istemiş ve bu görevi Takîyüddîn'e (1526-1585) vermiştir. Tophane'de XVI. yüzyılın en büyük gözlemevlerinden birini kuran ve burada inşa edilen gözlem araçları ile önemli çalışmalar yürüten ve de bilim tarihi için değerli eserler kaleme alan Takîyüddîn, emeklerinin karşılığını yaşarken almış (!) ve binbir uğraşla kurduğu İstanbul Göz-

lemevi beş yıl gibi kısa bir süre sonra yıkılmıştır.

İstanbul Gözlemevinin ve burada yapılan çalışmaların bilim tarihi açısından değerini ve önemini belirlemeye çalışan araştırmacıların faaliyetleri sonucunda, bu gözlemevinde inşa edilen gözlem araçları ile Tycho Brahe'nin (1546-1601) Danimarka Kralı Frederic II'nin himayesinde Hven'de 1576 yılında kurduğu Uraniborg Gözlemevinin gözlem araçları arasında büyük bir benzerlik olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, şunu da belirtmemiz gerekir ki Takîyüddîn, Brahe'den yaklaşık bir yıl önce gözlemevini kurmuştur ve saati bir gözlem aracı olarak ilk defa kullanmıştır. Batı'da saniyeyi gösterebilen saatlerin yapılışı ve onun Brahe'nin gözlemevinde kullanımı İstanbul Gözlemevindeki kullanımından sonra olmuştur.

İstanbul Gözlemevinde Yapılan Araçlar

Takîyüddîn'in bu gözlemevinde yaptığı ve de kullandığı gözlem araçlarından bazıları şunlardır:

1. Halkalı araç:

Gök cisimlerinin enlem ve boylamlarının bulunmasında kullanılan bu alet, yüzyıllarca gözlemevlerinin en belli başlı aleti olmuştur. İlk tasviri, "Usturlab" adı ile Batlamyus'un *Almagest*'inde verilmiştir. Araç altı halkadan yapılmıştır. Halkaların çapları 4 metreden fazladır.

2. Cetveli araç:

Cetveli aracın ilk tasvirine Batlamyus'ta rastlanmaktadır ve o, bu alete "Ufkun Kutuplarından Geçen, Büyük Daire Üzerinde Gözlem Yapan ve Paralaks Bulmaya Yarayan Araç" adını vermiştir. Ay'ın paralaksını ölçmeye yarayan bu alete XVI. yüzyıla kadar inşa edilmiş çoğu gözlemevinde rastlanmıştır. Takîyüddîn'in kullandığı her yönde yükseklik ölçebilecek tarzdadır.

3. İki delikli araç:

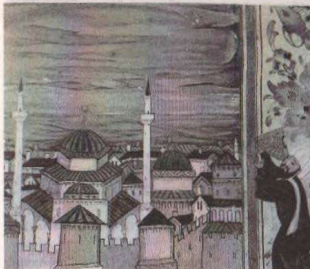
Bu alet, Güneş'in ve Ay'ın çaplarını, Güneş ve Ay tutulmalarının miktarlarını hesap etmekte kullanılmıştır.

4. Duvar kadranı:

Meridyen üzerine inşa edilmiş bir duvarın yüzeyine tespit edilmiş bir kadrandır ve yıldızların meridyen geçişlerini gözlemekte kullanılmıştır. Bu tip bir duvar kadranına Avrupa'da XVI. yüzyıla kadar rastlanmamıştır. Batı'da ilk defa Brahe kullanmıştır. Takîyüddîn'in kullandığı ise 6 metre çapında pirinç iki kadrandan oluşmuştur.

5. Azimut yarım halkası:

Gök cisimlerinin yükseklik ve azimutlarını bulmaya yarayan ve Teodolit'in öncüsü olan bu araç, İslâm Dünyası'nda İbn Sinâ'dan (980-1037) beri kullanılmıştır. Nasirüddîn el-Tûsî ile en mükemmel düzeye ulaşan bu araç, Batı'da ise ilk defa Brahe tarafından kullanılmıştır.

1577'de semalan aydınlatılan kıvrıklı yıldızı gösteren minyatür

6. Tahta kadran:

Yıldızların yükseklik ve zenit yüksekliklerini ölçmeye yarayan tahta cetvelden yapılmış çeyrek dairedir. Eldeki kaynaklara göre bu alet, ilk defa Brahe ve Takıyüddin tarafından kullanılmıştır.

7. Müşebbehe bi'l-Monâtık:

Takıyüddin'in kendi icadıdır. Herhangi bir düzlemde iki yıldız arasındaki açıyı ölçmeye yarayan bir araç, XVI. yüzyıl pratik astronomisinin en önemli icatlarından biridir. Bu araç için önce üç tane cetvel hazırlanmıştır. İkisi iki delikli araç gibi bir düzlemde hareketli olup biri de buna dik bir düzlemde hareket eder. Daha sonra o yüzeyde bir yay çekilip önce ilk cetvelle takılır. İkinci yay, üçüncü hareketli cetvelin bulunduğu ve ilk düzlemin yassı yerinin içinde dikine hareket eden üçüncü cetvelle takılır. İkinci cetvel yalnızca tespit içindir. Ve iki delikli araç gibi birleştirilmesinden sonra mafsallı eksenlerle birbirine bitirilir; üçüncü cetvel de fazlasında kalan yassı yeriyeye bağlanır. Böylece ikişer bir mafsallı oluşur. Mafsalın ve her cetvelin başına birer hedefe (gözlem deliği) yerleştirilir. Araç kullanıldığında yıldızların konumları saptanır. Sonraları yaylar ile cetvelin kullanılması için -kursü yerine- bir top mesnedi üzerine konulup -tüfeğin kundağını tutar gibi- bir taraftan tutulup öbür tarafı da bir başka gözlemci tarafından tutularak ölçüm yapılır.

8. Kirişli araç:

Ekinoksların saptanmasına yarar. Takıyüddin'in kendi icadıdır.

9. Saatler:

Yıldızların sağ açıklıkları Güneş'le yıldızlar arasında geçen süreyle ölçülür. Bunun için de dakik saatlere ihtiyaç vardır. Saatler ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısında bir gözlem aracı olarak kullanılabilecek dakikliği ulaşabilmişlerdir. Brahe gözlem amacıyla üç saat yaptırmıştır. Takıyüddin de gözlemevinde saati bir gözlem aracı olarak kullanmıştır.

Takıyüddin teleskop kullandı mı?

Takıyüddin, *Kitâbu Nûr-i Hadakati'l-Ebsâr ve Nûr-i Hadikat-i'Enzâr* (Göz ve Bakış Bahçelerinin Işığı Üzerine Kitap) adlı eserinde İbn el-Heysem ve

Kemâlüddin el-Fârisî'den sonra optik problemleri ayrıntılı bir şekilde incelemiştir ve eserinin bir yerinde uzaktaki nesneleri yakınlaştıran optik bir aletin tanımını şu şekilde yapmıştır:

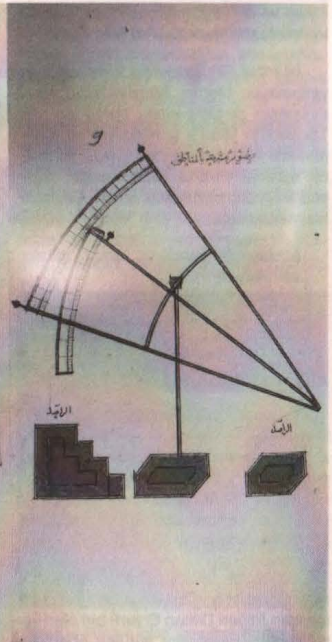
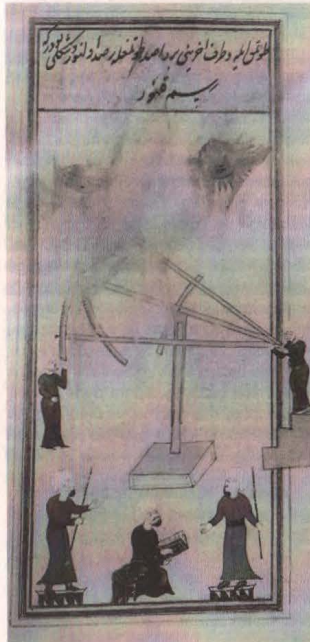
"Ben uzakta bulunmaları nedeniyle görülemez (gözden gizlenmiş olan) eşyayı en ince ayrıntılarıyla gösterebilen ve ortalama uzaklıkta bulunan gemilerin yelkenlerini bir ucundan tek bir gözle baktığımızda görebileceğimiz ve (daha önce) Yunan bilginlerin yapıp, İskenderiye Kulesi'ne yerleştirmiş olduklarına benzer bir billur (mercek) yaptım."

Takıyüddin'in yaptığı bu alet teleskop olarak tanımlanabilir. Zira yukarıdaki anlatımdan bu aletin, çok uzaktaki nesneleri çok yakından ve ayrıntılarıyla gösterebildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, daha önceki yazımızda da ifade ettiğimiz üzere teleskopun en erken tarihi 1600 yıllarına denk düşmektedir ve astronomik amaçlı kullanımı ise 1609 yılında Galilei ile mümkün olmuştur. Takıyüddin ise bu

Abdullah Kızılırmak ve eşi Rûmeysa Kızılırmak

eserini 1574 başlarında yazmıştır. Öte yandan, Takıyüddin bu aletin Eski Yunanlar tarafından yapıldığını ve İskenderiye Kulesi'ne yerleştirildiğini söylemektedir. Ne var ki bilinen kaynaklara göre İskenderiye Kulesi'nde böyle bir alet yoktur. Bu bilgi dikkate alındığında, bu aletin teleskop olmadığı, bir gözlem borusu olduğu daha akla yakın görünmektedir. Zira bu alet, çok daha eskilerden beri, örneğin Çin'de MÖ 1100'lerde bilinmekte ve kullanılmaktadır.

Müşebbehe bi'l-Monâtık'a dair minyatürler (Mustafa Kaçar, Şinasi Acar, Atilla Bıç, Takıyüddin'in Gözlem Araçları, İstanbul 2011)

Peki, İstanbul gözlemevi 1580'de neden yıkıldı?

1577 senesinin Kasım ayında, İstanbul semalarında ünlü 1577 Kuyruklu Yıldızı gözlemlenmiştir. Bu gözlemin ardından İstanbul'da 1578'de bir veba salgını baş gösterince, gözlemevine karşı olumsuz bir tavır oluşmaya başlamıştır. Bu ortamdaki yararlanan saraydakiler, bir gözlemevinin kurulduğu her yerde felâketlerin birbirini kovaladığını, Uluğ Bey'in ölümünü de örnek göstererek kanıtlamaya çalışmışlardır. Ardından Takıyüddin'i bilimsel faaliyetlerinde destekleyen Hoca Sadeddin Efendi'nin siyasi rakiplerinden devrin Şeyhülislamı Ahmed Şemseddin Efendi, Padişah'a bir rapor sunmuş ve bu raporunda gözlem yapmanın uğursuz, feleklerin esrar perdesini küstahça öğrenmeye cüret edenin akıbetinin mahrum olduğunu ve eğer bir memlekette zic hazırlanacak olursa o memleket mamur iken harap ve devletin binalarının zelzele ile toprak olacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'ya bir Divan-ı Hümayun gönderilmiştir, o da gözlemevini yıkmıştır. Kısaca dönemini siyasi ve dini eğilimleri, bilimsel faaliyetleri sonlandırmada baskın gelmiştir.

İstanbul Gözlemevinin yıkılmasıyla yetinmeyen ülema, Takıyüddin'in idam edilmesini de talep etmiş, bunun üzerine Takıyüddin Mısır'a gönderilmiş ve muhtemelen ki üzüntüsünden birkaç yıl sonra, burada, 1585'te vefat etmiştir. Takıyüddin'in ölümü üzerine Nadirî, şu beyiti kaleme almıştır:

*Mezarında yataken, Nadirî gözler ser-i kuyun
Rasad-saz oldu guya seyr eyler çah içre gerdun*

Abdullah Kızılırmak

Takıyüddin ve teleskoptan bahsederken Abdullah Kızılırmak da kim diyebilirsiniz. Bu sorunun yanıtını, 91 yıl önce bu ay dünyaya gelen Kızılırmak'ı kısaca tanıtarak vermeye çalışalım ve bu topraklarda bazı şeylerin dört yüz yıl geçse de hiç değişmediğini bir kez daha görelim.

Türkiye'de ulusal bir gözlemevi kurma düşüncesini ilk defa ortaya atan iki isimden (diğeri Dilhan Eryurt) biri olan ve bu konuda çalışmalar yürüten Abdullah Kızılırmak, 16 Şubat 1925 tarihinde Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde doğmuştur.

1947'de Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi Matematik-Astronomi Bölümünden mezun olduktan sonra, 1947-1952 yılları arasında Antakya Lisesi ile Ankara Atatürk Lisesinde astronomi ve matematik öğretmenliği yapmıştır. 1957'de Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi Kürsüsünde doktorasını tamamladıktan sonra 1960 yılında aynı kürsüde doçent olmuştur. 1963 yılında Ege Üniversitesi Fen Fakültesine atanmıştır ve burada Astronomi Kürsüsünü (1963) ve Ege Üniversitesi Gözlemevini (1965) kurmuştur. 1975-1976 yılları arasında, Fırat Üniversitesi Fen Fakültesi kurucu dekanlığını üstlenmiştir. 1966-1981 yılları arasında, Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölüm Başkanlığını ve 1976-1981 yılları arasında da iki dönem Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi Dekanlığını yürütmüştür.

Türkçenin bir bilim dili olarak gelişimine çok büyük önem veren Kızılırmak, kaleme aldığı eserlerinde yabancı terimlerin Türkçe karşılıklarını bulmaya ve kullanmaya özen göstermiştir. 1969 yılında, astronomi alanında bir başvuru kaynağı olan *Gökbilim Terimleri Sözlüğü*'nü Türk Dil Kurumu yayını olarak hazırlamıştır. 1961-1969 yılları arasında *Türk Ansiklopedisi*'ne, gökbilim ile ilgili seksen yedi adet madde yazmıştır ve böylece astronominin halk içinde de tanınmasına ve sevilmesine katkıda bulunmuştur. Türkiye'de astronomi biliminin ve eğitiminin gelişimine *Logaritma ve Sayı Çizelgeleri*, *Küresel Gökbilim*, *Güneş Sistemi*, *Gök Mekanığı* ve *Astrofizik Giriş* başlıklı eserleriyle de destek olan Kızılırmak, 12 Eylül 1980 Darbesi sonrasında, Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi Dekanlığı başta olmak üzere bütün idari görevlerinden uzaklaştırılınca büyük bir üzüntü yaşamıştır. Geçimini bir süre İzmir'in bir köyünde bahçıvanlık ve besicilik yaparak sağlamaya çalışmış, sonra aynı şehirde bir kilimci dükkânı açmış ve öldüğü güne (4 Aralık 1983) kadar ticaretle uğraşmıştır.

Abdullah Kızılırmak'ın bilimsel kimliğine ve hayatının son dönemine dair Oktay Sınanoğlu'nun aşağıdaki sözleri, dönemin iktidarından farklı düşünmenin/eylemenin bir bedeli olduğunu göstermesini yanı sıra siyasi gücü elinde bulunduran kişilerin/çevrelerin düşünceler bağlamında ters düşüklüleri bilgilerine reva görüldüğü yaşamın Takıyüddin'den Kızılırmak'a pek de değişmediğini ve de de-

Abdullah Kızılırmak, ülkemize düşen göktaşların toplanması ve incelenmesi adına 1970'li yıllarda bir çalışma başlatmıştı. Fotoğrafta Kızılırmak, ülkemize düşen en büyük göktaşı ile birlikte.

ğişmeyeceğini bir kez daha gözler önüne sermektedir:

"...O zamanlarda Ege Üniversitesi yeni kurulmuştu; bayağı iyiydi. Rahmet-i Abdullah Kızılırmak gökbilim dalında çok değerli bir bilimciydi, 10-20 kişilik bir doktora ekibi kurmuştu. Ege'de bir dağın tepesine rasathane yapmış, dünya rasathaneleriyle haberleşip veri alışverişinde bulunuyordu. Türkiye Fen Dergisi çıkarıyorlar ve gençleri heveslendiriyorlardı. Kızılırmak, Türkiye'de Türkçe bilime öncülük eden bir kişiydi. O zamanki Türk Dil Kurumundan çıkan bilimsel, Türkiye Gökbilim Terimleri Sözlüğü, onun takımı tarafından hazırlanmıştı. ... Abdullah Kızılırmak, eli yaşında Ege Üniversitesi'nden uzaklaştırılmış. Aradım, buldum; köyüne gitmiş, tavukçuluk yapıyormuş. Bir süre sonra hanımından mektup aldım: 'Abdullah genç yaşta üzüntüsünden vefat etti' yazıyordu. Ne kadar üzüldüğümü anlatamam..."

Kaynakça

- Mustafa Kaçar, M. Şinasi Acar, Atilla Bir, Takıyüddin'in Gözlem Araçları, İstanbul 2011.
- Ayşe Sönmez, Abdullah Kızılırmak, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, DTCF, Ankara 2014.
- Sevim Tekeli, "Nasirüddin, Takıyüddin ve Tycho Brahe'nin Rasat Aletlerinin Mukayesesi", Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XVI, Sayı 3-4, Ankara 1958, s. 301-393.
- Yavuz Unat, İpekçilerden Günümüze Astronomi Tarihi, Genişletilmiş 2. Basım, Ankara 2013.
- Yavuz Unat, "Takıyüddin ve İstanbul Gözlemevi (Rasathanesi)", Türkler, Ankara 2002, s. 277-288.
- <http://astronomy.ege.edu.tr/pictures/kizilirmak.htm>.

Politikada ilkesizlik, kurnazlık ve üçkâğıtçılığın simgesi: Kısaca Talleyrand

Politika alanında, devrinin dâhi şahsiyetlerindendi, diplomaside entrika denilince ilk akla gelen isimlerden Talleyrand, askeri geçmişe sahip aristokrat bir aileye mensuptu. 1797'de Dışişleri Bakanı olmayı başaran Talleyrand, o dönemde İtalya'nın kontrolüyle görevli olan Napoleon Bonaparte ile tanıştı. Kısa sürede dost olan bu iki adam, Fransa'nın kaderini beraber çizeceklerdi.

Günümüz diplomatlarının da örnek aldığı Fransız politikacı Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord, 2 Şubat 1754'te Fransa'da doğar. Kısaca Talleyrand diye anılan siyaset adamı, 84 yıllık ömrü boyunca hem İhtilal Rejimi'ne, hem Napolyon'a, hem de ondan sonra Bourbon Kraliyet Hanedanı'na hizmetlerde bulunmuştur. Politika alanında, devrinin dâhi şahsiyetlerindendi, diplomaside entrika denilince ilk akla gelen isimlerden.

Talleyrand, askeri geçmişe sahip aristokrat bir aileye mensuptu, ancak doğuştan, ya da bir rivayete göre 4 yaşında geçirdiği bir kazadan ötürü, ayağında oluşan sakatlık nedeniyle orduya alınmayınca, 16 yaşında, amcası gibi Katolik Kilisesi hizmetine girdi. Bu durumuna rağmen, aristokrat bir ailenin mensubu olmak ona bir üstünlük hissi veriyordu. Gençlik yıllarında onu özel kılan bir de yetenek geliştirdi Talleyrand: Kendisi istemediği süreçte duygularını göstermemek.

Fransa'da bir din adamı olarak hızla yükselmesine rağmen, yıl 1789 olduğunda Talleyrand, din karşıtı ihtilalcileri destekledi. İnsan Hakları Bildirgesi'nin yazımında yer aldı ve aristokrat bir aileye, hatta din adamlığı nedeniyle ülkesinin en üst sınıfına mensup olmasına karşın, ihtilalci halkı destekleyen bir tavır aldı. Bu

tavır ve ihtilal için gösterdiği çaba onu kiliseden ihraç ettirdi, ancak kaderi onu yavaş yavaş diplomasinin derin sularına doğru çekmeye başlamıştı.

Başlarda talih Talleyrand'ın yanında olmadı. İngiltere'nin Fransa'ya savaş açmasını önlemesi için görevlendirildi, ancak görevi başarısızlıkla sonuçlandı. Talleyrand Birinci Cumhuriyet'in karışık zamanlarında İngiltere'ye kaçtı. Önce Fransa'nın, ardından da İngiltere'nin istemediği adam olmaktan kurtulamadı. Sonunda o dönemde tarafsız olan yeni kurulmuş Amerika Birleşik Devletleri'ne sığındı. Orada; bankacılık, tüccarlık ve hatta borsacılık yaptı. Birleşik Devletler'in Başkan Yardımcısı Aaron Burr ile

Baker ve Preston 1885 senesinde Boston Fruit Company'ı kurdular. Bu meyve şirketi 1899 senesinde United Fruit Company (Birleşik Meyve Şirketi) oldu.

Fransa'da bir din adamı olarak hızla yükselmesine rağmen, yıl 1789 olduğunda Talleyrand, din karşıtı ihtilalcileri destekledi. İnsan Hakları Bildirgesi'nin yazımında yer aldı ve aristokrat bir aileye mensup olmasına karşın, ihtilalci halkı destekleyen bir tavır aldı.

yakınlık kurdu. Devletin üst kademeleriyle yakınığında diplomatik yeteneklerinin rolü o dönemde dahi tartışılmazdı.

Talleyrand, 1796 yılında Fransa'da önemli kademelerdeki arkadaşlarına yaptırdığı lobi faaliyeti sonucunda ismini kara listeden sildi ve ülkesine döndü. 1797'de Dışişleri Bakanı olmayı başaran Talleyrand, o dönemde İtalya'nın kontrolüyle görevli olan Napoleon Bonaparte ile tanıştı. Kısa sürede dost olan bu iki adam, Fransa'nın kaderini beraber çizereklerdi.

1799'da Napoleon Bonaparte'in yaptığı askeri darbeye başrol oynadı. Her konuda anlaşamasa da Napoleon'un Dışişleri Bakanı oldu. Görevi devralan Talleyrand, diplomasideki dehâsını göstermeye başladı. Almanyâ'nın içinde bulunduğu karışıklıkları fırsat bilerek yaptığı hamlelerle hem Fransa'ya siyasi güç kazandırdı, hem de Alman lordlarının topraklarını korumak pahasına verdiği rüşvetlerle zenginliğine zenginlik kattı. Talleyrand, kanun tanımayan ve kendi menfaati söz konusu olduğunda ihanetten kaçınmayan bir adam olarak çoktan ün yapmıştı. Ancak bu, Napoleon'un ona olan güvenini azaltmıyordu. Napoleon Bonaparte'in diplomati olmak, Talleyrand'ı siyasi ve maddi gücünün zirvesine çıkardı.

Özellikle 1805'ten sonra Avusturya ve Prusya'yla yapılan anlaşmalarda Talleyrand bizzat görev aldı ve bu ülkelerle kurduğu ilişkiler ona Avrupa'da olumlu bir şöhrat kazandırdı. Talleyrand artık Fransa'nın veya Napoleon'un menfaati için değil, kendi menfaati için diplomasi faaliyetleri yürütüyordu. Alman topraklarının önemli bir kısmının Fransa İmparatorluğu'nun kontrolüne geçmesinden tekrar maddi güç elde etmesi ve Avusturya ve Prusya'yla kurduğu özel ilişki onu Dışişleri Bakanlığının görevinden istifa etmek durumunda bıraksada da, Napoleon'a görünür sadakati devam etti. Ne var ki, Napoleon'un İspanya'daki savaşta ortaya çıkmaya başlayan düşüşü, Talleyrand'ı, Napoleon'a karşı sadakatini sorgulamaya itti.⁽¹⁾

Talleyrand, İngilizlerin dostluğunun önemi vurgulamak için Napolyon'a "...

Amerikalı efsane yazar O. Henry, "Muz cumhuriyeti" ifadesini ilk kez kullanmış ve siyasi literatüre kazandırmıştır.

ekselans, gururu İspanyollar'a bırakın; İngilizler'in elini sıkın" diye boşuna dememiştir. Tarih, Talleyrand'ı haklı çıkaracaktır.

Erfurt Kongresi'nde Napoleon İngiltere ve Avusturya'ya karşı bir ittifak arzusuyla Rusya'yı yanına çekmek istiyordu, ancak Talleyrand Çar Alexander'a danışmanlık yaparak, onu Napoleon'a karşı özgüven ve stratejiyle donatıyordu. Napoleon, başarısız olan bu kongrenin Talleyrand'ın işi olduğunu anlayamadı. Talleyrand, Napoleon'un arkasından sadece bu yolla iş çevirmekle kalmıyorsa, Avusturya ve Rusya gibi o dönemde Fransa'ya düşman ülkelere rüşvet alarak Napoleon'un sırlarını ifşa ediyordu.

Talleyrand ve Napoleon arasında tüm iplerin kopması, bu ünlü diplomatın Napoleon'dan sonra imparatorluğun kime kalacağı üzerine önemli devlet adamlarıyla yaptığı dedikoduların ortaya çıkmasıyla oldu. Talleyrand, elindeki gücün geleceği için veliahtın kendi menfaatlerini gözetecek biri olmasını istiyordu. Napoleon bunu öğrendiğinde ona türlü hakaretler etse de onu öldürmedi. (O kadar ki, Napolyon bir gün Talleyrand çok zengin oldu diyenlere, "Niçin şaşırıyorsunuz, şaşmayınız, çünkü o kendini satın alanların hepsini satmıştır" demiştir.) Talleyrand, canı başışlandıktan sonra da Avusturya ve Rusya'ya bilgi sızdırmaya devam etti. Napolyon'u zayıflatan Rusya seferi sonrası, bu seferin gereksizliğini ifade edenlerden biriydi ve imparatorluk

zayıflamaya başladığında önüne getiren Dışişleri Bakanlığı teklifini reddetti. Fransız Senatosu'nun Napoleon'un yetkisini elinden almasının ardından Bourbon hanedanının tekrar Fransa'nın başına geçmesinde etkili oldu. Avrupa'nın görüp görebileceği en güçlü general ve imparator dibe vurmuştu, ancak Talleyrand kurnazlığıyla Fransa'nın en güçlü adamlarından birisi olmaya devam ediyordu.

Napoleon'un yenilgisinden sonra Avrupa'daki diğer devletlerin düzenlediği Viyana Kongresi'nde mağlup Fransa'nın adeta kazanan devlet muamelesi görmesi, Talleyrand'ın eseriydi. Fransa'nın karar metninde hakkı yokken yaptığı bas-kılarla kendini karar alma sürecinde etkili kılmakla kalmadı, Büyük Britanya ve Avusturya'yı olası bir Rusya veya Prusya saldırısı karşısında Fransa ile ittifak yapmaya ikna ederek Avrupa'daki ünlü Fransa karşıtı koalisyonu da yok etmiş oldu.⁽²⁾ Talleyrand, 17 Mayıs 1838'de Paris'te ölü.

Burada bir parantez açarak Viyana Kongresine değinmek gerekir. Tarihçi liber Ortaylı'nın Milliyet gazetesinde Pazar Sohbetleri köşesinde Viyana Kongresi şu şekilde anlatılmaktadır.

"(...)Avrupa'nın değiştiği açıktı. Eski Avrupa, Napolyon'un büyük bir stratejik hatayla saldırdığı Rusya'nın kişiliğinde Napolyon'u tepeledi. Rusya ordusu Paris'e girdi. Hem de öncü birlikler sıkır sıkır giyinmiş süvariler, topçular değil, ok, yay, mızrak ve börtklerle resmi geçidin başında yer alan binlerce sayıdaki Urallar havzasından çıkma, Hristiyan bir Türk kavmi olan Nogaybeklerin savaçlarıydı. Dağılan Avrupa'yı yeniden kurmak için bir araya gelenlerin İngiltere, Avusturya ve Prusya olduğunu zannetmeyin. Fransa en başta yer aldı. Kral XVIII. Louis ve Bourbonlar geri dönmüştü. Bizzat Napolyon'un hariciye vekili olan Talleyrand, bu sefer Kral'ın hizmetinde yeni Fransa'yı temsilten muhafazakâr Avrupa'yı kurtmaya koşuyordu.

1814 yılı, aynı yıl imzalanan Paris Antlaşması'na göre Viyana Kongresi'nin nasıl tertipleneceğiyle başladı.

Hiç şüphesiz Avrupa'yı planlayan beyinler, Talleyrand, Metternich ve Castlereagh'tı, ama görünüşte büyük kurtarıcı Rus Çarı I. Alexander'dı. Direktifler sözde ondan çıkıyordu; bütün kongre boyunca, hatta daha başından beri iki eski düşman Metternich ve Talleyrand, Rusya'ya karşı el ele verdiler, işlerini gelmeyen Rus tekliflerini ustalıkla sapıttılar. Kabul edilmesinde mahzur olmayan görüşleri ise majeste çarın dehası diye alkışladılar.

Bunlardan birisi Osmanlı İmparatorluğu'nun kongreye davet edilmemesiydi. Napolyon karşıtı birlikte yer alan, her ne kadar ilk başta ihtilal Fransa'sını ve Napolyon İmparatorluğu'nu Avrupa'nın felaketine karşı hayırlı bir müttefik olarak desteklediyse de Mısır'ın işgalinden sonra Akka'da Napolyon'u durduran, 1800 yılında Rus donanmasıyla ittifak halinde Adriyatik'teki Yedi Adalar'ı Fransızların elinden alıp ortak himayeli bir cumhuriyet kuran Türklerin bu kongreye davet edilmeme sebebi açtı. Rus çarı yeni Avrupa haritasında Osmanlı'ya bir garanti vermek niyetinde değildi. Bunu açıkça söyledi.

Gene de Waterloo Savaşı ile kesinliğe girmesi haricinde dört ay kadar süren bu kongrenin erken sona erdiğini, devam etmesini isteyenlerin çoğunluğu teşkil ettiğini belirtmek gerekir. Metternich yarı kurnaz, yarı küstah bir ifadeyle sayısız Alman dükaliğinin yeni durumu için kapısında bekleyen talepler hükümdarlarla uğraşmak zorundaydı. Şurası bir gerçek; Napolyon, Voltaire'in "Ne kutsal ne de Roma, bir avuç Al-

Gabriel Garcia Marquez, Yüzyıllık Yalnızlık ve Anlatmak İçin Yaşamak adlı kitaplarında, UFCO'nun Kolombiya'da yaptırdığı katiolar da yer almaktadır.

man" diye nitelendirdiği Roma-Germen İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmıştı ve kongre onun en mühim eylemini tasdik etmişti. Bundan sonra Orta Avrupa'ya itilecek bir Avusturya imparatorluğu söz konusuydu.

Tabii ki Verona, Leimbach gibi kongrelerle Avrupa'nın konumu devam etti. Avusturya, Venedik ve Toskana arazelerini ilhak etmişti. 30 sene sonra hepsi elinden çıktı. İtalyan milliyetçiliğinden nefret eden Metternich, 1848 İhtilali'nde evrak çantasını bile almadan Londra'ya sığındı. Dünya böyle; Viyana'daki konağı bile İtalyan sefareti oldu.

İngiltere Castlereagh politikası ve imparatorluğunun kuvvetiyle seyrü sefaid serbestliği ve güvenliğini getirdi. Kitadaki tampionu olan Belçika'yla Hollanda'nın birliğini kurdu. Akdeniz'deki hakimiyeti devam etti. Bu kongre bir kere daha gösterdi ki, mesleğe başlayan her ülkenin genç diplomatları için Metternich ve Talleyrand mesleğin piri olmalıdır. 1815 Viyana Kongresi, 1914 Savaşı'na kadar Avrupa'nın dengesini eşitsizlikler üzerinde kurdu, ama asıl önemlisi, modern diplomasi sistemi ve diplomatik ilişkilerin işleyiş mekanizması esas itibarıyla onunla tespit edilmiştir. (3)

"Fransa'nın en önemli romantik resamlarından olan Eugène Delacroix (Fransız Devriminin simgesi kabul edilen Halka Yol Gösteren Özgürlük tablosu ile tanınmaktadır. Elinde üç renkli Fransız bayrağı tutan göğüsleri açık kadın, yanında elinde tabancası ile çocuk ve diğer yanında silindirdi şapkalı elinde tüfek olan adam olan tablo) için asıl babasının aile dostları olan diplomat Talleyrand ol-

duğu da iddia edilmektedir. E. Delacroix, fiziksel görünüm ve karakter olarak Talleyrand'a benzemektedir. Ressamlık yaşamı boyunca Talleyrand onu koruyup kollamıştır."(4) Talleyrand'ın ölümü Kral'a bildirilince, Kral şöyle bir durur ve şu cevabı verir;

"Acaba maksadı neymiş?" Kral bile bu entrikacı politikacının ölümünün altında bir çapanoğlu aramaktadır.

Talleyrand'dan inciler

• 1830'ların Fransa'sı... Sokaklar gergin ve çatışmaların ardı arkası kesilmiyor. Ülkenin önemli siyasetçilerinden Talleyrand, oturduğu koltuğundan kalkarak pencereye varır. Sokaktaki çatışmaların yoğunlaştığını görünce "Yaşasın biz kazandık!" diye bağırır. Sekreteri hemen sorar:

• "Efendim biz hangi taraf oluyorumuz?" Talleyrand'ın sekreterine cevabı şudur: "Onu sana çarpışmalar bitince ve kazananı görünce söyleyeceğim"

• Tarih hiçbir şey öğretmez, sadece ondan ders almayanları cezalandırır.

• Herkes satın alınabilir, bu sadece bir fiyat meselesidir.

• Süngü ile her şeyi yapabilirsiniz, ama üstüne oturamazsınız.

• Dilin görevi hakikati gizlemektir. Kadınlar, fırsattan çabuk yararlanmaya kalkan erkeği başışlarlar, ama fırsatı kaçıranı başışlamazlar.

• Kahve içinse, "şeytan kadar karanlık, cehennem kadar sıcak, melek kadar masum".

• Evet diyen bir diplomat aslında belki, belki diyen bir diplomat aslında hayır der. Hayır diyen bir diplomatsa, diplomat değildir.

• Bir adamın ünü, gölgesine benzer, yükseldikçe büyür, düştükçe küçülür.

Diplotlar

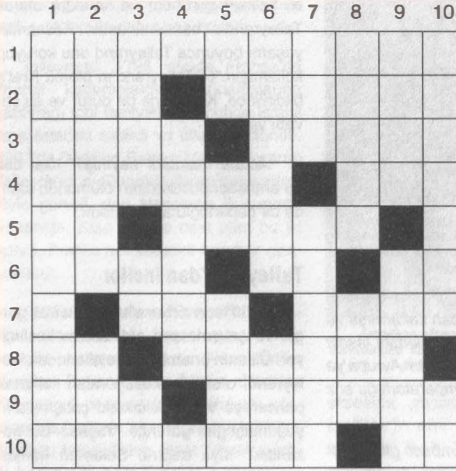
- (1) http://www.gazetebikent.com/2014/03/15/talleyrand-avrupanın-en-iyi-diplomatı/Enis_Faruk_Erdem
- (2) http://www.gazetebikent.com/2014/03/15/talleyrand-avrupanın-en-iyi-diplomatı/Enis_Faruk_Erdem
- (3) Milliyet Gazetesi, 11ter Ortaylı, Pazar Sohbetleri, 14 Haziran 2015.
- (4) Sjöberg, Yves (1963). *Pour comprendre Delacroix*

Talleyrand'ın ölümü Kral'a bildirilince, Kral şöyle bir durur ve şu cevabı verir; "Acaba maksadı neymiş?" Kral bile bu entrikacı politikacının ölümünün altında bir çapanoğlu aramaktadır.

Tesla'dan Çocuklara

e-posta: keditesla@gmail.com

SOLDAN SAĞA:

- 1) "İlyi Geceler Bozi", "Kayıp Ülkenin Çocuğu", "Başparmak Çocuklar" gibi yapıtları da üretmiş, kitapları çizgi filme de aktarılmış gazeteci ve yazarımız.
- 2) Bir tembih sözü. _ Marmara Bölgesi'nde bir ilimiz.
- 3) Halk dilinde, bir aylıktan iki yaşına kadar olan çocuk. _ Gizli anlamları olan işaretler ve sözler, simge.
- 4) Fizikte, atom numarası aynı, kütle numarası farklı olan atomlara verilen ad. _ Karışık renkli.
- 5) Çin ve Japonya'da iki kişiyle oynanan, satranca benzer bir strateji oyunu. _ "Aşırı gelişmiş" anlamında kullanılan bir sıfat.
- 6) Bir şeyin nitelik veya nicelik bakımından değerli olma durumu. _ En kısa zaman süresi. _ Dünya'nın uydusu.
- 7) Hizmet hayvanlarının ayağına çakılan demir. _ Dünya üzerinde yer alan kıtalardan biri.
- 8) Adları sıfat yapan bir yapım eki. _ Erzurum'un bir ilçesi.
- 9) "Avrupa Uzak Ajansı"nın yabancı kısaltması. _ Eski dilde, iyilik, ihsan, lütuf.
- 10) "Kökten" anlamında kullanılan yabancı kökenli bir sıfat. _ Sodyum elementinin simgesi.

Kanatlı Nokta ve Pelin

"Pelin neye uğradığını şaşırmişti. Onu bu kadar kızdıracak ne yapmıştı ki? Bir şapka işareti tarafından azarlanmak gücüne girmişti. Nasıl yazacağını bilmiyorsunuz, diye ne demişti o?" Pelin'in burnunun ucuna konan tek kanatlı nokta, yani virgül ile başlayan düşüncüluğuna çıkmaya hazır mısınız? Noktalama işaretlerinin yaşadığı ülkeye Pelin ile yaptığınız keyifli yolculukta hem maceralara dalecek hem de noktalama işaretlerinin nerede ve nasıl kullanılması gerektiği ile ilgili bilgi sahibi olacaksınız. Pelin'in, Virgül ailesinin küçük bireyi ile çıktığı gezintide Kibiri Nokta ile tanışacak, Ünlüm Teyze'nin yaptığı kurabiyelerden tadacak, Küçük Virgül'ün amcası Noktalı Virgül'ün semtlerini dinleyecek, Anne Soru İşareti'nden önemli bilgiler öğrenecek, Düzeltme İşareti olmadığında kelimelerin anlamlarının ne kadar farklı olduğunu görecektir, İki Nokta, Çift Tırnak, Üç Nokta ve Ayraç ile Pelin'in sohbetine ortak olacak, kendini "Slaş" diye tanıtan Eğik Çizgi'nin şımarıklığı belki tanıdığınız birilerini anımsatacak. Çok keyifle okuyacağınıza eminim.

FEYZA HEÇİLİNGİRLER

İş Bankası Kültür Yayınları- 2015

Ocak Sayımızın Bulmaca Yanıtları

Sayfamıza gösterdiğiniz ilgi için çok teşekkür ederim. Bulmacamızı doğru yanıtlayıp geç gönderen arkadaşlarımız özünüzler; bundan böyle kitap kazananları kura çekerek belirleyeceğiz. Ocak sayımızdaki bulmacayı doğru olarak yanıtlayıp gönderen ve Mavisel

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	E	R	O	L	T	O	Y	K	A	
2	S	A	K	A	K	O	Y	A	K	
3	E	K	M	A	L	O	N	A		
4	K	A	R	A	P	A	R	M	A	K
5	D	M	O	A	V	U	R	T		
6	A	T	A	R	A	M	A	V		
7	V	I	O	L	A	E	B	I		
8	A	K	R	T	U	L	U	A	T	
9	S	I	H	F	I	T	N	E		
10	I	Z	G	A	R	A	A	K	S	

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

- 1) Bolu ilinde, Milli Park kapsamında olan, Sazlıgöl, İncegöl, Küçükgöl, Deringöl, Büyükgöl, Kurugöl ve Seringöl adlı yedi gölden oluşan, doğal güzellikleriyle tanınan bölgeye verilen ad.
- 2) Güney Amerika'da yer alan bir nehir. _ Bir peygamber.
- 3) "Torluk" da denilen ve bir lagünü denizden ayıran kıyı korondu. _ Genişlik. _ İsim.
- 4) Eskiden Kazak başkanlarına verilen ad.
- 5) "... ışığı renginde kar/gece çizmelerim ağır / İçimde söylenen türkü/ Beni nereye çağırır" (Nazım Hikmet), _ "Muhteşem ve Kudretli ..." (Sam Raimi'nin yönetmenliğini yaptığı fantastik film), _ Din işlerini devlet işlerine karıştırmayan.
- 6) Matematikte dört işlem den biri. _ Hücre yapısında bulunan ve proteinlerin oluşturulmasında önemli rol oynayan asit grubunun kısa yazılışı.
- 7) Erdemleri bakımından çok büyük, yüce. _ Sermaye.
- 8) Kermeca veya gerçek olaylara dayanan uzun edebiyat türü. _ "Fazıl ..." (Dünyaca ünlü piyanistimiz)
- 9) Halk dilinde, ağıl. _ "Olduğu gibi, değiştirmeden, aynıyla" anlamında kullanılan sözcük.
- 10) Çizgi film kahramanı Garfield'in en sevdiği yemek olan İtalyan makarnası. _ Tantal elementinin simgesi.

"Akılma Gelmişken":

"Bereketli HİAL adı verilen, Mezopotamya, Orta Anadolu ve Mısır'a kadar olan Akdeniz kıyıları kapsayan ve 'Verimli Yarımaya' da denilen bölgede, ilk tarım yaşama Milattan Önce 8500 yılında geçildiğini, aynı iklim ve yapı bakımından benzerlik taşıyan Güneybatı Avrupa'nın Akdeniz kıyısında 3000 yıl sonra tarımsal üretime geçildiğini biliyor muydunuz?"

Kitap Kurdu

MARJİNAL SAVAŞ VE BAŞKALDIRI TEORİLERİ
Cahit KAYRA

"Mesela iki ordunun siperleri karşı karşıya gelse ama iki tarafın askerleri de savaşmak istemeseler... Olabilir mi? İşte marjinal bir durum!"

Asırlık çınar Cahit Kayra'nın Türkiye'nin ekonomi tarihine ilişkin yayınladığı önemli çalışmalarından sonra yayınlamaya başladığı "Marjinal" serisinin üçüncü kitabı "Marjinal Savaş ve Başkaldırı Teorileri" Tarihçi Kitabevi tarafından Ocak 2016'da yayınlandı. Kendine has üslubu ile farklı bir bakış açısıyla ele aldığı Marjinal Ekonomi Teorileri ve Marjinal Siyaset Teorilerinin ardından savaşların da "Marjinal" lerinin olduğunu ileri sürdüğü Marjinal Savaş ve Başkaldırı Teorileri iki bölümden oluşuyor. İki büyük savaşın ardından değişen "savaş" kavramını, Marjinal Savaş Teorileri adı altında ve iki büyük savaşın ardından ortaya çıkan başkaldırı, terör, darbe gibi kavramları da Marjinal Başkaldırı ve Darbe Teorileri adı altında inceliyor.

Tarihçi Kitabevi, Ocak 2015, 192 sayfa

NİKOLA TESLA
Marc J. SEIFER

"Bırakın gerçeği gelecek söyleyin, herkes işlerine ve başarılarına göre değerlendirsin. Bugün onların uğrunda gerçekten çok çalıştığım gelecek ise benimdir." Nikola Tesla Son yıllarda popülizmin metafizik öğeler üzerinden efsaneleştirilerek piyasalaştırmaya çalıştığı dahi fizikçi Nikola Tesla hakkında çok farklı kaynaklar ve belgelerden beslenerek on yıl süren bir çalışma sonucu hazırlanmış kitabın 6. baskısının yapılmış olması, unutturulmaya çalışılan, dışlanmaya çalışılan bir dâhinin tanınması ve öğrenilmesi açısından umut verici. Kitap kronolojik bir şekilde Tesla'nın buluşları ve o dönemki tartışmaları ele alıyor. Kitabın önsözü Tesla'nın kardeşinin torunu Tesla Anı Derneği Başkanı William H. Terbo tarafından kaleme alınmış. Kitap Tesla'nın bütün çalışmaları ile kişiliği arasında da bir bağ kurmaya çalışırken hiç umursamadığı para yüzünden belki de yapabileceklerinin çok azını yaptığı- nı ya da yaptıklarının birçoğunu tamamlamadığını da ileri sürmek. Yayın evinin notu ise çok vurucu: Radyonuzun, televizyonunuzun ve bilgisayarınızın hiç olmadığını düşünün. Cep telefonunuzu kapatın. İnterneti unutun. Odanızın ışığını kapatın. Sadece bunlar bile olmadan dünyamız nasıl bir yer olurdu, kıyaslayın! Sonra kitabı okumaya başlayın.

Geoturka, Ekim 2015, 672 sayfa

SİYASETNAME
NİZAMÜLMÜLK

Büyük Selçuklu Devletini Ortaçağ'ın en teşkilatlı ve güçlü devleti haline getiren vezir Nizamülmülk'ün dev eseri Mehmet Kanar'ın çevirisiyle Say Yayınları'nın ölümsüz eserler dizisinden 2015'te yayınlandı.

Siyaset, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı olarak bilinse de bu sanatın zemininde nice taktikler, nice oyunlar yatıyordu... Yeri geldiğinde bir ikna sanatı, yeri geldiğinde ise keskin bir kılıçtı. Nice kanlar aktı, nice canlar yandı. Sözün kısası, Selçuklular devrinde incelikli bir sanattı siyaset. İşte bu kitap da, bu sanatı devlet adamlarına öğretmek, onlara devleti yönetme becerisi kazandırmak amacıyla yazılmıştı...Selçuklu sultanları Alparslan ve Melikşah döneminde 29 yıl vezirlik yapmış olan Nizamülmülk'ün, Sultan Melikşah'ın isteği üzerine 1086-1092 yılları arasında Farsça kaleme aldığı Siyasetname, her fasılda aynı bir konuyu işleyen, konuları hikâyelerle süsleyen bir eser. Aradan 900 yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen çoğu bilginin hâlâ güncelliğini koruması, eseri ölümsüz kılan en büyük etken.

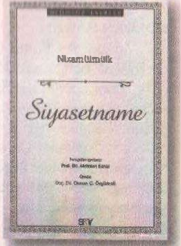
Say Yayınları, 2015, 368 sayfa

FRANSIZ DEVRİMİ
George LEFEBVRE

Fransız Devrimi ve köylülük ilişkisi üzerine derin araştırmalar yapmış ve aynı zamanda Fransız Devrimi Enstitüsü'nün kurucusu Georges Lefebvre'den bir başucu kitabı.

İlk baskısı yine yazarın imzasıyla Halklar ve Medeniyetler dizisi başlığı altında 1930'da yayımlanan "Fransız Devrimi" üzerine yazılmış en kapsamlı kaynak kitap artık Türkçede. 20. yüzyıl iktisadi ve siyasi tarih anlayışını önemli ölçüde etkileyen Fransız tarihçi Georges Lefebvre, dünya siyasi tarihindeki bu önemli kırılma noktasını olanaklı kılacak dinamikleri ve kararlarıyla etkili olmuş tarihi kişilikleri anlatmanın yanı sıra Fransız kırsalında da hak ettiği yeri vererek "aşağıdan tarih" anlayışını ustaca uyguluyor. Zamanında bir köylü nasıl düşündüyse o düşünceden bakarak yazıyor ve belki de bu yüzden, devrimin hikâyesini anlatırken herkesten çok Brecht'in Yedi Kapılı Teb şehrinin kimin kurduğunu merak eden işçisine sesleniyor.

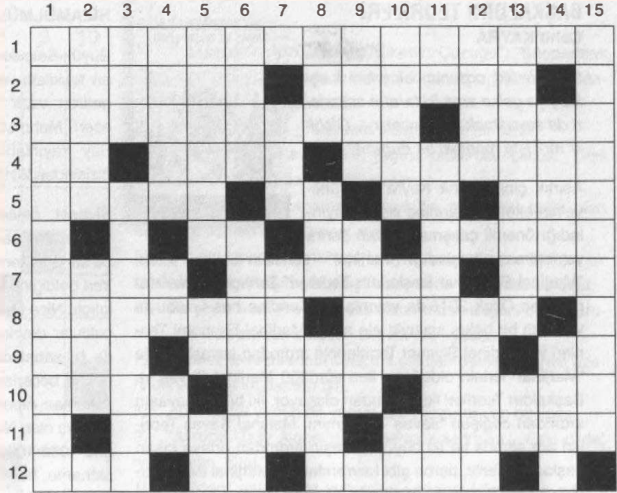
Hill Yayın, Kasım 2015, 664 sayfa

Ödüllü Sözcük Bulmacası

SOLDAN SAĞA:

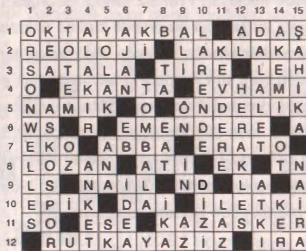
- 1) Atatürk'ten Sonra Bugünlere Nasıl Geldik? isimli betiğinde, "Kimi bilim adamlarına göre; karşı devrim hareketleri, Atatürk'ün ölümünden sonra başladı (1938) ve çok partili yaşamla birlikte, 1945- 1946'da ilk meyvelerini verdi." diyen; "Çankaya Hesaplaşması", "Şeytan Üçgeninde Türkiye" isimli betikleri de üretmiş, 1928- 2015 yılları arasında yaşamış gazeteci ve yazarımız.
- 2) Beyaz mermerde bulunan sert kısim... "Öküzgözü" de denilen, papatyaya benzer bir çiçek.
- 3) Başkalaşım, başkalaşma... Niğde, Nevşehir yörelerinde yetişen şaraplık beyaz üzüm cinsi.
- 4) Halk dilinde "erken" anlamında sözcük... Thomas Hardy'nin romanından uyarlanan, Roman Polanski'nin yönettiği bir film... "çay" (Torbacık içinde sıcak suya daldırılarak yapılan çay).
- 5) Halk dilinde mısır bitkisine verilen ad... Makedonya'nın plaka imi... Akım şiddeti birimi kiloamperin kısa yazılışı... Tropikal bölgelerde yetişen ve nişastaca zengin yumru kökleri yiyecek olarak kullanılan bir bitki.
- 6) İlaç, merhem... Rey... Tiyatro edebiyatı.
- 7) Bir tuzla ürününün satıldığı yerler... Üzerinde değişik renkler bulunan... Nesne, şey.
- 8) Çoğu pamuktan dokunmuş sık ve düzgün bez... Anayurdu Güney Amerika olan ve tohumları için yetiştiğin bir tür karabuğday.
- 9) Judo'da, teknik olarak rakibinden zayıf olan tarafa verilen ad... Etoburların gelişmiş dönemlerinde bağırsaklarında yaşayan tenya türü... Molibden elementinin simgesi.
- 10) Büyük balıkları yakalamakta kullanılan, küçük balık biçiminde, ucu iğneli kurşun parçası... Halk dilinde, tütün dizmeye, kurutmaya ve işlemeye yarayan üstü kapalı yer... Mezopotamya sitelerinde halkça, tanrıların yeryüzündeki vekili sayılan başkalarının adı.
- 11) Eski dilde, başarı, üstünlük... Rusya'da bir kent.
- 12) Ut çalan çalgıcı... "Kenzaburo ... " (1994 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan Japon yazar)... Sözlerinin bütünü veya çoğu şarkılı olarak söylenen müzikli tiyatro eseri.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

- 1) 1868- 1958 yılları arasında yaşayan ve Türkiye'de modern cerrahinin kurucusu olan hekimimiz.
- 2) Eski dilde, emirler, beyler... İri taneli bir pirinç türü.
- 3) Kesintilerden sonra kalan miktar... Evcil hayvanları üretme ve yetiştirme bilimi.
- 4) Yunan mitolojisinde güzel sanatların dokuz perisinden biri... Bir nota... Altın elementinin simgesi.
- 5) Halk dilinde, küçük testi... Tavlada "üç" sayısı... Somali'nin plaka imi.
- 6) Muğla'nın Fethiye ilçesinde antik bir kent... Osmanlı ordusunda taşıma işlerinde kullanılan at, deve, katır gibi hayvanlar.
- 7) San Marino'nun plaka imi... Eski dilde "sürülmemiş, ekilmemiş, sert toprak".
- 8) Sergen...lyce yanarak ateş durumuna gelmiş kömür ya da odun parçası... Türkiye'nin de üyesi olduğu bir örgüt.
- 9) "Çirozname" adlı şiiriyle tanınmış Fransız

- şair... Kuzey Amerika'nın en büyük akarsularından biri.
- 10) Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerle birlikte Çanakkale cephesinde savaşan Avusturya ve Yeni Zelanda birliklerine verilen ad... Halk dilinde, tokmak... Selenyum elementinin simgesi.
- 11) Konfüçyanizm'in yedi temel ilkesinden biri... Çoğunluğunu İspanyol kökenlilerin oluşturduğu Avrupalılaştırmış Orta Amerikalılara verilen ad.
- 12) "Lokmalar" anlamındaki eski sözcük... Halk dilinde, küçük armağanlarla yapılan düğün çağrısı.
- 13) Hindistan'ın en büyük iki destanından biri... Galyum elementinin simgesi.
- 14) Tespihlerin baş tarafına geçirilen uzunca parça... Güneşe uzaklık sırasında dördüncü olan, dokuz büyük gezegenden biri.
- 15) Genellikle ayakkabı yüzü yapılan bir çeşit sağlam ve parlak kumaş.

Ocak sayımızın bulmaca yanıtları

Ocak ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Ahmet MAZLUM / SİVAS, Murat YILDIRIM / ANTALYA, Ali SAYDAM / ADANA, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Mehmet Miroğlu'ndan "Tan- rının Alfabeti" adlı kitabını kazandı.

Şubat ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı Thomas More'un "Ütopya" kitabını kazanacaklar.

Çözümler en geç 19 Şubat 2016 tarihine dek, e-posta ya da mektup yoluyla adresimize ulaştırılmalıdır. E-posta adresimiz, bilimveutopya@gmail.com, mektup adresimiz ise Dr. Mediha Eldem Sok. No.: 51/1 Kızılay/Ankara'dır.

FELSEFEYLE SAADET OLMAZ

Roger-Pol Droit
Çeviren: İsmail Yerguz
128 sayfa

Özellikle son zamanlarda felsefenin insanları mutlu etmek için gerekli olan her şeye sahip olduğuna dair bir görüş mevcut. Ruh egzersizleri, kişi el gelişim uzmanları ve pratik bilgiler de bunu elde etmek için kullanılan etkili araçlardan bazıları. Roger-Pol Droit, her yerde dinlenen bu şarkının inandırıcılıktan yoksun olduğunu vurgulayarak insanların, felsefenin farklı işlevlerini görmesini amaçlıyor.

Ekonomi konusunda kendini geliştirmek isteyenler için, Koreli kalkınma uzmanı Ha-Joon Chang'ın yalın dili ve kafa karıştırmayan anlatımıyla bir giriş kitabı niteliği taşıyor. Yazara göre her sorumlu vatandaşın biraz ekonomi öğrenmesi gerekiyor ki ekonomistler kendi siyasal ve ahlaki görüşlerini size bilin diye yutturmasınlar.

Ekonomi Rehberi

Ha-Joon Chang

Çeviri: Mithan Doğan • 448 sayfa

Fransız Devrimi'nin en önemli özelliği dünya halklarının başına bela olmuş soykard-cahiller ittifakı olmadan varlığını daha kaliteli biçimde sürdürüleceğini gözler önüne sermesidir. Eric Hazan'ın *Fransız Devrimi Tarihi* ise Devrim'in, Batı dünyasının düşünce ve yaşam biçimini kökünden değiştirdiğini savunan ayrı bir görüşün sesidir.

FRANSIZ DEVRİMİ TARİHİ
Eric Hazan
Çeviren: Naci Ceyhan Sünter • 450 sayfa

FELSEFE

KORKU ve TİTREMİ
Søren Kierkegaard

WILHELM DILTHEY ve FELSEFESİ
Wilhelm Dilthey

İSTENCİN ÖZGÜR TERCİHİ ÜZERİNE
Aurelius Augustinus

PSIKOLOJİ

TARİH

İnternet satış: www.saykitap.com

☎ (0212) 512 21 58 • e-posta: dagitim@saykitap.com

🌐 www.facebook.com/sayyayincilik 🐦 www.twitter.com/sayyayincilik

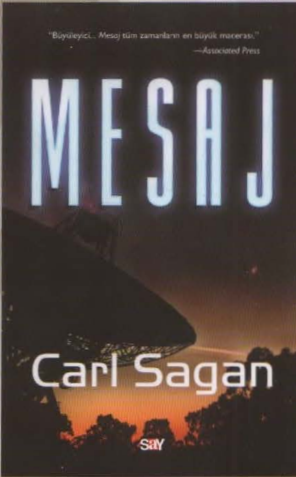
📷 www.instagram.com/sayyayincilik

say

Bilim ve Ütopya

**BİLİM VE ÜTOPYA'DAN DEV KAMPANYA
DERGİMİZE 1 YIL ABONE OLAN OKURLARIMIZA
AŞAĞIDAKİ KİTAPLARDAN BİRİ**

• **BEDAVA** •

**HER BİRİNİN FİYATI 30 TL OLAN BU KİTAPLARDAN BİRİNİ
ABONE OLAN OKURLARIMIZ SEÇECEKTİR**

**KAMPANYAMIZ SINIRLI OLDUĞU İÇİN BİZE HEMEN ULAŞIN
1YILLIK ABONELİK BEDELİ HER ŞEY DAHİL 120 TL
KARGO İLE KAPINIZA KADAR TESLİM**

0312 418 52 64 · bilimveutopya@gmail.com